

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EMEK PİYASASI KURAMLARI VE TÜRKİYE' DE İŞSİZLİK SORUNU

725307

Hüseyin Mualla YÜCEOL

DANIŞMAN : Prof. Dr. Erhan YILDIRIM

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

125301

DOKTORA TEZİ

Adana, 2002

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

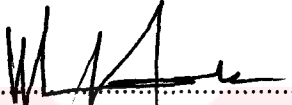
Başkan

.....
Prof. Dr. Erhan YILDIRIM

Üye

.....
Prof. Dr. Fikret GÖRÜN

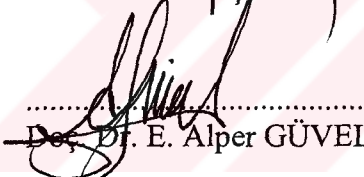
Üye

.....
Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

Üye

.....
Prof. Dr. Altan ÇABUK

Üye

.....
Doç. Dr. E. Alper GÜVEL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

07/06/2002

Prof. Dr. Nispet NISUN
Enstitü Müdürü
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

EMEK PİYASASI KURAMLARI VE TÜRKİYE' DE İŞSİZLİK SORUNU

Hüseyin Mualla YÜCEOL

Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı
Danışman : Prof. Dr. Erhan Yıldırım
Haziran 2002, 253 sf.

Bu çalışma, iktisat literatüründe emek piyasası kuramlarını incelemekte ve Türkiye'de işsizlik sorununu analiz etmektedir. Çalışma kuramsal bölümde işsizlik sorununu kavramsal temelde ele almakta, daha sonra da iktisadi düşünce okullarının işsizlikle ilgili geliştirmiş oldukları başlıca modelleri ve temel önermeleri irdelemektedir. Çalışmanın uygulama bölümü birinci kısımda, Türkiye'de emek piyasasının ve işsizlik sorununun mevcut durumunu analiz etmektedir. Bu bölümde Türkiye'de işsizlik ve istihdam değişkenlerinin ölçülmesini zorlaştıran gizli işsizlik, mevsimlik işsizlik, kayıtdışı istihdam ve emek piyasasında dual yapılar ele alınmakta, bu çerçevede mevcut verilerle yeni bir istihdam serisi elde edilmektedir. İkinci kısımda çalışma, Türkiye' de işsizliği etkileyen temel faktörleri, emek piyasası kuramları çerçevesinde incelemektedir. Bu kısım Türkiye' de işsizlik sorununu analiz ederken şu yaklaşımlardan yararlanmıştır: göç ve hızlı nüfus artışı gibi unsurları içeren demografik yaklaşım; emek piyasasında bölümlenmeler yaklaşımı; ücretlerin Neoklasik ve Keynesyen iktisat çerçevesinde esnekliği yaklaşımı; Yeni Keynesyen etkin ücretler yaklaşımı; makroekonomik değişkenlerde devresel dalgalanmalar yaklaşımı; gelişmekte olan ülkelerde işgücü fazlası yaklaşımı ve işgücü fazlasının absorbe edilmesini zorlaştıran temel unsurlar; Okun yasası yaklaşımı ve Phillips eğrisi yaklaşımı

Türkiye' de işsizlik sorunu, demografik ve ikili yapılar dikkate alındığında, bir işgücü fazlası sorunu olarak ele alınabileceğinden, çalışma işsizliğin azaltılması konusundaki politika önerilerini emek arzını azaltıcı ve emek talebini artırıcı politikalar olarak belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: işsizlik, eksik istihdam, optimal istihdam, Türkiye'de işsizlik, ikili emek piyasası, etkin ücretler, sektörler arası bağlar, ihracat ve istihdam, teknolojik değişme ve istihdam, Okun yasası, Phillips eğrisi.

ABSTRACT**LABOR MARKET THEORIES AND UNEMPLOYMENT PROBLEM IN
TURKEY****Hüseyin Mualla YÜCEOL****Ph.D. Thesis, Department of Economics****Supervisor : Prof. Dr. Erhan Yıldırım****June 2002, 253 pages**

This study examines the labor market theories in the literature of economics and analyses unemployment problem in Turkey. The study, in the theoretical section, analyses unemployment problem on the conceptual basis, and then examines the main models and basic proposals about unemployment which were developed by the economical schools of thought. In the practice section of the study, the first part analyses the present situation of labor market and unemployment problem in Turkey. In this part, disguised unemployment, seasonal unemployment, unregistered employment and dual structure which complicate to measure the unemployment and employment variables in Turkey are discussed, and from this framework, with the current data, a new employment series is obtained. The second part analyses the basic factors which affect unemployment in Turkey according to labor market theories. While analysing unemployment problem in Turkey, we made use of these approaches: demographic approach which includes components like migration and rapid population increase; labor market segmentation approach; wage flexibility in Neoclassical and Keynesian framework of economics; New Keynesian efficient wages approach; cyclical fluctuations in macroeconomic variables; labor surplus approach in developing countries and main components which makes it difficult to absorb the labor surplus; Okun's law approach and Phillips Curve approach. Since unemployment problem is highly related with the demographic and dual structures and unemployment problem in Turkey can be accepted as a labor surplus problem, this study formed its policy suggestions on decreasing unemployment as the policies which decrease labor supply and increase labor demand.

Key Words: employment, underemployment, optimal employment, unemployment in Turkey, dual labor markets, efficient wages, inter-sectoral linkages, export and employment, technological change and employment, Okun's Law, Phillips Curve.

ÖNSÖZ

İşsizlik sorunu insan yaşamı üzerinde ekonomik olduğu kadar, toplumsal ve moral etkileri olan bir konudur ve iktisat teorisinin de en temel tartışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Günümüzde Türkiye’de ve dünyanın bir çok ülkesinde işsizlik sorunu giderek önemini artırmayı sürdürürken, sorunun araştırılması ve çözümler üretilmesinde sanayileşmeden büyüme, verimlilikten teknoloji ve istihdam politikalarına, göç ve kentleşme gibi daha sosyal içerikli çeşitli konulara kadar kapsamlı analizlerin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan işsizlik konusunda geliştirilen çalışmaların gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler açısından bir değerlendirmeye tabi tutulması da sorunun boyutlarının açığa çıkarılması ve politika üretilmesi açısından gerekli olmaktadır.

Bu çalışma işsizlik konusunda iktisat teorisi içerisinde yer alan teorik yaklaşımları irdelerken, özellikle Türkiye gibi eksik istihdam olgusunun ya da emek piyasasında kurumsallaşma düzeyinin düşük olduğu ülkelerde, uygun teorik ve ampirik temeller sağlayan modelleri ve yaklaşımları değerlendirmektedir. Çalışma uygulama bölümünde, Türkiye’de emek piyasası değişkenlerinin ölçülmesini zorlaştıran faktörleri vurgulamakta ve Türkiye’de işsizliği etkileyen temel faktörleri analiz etmektedir. Çalışma sonuç bölümünde ise, Türkiye’ nin demografik özellikleri, istihdamın yapısı ve ekonomik gelişme süreci temel alındığında, ikili emek piyasası modelleri ile işgücü fazlası yaklaşımının Türkiye için daha uygun bir ampirik zemin oluşturduğu ve politika önerilerinin işgücü fazlasını azaltma konusunda şekillenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Bu çalışmaya ışık tutan ve ortaya çıkmasında büyük katkıları bulunan danışman hocam Prof. Dr. Erhan Yıldırım’ a ve bugünlere gelmemde emeği geçen tüm hocalarıma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ ne, ayrıca, SOSBE 99 D5 No’ lu projeye çalışmayı destekleyen Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu Saymanlığı’ na teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Türkçe Özet	ii
İngilizce Özet, Abstract.....	iii
Önsöz	iv
Tablolar Listesi.	viii
Grafikler Listesi	x
Şekiller Listesi	xii
Ekler Listesi	xiii
Kısaltmalar	xiv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

İŞSİZLİK KONUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

I.1. İşsizlik Konusunu Önemli Kılan Ekonomik ve Sosyal Gerçekler.....	4
I.2. İşsizlikle İlgili Kavramsal Altyapı	8
II.2.1. İstihdam, İşsizlik ve Eksik İstihdam Kavramları	8
II.2.2. İşsizlik Oranının Önemi ve İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu	11
II.3. Başlıca İşsizlik Türleri	14
II.3.1. Açık İşsizlik ve Türleri	14
II.3.1.1. Geçici İşsizlik (Frictional Unemployment)	15
II.3.1.2. Yapısal İşsizlik (Structural Unemployment)	16
II.3.1.3. Çevrimsel İşsizlik (Cyclical Unemployment)	19
II.3.2. Gizli İşsizlik	22

II. BÖLÜM

İKTİSAT YAZININDA BAŞLICA EMEK PİYASASI KURAMLARI

II.1. Modern Emek Piyasası İktisadının Temelleri	26
II.2. Emek Piyasası Kuramları	29
II.2.1. Klasik Makro İktisat Teorisi ve İşsizlik	29
II.2.2. Yeni Klasik Makro İktisat Teorisi ve Reel İş Çevrimi Kuramı	34
II.2.2.1. Emek Arzında Dönemlerarası İkame (Intertemporal Substitution	

In Labor Supply)	37
II.2.3. Keynesyen Makro İktisat Teorisi ve Emek Piyasasında İşsizlik	41
II.2.3.1. Yapışkan Ücretler (Sticky Wages)	43
II.2.4. Emek Piyasasında Neoklasik Çerçeve ve İşsizlik	45
II.2.4.1. İş Tayınlaması (Job Rationing)	48
II.2.4.2. Phillips Eğrisi Analizi, İşsizlik-Enflasyon Değiş Tokuşu ve NAIRU	50
II.2.5. İkili Emek Piyasası Modelleri ve Emek Piyasasında Düalizm	58
II.2.5.1. İşgücü Fazlası Modeli ve Ekonomik Gelişme	64
II.2.5.2. Todaro'nun İşgücü Göçü ve Kent İşsizliği Modeli	66
II.2.6. Yeni Keynesyen Mikro Temeller	69
II.2.6.1. İş Arama Modelleri (Job Search Models)	72
II.2.6.2. Etkinlik Ücreti Modelleri (Efficient Wage Models).....	77
II.2.6.3. Zımnî Sözleşme Modelleri (Implicit Contracts Models)	89
II.2.6.4. İçerdekiler-Dışardakiler Teorileri (Insiders-Outsiders Theories).....	93
II.2.6.5. Hysteresis Etkisi ve Doğal İşsizlik Oranı	96

III. BÖLÜM

TÜRKİYE' DE İŞSİZLİK SORUNUNUN ANALİZİ

III.1. Türkiye'de İşsizlik Sorununa Genel Bir Bakış	99
III.2. Türkiye'de İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu	101
III.2.1. Türkiye'de İşsizliğin Ölçülmesini Zorlaştıran Faktörler	110
III.2.1.1. Gizli İşsizlik	110
III.2.1.2. Kayıtdışı İstihdam	114
III.2.1.3. Geçici ve Mevsimlik İşsizlik	118
III.2.1.4. Emek Piyasasında Dual Yapılar	122
III.2.2. Optimal İstihdamın Hesaplanması	126
III.3. Türkiye'de İşsizliği Etkileyen Temel Faktörler	133
III.3.1. Demografik Faktörler, Şehirleşme ve Göç	133
III.3.1.1. Genç İşsizliği ve Çocuk İşgücü	137
III.3.1.2. Katılım Oranları	139
III.3.2. İstihdamın Yapısındaki Değişmeler	141

III.3.2.1. İşgücünün Niteliksel Gelişimi ve Eğitim Sorunu	143
III.3.2.2. İstihdamda Başlıca Bölünmeler	147
III.3.3. Emek Piyasası Değişkenlerinin Esnekliği	151
III.3.3.1. Sektörel Ücret Farklılıkları ve Etkin Ücretler	154
III.3.3.2. Türkiye’de Asgari Ücretler	160
III.3.4. Türkiye’deki Genel Ekonomik Konjonktür	162
III.3.4.1. Ekonomide Devresel Dalgalanmalar	162
III.3.4.2. Sanayide Üretim ve Yatırımın Yapısı	165
III.3.4.2.1. İmalat Sanayiinde Sabit Sermaye / Emek Oranları ve Emek Yoğunluğu	169
III.3.4.3. Sektörler Arasındaki Zayıf Bağlar ve Düşük Sektörel Çıktı Çarpanları	171
III.3.4.3.1. Ekonomide 1980 Dönüşümü ve İhracat İstihdam İlişkisi	177
III.3.4.3.2. Teknolojik Değişme ve İşsizlik	181
III.3.4.4. İşsizlik ve Büyüme Oranları: Türkiye’de Okun Eğrisi İlişkisi	190
III.3.4.5. Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Phillips Eğrisi	192

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

IV.1. Türkiye Emek Piyasasında İşsizlikle İlgili Temel Bulgular	195
IV.2. Türkiye’de İşsizlik Sorununa Yönelik Politika Önerileri	198
IV.2.1. Emek Talebini Etkileyen Politikalar	199
IV.2.2. Emek Arzını Etkileyen Politikalar	201
Kaynaklar	203
Ekler	223
Özgeçmiş	252

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1 OECD Ülkelerinde İşsizlik (%)	7
Tablo-2 İşsizliğin Devreselliği	21
Tablo-3 1923-1998 Dönemi İşsiz Sayıları ve Açık İşsizlik Oranları	100
Tablo-4 Seçenek İşsizlik Oranları I (%)	103
Tablo-5 Seçenek İşsizlik Oranları II (%)	104
Tablo-6 Hane halkı İşgücü Anketi Temel Göstergeleri, 2000	107
Tablo-7 İİBK Verileri (1950-98)	108
Tablo-8 Tarımda Azami Mevsimlik İşgücü Talebi, İşgücü Arzı ve Gizli İşsizlik (%) (Bin Kişi)	111
Tablo-9 Türkiye'nin Emek Piyasası Dengesi (1970-89) (Erkek+Kadın)	113
Tablo-10 Kayıtdışı Ekonominin İstihdam Boyutu	117
Tablo-11 Türkiye'de Dual Emek Piyasası Verileri (milyon)	125
Tablo-12 Dual Emek Piyasasında Büyüme Oranları (%)	126
Tablo-13 Ençoklaştırılmış Özdeğer Testi	130
Tablo-14 Türkiye'nin Demografik Görünümü	134
Tablo-15 Türkiye'de Köy Nüfusu, Şehir Nüfusu ve Şehirleşme Oranları (1935-1997).....	136
Tablo-16 Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Temel Sonuçları	138
Tablo-17 Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyete Göre İKO	141
Tablo-18 İşgücünün Niteliğine Göre Sektörel Dağılımı	145
Tablo-19 İşgücünün Eğitim Durumu (1998)	146
Tablo-20 TİSK Üyesi İşyerlerinde Çalışanların Öğrenim Durumu (1998)	146
Tablo-21 İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı	148
Tablo-22 İstihdamın Yaşa Göre Dağılımı (%)	148
Tablo-23 İstihdamdakilerin ve İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	149
Tablo-24 Ücretli Emegın Kesimlere Göre Dağılımı	149
Tablo-25 1997 Yılında İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı	150
Tablo-26 İstihdamın İşkollarına Göre Yapısı (%)	151
Tablo-27 Maaş ve Ücretlerdeki Gelişmeler (1990-97) Bin TL/Ay	159
Tablo-28 1994 İstihdam ve Ücret Yapısı Anketi İle İlgili Detaylı Bilgiler	159

Tablo-29 Asgari Ücretteki Gelişmeler (Sanayii ve Hizmet Kesimi)	162
Tablo-30 Büyüme, Enflasyon ve İstihdam	163
Tablo-31 Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı	167
Tablo-32 İmalat Sanayiinde Dönemler İtibariyle Yapısal Değişme	167
Tablo-33 Türkiye' de Sektörel Bağımlılık Oranları (%)	174
Tablo-34 Türkiye' de Sektörel Çıktı Çarpanları	177
Tablo-35 Ençoklaştırılmış Özdeğer Testi	180

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de İşsizlik Oranları	6
Grafik-2 Türkiye’de 1924-98 Döneminde Toplam İstihdamdaki Değişmeler ve İşsizlik Oranı (%)	101
Grafik-3 DPT’nin 1968-88 Dönemi İşgücü fazlası Serisi ve Bulutay’ın 1923-88 Dönemi İşsizlik Serisi	105
Grafik-4 1988-99 Döneminde DPT ve DİE’ nin İşsizlik Serileri	106
Grafik-5 Türkiye’de Atıl İşgücü Oranı (İşsizlik + eksik istihdamın 12 + işgücüne oranı).....	113
Grafik-6 İşgücüne Dahil Olmama Nedenine Göre İşgücüne Dahil Olmayanlar (1988-97).....	114
Grafik-7 İş Arama Sürelerine Göre İşsizler	118
Grafik-8 Tarım ve İnşaat Sektöründe 6 Aylık İstihdam	119
Grafik-9 Kamu-İş’e Üye İşyerlerinde 01.01.1996-31.12.1996 Tarihleri Arasında İşçilerin Aylara Göre Dağılımı	120
Grafik-10 Mevsimlik Dalgalanmalardan Arındırılmış Olarak İşsiz Sayıları: 1989.1-1996.12	121
Grafik-11 Mevsimlik Faktörler	121
Grafik-12 Tarım Sektöründe Optimal İstihdam	132
Grafik-13 Sanayi Sektöründe Optimal İstihdam	133
Grafik-14 Hizmetler Sektöründe Optimal İstihdam	133
Grafik-15 Net Göçün Yaş Yapısı, Bütün Bölgeler: Erkek, 1975-90	136
Grafik-16 Net Göçün Yaş Yapısı, Bütün Bölgeler: Kadın, 1975-90	136
Grafik-17 Yaş Gruplarına Göre İşsizlerin ve Eksik İstihdamda Olanların İşgücüne Oranları, 2000 (II)	138
Grafik-18 İstihdam, İşsizlik ve İşgücü: 1970-97	141
Grafik-19 İstihdamın Sektörel Dağılımı	143
Grafik-20 İmalat Sanayiinde Etkin Ücretler (Toplam).....	157
Grafik-21 İmalat Sanayiinde Etkin Ücretler (Kamu).....	157
Grafik-22 İmalat Sanayiinde Etkin Ücretler (Özel).....	157
Grafik-23 1962-98 Döneminde Reel Asgari Ücretler	161

Grafik-24 Türkiye’de Dönemler İtibariyle Asgari Ücretler ve İstihdam: 16 yaş Ve Üzeri	162
Grafik-25 1960-2000 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Devresel Dalgalanmalar ...	164
Grafik-26 1988.II-2001.I Aralığında Özel İmalat Sanayiinde Üretim ve İstihdamda Kısa Dönemli Dalgalanmalar	165
Grafik-27 İmalat Sanayisinde Emek Katsayısı (Emek/Reel Katma Değer).....	170
Grafik-28 İmalat Sanayisinde Sermaye Katsayısı (Sermaye/Reel Katma Değer)	170
Grafik-29 İmalat Sanayisinde Sermaye-Emek Oranı	170
Grafik-30 İmalat Sanayiinde 1963-96 İhracat ve İthalat Rakamları (milyon \$)	178
Grafik-31 İmalat Sanayiinde 1963-96 Döneminde İstihdam Rakamları (Bin Kişi)	179
Grafik-32 İmalat Sanayiinde Marjinal Sabit Sermaye Çıktı Oranı (Toplam Kesim).....	183
Grafik-33 İmalat Sanayiinde Marjinal Sabit Sermaye Çıktı Oranı (Kamu Kesimi).....	184
Grafik-34 İmalat Sanayiinde Marjinal Sabit Sermaye Çıktı Oranı (Özel Kesim).....	184
Grafik-35 Toplam İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve İstihdam	186
Grafik-36 Kamu İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve İstihdam	186
Grafik-37 Özel İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve İstihdam	187
Grafik-38 Türkiye’de 1960-2000 Döneminde Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki ..	191
Grafik-39 1960-2000 Döneminde İşsizliğin Trend Değerleri	192
Grafik-40 Türkiye’de Phillips Eğrisi: 1950-70.....	193
Grafik-41 Türkiye’de Philips Eğrisi: 1971-98	193

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1 Gizli İşsizliğin Nedenleri	24
Şekil-2 Emek Piyasası Kuramları	28
Şekil-3 Klasik Teoride Emek Piyasası Dengesi	31
Şekil-4 Neoklasik İktisat Teorisinde Emek Piyasasının İşleyişi	33
Şekil-5 Keynesyen Makro İktisatta Emek Arzı ve Emek Talebi	43
Şekil-6 Yapışkan Ücret Durumunda Emek Talebinde Bir Düşüş	45
Şekil-7 Neoklasik Sentez Modeli	48
Şekil-8 Emek Piyasasında Tayınlama	50
Şekil-9 Phillips Eğrisi	51
Şekil-10 Beklentiler ve Phillips Eğrisi	54
Şekil-11 İşsizlik ve Enflasyon	57
Şekil-12 Geleneksel Yaklaşımda Eğitim ve Ücretler	60
Şekil-13 İkili Emek Piyasası Yaklaşımında Eğitim ve Ücret	60
Şekil-14 İkili Emek Piyasasında Birincil Sektör ve İkincil Sektör	63
Şekil-15 Yeni Mikroekonomi ve İşsizliğin Sınıflandırılması	72
Şekil-16 Eşleştirme Süreciyle Birlikte İşçi Farklılığı ve Firma Modeli	77
Şekil-17 Etkin Ücret Modeli	80
Şekil-18 Ters Seçim Modeli	82
Şekil-19 İşten Kaytarma Modeli	86
Şekil-20 Zımni Sözleşme Modeli	93
Şekil-21 Teknolojik Değişme ve İstihdam İlişkisi	182

EKLER LİSTESİ

Ek-1 Nisan 1999'da İşgücü (Bin)	222
Ek-2 DİE, İİBK ve DPT' nin İşsizlik Tahminleri	223
Ek-3 Formel ve İnfornel Sektörler: Tanımsal Özellikler	225
Ek-4 Ülkeler İtibariyle Ortalama Brüt Ücretin Yüzdesi Olarak Net Ücret ve Kesinti Oranları	226
Ek-5 Ücretler, Verimlilik ve İstihdam Değişkenlerinin Hata Düzeltim Mekanizması (VEC) Model Sonuçları	226
Ek-6 Kent Ölçeğinde Kent Nüfusunun Dünya Dağılımı	228
Ek-7 Genç İşsizliğinin Yüksek Olmasının Nedenleri	228
Ek-8 Türkiye' de İş Gücü Katılım ve İstihdam/Nüfus Oranları	229
Ek-9 Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdamın Sektörel Gelişimi	229
Ek-10 İmalat Sanayiinde ve Alt Sektörlerinde Esneklik	230
Ek-11 İmalat Sanayisinde Granger Nedensellik Testi Sonuçları	234
Ek-12 Toplam, Kamu ve Özel İmalat Sanayiinde (1- α) Katsayısı Tahminleri	235
Ek-13 Toplam, Kamu ve Özel İmalat Sanayiinde Etkin Ücretler	236
Ek-14 Özel, Kamu ve Toplam İmalat Sanayiinde Kişi Başına Ücretler (İki sektörlü sınıflandırma).....	237
Ek-15 Hodrick-Presscot Filtre Yöntemi	238
Ek-16 İmalat Sanayii Alt Sektörlerinde Sermaye ve Emek Katsayıları	239
Ek-17 Girdi-Çıktı Tablolarına Göre Sektör Sınıflandırması	241
Ek-18 Sektörel Çıktı Çarpanları	243
Ek-19 İmalat Sanayiinde VAR Tahminleri	244
Ek-20 Etkiye Tepki Fonksiyonu Tabloları	245
Ek-21 Granger Nedensellik Testi Sonuçları	249
Ek-22 İmalat Sanayiinde İşsizlik Oranı ve Kapasite Kullanım Oranları	250

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criteria)
BDPE	: Beklentilerle Düzeltilmiş Phillips Eğrisi (Expectations Augmented Phillips Curve)
BEP	: Bölümlenmiş Emek Piyasaları
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GNS	: Genel Nüfus Sayımı Sonuçları
ILO	: Uluslar arası Çalışma Örgütü (International Labor Organization)
İKO	: İşgücüne Katılma Oranı
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklü İşletmeler
NAIRU	: Enflasyonu Hızlandırmayan Doğal İşsizlik Oranı (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment)
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumları
SIC	: Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criteria)
TİK	: Türkiye İş Kurumu
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikası Kurumu
VAR	: Vektör Ardışık Bağlanımı (Vector Autoregression)
VEC	: Hata Düzeltim Mekanizması (Vector Error Correction)

GİRİŞ

Ekonomik, politik ve sosyal dönüşümlerde ve ülkelerin ekonomik performanslarının değerlendirilmesinde üç önemli makroekonomik gösterge bulunmaktadır: Enflasyon, işsizlik ve büyüme. Gerek toplumsal refahın yükseltilmesi ve kalkınmanın sağlanmasında gerekse sosyal ve siyasal dengelerin gerçekleştirilmesinde bu göstergeler büyük önem taşırlar. 1950 ve 1960' lı yıllarda iktisatçılar, Neoklasik sentez çerçevesinde fiyatlar, istihdam ve üretimde meydana gelen dalgalanmaların nedenleri ve bunlarla ilgili politika önerileri üzerinde uzlaşma sağlamışlardır. Ancak, 1970'li yıllarda birisi ampirik diğeri teorik olmak üzere, iktisatçılar arasındaki uzlaşmanın sona erdiğinin birer göstergesi olan iki olumsuzluk yaşanmıştır (Mankiw, 1988:446). Ampirik alandaki olumsuzluk, uzlaşma ya da Neoklasik sentez görüşünün 1970'li yıllardaki yükselen enflasyon ve işsizlik oranlarıyla tam olarak başa çıkamayacağı yönünde; teorik alandaki olumsuzluk ise uzlaşma düşüncesinin makroekonomik uygulama alanı ile mikroekonomik prensipler arasında önemli bir boşluk ve dar boğaz oluşturması yönünde olmuştur.

M.Friedman (1968) ve *E.Phelps'in* (1968) Phillips eğrisi ile ilgili olarak yapmış oldukları ünlü tahminleri, bu iki olumsuz süreci eşzamanlı olarak bir araya getirmiştir. Phillips eğrisi o dönemlerde, düşük düzeyli bir işsizlik oranının yüksek düzeyli bir enflasyonla sağlanabileceğini ileri sürmekteydi. *Friedman* ve *Phelps* ise 1960'lı yılların sonlarında mikroekonomik prensiplerden hareketle, politika yapıcıların enflasyon ve işsizlik arasındaki değiş tokuşu dikkate alarak politika uygulamaya başlamaları durumunda, enflasyonla işsizlik arasındaki söz konusu ampirik ilişkinin yok olacağını öngörmüşlerdi. Bunu, denge ya da doğal işsizlik oranının ortalama parasal büyüme oranına bağlı olmayıp, emek arzı, emek talebi, optimal araştırma zamanları ve diğer mikroekonomik karakterli unsurlara bağlı olmasıyla açıklamışlardır. Sonraki gelişmeler *Friedman* ve *Phelps'i* haklı çıkarmış; yani işsizlikte bir düşme olmaksızın enflasyon oranı yükselmiştir. Phillips eğrisinin bu şekilde yeniden ele alınması ve *Friedman'la Phelps'in* öngörülleri daha sonra, iktisatçıları uzmanlaşma konusunda çok daha kapsamlı bir saldırıya hazırlamıştır. *R. Lucas* (1976), geniş ölçekteki makroekonometrik modelleri oluşturan pek çok ampirik ilişkinin, mikroekonomik prensipler üzerinde temellendirilmeye çalışılan Phillips eğrisinden daha iyi olmadığını ileri sürmüştür.

Bunu da makroekonomik değişkenleri belirleyen kararların çoğununun, ekonominin gelecekteki durumuna ilişkin beklentilere bağlı olmasıyla ilişkilendirmiştir.

Teori ve uygulama alanında yaşanan bu gelişmelerden sonra 1970'li yılların ortalarında, yerleşik iktisat kuramında Keynesyen kuramla, rasyonel beklentilerin şekillendirdiği tam rekabet piyasaları üzerinde duran Yeni Klasik paradigma anlayışı karşı karşıya gelmiştir. Yeni Klasik iktisadın Keynesyen iktisatla rekabeti, bir yandan rasyonel beklentileri kabul eden ancak eksik rekabet, maliyetli fiyat uyarlamaları, dışsallıklar, işgücü sözleşmeleri ve nominal şokları ön plana çıkaran Yeni Keynesyen iktisadın, diğer yandan iktisadi dalgalanmaların tam rekabet koşullarına ve tam istihdama sahip ekonomilerdeki piyasaların reel şoklara uğraması sonucu ortaya çıktığını kabul eden reel iş çevrimi kuramının gelişmesine katkıda bulunmuştur (Stadler, 1994:1750).

Bu bağlamda, işsizlik olgusu hem ekonomik ve sosyal açılarından hem de iktisat teorisi açısından en önemli tartışma konularından birisini oluşturmuş ve günümüze kadar uzanan süreçte güncelliğini korumaya devam etmiştir. Her ülkenin kaçınılmaz bir şekilde karşı karşıya kalabileceği bir sorun olarak işsizlik, insan yaşamı üzerinde derin ekonomik, sosyal ve moral etkiler bırakan bir olaydır. 1970' li yıllarda özellikle Amerika ve Avrupa' da yaşanan yüksek işsizliğin, 1980' li yıllardan sonra Avrupa' da devam etmesi ampirik ve teorik çerçevenin genişlemesi açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. Çünkü Avrupa' da yaşanan sürekli işsizlik deneyimi ile birlikte, işsizlikle ilgili standart Keynesyen ve Neoklasik denge modelleri daha çok sorgulanır olmuş, yeni istihdam ve büyüme modellerinin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte, ortodoks iktisat ya da genel geçer (mainstream) iktisat içerisinde geliştirilen söz konusu modellerin esas olarak gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler bazında ele alındığını, teorik ve ampirik çerçeve bu yönde geliştiğini söylemek mümkündür. Oysa, kalkınma çabalarının önemli bir parçası olan istihdam ve işsizlik konularına gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında, daha değişik yaklaşımların öne sürüldüğü, böylece daha değişik sonuç ve önerilerin geliştirildiği görülmektedir. Çünkü bu ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre farklı sosyal ve ekonomik yapıları vardır. Gelişmekte olan ülkelerin ayırt edici özellikleri arasında düal bir ekonomik yapı, hızlı nüfus artışı, tarımda düşük verimlilik, beşeri kaynakların gelişmiş ülkelere göre daha az

kullanılması, kentleşme ve göç gibi etkenler bulunmaktadır. Ayrıca pek çok gelişmekte olan ülkede, kırsal alanlarda özellikle tarımda kullanım dışı kalan geniş bir işgücü havuzu söz konusudur ve bu da eksik istihdamı ya da gizli işsizliği beraberinde getirmektedir.

Türkiye, gelişmekte olan ülkelerde yer alan söz konusu yapıyı ve işsizlik sorununu açık bir şekilde yaşamaktadır. Türkiye’ de işsizlik sorununun çözümü konusunda planlı dönemde, yatırımların teşvik edilmesi, teşebbüs gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi, işgücü piyasasında istihdamın gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen aksaklıkların giderilmesi gibi istihdam politikaları belirlenmiştir. Bununla birlikte, yüksek nüfus artış oranları ile 1950 ve 1960’ lı yıllardan sonra büyük bir ivme kazanan köyden kente göç olgusu- mevcut sanayileşme politikaları ve gelişme hızları dikkate alındığında- Türkiye’ nin daha uzun yıllar işsizlik sorunun baskısı altında kalacağını göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; yerleşik iktisat düşüncesi içerisinde yer alan ancak yöntemsel açıdan işsizlik ve istihdam konularında farklı kuramsal çerçeveler geliştiren temel teorik yaklaşımları incelemek ve Türkiye’ de mevcut ekonomik ve sosyal yapılarıdaki farklılıkları da göz önünde bulundurarak işsizlik sorununu analiz etmektir. Bu çerçevede, Türkiye’ de işsizlik sorununu etkileyen temel faktörler ekonomik ve sosyal açılardan incelenmektedir. Türkiye’de veri sorununun ortaya çıkardığı yetersiz gözlemler ve gelişmemiş bir işsizlik literatürü temel kısıtlar olmakla birlikte, çalışma gerek kuramsal bölümde gerekse uygulama bölümünde, sorunun gerçek boyutlarını açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Zaman serilerinde birim kök, VAR, Eşbütünleşim ve Hata Düzeltme Mekanizması modellerinin kullanıldığı çalışmada, tarım, sanayi ve hizmet kesimlerindeki veriler kısıtlı olarak, DİE’ nin İmalat Sanayii İstatistikleri ise yoğun olarak kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

İŞSİZLİK KONUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

I.1. İşsizlik Konusunu Önemli Kılan Ekonomik ve Sosyal Gerçekler

İşsizlik sorunu ekonomik ve sosyal hayatın en temel sorunlarından birisidir. Günümüzde işsizlik sorunu, özellikle toplumsal anlamda, toplumun tüm sosyal katmanlarını ilgilendirdiği için en önemli sosyal çözülme faktörüdür ve giderek de önemi artmaktadır. Günümüzde ve gelecekte daha büyük bir olasılıkla, yaşamı olumsuz yönde etkileyen ve sosyal patlamalara yol açabilecek bu sorunun üzerinde önemle durmak gerekmektedir. İşsizliğin neden olduğu sorun ve olumsuzlukları genel olarak şu 10 başlık çerçevesinde özetlemek mümkündür (Sen, 1997)¹:

Üretim kaybı, bütçeye külfet.

Özgürlük kaybı, toplumsal dışlanma.

Vasıf kaybı, entelektüel yeteneklerin zedelenmesi.

Psikolojik etkiler.

Ortalama ömrün kısalması.

İsteklilik kaybı ve mesleki çıkmaz.

Toplumsal ilişkilerde kopuş, aile yaşamında çözülme. Topluluklar arasında, kadın ve erkek arasında ayrışmalar.

Toplumsal değerlerde ve sorumluluk duygusunda gerileme.

İşin örgütlenmesi ve yenilikler alanlarında blokajlar.

İktisat bilimi açısından bakıldığında, işsizlik sorununun ekonomik ve toplumsal alanlardaki önemine, iktisadi düşünce okullarının yol ayrımlarında köşe taşlarından birisi olma özelliğini de eklemek mümkündür. Çünkü, işsizliğin sürekli sorun olduğu bir ortamda, emek piyasasında sürekli dengesizliğin olduğu düşüncesi ile işsizliğin denge sürecinden önemsiz bir sapma olduğu düşüncesi karşı karşıya gelmektedir (Romer, 1996). Diğer taraftan *Solow*'un (1980) sosyal bir kurum olarak ifade ettiği emek piyasası açısından bakıldığında, istihdam, ücretler ve işsizlik konuları kalkınma sürecinde temel bir konumdadır ve bu nedenle söz konusu olguların sanayileşme ve sermaye birikimi ile yakından bir ilişkisi bulunmaktadır.

¹ Amartya Sen' in söz konusu görüşleri için; S.Gürsel-V.Ulusoy (1999), Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.11.

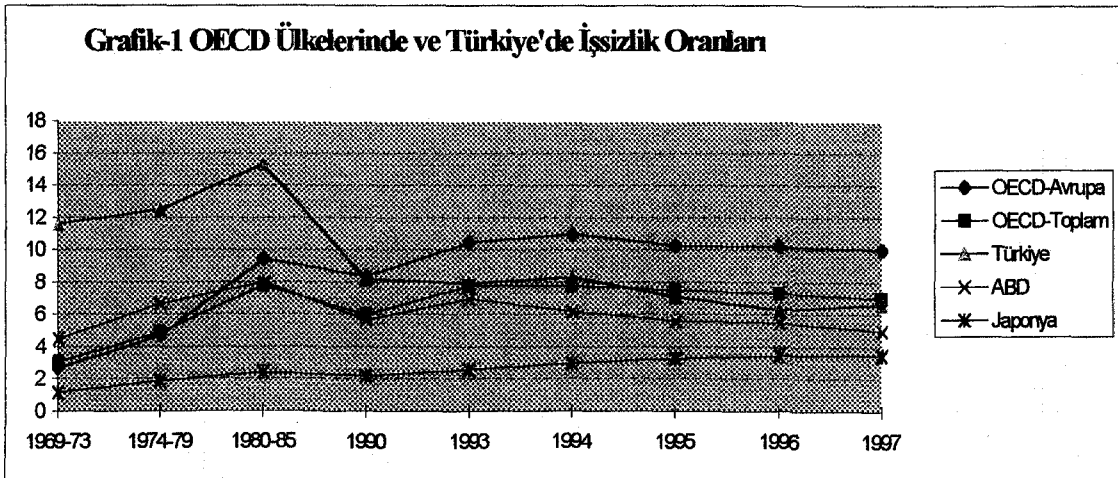
İşsizlik sorununun toplum ve birey açısından önemine bakıldığında, “doğrudan ve reel”, “dolaylı ve psikolojik” etkiler karşımıza çıkmaktadır (Yücel, 1980:58). İşsizliğin doğrudan neden olduğu kayıp, üretim kaynaklarından bir kısmının üretime katılmamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, işsizlik nedeniyle toplumun bütünü için kayıplar olmaktadır, çünkü “toplam üretim, potansiyel düzeyin altında” kalmaktadır. Bu durum, ekonomik büyümeyi engelleyebileceği gibi aynı zamanda ekonomik gerilemeye de yol açabilmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1998:522). Böylece, emek faktörünün diğer üretim faktörlerinden farklı olarak stok edilememesi ve dolayısıyla kullanılmaması doğrudan bir kaybın ortaya çıkması ile sonuçlanmaktadır. İşsizlik toplum üzerinde olduğu kadar birey üzerinde de doğrudan etkilere sahiptir ve bu olumsuz etki işsizlerin birey olarak hem işsiz kalması nedeniyle bir gelir kaybından, hem de uzun dönemli işsizliğin neden olduğu kendi değer yargılarına göre düşük düzeyde olmaktan kaynaklanmaktadır.

İşsizliğin dolaylı ve psikolojik maliyeti ise emeğin verimliliğini büyük ölçüde etkileyen emeğin kalitesi üzerinde olmaktadır (Yücel, 1980:58). İşsizliğin hüküm sürdüğü dönemlerde, işçilerin vasıf ve yeteneklerinin maksimum ölçüde kullanılamaması ve işçilerin ustalık ve yeteneklerini arttırıcı eğitimin normal bir düzeyde sürdürülememesi nedeniyle ülkedeki işgücü kalite yönünden önemli kayıplara uğrar. Diğer taraftan, işsizlik bireyler ve onların aileleri üzerinde de olumsuz etkilerde bulunarak toplum içersinde bir huzursuzluğun doğmasına neden olur. Uzun süre işsiz kalan bir birey hem kendisinin işe yaramadığı hissine kapılır, hem de toplumun kendisini çalışarak, onun ve ailesinin geçimini sağlayacak olanaklardan yoksun ettiğine inanır.

Genel olarak işsizliğin toplumsal ve bireysel etkilerinin, işsizlik veya ekonomik durgunluğun süresi uzadıkça çoğaldığı ve yaygınlık kazandığı, açık bir şekilde gözlenebilir bir olgudur. Bu durumlarda, bireylerin mevcut sosyal, ekonomik ve siyasi sisteme karşı güvenleri kaybolabilir ve dolayısıyla sistemin kökten değiştirilmesi ile ilgili görüş ve inançlar yaygın bir şekilde benimsenerek, iç çatışmalar ve sosyal patlamalar ortaya çıkabilir. Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örnek, 1930’lu yıllarda yaşanan uzun süreli ekonomik durgunluk döneminin açığa çıkardığı sosyoekonomik ve psikolojik etkilerdir (Morgan, 1962: 225). Bu dönemde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olsa gerek, *Abba Lerner* 1950’li yıllarda yayınladığı kitabında, tam istihdamın

kişiyeye sağladığı ekonomik güveni ve yararları anlatırken, tam istihdamın totaliter rejimlere karşı demokratik toplumları korumak için ne denli gerekli olduğunu ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır (Lerner, 1951:31-43).

İşsizlik oranı, özellikle 1970'li yıllardan sonra, hemen hemen her yerde yükselme eğiliminde olmuştur. 1980'li yılların sonlarına doğru ise işsizlik oranının bir çok ülkede savaş sonrası ortalamasının iki katına ulaştığı gözlenmiştir (Sinclair, 1987:3). OECD'nin yapmış olduğu çalışmalara göre, 1997 yılının sonu itibari ile, OECD bölgesinde toplam 36 milyon işsiz olduğu tespit edilmiş ve ortalama işsizlik oranı da % 7.5 olarak açıklanmıştır (OECD Observer, 1997). Tablo-1 OECD' ye dahil bazı ülkelerde ve Türkiye' de işsizlik oranlarını göstermektedir. Buna göre genelde, ABD hariç fakat Japonya dahil bir çok OECD ülkesinde işsizlik oranları artış gösterirken Avrupa ülkelerinde artışlar dramatik ölçülerde olmuştur. Tablonun dikkate değer bir yanı özellikle refah düzeyi yüksek olduğu bilinen Belçika' da işsizliğin 1997 yılında % 9, Danimarka' da % 5.4, Fransa' da %12.4, Almanya' da % 9.8 olması, İspanya' da ise yaklaşık % 20.9 ve İrlanda' da % 10.5 düzeylerinde gerçekleşmesidir. Avrupa' da işsizlik sorununun boyutu, Toplam OECD ülkeleri ortalaması (1999 yılında yaklaşık %7) ile OECD' ye dahil Avrupa ülkeleri ortalaması (yaklaşık % 10) karşılaştırılarak da anlaşılabilir. Grafik-1 ise Türkiye, ABD, Japonya, OECD Avrupa ve Toplam Avrupa açarlarından ortalama ve yıl bazında işsizlik oranlarındaki dalgalanmaları vermektedir.

Tablo-1
OECD Ülkelerinde İşsizlik (%)

	1969-73	1974-79	1980-85	1990	1993	1994	1995	1996	1997	1999
Belçika	2.4	5.6	11.2	7.3	8.1	9.7	9.4	9.5	9.0	9.1
Danimarka	1.0	6.1	10.0	8.5	10.9	8.1	7.0	6.9	5.4	5.2
Fransa	2.5	4.5	8.3	9.2	11.2	12.5	11.7	12.2	12.4	11.3
Almanya*	0.8	3.5	6.5	6.3	7.9	8.4	8.2	8.8	9.8	8.8
Hollanda	2.1	4.9	11.2	7.7	6.3	7.2	7.2	6.5	5.6	3.3
İspanya	2.7	5.3	17.4	16.4	22.9	24.1	23.1	22.4	20.9	15.9
İngiltere	3.4	4.2	9.8	6.8	10.4	9.7	8.7	8.2	7.1	6.1
İrlanda	5.6	7.6	12.6	13.2	16.0	14.9	12.4	12.0	10.5	5.7
ABD	4.5	6.7	8.0	5.7	7.0	6.2	5.6	5.5	5.0	4.2
Japonya	1.2	1.9	2.4	2.2	2.6	3.0	3.3	3.5	3.5	4.7
Yunanistan	3.7	1.9	6.1	7.2	9.6	9.1	9.3	9.9	9.8	9.5
Türkiye**	11.6	12.5	15.3	8.2	7.9	8.3	7.1	6.3	6.6	7.7
OECD-Avrupa	2.7	4.7	9.4	8.2	10.5	11.0	10.3	10.2	10.0	9.3
Toplam OECD	3.1	4.9	7.8	6.0	7.8	7.8	7.5	7.3	7.0	6.9

Kaynak: İlk üç sütündeki veriler standartlaştırılmış ortalama veriler olup, OECD Economic Outlook, 1960-1990, Statistical Outlook Adlı kaynaktan, 1990 sonrası veriler ise toplam işgücünün yüzdesi olup, Employment Outlook, June 1998 adlı kaynaktan ve <http://www.oecd.org> internet sayfasından alınmıştır.

* Veriler 1990 yılına kadar sadece Batı Almanya' yı 1990'dan sonra ise tüm Almanya'yı içermektedir.

** Türkiye'nin 1999 yılına ait verisi DİE'den alınmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından işsizlik sorunu daha farklı bir görüntü içindedir. Bu tür ülkelerde ortaya çıkan işsizlik türü daha çok eksik istihdam olarak karşımıza çıkmaktadır (Ekin, 1971:12). Gelişmekte olan ülkelerin tümü, hızlı bir ekonomik kalkınma ile tarımdaki işgücü fazlasını absorbe edecek bir yapısal değişikliği gerçekleştirmek amacına öncelik vermektedirler. Bu yoldaki çabalar, kuşkusuz sanayileşme yolunda önemli ilerlemeleri gerektirmektedir. Bu ülkelerde eksik istihdam aynı zamanda yaygın bir gelir yetersizliği ve yoksulluk anlamı da taşıdığından, sorunun boyutları daha çok ağırlaşmaktadır. Ekonomik büyümesi, ağır bir borç yükü ve sınırlı bir dış ticaretle oldukça yavaş gelişen gelişmekte olan ülkelerde, toplumsal politika uygulamalarını gerçekleştirmek oldukça güçleşmekte hatta olanaksız görünmektedir.

Türkiye' de işsizlik sorununu bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte, Türkiye'de emek piyasasına ve işsizlik sorununa yönelik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni istihdam, işgücü ve işsizlik gibi emek piyasası değişkenlerine ilişkin sağlıklı ve güvenilir veri setlerinin bulunmaması ve özellikle işsizlik, eksik istihdam ve gizli işsizlik oranlarının ölçümleri

konusunda karşılaşılan zorluklardır. Dünyada Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve OECD gibi kuruluşlar bu konularda sürekli çalışmalar ve iyileştirmeler yapmakta ve Türkiye de bunları takip etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'deki işgücü piyasasının yapısı özellikle diğer OECD ülkelerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Tarımın payının yüksekliğine ek olarak işgücü piyasasındaki kurumsallaşma düzeyinin genelde çok daha düşük olduğu Türkiye'de, eksik istihdam olgusu da işsizlik kadar önem taşımaktadır. Açık işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl durumda bulunan toplam işgücü oranı 1994 yılında yüzde 19.8'i bulmuştur. Kentlerdeki lise ve üniversite mezunu gençlerde ise bu oran yüzde 30'u aşmıştır (DPT,1995:50). İşsizliğin boyutlarını saptayabilmenin en kestirme yolu olarak kabul edilen, işsizlik sigortası kayıtlarına dayalı tahmin yapma yöntemini de Türkiye'de uygulamak söz konusu değildir (son dönemlerdeki çalışma ve söylemlere rağmen işsizlik sigortası tam ve yaygın bir şekilde hayata geçirelememiştir).

Son olarak Türkiye'de, gerek işsizlik sorununun boyutunu vurgulaması açısından gerekse elde edilen verilerin güvenilirliğini ortaya koyması açısından, DIE'nin 2000 yılında yaptığı açıklama dikkat çekicidir. 2000 yılı birinci dönem hane halkı işgücü anketi sonuçlarına göre, işgücüne katılım oranının % 50'lere kadar gerilediği bir dönemde, 1998 yılının ilk altı ayında % 6.9'a düştüğü açıklanan işsizlik oranı, 1999'un ilk altı ayında % 7.9, 2000 yılının ilk altı ayında ise % 8.3 olarak gerçekleşmiştir².

1.2. İşsizlikle İlgili Kavramsal Altyapı

1.2.1. İstihdam, Eksik İstihdam ve İşsizlik Kavramları

İstihdam, işsizlik konusuyla birlikte ele alınması gereken ilk kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik sorununu istihdam sorunların bir yansıması olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte istihdam konusu, daha çok yerel kaynak mobilizasyonu, dış ticaret rejimleri, uygun teknoloji, hane halkının davranışı gibi kalkınma olgularıyla ilgilidir. İşsizlik ise, açık veya gizli, ekonomi ölçeğinde ya da

² Rakamlar DIE' nin; "<http://www.die.gov.tr/ieyd/isgücü/pageII.html/>" isimli sayfasından alınmıştır (Erişim Tarihi 20.04.2000).

sektör içinde, emek piyasasındaki statik bir dengesizliği ima etmektedir. Burada, geçerli olan ücret düzeyinde, emek arzı emek talebini aşmaktadır (Berry ve Sabot, 1984:108).

Kullanma, çalıştırma anlamına gelen istihdam, geniş anlamda üretim faktörlerinin bir yıllık dönem içindeki kullanma derecesini ifade ederken, dar anlamda ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılma, çalışma veya çalıştırılma derecesini (seviyesini) gösterir. İstihdam kelimesini, her türlü üretim faktörünün kullanımını kapsayacak genişlikte alan iktisatçılara rastlanılsa da kelime, iktisat diline faktör kullanımının emeğe bakan yüzü olarak yerleşmiştir. Çok yaygın bir tanımla istihdam; emek arzı ve talebinin karşılaştığı noktada doldurulan çalışma gün ve saatlerinin toplamı olarak ifade edilebilir (Ülgener, 1976:73).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1950 ve 1960'lı yıllarda yapmış olduğu tanımlamada, eksik istihdam olgusuyla ilgili olarak ise şu tanımlama önerilmiştir: eğer istihdamdaki bir kişi, arzu ettiği ve yapmağa muktedir olduğu halde, halen çalıştığından daha fazla çalışmıyor ise, yahut bir şahıs üretimin daha gelişmiş şartları altında çalıştığı veya başka bir mesleğe geçtiği zaman, istihdam edilen bu şahsın geliri ve verimliliği yükseliyorsa, bu takdirde eksik istihdam vardır denilebilir (Ekin, 1971:32). Eksik istihdamın tanımlanması ve ölçülmesi konusunda ortaya çıkan sorunlar ve duyulan tatminsizlikler farklı tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Bazı hallerde bu tatminsizlik, vasıflara uymayan eksik istihdamdan veya "yanlış istihdamdan" (misemployment) ortaya çıkmaktadır. Böylece "eksik değerlendirme" (underutilization) ve "yanlış değerlendirme" (misutilization) ile, eksik istihdam ve işten duyulan tatminsizlikler el ele birlikte yürümüşür.

Eksik istihdamın özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak geliştirilen bazı tanımları şunlardır (Ekin, 1971:40-46): Tarım, balıkçılık ve diğer tarımla ilgili işkollarında ekonomik faaliyetler mevsimlerle sıkı sıkıya ilgili olduğundan, bu iş kollarında eksik istihdamın mevsimlik bir nitelik taşımasından dolayı ortaya çıkan "mevsimlik eksik istihdam" (seasonal underemployment), özellikle gelişen ülkelerde bir çok milli bayram ve tatiller, gösteriler, işe devamsızlık gibi nedenlerden dolayı iş süresinin önemli bir kısmının kaybolmasından doğan "sosyal eksik istihdam" (social underemployment), kalkınmanın bütçe açıklarıyla finanse edilmesi hallerinde ortaya çıkan ve sermaye ve diğer tamamlayıcı üretim faktörlerinin artış hızının, köylük

bölgelerden sanayi ve hizmetler sektörüne nüfus akımı nedeniyle, artan işgücü artışını karşılayamamasından doğan "kalkınmadan doğan eksik istihdam" (developmental underemployment).

İşsizliğin tanımı istihdama göre daha zor ve karmaşık olmakla birlikte, ülkeler arasındaki uygulamalara göre de farklılık göstermektedir. Bu konuda yapılan bazı değerlendirmelerde, işsizliğin istihdam kadar açık bir tanımı olmadığı belirtilmekte (Pigou, 1968:3), ayrıca algılanmasının tanımlanmasından daha kolay olduğu vurgulanmaktadır (Sinclair, 1987:1).

Rekabetçi bir emek piyasası şartları çerçevesinde tanımlanan işsizliğin iki temel özelliği vardır: Fiili işsizliğin tam istihdamın altında olması ve piyasada bir emek arzı fazlasının oluşması (Casson, 1981:9). Bu yaklaşım, uygun bir iş bulamayan işsiz insanları içerirken aslında herhangi bir iş bulamayan insanları tam olarak ele almamaktadır. Bu nedenle, genel olarak işsizliği, bireyin isteği dışında ve cari ücret düzeyinden iş aradığı halde iş bulma olanağından yoksun olma hali olarak tanımlamak, daha uygun görülmektedir (Lordoğlu ve Törüner, 1995:178).

Bu tanımdan hareketle birey açısından işsizliği ikiye ayırmak mümkündür: Bireyin isteğine bağlı olan ve bireyin isteği dışında oluşan işsizlik. İsteğe bağlı işsizlik (İradi İşsizlik), bireyin geçerli ücret ve çalışma koşullarını kabul etmeyip çalışmak istememesi veya daha iyisini araması gibi nedenlerden doğan bir işsizliktir. Bu tür işsizliğin nedenleri olarak sosyal yapı, halkın psikolojisi veya değerler sistemi dikkate alındığından, ekonomik açıdan üzerinde çok fazla durulmamaktadır. Bireyin isteği dışında oluşan işsizlik ise (Gayri İradi İşsizlik), iş arayıp da bulamayan, hatta geçerli ücretlerden daha düşük ücretlerde dahi çalışmayı göze alıp yine de iş bulamayanların durumudur. Keynes istek dışı işsizliği kısaca şu şekilde tanımlamaktadır: ücrette küçük bir artışın olması halinde, hem cari parasal ücrette çalışmak isteyen toplam emek arzının, hem de bu ücret düzeyindeki toplam talebin mevcut istihdam hacminden daha büyük olması durumunda kişi, istek dışı işsizdir (Keynes, 1936:15). Böyle bir durumun, hem sosyal hem de ekonomik yönden önemli bir sorun olduğu açıktır. Ekonomik yönden işsizlik, insan kaynağının savurganlığını ve ulusal gelir kaybını açıklarken, sosyal yönden işsizlik ise, toplumsal gelir yetersizliği (yoksulluk), gelir adaletsizliği ve toplumsal değerlerin çöküşü anlamına gelmektedir (Koray ve Topçuoğlu, 1995:89).

I.2.2. İşsizlik Oranlarının Önemi ve İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu

İşsizlik sorunuyla ilgili olarak gündeme gelen önemli bir konu da, işsizliğin ölçülmesi ile ilgili olarak ortaya çıkan sorunlardır. Literatürde, emek iktisadının; teorik ve ampirik çalışmalar arasındaki bağı kurma, geniş ölçekte veri elde edebilme ve bu verilerin analizinde ilerleme gibi konularda üzerinde en çok tartışılan alanlardan birisi olduğu kabul edilmektedir³. Bunun en büyük nedeni, bu alandaki veri kaynaklarında ve mevcut verinin mümkün kıldığı emek piyasası olgusunun anlaşılmasındaki ilerlemede önemli dengesizliklerin söz konusu olmasıdır. Bununla birlikte, emek arzı analizinde, daha az düzeyde bir anlaşmazlığın ortaya çıktığı ve bu analizlerin mevcut yapıyı daha iyi kapsadığı, buna karşın kalkınma sürecinin bir uzantısı olarak bakılan emek talebi ve emek piyasasında arz ve talep etkileşimi konusundaki çalışmalarda anlaşmazlıkların daha ciddi boyutlarda olduğu ve bunların mevcut yapıyı da kapsamadığı şeklinde bir saptama yapılmaktadır (Hamermesh, 1990:291).

Emek piyasası değişkenlerinin ve özellikle işsizlik rakamlarının bu denli eleştiriye maruz kalmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi, konuyla ilgili olarak insanların kafasında farklı amaçların bulunması ve hiç bir ölçümün de bu amaçların tamamına hizmet edememesidir. Bu amaçların açığa çıkartılması ve ekonomideki işsizlik çeşitlerinin bu amaçlar doğrultusunda belirlenmesi konusunda, literatürde şu kriterlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Reynolds, Masters ve Moser, 1991: 272).

1. *Bir İş Çevrimi Göstergesi*: İşsizlik kavramı bu amaçla kullanıldığında, tam zaman (full-time) açısından işsizlik oranını değerlendirmek söz konusu olmaktadır. Burada işsizlik oranı, tipik olarak ekonomik faaliyet aşağıya doğru yöneldiğinde hızlanır ve durgunluk süresince artmaya devam eder. Aslında, işsizlik oranı ekonominin yukarı doğru salınmaya başlamasından bir kaç ay sonra da artmaya devam eder. Çünkü işgücü ay ay artmaktadır. Sadece ekonomi yeterli güce ulaştığında ve yaratılan iş sayısı iş gücündeki artıştan fazla olduğunda işsizlik oranı düşmeye başlar. Belirli bir gecikme sonunda, işsizlik oranı aşağı düşer ve bu, ekonominin yukarı çıkış dönemlerinde de düşmeye devam eder.

³ Bu konu için; NBER (1990), Fifty Years of Economic Measurement; The Jubilee of the Conference On Research in Income and Wealth, Ed.by E.R. Berndt-J.E.Triplett, The University of Chicago Press.

2. *Bir Sıkıntının Göstergesi*: İşsizlik terimi aylardır iş gücünün dışında kalan, başka bir geliri olmayan ve beş kişiden oluşan küçük bir aileye sahip bir işçinin durumunu çağrıştırmaktadır. Bu, işsizler içerisinde farklı bir azınlığı oluşturmaktadır. Çok daha sık karşılaşılan bir durum, en azından ekonomi durgunluk döneminde olmadığına, yarım gün (part time) iş arayan, ailesiyle yaşayan ve okulda okuyan ya da okula gitmeyen ve çalışmayan genç işsizlerin durumudur (Summers, 1990:48).

Bununla birlikte, işsizlik her zaman ekonomik sıkıntının en iyi bir göstergesi olarak kabul edilmemektedir. Çok yönlü olarak bakıldığında, sıkıntının en iyi göstergesinin kişinin yoksulluk içinde yaşayıp yaşayamaması olduğu ileri sürülmektedir (Reynolds, Masters ve Moser, 1991: 273). Yoksulluğun resmi tanımı, aile ölçeğine göre aile gelirin dayanamaz. Yaş ya da olanaksızlık, aile bireylerini uygun iş olsa bile çalışmaktan alıkoymaz. Bu durum beceri düzeylerinin düşüklüğü, aile ölçeğinin geniş olması ve tek bir aile bireyinin olması durumlarına benzemektedir.

3. *Ekonomik Performansın Bir Göstergesi*: İşsizliğin düşük üretime eşlik etmesi yönündeki bir gözlem, makro kanıtlar içerisindeki birkaç sabit noktadan bir tanesidir (Sinclair, 1987:36). İşsizlik yüksek olduğunda, üretim de düşük kalmakta ve kârlar da buna bağlı olarak azalmaktadır. Sonuç olarak bu dönemlerde yatırımların da düşük kaldığı gözlenmektedir. İşsizliğin üretimde ve gelirden düşüş anlamındaki maliyetleri ise, hem şimdi hem de gelecekte işsiz işçilerin üretebilecekleri üretim miktarından çok daha fazla olmaktadır. İşsizlikle toplam üretim (GSYİH) arasındaki kısa dönem ilişkileri kendimizi sınırlarsak bile, işsizlik oranındaki % 1'lik artış ekonomide gayri safi milli hasılda %2'den daha fazla bir düşüşle ilişkilendirilmektedir. İşsizlikle reel GSYİH arasındaki ilişkiyi ilk olarak Arthur Okun keşfetmiştir. Okun Yasası, büyüme yüzde 2.25'lik trend oranını aştığında işsizlik oranının azaldığını belirtir. Kesin bir şekilde söylemek gerekirse Okun Yasası, reel GSMH'de trend oranının üzerinde bir yıl sürdürülen her yüzde bir puanlık büyümeye karşılık işsizlik oranının yüzde yarım puan azaldığını belirtmektedir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 19).

4. *Makroekonomik Politika İçin Bir Gösterge*: Hükümetler ekonomik faaliyetleri frenlemek ya da canlandırmak için parasal ve mali araçlara sahiptirler. Bununla birlikte, bu tür bir frenlemenin ya da canlanmanın ne derecede yararlı bilgiler sunduğu da politik bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda önemli bir örnek, enflasyonu

hızlandırmayan işsizlik oranı olarak bilinen ve kısaca "NAIRU" (*Nonaccelerating Inflation Rate of Unemployment*) olarak isimlendirilen (Stiglitz, 1997:3) kavramdır. Ekonomik politika, bu oranı azaltmayı hedefleyebilir ve belirli bir ölçüğe kadar bu işsizlik oranı düşürülebilir. Tabii burada politika yapıcılar ekonomik hedefler arasında bir dengeleme yapmak zorundadırlar. Çünkü, geçici olarak işsizliği doğal oranın altına düşürmeye yönelik bir politika, ek bir üretim maliyeti yarattığı için yargılanabilir. Bu durumda, ekonomiye daha fazla enflasyon yaratma anlamındaki maliyetlerin düşürülmesi gerekmektedir. Böylece uzun dönemli olarak bakıldığında, enflasyonun düşürülmesi daha maliyetli görüleceği için, enflasyondan kaçınma yönünde bir politika tercihinin benimsenmesi beklenecektir.

Genel olarak, işsizlikle ilgili makroiktisatçıları zorlayan, hatta onlara meydan okuyan dört temel konunun olduğu ileri sürülmektedir (Blinder, 1988:3). Bu konulardan birincisi istek dışı işsizliği tanımlamak, ikincisi bunu teorik olarak açıklamak, üçüncüsü teoriyi ampirik bir içerikle vermek ve dördüncüsü işsizliği düşürecek politikaları tasarlamaktır. Burada işsizliğin tanımlanması sorunu öncelikle işgücünün homojen ya da heterojen olarak kabul edilip edilmemesine bağlı olarak ele alınmaktadır. Eğer, homojen bir işgücü varsa, mevcut işgücü arzı işgücü talebini aştığında aradaki fark çok açık bir şekilde istek dışı işsizlik olmaktadır. Bu basitleştirici yaklaşım istek dışı işsizliği, bir noktaya kadar düşmeyecek ücretlerle açıklamaktadır. Fakat, heterojen işgücünün olduğu düşünülürse bu basit tanımlama işlemez hale gelir ve temel fikir kayganlaşır.

Bazı iktisatçılar işsizliğin tanımı ve ölçülmesi konusunda mevcut teorik çerçeveden çok genellikle verilerin kullanımı konusunda yoğunlaşma eğilimindedir (Norwood, 1988: 284). Buradaki temel düşünce işsizlik ölçümünün aslında potansiyel işgücü arzının bir yansıması olduğu, fakat potansiyel işgücünün istihdam edilen ya da edilmeyen pek çok şeyi hesaplamadığıdır. Tabii bunlar daha çok aktif olarak iş arayan kişilerdir. Diğer taraftan işgücünün tamamen dışında kalan, örneğin iş bulma ümidini kaybeden kişiler de vardır. Bu iki ekstrem uç arasında o anda işgücü kapsamı dışında bulunanlar koşullar elverdiğinde piyasaya girmek isterler.

1960'lı yıllardan sonra işsizlik ile ilgili çalışmaların çoğunun doğal işsizlik oranındaki⁴ yükselmenin nedenlerini araştırma amacıyla olduğu gerçeğinden hareketle, işsizlik konusunu doğal işsizlik oranındaki trend değerden yukarı veya aşağı doğru sapmalar olarak almak da makul görünmektedir. Ancak işsizlik ölçümüyle ilgili sorunlar dikkate alındığında doğal oranın da ölçülmesi sorununun gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bunun nedeni; fiili işsizlik oranını gözlemlemek mümkün olurken doğal oranı gözlemedeki zorluklardır. Burada ancak ekonominin doğal oran etrafında hareket ettiği varsayımından hareketle, doğal işsizlik oranı için ortalama işsizlik oranına bakmak söz konusu olabilmektedir.

I.3. Başlıca İşsizlik Türleri

1.3.1. Açık İşsizlik ve Türleri

İşsizlik genel olarak açık işsizlik ve gizli işsizlik olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Açık işsizlik “çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamı” iken, gizli işsizlik “çalışır görünen, fakat elinde olan veya olmayan sebeplerle normalin altında çalışan insanların halini veya düşük verimle çalışılmasını” ifade eder. Gizli işsizlik durumuna “eksik istihdam” da denir (Zaim, 1997: 170). Çalışma hayatı ve işsizlikle ilgili literatürde açık işsizlik türleri farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Çünkü çalışma gücüne sahip olup da çalışmak isteyen bireylerin iş bulamamalarının bir çok nedeni bulunmaktadır. Aslında, işsizliğin kaynakları arasında bir ayrıştırma yapma çabaları, politika yapılmasında kritik bir öneme sahiptir, çünkü her bir işsizlik çeşidine uygulanacak olan politika uygulaması farklı olmaktadır. Bundan dolayı, ampirik olarak işaret edilen işsizlik çeşitlerine yönelik sınıflandırma, büyük bir karmaşayı beraberinde getirir. Bu çalışmada, birbirine yakın özellikleri bulunan işsizlik türlerini dikkate alarak, açık işsizliğin üç önemli bileşenden oluştuğunu kabul ettik: geçici, yapısal ve çevrimsel (veya konjonktürel) işsizlik.

⁴ Doğal işsizlik oranı zaman zaman, durağan-durum işsizlik oranı olarak da ele alınmaktadır (Borjas, 1996)

I.3.1.1. Geçici İşsizlik (Frictional Unemployment)

Toplam işgücü piyasasında talep fazlası veya denge durumu görüldüğünde dahi, bilgi edinme maliyetlerinin varlığı nedeniyle geçici bir işsizlik vardır: emeğini sunan hane halkları ile bunu talep eden firmaların ilişkiye geçmeleri ne eş anlı ne de maliyetsiz olmamaktadır: bir kişi bir işi kabul etmeden önce boş iş pozisyonları olan firmalarla ilişkiye girmeli ve her iki tarafın da kabul edeceği bir ücret düzeyi kararlaştırılmalıdır. Bu nedenle de bir işin elde edilme süresi sıfır olamaz. (Aftalion ve Poncet, 1992:67). Öyleyse, emek piyasasında her zaman bir miktar işsiz insanın bulunacağı bir gerçektir. “Friksiyonel işsizlik” veya “dalgalanma işsizliği” olarak da bilinen geçici (ârizi) işsizlik kısaca, işçilerin kısa vadeli yer değiştirmesinden doğan bir işsizlik nedeni olarak tanımlanmaktadır (Zaim, 1997:192).

Burada geçici işsizlik, genel olarak emek piyasasındaki mevcut çeşitli tıkanıklıklar veya rekabet eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Mevcut iş olanakları hakkında yeterli bilginin olmayışı, önemli kararların alınması veya istenen hareketlerin zamanında ve hızlı yapılabilmesi için piyasa akıcılığının elverişli düzeyde bulunmaması gibi nedenler, geçici işsizliğin başlıca nedenlerini teşkil etmektedir. İşletmelerde işgücü devrinin normal bir düzeyde olması halinde bile geçici işsizlik, bu nedenden dolayı artma eğilimi göstermektedir (Baumol ve Blinder, 1991:95). İşletmelerde işgücü devrinin yüksek olması, iş piyasalarında işçilerin daha hızlı bir harekete tabi olması demektir. Geçici işsizlik iki işletme arasında geçen sürtünme ânını veya işçinin bir işletmeden diğerine girinceye kadar geçen geçiş süresini ifade ettiğine göre, işçi devrinin yüksek oluşu geçici işsizlik oranını da yükseltecektir.

Bir anlamda geçici işsizlik, ekonomik verimliliğinin bir yan ürünü olarak belirlenebilir ve bu açıdan bir ekonominin dinamik özelliğini yansıtır. Dinamik bir ekonomide, ekonomik yönden önemi azalan üretim olanaklarından, ekonomik önemi gittikçe artan endüstrilere doğru sürekli bir işgücü akımı mevcuttur (Yücel, 1980:61).

Emek piyasasındaki bu akımı sabit bir akım olarak düşünmek mümkündür. Bazı işçiler işlerinden ayrılırken diğerleri işten çıkmaktadır ve bazı firmalar istihdamı azaltırken, diğer firmalar genişletmektedir. Yeni işçiler eğitimlerini tamamladıktan sonra piyasaya girerler ve diğer pek çok işçi piyasa dışı sektörde biraz zaman

harcayarak piyasada yeniden yer alır. Zaman içerisinde herhangi bir noktada, bundan dolayı pek çok işçi çeşitli “işler” arasında bulunmaktadır. Eğer işçiler iş, firmalar da işçi arıyorsa bunlar birbirlerini çabucak bulacak ve böylece işsizlik olmayacaktır. Öyleyse, geçici işsizlik, hem işçilerin hem de firmaların birbirlerinin yerini keşfetmeleri için ve iş eşleştirmesinin değeri hakkındaki bilgiyi sindirmek için zamana gereksinim duyulmasından kaynaklanmaktadır.

Zaman içerisinde, pek çok işçi “mevsimlik işsizliği” yaşamaktadır. Aynı bir işsizlik türü olarak incelenebilirse de, geçici ve dönemsel olması ve geçici işsizlik gibi işsizlik sorununun genelliğini yansıtmaması nedenleriyle mevsimlik işsizlik bu başlık altında incelenebilir. Bir ülkede faal nüfusun büyük bir çoğunluğunun tarımda çalışmakta olması mevsimlik işsizliğin ağırlığını ve yaygınlığını arttıran önemli bir unsurdur. Sadece belirli aylarda yapılan ve faaliyet dışı aylarda büyük miktarda işsizliği gündeme getiren tarım kesimine ve inşaat sektörüne benzer şekilde oto sanayii ve giysi sanayii gibi alanlarda da işçilerin düzenli olarak işten çıkarıldığı görülmektedir.

I.3.1.2. Yapısal İşsizlik (Structural Unemployment)

Toplam işsizliğin ikinci bileşeni yapısal işsizliktir. Yapısal işsizliği tanımlamak için, toplam işgücü piyasasını bölümlenmiş basit mikro piyasalar halinde parçalamak gerekir. Piyasada genel denge (veya genel talep fazlası durumunda) durumunda dahi, yani konjonktürel işsizliğin hiç bulunmadığı halde, bazı mikro-piyasalarda, sistem mükemmellikten uzak olduğu için, diğer basit piyasalardaki talep fazlası tarafından absorbe edilemeyen arz fazlasına rastlanılabilir: Burada arzın yapısı, yetersiz mesleki hareketlilik, işgücü niteliğindeki farklılık veya yaş ya da cinsiyetten kaynaklanan fiziksel kısıtlar nedeniyle, talebin yapısına uygun değildir (Aftalion ve Poncet, 1992:67).

Yapısal işsizlik türü hem teori hem de politika alanında büyük ilgi uyandıran ve politika tartışmalarında önemli bir yeri bulunan işsizlik türüdür. Yapısal işsizlik sorununa olan ilgi 1960'lı yıllardan itibaren artarak devam etmiş ve 1970'li ve 1980'li yıllarda doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle, 1980'li yıllarda görülen yüksek enflasyon-yüksek işsizlik olgusunun, 1990'lı yıllarda enflasyonun düşürülmesiyle yerini sadece yüksek işsizlik olgusuna bırakması ve işsizliğin bir çok ülkede azalmaması,

"yapısal işsizlik" ve "enflasyonu artırmayan işsizlik oranı- NAIRU" kavramlarının da geliştirilmesine ve bu yöndeki çalışmaların artmasına neden olmuştur (Gürsel ve Ulusoy, 1999:88).

1960' lı yıllardan sonra yapısal işsizlikle ilgili olarak geliştirilmiş bir "çevrimsel dalgalanmalar modeli" nde⁵, modelin davranışının toplam talep ve yapısal faktörlerin bir birleşimi sonucu belirlendiği öne sürülmüştür. Hicks'in⁶ (1963) geliştirdiği 'tavan ve taban' yaklaşımının da eklendiği söz konusu salınımsal modelde; eğer tavan ve taban sınırları işlevsel kabul edilirse, çevrimin süresinin toplam talep faktörleriyle, fakat salınımların genişliği ve böylece gerçekleşen dalgalanmalar etrafındaki ortalama değerlerin ise yapısal faktörlerle belirlendiği vurgulanmıştır.

Günümüzde yapısal işsizliğin, toplumun ekonomik yapısında meydana gelen değişimlere bağlı olarak ortaya çıkması şeklinde daha genel bir anlayış benimsenmektedir. Tarıma dayalı bir ekonomiden makinelili bir tarıma ve endüstrileşmeye geçilmesi ve tarımda büyük bir işgücü fazlası yaratılması süreci bu anlamda bir örnek olarak düşünülebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan işsizlik türü, bu olmaktadır. Bu ülkelerdeki ekonomik yapının işgücü fazlasını absorbe edebilecek bir gelişme gösterememesi sonucunda, eksik istihdam (underemployment) denilen bir istihdam düzeyi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, hızlı nüfus artışı da bu ülkelerde işgücü fazlasının daha yavaş gelişen endüstri ve hizmet kesimlerinde eritilmesini önlemektedir (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 90).

Yapısal işsizliği, iş arayan işçi sayısı ile uygun iş sayısının birbirine eşit olduğu bir ortamda mikro temelli bir yaklaşımdan hareketle analiz etmek mümkündür. Burada, talep edilen ve arz edilen sayılarda bir dengesizlik söz konusu değildir. Böylece, yapısal işsizlik iş arayan kişilerin, işlerin gerektirdiği beceriler, insanların tercihleri, coğrafi yerleşimler gibi faktörlere bağlı olarak uygun işlerle eşleşmemesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Holzer, 1989:1). Diğer taraftan, zaman içinde ekonominin bazı sektörleri büyürken diğerleri küçülmektedir. Eğer yetenekler, sektörler arasında tam olarak transfer edilebiliyorsa, işten çıkarılan işçiler hızla büyüyen sektöre yönelirler. Beceriler,

⁵ R.G.Lipsey (1965), "Structural and Deficient-Demand Unemployment Reconsidered", 'The Labor Market' içinde, Ed. McCormick-Smith, Penguin Books.

⁶ J.R.Hicks (1963), *The Theory of Wages*, 2nd edn., Macmillan, London.

bununla birlikte işçilerin işine ya da sanayiye özel olabilir ve işten çıkarılan işçiler büyüyen firmaların aradıkları niteliklerin altında kalabilirler. Sonuçta, yerleştirelemeyen işçilerin işsizlik süreleri uzun bir zaman alabilir, çünkü onlar becerilerini yeniden geliştirmek zorundadır. Yapısal işsizlik bu kez de firmaların talep ettiği becerilerle işçilerin arz ettikleri beceriler arasındaki yanlış eşleştirmeler nedeniyle ortaya çıkacaktır.

Gelişmiş ülkelerde teknolojik değişimin, bu ülkelerde işgücü fazlasına yol açtığı ve yapısal bir işsizliği beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerdeki bugünkü işsizlik sorununun talep yetersizliği ile birlikte yapısal bir nitelik gösterdiği genellikle kabul edilmektedir. Bu durumda gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde, işsizliğin belirleyicilerine ve gelişme ve büyümenin temel güçlerinden birisi olan teknolojik gelişmenin toplum ve ekonomi üzerindeki etkilerine bakıldığında, yapısal işsizlikle teknolojik işsizliği aynı sınıflandırma altında incelemek mümkün görünmektedir. Emek piyasası akımları ve işsizlik, teknolojik değişimin yönü ve gidişi tarafından etkilenmektedir. Zaman zaman teknolojik değişim, bazı sanayilerin olduğu ve bazı bölgelerin zor durumda olduğu, diğer taraftan diğer sanayilerin yeniden doğduğu ve diğer bölgelerin canlandığı bir durumda, yapısal bir salınımı beraberinde getirmektedir. Bu olaylar olurken işgücü devri, istihdam ve işsizlik arasındaki akım da artmakta ve işsiz havuzu genişlemektedir (Parkin, 1996:170).

Teknolojik değişimin üretim ve istihdam üzerindeki etkileri günümüzde makroekonomik çerçevede ele alınan ve sadece bir firma ya da sanayii bazında incelemelerle kısıtlanmayan önemli bir olgu niteliğindedir (Stoneman, 1983: 170). Yeni tekniklerin üretime girmesi sonucunda ekonomik yapıda önemli değişimler olmaktadır. Buna göre, bir yandan yeni tekniklerin girdiği sektörlerde üretim artarken, diğer yandan da bu sektörlerde çalışanlar işsiz hale gelmekte veya bu sektörlerden diğerlerine doğru işgücü akımı başlamaktadır. Böylece, teknolojik işsizliğe yapısal işsizlik de denilmesi makul görünmektedir.

Teknolojik işsizlik kısaca, teknolojik gelişmenin ikame nispetini işgücü aleyhine çevirmesinden veya diğer bir ifadeyle insan emeği yerine üretimde makine kullanımından doğan işsizlik türüdür. Sanayii Devrimi'nin başlamasından bu yana teknolojik değişimin ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi, iktisatçıların ve

politika yapıcıların ilgisini çekmiş bir konudur. Klasik iktisatçılar genel olarak teknolojik gelişmeyi makine kullanımı şeklinde ele almış ve bunun bölüşüm üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu anlamda teknolojik gelişme sabit sermayenin işletme sermayesine oranının artması şeklinde ortaya çıkmakta ve çıktı başına daha az dolaysız işgücü kullanılmasına yol açmaktadır⁷. Bununla birlikte *Marx*, Klasik iktisatçılardan farklı olarak, teknolojik gelişmenin bu etkisini ücret teorisinin merkezine yerleştirmektedir⁸. Buna göre, teknolojik gelişmenin yedek işsizler ordusu, işgücü arzının işgücü talebinden sürekli olarak daha yüksek olmasına, bu da işçiler arasındaki rekabet nedeniyle ücretlerin asgari düzeye inmesine, yani işgücünün değerine eşitlenmesine sebep olmaktadır (Akyüz, 1980:78).

Yirminci yüzyılın fabrika bacası olarak tanımlanabilecek toplumlarında, biraz sermaye enjekte edildiğinde ya da tüketici satın alma gücü biraz yükseltildiğinde, ekonomi canlanmakta ve istihdam arttığı görülmektedir. Ancak günümüzde, ne kadar işsiz olursa olsun kişi, yeterli becerilere ve bilgiye sahip olmadıkça, istenen işi nasılsa yapamayacaktır. Kaldı ki bu beceriler öyle çeşitli ve öyle çabuk değişmektedir ki, işçilerin geçmişteki kadar ucuza değiştirilip yerine yenilerinin alınması da düşünülmeyecektir⁹. Bu nedenle bugün, toplumun yaşam standartlarını yükseltme, yeni enerji kaynaklarına yönelme ve ekonomik büyümede sürekliliği sağlama gibi konulardaki rolü bir yana, yaşanan teknolojik gelişmelerin her ülkedeki istihdamı, hem sayısal yönden, hem de işgücünün nitelikleri açısından yoğun biçimde etkilediğini ve bu konudaki tartışmaların devam ettiğini söyleyebiliriz.

I.3.1.3. Çevrimsel İşsizlik (Cyclical Unemployment)

Toplam işsizliğin üçüncü bileşeni, hane halklarının işgücü arzı fazlasından ileri gelen genel bir işgücü piyasası dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum piyasada geçerli en yüksek ücret, Walrasgil denge ücretini aştığında görülür: Böyle bir ücret düzeyinde hane halkları daha çok çalışmak isterler ancak firmalar tarafından kısıtlanırlar.

⁷ Klasiklerin bu konudaki görüşleri D.Ricardo' nun (1817), *Ekonomi Politikin ve Vergilendirmanın İlkeleri*, isimli eserinde belirginleşmektedir (Çev.T.Ertan, Belge Yayınları, İstanbul 1997, s.335-343).

⁸ Bu konu için; K.Marx (1867), *Kapital*, I.Cilt, Çev.A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 2000, s.380-438.

⁹ Bu yaklaşımın detayı A.Toffler' in (1992), *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, isimli kitabında bulunmaktadır (Çev.B.Çorakçı, Altın Kitaplar, İstanbul, s.89).

Çevrimsel işsizlik ekonomik yapıdaki dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Bu ifadeyi, istihdam, üretim ve fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen devresel dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan sürekli bir işsizlik türü olarak genellemek mümkündür. Çevrimsel işsizlik geçici olmakla birlikte etkileri bakımından yapısal işsizlikte olduğu gibi genel ve yaygın bir özellik gösterir. Bununla beraber genel veya kısmi olabilir; yani ya bütün ekonomiyi kapsar ya da bazı sektörlerde görülür. Çevrimsel işsizlik genellikle ekonomik faaliyet düzeyi düşmeye başladığında ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, işsizlik oranı büyük ölçüde yükseldiğinde ya da baş aşağı düştüğünde, elde edilecek veriler açık bir şekilde çevrimsel işsizlikteki değişimleri yansıtmaktadır (Baumol ve Blinder, 1991:95).

Belirli bir dönemde ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan talebin düşmesi veya yetersiz olması, bu mal ve hizmetlerin üretimini de düşürmektedir. Daha düşük üretim daha az sayıda işgücü kullanılmasını gerektireceğinden, ekonomik yapıdaki bu dalgalanma devresel bir işsizliğe yol açacaktır (Koray ve Topçuoğlu, 1995:91). İşsizliğin talepteki yetersizliğe bu şekilde bağlanmasından dolayı devrevi işsizlik zaman zaman eksik talep işsizliği olarak da ifade edilmektedir. Talep yetersizliğinden kaynaklanan işsizlik, yeterli sermaye birikimi ve yatırım gücüne ulaşmış ülkelerde görülebileceği gibi gelişmekte olan ülkelerde de ortaya çıkan bir işsizlik türüdür.

Devresel işsizliğin daha çok üretim malları ve dayanıklı tüketim malları endüstrilerinde, demiryolu ulaşımında, madencilik ve inşaat sektöründe kendini hissettirdiği görülmektedir. Bu aşamada, talepte yaşanacak düşüşlerin genel olarak en büyük etkiyi düşük becerili işçiler üzerinde gösterdiğini söylemek gerekmektedir (Reynolds, Masters ve Moser, 1991:282). Henüz bir işi olmayan ve belirli bir eğitimle tecrübesi bulunmayan işçilerin, firmalar kiralamayı durdurduklarında ya da kiralama standartlarını daralttıklarında iş bulmaları çok zor olacaktır. Bu nitelikteki işçilerin durgunluk dönemlerinde işlerini kaybetmeleri de büyük bir olasılıktır.

Konjonktürel işsizlik olarak da ifade edilen devresel işsizlikle ilgili, özellikle “konjonktürün” nedenlerini açıklayan çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Burada, *Wicksell*, *Mitchell*, *Schumpeter*, *Aftalion*, *Keynes* ve *Hansen* gibi isimleri sıralamak mümkündür. Bu iktisatçıların görüşlerinin gelişmesinde iki dünya savaşı arasında yükselen, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise nispeten şiddeti azalan devrevi işsizlik oranları önemli bir

etkide bulunmuştur. Söz konusu dönemlerde devrevi işsizliğin bu şekilde bir seyir izlemesinin nedeni, soğuk savaşın devamı dolayısıyla savaş imalatının büyük ölçüde durması ve özellikle devletler tarafından planlı bir istihdam politikasının takibi ve anti depresyonist tedbirlerin alınmakta oluşudur (Zaim, 1997:190).

Tablo-2 İşsizliğin Devreselliği

	Üretimin Değişkenliği (1)	İstihdamın Duyarlılığı (2)	İş gücünün İstihdama Duyarlılığı (3)	İşsizlik Oranının Değişkenliği (1)
	1960-91	1960-91	1960-91	1960-91
ABD	0.97	0.60	0.31	0.99
Japonya	1.49	0.08	0.87	0.20
Almanya	0.92	0.41	0.49	0.65
Fransa	0.79	0.37	0.28	0.47
İtalya	1.01	0.14	0.68	0.67
İngiltere	0.92	0.65	0.29	1.08
Kanada	1.05	0.62	0.41	1.02
Avustralya	1.00	0.58	0.49	0.99
Avusturya	0.80	0.26	0.89	0.35
Belçika	0.91	0.40	0.09	0.86
Danimarka	1.12	0.49	0.41	0.91
Finlandiya	1.29	0.36	0.32	1.10
Yunanistan	1.55	0.02	0.90	0.75
İzlanda	1.76	0.23	0.82	0.44
İrlanda	0.96	0.40	0.23	1.12
Hollanda	0.96	0.34	0.22	0.88
Yeni Zelanda	1.78	0.25	0.68	0.71
Norveç	0.79	0.53	0.74	0.50
Portekiz	1.38	-0.10	0.84	0.97
İspanya	1.25	0.76	0.26	1.16
İsveç	0.86	0.43	0.59	0.37
İsviçre	1.17	0.66	0.93	0.17
Türkiye	1.24	0.29	0.22	0.73

1. Birinci dereceden farkın standart sapması (Üretim için değerler logaritmik olup 100'le çarpılmıştır)
2. Trendlerin Hodrick-Prescot filtre yöntemi kullanılarak oluşturulması çerçevesinde, regresyondaki b <trend değerinden istihdam sapması> = a + b* <trend değerinden üretim sapması>
3. Trendlerin Hodrick-Prescot filtre yöntemi kullanılarak oluşturulması çerçevesinde, regresyondaki b <trend değerinden işi gücünün sapması> = a + b* <trend değerinden istihdam sapması>

Tablo-2 *Elmeskov'un* (1993) işsizliğin devreselliğiyle ilgili olarak, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli ülkeler için bulduğu sonuçları göstermektedir. Çalışma, kavramsal olarak fiili işsizliği bir devresel ve bir trend bileşimi şeklinde ayırtırmakta ve işsizliğin devresel bileşimini, üretimin, işgücü ve istihdamın, devresel davranışlarıyla birlikte incelemektedir. Elde edilen bulgular işsizliğin devreselliğinin işsizlik trendiyle sistematik olarak ilişki içerisinde olduğunu çıkarsamaktadır: Yüksek

devresel işsizlik oranlarına sahip ülkeler trend işsizliğinde daha belirgin bir artış yaşamaktadır (Elmeskov, 1993:10).

Tabloda son sütunda yer alan işsizliğin değişkenliği, Kuzey Amerika, İngiltere, Finlandiya, İrlanda ve İspanya için yüksek iken, Japonya, Fransa, Avusturya, İsveç ve Nordik ülkeler için düşüktür. Söz konusu ülkelerle Türkiye'nin durumu karşılaştırıldığında, Türkiye'de işsizliğin değişkenliği 0.73 ile ortalamanın biraz üzerinde yüksek görünmektedir. Üretimdeki devresellik açısından ise Türkiye Japonya, Finlandiya, Yunanistan, İzlanda, Yeni Zelanda ve Portekiz'in ardından, yüksek düzeyde bir değişkenlikle gelmektedir.

1.3.2. Gizli İşsizlik

Hirschman kalkınma iktisadı çerçevesinde iki temel düşüncenin önemini vurgulamaktadır: kırsal eksik istihdam (gizli işsizlik olarak da isimlendirilmektedir) ve geç sanayileşme. *Hirschman*'a göre bunlardan birincisi doğal olarak eksik istihdamdaki işgücünün kullanımı ve sermaye birikiminin hızlandırılması konularına, ikincisi ise geç kalmışlık dezavantajlarının üstesinden gelmek için aktivist bir hükümet ve planlama konularına yoğunluk kazandırmaktadır (Sen, 1992:6). Eksik istihdam ya da gizli işsizlik konusu üzerinde 1900'lü yıllardan itibaren çalışılmış, *Keynes'in Genel Teori'sinin* yayınlandığı yılda yayınlanan *Joan Robinson*'un 'gizli işsizlik (Disguised Unemployment)' adlı makalesinden sonra önemli tartışma konularından birisini oluşturmuştur (Türkay, 1969: 1). Gizli işsizlik kavramını sanayii sektöründe ele alan *Robinson* durgunluk dönemlerinde işsiz kalan bazı kişilerin mesleklerine nazaran daha düşük verimli alanlarda çalışmasını gizli işsizlik olarak düşünmüştür.

Robinson 1937 yılında yapmış olduğu analizinde, ekonomideki istihdam düzeyini, etkin taleple (bağımsız bir değişken olarak alınan) belirlenen istihdam düzeyinin ve gizli işsizlik düzeyinin toplamı olarak kabul etmekte ve düşüncelerini dual bir ekonomi portresiyle geliştirmektedir (Eatwell, 1995:5). Gelişmiş olan sektörde (A sektörü) istihdam düzeyi etkin talep tarafından, geri kalmış sektörde (B sektörü) ise bu sektöre yapılan emek arzı tarafından belirlenmektedir. Sektörler arasındaki farklılık, Bölümlenmiş Emek Piyasası teorilerinde yapılan tartışmaların yayılmasını desteklemiştir. Ancak bu, analizde yer alan ve iki sektördeki emek verimliliklerini tam

olarak aynı kabul eden temel noktanın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır: Burada, üzerinde durulması gereken konu “etkin taleptir”. B sektöründeki işçiler, istihdam istatistiklerinde “istihdam edilmiş” olarak ölçülürken, etkin talep düzeyinin eksikliği söz konusu olduğunda bu işçiler “gizli işsiz” olmaktadır. Sadece eğer etkin talep daha yüksek olsaydı, bir yandan B sektöründeki işler diğer yandan gizli işsizlik ortadan kalkacaktı.

Robinson'un bu yaklaşımı sonraki çalışmalarda eleştirilmiş, Lewis, Nurkse ve Rosenstein gibi iktisatçılar, az gelişmiş ülkelerin geleneksel tarım sektöründe gizli işsizliğin yaygın ve önemli bir problem olduğu görüşünü öne sürmüşler ve tarım sektöründen diğer sektörler doğru bir emek akışkanlığı bulunsa bile tarımsal üretimin azalmayacağını, çünkü tarım sektörü içerisinde emeğin marjinal verimliliğinin sıfır olduğu konusunu ele almışlardır. Tabii ki bu konudaki görüşler de yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu noktada üç önemli eleştiri dikkate değer kabul edilmektedir (*Sutcliffe*, 1971: 126-127).

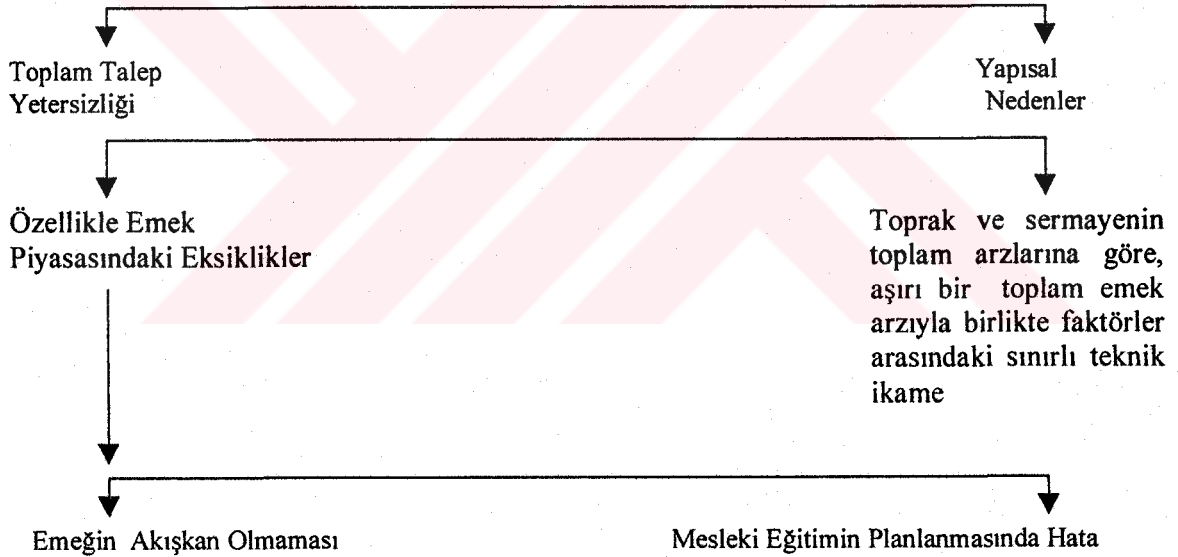
1. Tarımsal emeğin marjinal ürününün bir çok durumda gerçek anlamda sıfır olmadığı görüşü: üretken yöntemler, tarımsal sektörden emeğin çekilmesi halinde dahi tarımsal üretim sürdürülebileceğinden, bu çekiş (kırsal yatırımı azaltarak ve toprağın kalitesinde sürekliliği engelleyerek) üretimde düşüşe neden olacaktır.
2. Sıfır marjinal verimlilik birinci durumla yakından ilişkilidir: burada büyük ölçüde düşük düzeylerdeki tarımsal verimlilik, uzun dönemde sıfır marjinal verimlilikten çok, tarımsal sektörün emek gereksinimlerinin yüksek oranda mevsimsel olmasıyla ilgili bir durumdur.
3. Üçüncü kritik daha geneldir ve ilk ikisini içermektedir: üretken teknikler belirgin şekilde yeniden organize edilmediği sürece, emek tarımsal sektörden çekildiğinde, sıfır marjinal verimlilikten bahsetmek doğru değildir. Diğer bir deyişle, çok düşük bir ortalama verimlilik düzeyini sıfır marjinal ürüne eşitlemek yanlıştır.

1950' lerde kavramın yaygınlaşmasında önemli rolü olan *Ragnar Nurkse*, Güney-Doğu Avrupa'dan Güney-Doğu Asya'ya uzanan yoğun nüfuslu köylü ekonomilerin tarım kesimlerinde kronik ve büyük ölçüde bir düşük istihdamın ortak oluşuna işaret etmiş ve gizli işsizlik kavramını ele almıştır (*Türkay*, 1969:5). *Abba*

Lerner ise gizli işsizliği, depresyon devirlerinde işçilerin işletmede ve bordroda kaldıkları halde, bütün kapasitelerini kullanmadan üretime dahilmiş gibi gözükme olayını belirtmek için kullanmıştır (*Lerner*, 1951:32).

1970'li yıllara gelindiğinde iktisadi kalkınma literatüründe, gizli işsizlik olgusuna olan ilgi artarak devam etmiş, ancak aynı terminolojinin farklı ve genellikle birbirleriyle tutarlı olmayan durumlarda kullanılması ve belirli bir tip gizli işsizliğin ölçümüne dayanarak ileri sürülen sonuçların, genel bir olgu olarak yansıtılması nedenleriyle bu konudaki tartışmalar durulmamıştır. *J.S. Uppal*¹⁰ 1973 yılında yayınlamış olduğu kitabında söz konusu tartışmaları ayrıntılı bir şekilde ele almış ve gizli işsizliğin nedenlerini aşağıdaki gibi özetlemeye çalışmıştır.

Şekil-1 Gizli İşsizliğin Nedenleri

Günümüzde gizli işsizlik, açık işsizlik durumunda olduğu gibi kolayca fark edilemeyen ancak sonuç olarak açık işsizlik derecesinde önemli olan bir kavramdır. Gizli işsizlik, kişilerin kendilerinin işsiz olup olmadığı veya bireysel etkisinin belli olmadığı fakat iktisadi maliyetinin yüksek olduğu bir işsizlik türü olarak ele alınabilir. Gizli işsizlik bazen, teknolojik bir değişme olmaksızın, üretim kapasitesine nazaran

¹⁰ Söz konusu kitap; *J.S.Uppal* (1973), *Disguished Unemployment In An Underdeveloped Economy: Its Nature and Measurement*, Asia Publishing House, Bombay, s.2.

fazla miktarda işinin istihdam edildiği bir durum olarak kabul edilirken, bazen de toplam çıktı veya ürün miktarının aynı kalması, teknik deyimle marjinal verimliliğin sıfır olması hali olarak ele tanımlanmaktadır (Zaim, 1997:177). Genel olarak gizli işsizlik “çalışma irade ve kabiliyetinde olanların terk ettikleri veya fırsat bulsalar dı seçebilecekleri işlere göre az veya çok miktarda işgücünün, daha düşük verimlilikteki işlerde çalışmaları halinde ortaya çıkan bir işsizlik türüdür.

II. BÖLÜM

İKTİSAT YAZININDA BAŞLICA EMEK PİYASASI KURAMLARI

II.1. Modern Emek Piyasası İktisadının Temelleri

İşsizlikle ilgili yapılan geçici, yapısal ve devrevi işsizlik sınıflandırması işsizlik hakkında genel bilgiler verse de, işsizliği tam olarak açıklamamakta ve işsizlik sorununa ilişkin şu soruları tam olarak yanıtlamamaktadır (Parkin, 1996:169);

- Niçin her zaman bir miktar işsizlik olmaktadır ?
- İşsizlik oranı niçin dalgalanmaktadır ?
- İşsizlik oranında niçin trendler vardır ? Özellikle, 1960'lara göre günümüzde işsizlik oranı niçin daha yüksektir ?

İşsizliği düşürmeye yönelik politikaları planlarken bu soruların yanıtlanması ve başlıca emek piyasası kuramları çerçevesinde işsizliği oluşturan güçlerin anlaşılması gerekmektedir. Gerçekte, işsizlik ve işsizliğin ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ilgilenen çalışmalarda genellikle üç temel konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Casson,1981:2):

- İşsizlik tamamen sürtünmelerin ve emek piyasasına özgü diğer sorunların bir sonucu mudur, yoksa tüm ekonomiye yayılan piyasa başarısızlığının çok daha genel bir çeşidinin sonucu mudur ?
- İşsizliğin temel nedenleri nelerdir ? İşsizlik, mülkiyet ayrımı ve üretim kontrolleriyle, parasal ekonomilerle şekillenen piyasa şekillerine özgü bir sorun mudur ?
- İşsizlik, piyasa ekonomilerinde kaçınılmaz bir olgu ise, bunun için uygun politikalar neler olmalıdır ? Bir politikanın başarısı, işsizliğin nedeninin doğru teşhisine ne kadar duyarlıdır ?

İlk konu iktisadi düşünce okullarının, hem kendi aralarındaki hem de kendi içlerindeki çatışmanın merkezinde yer alır. İkinci konu da birincisiyle bağlantılı olarak işsizliğin nedenleri üzerinde durur. Son konu daha çok iktisat politikasının ilgi alanına girmektedir. Geniş bir ifadeyle bu konu, işsizlik sorunundan, piyasa etkinliğinin

iyileştirilmesi doğrultusunda, rekabetçi güçlerin güçlendirilmesiyle mi, yoksa, müdahaleci politikalar doğrultusunda piyasa güçlerinin sınırlandırılmasıyla ya da azaltılmasıyla mı kaçınılacağıyla ilgilidir. Birinci strateji saf ekonomik liberalizme doğru bir hareketi temsil ederken, ikincisi daha çok “düzenlenmiş” ve “kontrol edilmiş” bir ekonomi ile tanımlanmaktadır (Casson, 1981:2).

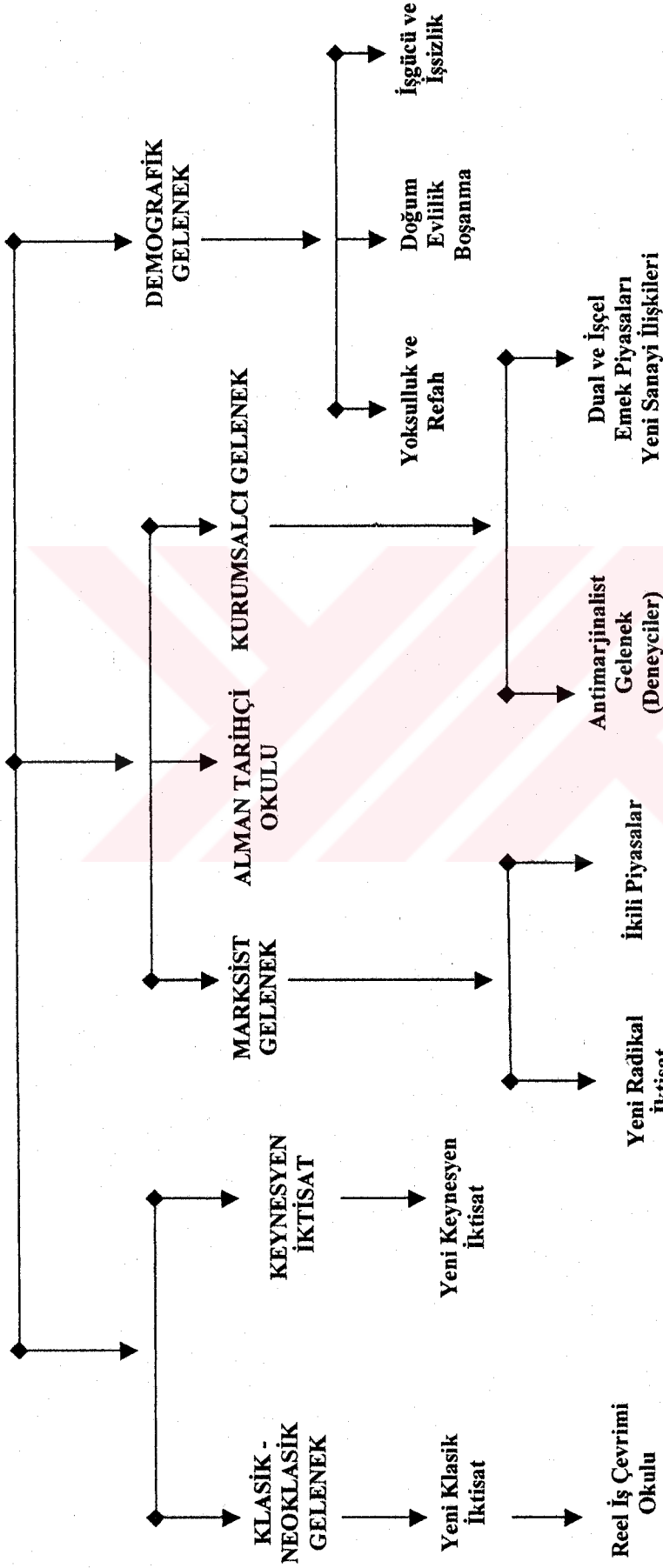
Emek piyasası ve işsizlik konusuyla ilgili bu genel temalarla birlikte, modern emek piyasası iktisadının temellerini üç farklı düşünce tarzında aramak mümkündür: klasik-neoklasik yaklaşım, kurumsalcı yaklaşım ve demografik yaklaşım. Şekil-2¹¹ Emek Piyasası kuramlarını ve başlıca alt dallarını özetlemektedir. Klasik-Neoklasik iktisatçıların emek piyasalarına geleneksel yaklaşımı mal piyasalarına olan yaklaşımlarına benzemektedir; yani her bireyin net faydasını maksimize etmeye çalıştığı varsayılmaktadır. Klasik, Keynesyen, Yeni Keynesyen gibi okullar genellikle Neoklasik etiketle birlikte kullanılan isimlerdir (King, 1990: 204).

Alman tarihçi okulun entelektüel kuzenleri olarak kabul edilen kurumsalcı yaklaşım, emek piyasasının mal piyasasıyla eş tutulamayacağını dile getirmiştir. Kurumsalcılar, fayda maksimize eden bir çerçevede bireysel seçime götüren bir emek piyasası davranışını kabul etmek yerine, emek piyasası davranışını işyerini çevreleyen alışkanlıklar, davranışlar, yasal çerçeveler ve işçiler ya da çalışan sınıfların psikolojileri konularıyla ilintili olarak anlamaya çalışmışlardır (Fearn, 1981:4).

Modern emek iktisadının tarihsel gelişim sürecinde özellikle 1930' lardan sonra ortaya çıkan başlıca gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür: 1930'lu yıllarda Neoklasik doktrine yönelik eleştiriler artarken Kurumsalcı yaklaşımın popüler hale gelmiş, Kurumsalcılar antimarjinalistler gibi ampirik araştırma üzerinde durmuşlardır. 1950'li yıllarda Neoklasik analizin uygulanmasına yönelik ilgi yeniden artmış, iktisatçılar arasında ekonometrik ve istatistiksel rekabetin artmasıyla birlikte Neoklasikler ve Antimarjinalistlerin emek piyasasının önemli göstergelerini test etme

¹¹ Şeklin oluşturulmasında Fearn' in "Modern Emek İktisadının Tarihsel Gelişimi" adlı şemasından yararlanılmıştır (1981: 5).

Şekil-2 Emek Piyasası Kuramları

olanaklarının artması dual ve içsel emek piyasalarıyla gelir dağılımı problemlerinin ve yeni sanayi ilişkilerinin önem kazanmasına yol açmıştır. 1970' li yıllardan sonra istihdam ve kazançlarla ilgili verilerin toplululaştırılması ve böylece bu verilerin yaş, cinsiyet, evlilik durumu gibi alanlarda ele alınması sonucunda, işgücü katılım çalışmaları artmış ve emek piyasası çalışmaları demografik bir tabana oturmuştur.

Bu bağlamda çalışma kuramsal altyapıyı oluşturabilmek ve emek piyasasında işsizlik sorununu ayrıntılı bir şekilde irdeleyerek, bu yaklaşımların gelişmekte olan ülkelere uygunluğunu değerlendirebilmek için öncelikle emek piyasasının makro iktisat temellerini incelemektedir. Emek piyasasının makroiktisat temelleri daha çok ücret ve istihdam değişkenlerinin ve bu değişkenlerle sermaye, fiyatlar genel düzeyi ve ekonomik büyüme gibi diğer makro büyüklükler arasındaki etkileşimlerin üzerinde durmaktadır. Bu bölümde, makroekonomik bir olgu olarak işsizliğin nedenleri ve sonuçları incelenmekte ve bu sonuçlara göre iktisadi düşünce okullarının politika önerileri işlenmektedir.

II.2. Emek Piyasası Kuramları

II.2.1. Klasik Makro İktisat Teorisi ve İşsizlik

Klasik makro teorinin emek piyasasında istihdam düzeyinin belirlenmesi konusunda benimsediği en önemli özellik esnek ücretler, en önemli sonuç ise esnek ücretlere bağlı olarak ekonominin kendiliğinden ve daima tam istihdama ulaşmasıdır (Savaş, 1986:182). Böylece, esnek ücretlerle birlikte tam rekabet koşullarının sağlandığı bir ekonomide tam istihdama ulaşılmaktadır. Klasik iktisadın ulaştığı bu sonucu şu şekilde özetlemek mümkündür: “Çalışan kesim arasındaki tam serbest rekabetle birlikte, herkes fiili olarak istihdam edilmektedir” (Pigou, 1968:252). Bu nedenle pazar mekanizmasına yapılacak her türlü müdahalelerin (sendikaların, kartel ve monopollerin, devletin) ücret ve fiyatların tam esnekliğini bozacağı düşünülmektedir. Klasiklerin işsizlik konusundaki otomatik dengeye dayanan görüşleri, kaynağını *J.B. Say*'ın “her arzın kendi talebini yaratacağı” Mahreçler yasasından almaktadır. Bu yasa ile işsizliğin bulunmayacağı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Yasaya göre piyasadaki her mal satılacağından, talebin yetersiz oluşundan kaynaklanan bir işsizliğin olmaması gerekmektedir.

Klasik teorinin emek piyasası ve işsizlik konusundaki görüşlerini değerlendirebilmek üzere ücretler, fiyatlar, istihdam ve üretim arasındaki etkileşimi analiz eden aşağıdaki gibi fonksiyonel bir model incelenebilir (Ackley, 1961: 130). Modelde y üretimi, N istihdamı, W parasal ücret oranını, P fiyat düzeyini, M para miktarını, ℓ işlem güdüsüyle para talebini gerçekleştirmek için elde tutulması gereken gelirin kısmını gösterirken;

$$(1) \quad y = y(N) \quad \frac{dy}{dN} > 0$$

$$(2) \quad \frac{dy}{dN} = \frac{W}{P}$$

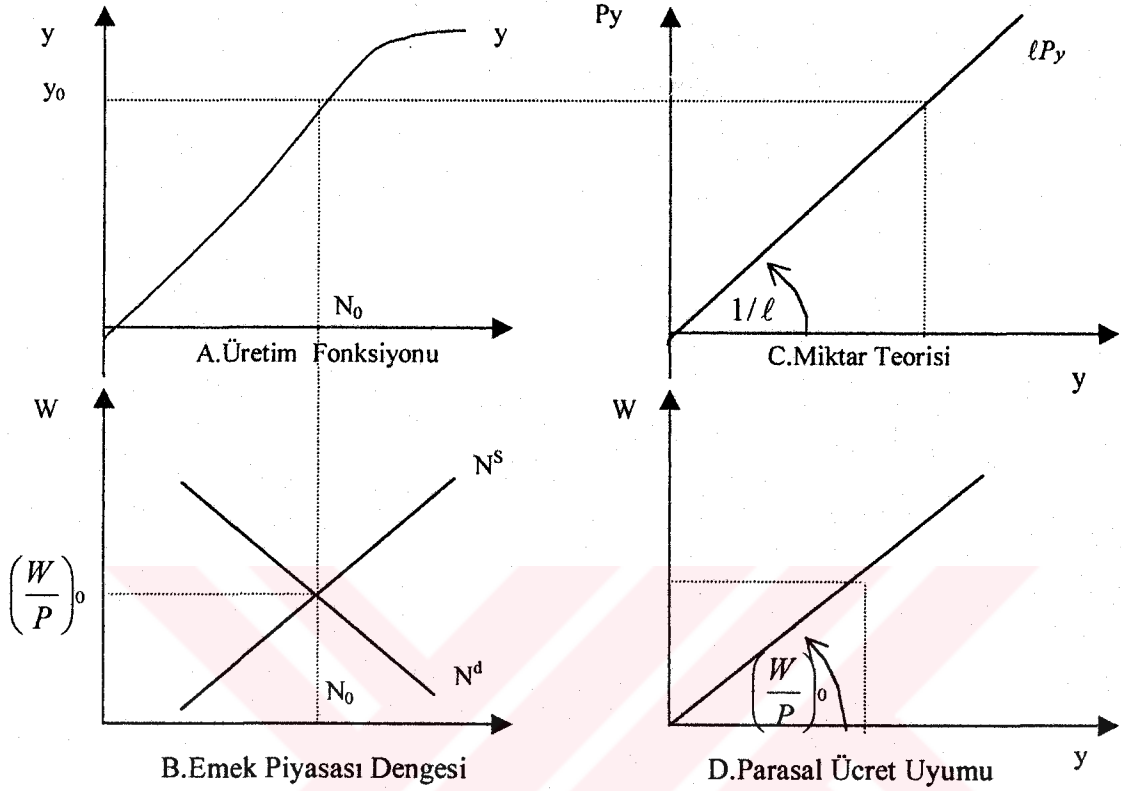
$$(3) \quad N = N\left(\frac{W}{P}\right) \quad \frac{dN}{d\frac{W}{P}} < \infty$$

$$(4) \quad M = \ell P_y$$

Modelde; 1. denklemden ekonomideki toplam üretim fonksiyonu tanımlanmaktadır. Buna göre ekonomideki toplam üretim, y ile gösterilmekte ve kısa dönemde emeğin bir fonksiyonu olarak alınmaktadır. Eğrinin şekli, üretimin emek girdisine oranla daha az artmasının, yani azalan verimler yasasının bir sonucudur. 2. denklem kâr maksimizasyonunu, reel ücretin emeğin marjinal ürününe eşit olduğu noktada ele almakta, 3. denklem ise emek arz eğrisini reel ücretlere bağlı olarak göstermektedir. 4. denklem klasik miktar teorisini ifade etmektedir. Modelin grafiksel gösterimi aşağıdaki diyagramda (Şekil-3) görülmektedir. Diyagramın A kısmında toplam üretim fonksiyonu, B kısmında emek piyasası dengesi, C kısmında miktar teorisi ve D kısmında parasal ücretlerin uyum mekanizması gösterilmektedir. Miktar teorisinin gösterildiği C kısmında, eğimi $(1/\ell)$ olan ℓP_y diogonal doğrusu her bir parasal gelir düzeyinde gereksinim duyulan para miktarını (M) göstermektedir.

Klasik teoriye göre emek piyasasının işleyişi, hem emek talebinin hem de emek arzının reel ücrete bağlı olması gerçeği doğrultusunda ele alınmaktadır. İşçi ve işverenlerin gelecekle ilgili tam bilgiye sahip olduğu bir ortamda ekonomide tam istihdam dengesi sağlanmaktadır ve denge istihdam seviyesi N_0 ve denge reel ücreti $(W/P)_0$ dir. Böyle bir ortamda reel ücretin, denge düzeyini aşması halinde aşırı bir emek

arzı oluşurken, daha düşük bir reel ücret, daha fazla istihdam, daha fazla üretim, daha düşük bir fiyat düzeyi ve daha düşük parasal ücret oluşacaktır.

Şekil-3 Klasik Teoride Emek Piyasası Dengesi

Reel ücretin denge düzeyinin altına düşmesi halinde ise bir emek kıtlığı söz konusu olacak ve birinci durumun aksine değişimler ortaya çıkacaktır. Emek piyasasında rekabetin olduğunu varsayarak, birinci gelişmenin parasal ücretlerde bir düşüşle, ikinci gelişmenin ise parasal ücretlerde bir artışla sonuçlanacağını söylemek gerekmektedir. Dolayısıyla klasik sistemde parasal ücretin istikrarı açık bir şekilde dengenin bir koşulu olmaktadır.

Neoklasik iktisat fayda-değer teorisi ile Klasik Ekonomi politiğın emek değer teorisine bir alternatif getirerek 1870'lerden itibaren gelişmeye başlamış ve 1890'lardan itibaren de bir yönüyle Keynes'e diğer bir yönüyle de 1960'lara kadar iktisat ilminde egemen teori olma niteliğini korumuştur (Akyüz, 1980:90). Aslında, Neoklasik İktisadın, emek piyasası ve işsizlik konusundaki görüşleri, sonuç itibariyle Klasik İktisat teorisinden bağımsız ele alınmamaktadır. Klasik teoriye benzer bir yaklaşımla,

Neoklasik modellerde de istek dışı işsizlik, 'reel ücretlerin piyasayı temizlemesi yönündeki uyumu' varsayımı tarafından dışlanmaktadır (Turner, 1993:84).

Ancak, birikim konusunun bir kenara atıldığı Neoklasik iktisatta, ekonomi politiğin makro dinamiğinin yerini mikro-statik almış ve denge ve optimalite kavramlarıyla görüşler normatif bir nitelik kazanmıştır. Mikro-statik kısaca, kaynakların ve bölüşümün veri olduğu koşullar altında denge durumunun özelliklerinin incelenmesi ve farklı denge durumlarının birbirleriyle kıyaslanması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Akyüz, 1980:96). Böylece, işgücü arzının (niteliksel ve niceliksel) gelişmesi gibi ekonomi politikte önemli bir yer tutan uzun dönem işgücü ve nüfus sorunları bu yaklaşımda ele alınmamakta, bunun tamamen dışsal etkenlerle belirlenen veri bir değişken olduğu varsayılmaktadır. Buna ek olarak, yaklaşım, birikim süreci ile birlikte teknolojik gelişmeyi de bir kenara atmakta ve ekonomi politikteki dinamik birikim-teknolojik gelişme süreci içinde ele alınan teknik seçimi sorunu statik bir çerçeveye oturtmaktadır.

Neoklasik iktisadın söz konusu statik yaklaşımını, emek piyasasının işleyişi açısından analiz edebilmek için Turner (1993), teknolojik kayma faktörüyle birlikte emek talebi ve emek arzı fonksiyonlarını yeniden ele almaktadır. İyi huylu bir üretim fonksiyonunu bir kayma parametresiyle (ϕ_1) yeniden ele aldığımızda üretim fonksiyonu şu şekilde yazılacaktır;

$$Y = F(N, K, \phi_1) \quad 2.1.$$

Burada, $F_N > 0$, $F_K > 0$, $F_{\phi_1} > 0$, $F_{NN} < 0$ ve $F_{KK} < 0$. Denklemden yer alan kayma parametresi, verimlilikteki değişiklikleri (teknolojik gelişmeleri) ya da üretim faktörleri girdisindeki değişiklikler sonucu ortaya çıkmayan üretimdeki değişiklikleri içermektedir. Azalan getiriler varsayımıyla birlikte, emek ve sermayedeki eş zamanlı artışlar için ölçeğe göre getiri varsayımı da modele eklenebilir. Bu durumda;

$$F(\lambda N, \lambda K, \phi_1) = \lambda Y \quad 2.2.$$

Bu çerçevede emek piyasasında, reel ücret oranına göre aşağı yönde eğimli olan ve konumu, daha önceden belirlenmiş sermaye stoku ile teknolojik kayma parametresi tarafından belirlenen emek talep eğrisi şu şekli almaktadır:

$$N^d = N^d(W/P, \bar{K}, \phi_1),$$

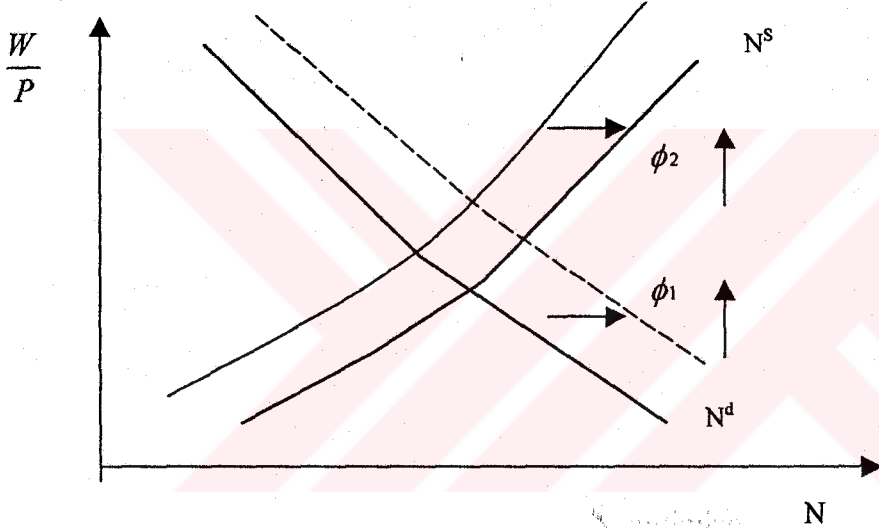
2.3. Fonksiyonda; $N^d W/P < 0$, $N^d K > 0$, $N^d \phi_1 > 0$

Bireyin, gelir ve boş zaman arasındaki optimize eden tercihiyle belirlenen emek arz eğrisi ise şu şekli alacaktır;

$$N^s = N^s(W/P, A, \phi_2)$$

2.4. Fonksiyonda; $N^s W/P > 0$, $N^s A < 0$, $N^s \phi_2 > 0$

Bu denklemde A, bireyin finansal varlıklarının tasarruf edilmesinden dolayı elde ettiği gelir dışı faiz ve sermaye kazançlarını göstermektedir. Kayma faktörü ise hane halkının gelir ve boş zaman arasındaki tercihlerinde ortaya çıkacak değişiklikleri içermek için fonksiyona eklenmiştir.

Şekil-4 Neoklasik İktisat Teorisinde Emek Piyasasının İşleyişi

Şekil-4 Neoklasik iktisadın emek piyasasının işleyişiyle ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır. Şekilde emek piyasasında dengenin belirlenmesi emek arz ve talep eğrilerinin birlikte gösterimiyle gerçekleşmektedir. Sermayenin, özel sektör finansal varlıklarının, teknoloji düzeyinin ve hane halkı tercihlerinin verili değerleri doğrultusunda, emek piyasası dengesini sağlayan reel ücret ve istihdam düzeyleri söz konusudur. Üretim toplam üretim fonksiyonu tarafından belirlenirken, bu denge aynı zamanda ekonominin üretim düzeyini de vermektedir. Şekil aynı zamanda teknolojideki ve tercihlerdeki değişimlerin karşılaştırmalı statik etkilerini de göstermektedir. Teknolojideki bir iyileştirme, talep eğrisini kaydırarak hem reel ücreti hem de istihdamı yükseltmektedir. Tabii ki bu değişim üretim düzeyini de arttıracaktır. Hane halkının

gelir doğrultusunda tercihlerindeki bir kayma ise istihdamı ve üretimi arttırırken, reel ücretlerde bir düşmeye yol açmaktadır.

II.2.2. Yeni Klasik Makro İktisat ve Reel İş Çevrimi Kuramı

1970' li yıllarla birlikte Klasik Okula bağlı olarak ortaya çıkan, ancak oldukça önemli sayılabilecek gelişmeleri ortaya çıkaran Yeni Klasik okul iktisat literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Monetarist yaklaşımdan da farklı sayılabilecek Yeni Klasik okul, *Lucas* tarafından başlatılan ve *Barro*, *Sargent* ve *Wallace* ve diğer iktisatçıların katkılarıyla ortaya çıkan bir yaklaşımdır ve “Yeni Klasik Makro iktisat” ya da “denge yaklaşımı” olarak bilinmektedir (McCallum, 1988:463). Makroekonomiye yapılan bu yeni katkı üç temel varsayım etrafında toplanmaktadır: Rasyonel beklentiler hipotezi, sürekli piyasa temizleme varsayımı ve toplam arz fonksiyonu. Bunun yanında Yeni Klasiklerle birlikte makroiktisat teorisinde iki önemli başlık gündeme gelmiştir: dinamik denge teorisi ve Reel İş Çevrimi kuramı. Yeni Klasikler bu başlıklar altında ekonomik dalgalanmaları açıklarken teknolojik değişim, dönemlerarası ikame ve etkileşim ve reel konjonktür dalgalanmaları üzerinde durmuşlardır (Mankiw, 1988:447).

Yeni Klasik iktisadın işsizlikle ilgili görüşlerini rasyonel beklentiler doğrultusunda, toplam talep ve arz ilişkisi çerçevesinde incelemek mümkündür (Watts, 1997: Lecture 8). Fiyat beklentilerinin şekillenmesinde ajanın, bütün uygun bilgiyi etkin bir şekilde kullandığı varsayıldığında, beklenen fiyat düzeyi şu şekilde yazılacaktır:

$$P_t^E = E(P | H_{t-1}) \quad 2.5.$$

Burada H_{t-1} ekonomik modelin yapısını, dışsal değişkenlerin değerini ve içsel değişkenlerin geçmiş değerlerini içeren bilgi setini göstermektedir. Denklem, beklenen fiyat düzeyinin bilgi setine koşullu olması şeklinde de yorumlanabilir. Modelde, özel sektör ve devlet aynı bilgi setine geçiş olanağına sahiptirler. Rasyonel beklentileri alternatif bir yol ile ifade etmek de mümkündür;

$$P_t^E = P_t + \varepsilon_t \quad 2.6.$$

Böylece, fiyat beklentileri gerçekleşen sonuçtan, t-1 dönemindeki bilgi setiyle ilişkide olmayan rassal bir hata terimi kadar farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Yeni Klasikler, parasal büyüme tam olarak beklendiği şekilde sonuçlanmışsa, işsizliğin daima, tesadüfi şokların yokluğunda doğal oranda olacağını öngörmektedir. Reel değişiklikler, nüfus ya da teknik durum gibi parametrelerde eğer değişiklik olursa gerçekleşecektir. Böylece, model açık bir şekilde modern ekonominin reel faaliyetlerinde bir dalgalanmaya olanak tanımamaktadır. Modelde toplam talep aşağıdaki denklemle tanımlanmıştır;

$$y^d_t = A + \alpha[M_t - E_t - {}_{-1}P_t] + \lambda_t \quad 2.7.$$

Burada y^d_t reel talep düzeyi, A durağan otonom harcama kısmı, α ikinci terimin harcama üzerindeki etkisini yöneten pozitif bir eğilimi göstermektedir. Beklentiler terimi, beklentilerin t-1 döneminde formüle edildiği beklenen fiyatı göstermektedir. Para stokundaki (M) değişiklikler normal olarak fiyat düzeyindeki değişikliklere bire bir cevap vermektedir. Böylece köşeli parantez içindeki terim, para stokundaki beklenmeyen bir hareketi göstermektedir. Eğer para arzı beklenen fiyattan (E_p) den daha fazla artarsa, sabit bir dolaşım hızıyla birlikte $MV=PY$, q eşitliği yoluyla reel gelirden (Y) bir artış olacaktır. Fakat eğer M' deki artış bekleniyorsa E_p aynı seviyede artarken, reel gelir ve böylece harcama üzerinde bir etki ortaya çıkmayacaktır. Modelde Lucas arz eğrisi olarak ifade edilen toplam arz eğrisi ise şu şekilde ifade edilmektedir:

$$y = y_N + \tau(1 - v)(\dot{P} - \dot{P}^E) + \varepsilon \quad 2.8.$$

Bu eşitlik, fiili işsizlik oranıyla doğal işsizlik oranı arasındaki ilişki olarak yeniden yorumlandığında, aşağıdaki şekle dönüşecektir;

$$U = U_N - \tau(1 - v)(\dot{P} - \dot{P}^E) + \varepsilon \quad 2.9.$$

Böylece, eğer fiyat beklentileri gerçekleştirilebilirse işsizlik düzeyi doğal düzeye, sıfır ortalamaya sahip rassal bir elementle tekabül edecektir. Bu arada üretim düzeyi de kendi doğal büyüklüğüne tekabül edecektir. Sonuç olarak; Yeni Klasikler, Lucas arz eğrisinde görüldüğü üzere, işsizlik ve üretimdeki dalgalanmaların, ajanların

genel fiyat düzeyindeki değişikliklerle, görelî fiyatlardaki değişiklikleri birbirinden ayırıştırma konusundaki başarısızlığı sonucu ortaya çıkacağını kabul etmektedirler.

Aslında, *Lucas'ın* geliştirildiği modelle klasik model birbirinin aynı gibi gözükmektedir; her iki model de uzun dönemde ne para ne de maliye politikasının gelirin denge düzeyini etkileyemeyeceğini öngörmektedir (*politika ilintisizliği*). Bununla beraber *Lucas'ın* modeli, en azından tam istihdamdan geçici sapmaları önerdiği için, klasik modelden daha ilginçtir. Ancak, tam istihdamdan bu geçici sapmalarla ilgili ana nokta, bunların beklentilerdeki hatalar sonucu olması ve hatalar sürdükçe devam etmesi, fakat bunun da çok uzun sürmemesidir (**Dornbusch ve Fischer, 1998:249**).

Yeni Klasik okulun, iktisadi çevrimlerin öngörülemeyen parasal değişiklikler sonucu ortaya çıktığını benimseyen görüşü 1970'lerin başından 1982 yılına kadar genel kabul görmüştür. Friedman ve Phelps tarafından ileri sürülen doğal oran hipotezi piyasaların sürekli dengede olması ve rasyonel beklentiler hipotezleri ile birleştiren bu kuram, enflasyonun beklenmediği durumda kısa dönem Phillips eğrisinin söz konusu olabileceğini ve bunun sonucu reel değişkenlerin trend değerlerinden sapacağını ileri sürmüştür (**Yıldırım, 1999:98**).

1980'li yıllardan sonra Yeni Klasik iktisat iktisadi çevrimleri açıklamada kuramsal ve uygulama zorlukları ile karşılaşınca, bu kuram yanlısı iktisatçılar yeni çalışmalar üzerinde yoğunlaşmış ve çalışmalarında çevrimlerin nedenini paranın dışında aramaya başlamışlardır. Bu iktisatçılar da iktisadi çevrimlerin genel denge modeli içinde ortaya çıkabileceğini göstermeyi ve Yeni Klasik kuramın karşılaştığı sorunların üstesinden gelmeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında çevrimin yayılma düzeneğine daha önceki genel denge modellerine göre daha fazla ağırlık vermişler ve çevrimi başlatan şokların reel faktörlerden kaynaklandığını vurgulamışlardır¹². İktisadi çevrimlerin reel faktörlerden kaynaklandığını kabul etmesi nedeniyle, bu kurama Reel Çevrim kuramı adı verilmiştir (**Romer, 1996:151**).

¹²B.T.McCallum (1989), "Real Business Cycle Models", R.J.Barro (ed), Modern Business Cycle Theory; Basil Blackwell, U.S.A.; içinde s.16-49.

Mankiw' e (1989) göre Klasik okulun son bir vücuda gelişi olan ve toplam istikrarsızlığın açıklanmasında parasal şoklardan çok reel şoklar üzerinde duran Reel İş Çevrimi teorisi 1980'li yıllardan sonra gündeme tam olarak yerleşmiştir (*Mankiw*, 1989:79). Reel İş Çevrimi teorisinin çok açık bir şekilde sorduğu ve cevaplamaya çalıştığı soru; rasyonel maksimize eden bireylerin, zaman içinde ekonomik çevrede ortaya değişikliklere nasıl tepki göstereceği ve bu tepkilere karşı toplam değişkenlerin denge sonuçları açısından ne gibi karışımların yapılabileceği, olmuştur (*Plosser*, 1989:53). Reel İş Çevrimi teorisinin ¹³ istihdam ve işsizlikle ilgili düşüncelerini şu üç önemli varsayım çerçevesinde özetlemek mümkündür: i- fiyat esnekliği sürekli piyasa temizler böylece denge daima sağlanır, ii- toplam üretim ve istihdamda yer alan dalgalanmalar uygun üretim teknolojisindeki geniş tesadüfi değişikliklerden (random changes) kaynaklanır ve iii- istihdamdaki dalgalanmalar çalışmak isteyen insan sayısındaki ortaya çıkan dalgalanmalardan kaynaklanır. Çalışma ve boş zaman, zaman içinde yüksek derecede birbirleriyle ikame edilebilir.

II.2.1.1. Emek Arzında Dönemler arası İkame (Intertemporal Substitution In Labor Supply)

İş araştırma modelleri geçici işsizliğin varlığı için önemli bir açıklama sağlamaktadır. Aslında, bu tip bir işsizlik işçilerin işsizlik sonrası dönemde daha yüksek ücretler alma konusunda bilgiye yatırım yapmaları anlamında isteğe bağlıdır. Son yıllarda bazı çalışmalar, iş araştırma faaliyetleriyle yapacak çok fazla şeyin olmadığı ekonominin aşağı düşüş dönemlerinde dahi, işsizlikte gözlenen büyük bir artışın, en azından bir kısmının, iradi bir özellik taşıdığını vurgulamaktadırlar. Bu tür bir düşüncüyü ilk kez *Lucas ve Rapping* yapmış oldukları çalışmada çıkarsamışlardı (*Lucas ve Rapping*, 1970).

İşçiler yaşam devirleri sırasında ücret yüksek iken zamanı, iş faaliyetleri için tahsis etmede ve ücret düşük ve boş zaman ucuz olduğunda boş zamanı tüketmede bir güdüye sahiptirler. Bu noktada, temel fikirleri *Lucas ve Rapping'in* çalışmalarına kadar uzanan Dönemlerarası İkame Hipotezi, işçilerin iş çevrimleri boyunca zamanlarını nasıl

¹³ Reel İş Çevrimi modellerinin temel özellikleri için; G.Stadler (1994), "Real Business Cycles", *Journal of Economic Literature*, vol.XXXII (December):1750-1783.

tahsis edecekleri konusunda önemli imalarda bulunmaktadır. Reel ücretin iş çevrimi boyunca dalgalandığı ve bu dalgalanmanın ön çevrimsel (pro-cyclical) olduğu varsayıldığında; ekonomi genişlerken reel ücretin yükselmesi, ekonomi daralırken ise reel ücretin düşmesi gözlenmelidir. Çünkü reel ücret düşük iken boş zamanı tüketmek ucuzdur ve işçiler durgunluk dönemlerinde emek arzlarını azaltmada daha isteklidirler; böylece işçiler işsiz kalmakta ve işsizlik yardımıyla yararlanabilme durumu ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, ekonominin düşüş dönemlerinde gözlemlenen işsizliğin bir bölümü iradi olmaktadır, çünkü işçiler boş zamanı tüketmek için reel ücretteki düşüşün avantajını kullanmaktadırlar.

Böylece, Dönemler arası ikame hipotezi iki anahtar varsayımda bulunmaktadır (Borjas, 1996:456).

- 1.Reel ücret ön çevrimseldir, ve
- 2.Emek arzı reel ücretteki kaymalara duyarlıdır.

Reel ücretlerin iş çevrimleri boyunca yapışkan olup olmadığı sorusu daha önce ifade edildiği gibi makroiktisatta eski ve en önemli tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Günümüzde, ücretlerin gerçekten ön çevrimsel olduğu konusunda artan bir uzlaşma olsa da, reel ücretle iş çevrimleri arasındaki korelasyonun gücü konusunda hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar emin olmak söz konusu değildir. Son dönemlerde bazı iktisatçıların bu konuda yaptıkları çalışmalarda¹⁴ reel ücretlerin kesin olarak ön çevrimsel olduğu saptanamamıştır.

Bu alandaki tartışmalar, işsizliğin tanımlanmasında, özellikle istek dışı işsizliğin isteğe bağlı işsizlikten ayrılması konusunda da önemli bir yer edinmektedir. Kişinin tahminen önceki koşullardaki işine geri dönmeyeceği düşünüldüğünde, alışık olmadık şekilde ücretlerin düşeceği algılanırken, boş zamanı çalışmaya tercih eden kişi istek dışı iradi işsiz sayılmaz. Fakat işsizlerin bazıları bunu yapmaktadır ve reel ücretlerin a- rassal bir yürüyüşe (random walk) yakın olması (Altonji, 1986) b- çok fazla çevrimsel olmaması (Bills, 1982) yönündeki gerçekler emek arzındaki dönemler arası ikamenin ampirik önemi hakkında ciddi şüpheler uyandırmaktadır.

¹⁴ Bu iktisatçıları arasında Bills (1985), Keane, Moffitt ve Runkle (1988), Solon, Barsky ve Parker (1994) ve McLaughlin (1994) yer almaktadır.

Romer (1996), dönemler arası ikame etkisinin emek arzı üzerindeki etkisini daha analitik olarak değerlendirebilmek için, hane halkının bir dönem yaşadığı ve faydasını maksimize etmeye çalıştığı bir model geliştirmiştir. Modelde, eğer hane halkı bir dönem yaşıyorsa ve belirli bir başlangıç sermayesi yoksa, c tüketimi ve ℓ boş zamanı gösterirken, fayda fonksiyonu şu şekilde yazılmaktadır:

$$U = \ln c + b \ln (1 - \ell) \quad 2.10.$$

Hane halkının maksimizasyon sorunu için Lagrange fonksiyonu, bütçe kısıtı $w\ell = c$ iken;

$$L = \ln c + b \ln (1 - \ell) + \lambda (w\ell - c) \quad 2.11.$$

olmaktadır. Birinci merteye koşulları:

$$\frac{\partial L}{\partial w} = \frac{\ell}{c} - \lambda = 0 \quad 2.12.$$

$$\frac{\partial L}{\partial \ell} = -\frac{b}{1 - \ell} + \lambda w = 0 \quad 2.13.$$

Bütçe kısıtı, $w\ell = c$ iken 2.12. eşitliği $\lambda = (1 / w\ell)$ ifadesini sağlamakta ve bu da 2.10. eşitliğine yerleştirildiğinde;

$$-\frac{b}{1 - \ell} + \frac{1}{\ell} = 0 \quad 2.14. \text{ ifadesi bulunmaktadır.}$$

Bu ifade emek arzının ücretten bağımsız olduğunu ve sadece b 'ye (bunu boş zamanın esneklik katsayısı olarak düşünülebiliriz) bağlı olarak değişebileceğini söylemektedir. Çünkü, hane halkı başlangıç sermayesine sahip değildir ve faydası logaritmik olarak artmaktadır. Bu, ücretteki bir değişimin gelir ve ikame etkilerinin birbirini dengelemesi anlamına gelmektedir (Romer, 1996:155).

Bununla birlikte, hane halkının birden fazla dönem yaşaması halinde bu sonuç gerçekleşmeyebilir. Yani, hane halkı, örneğin iki dönem yaşıyorsa bu durumda, yine ücretteki değişimlerin emek arzını etkilemediğini söyleyemeyiz. Hane halkının yine başlangıç sermayesine sahip olmadığını kabul edersek ve ikinci dönemdeki ücret ya da faiz oranı (r) hakkında belirsizliğin olmadığını varsayarsak hane halkının yaşam boyu bütçe kısıtı şu şekilde olacaktır:

$$c_1 + \left(\frac{1}{1+r}\right) c_2 = w_1 \ell_1 + \left(\frac{1}{1+r}\right) w_2 \ell_2 \quad 2.15.$$

Bu durumda lagrange fonksiyonu;

$$L = \ln c_1 + b \ln(1-\ell_1) + e\rho [\ln c_2 + b \ln(1-\ell_2)] + \lambda [w_1 \ell_1 + \left(\frac{1}{1+r}\right) w_2 \ell_2 - c_1 - \left(\frac{1}{1+r}\right) c_2] \quad 2.16.$$

Burada hane halkının seçim değişkenleri c_1 , c_2 , ℓ_1 ve ℓ_2 dir. Birinci mertebe koşulları ise;

$$\frac{\partial L}{\partial \ell_1} = \left(\frac{b}{1-\ell_1}\right) - \lambda w_1 = 0 \quad \Rightarrow \quad \frac{b}{1-\ell_1} = \lambda w_1 \quad 2.17.$$

$$\frac{\partial L}{\partial \ell_2} = \left(e^{-\rho} \frac{b}{1-\ell_2}\right) - \left(\frac{1}{1+r}\right) \lambda w_2 = 0 \quad \Rightarrow \quad \left(e^{-\rho} \frac{b}{1-\ell_2}\right) = \left(\frac{1}{1+r}\right) \lambda w_2 \quad 2.18.$$

Burada bu iki eşitliğin etkilerini görebilmek için, önce birinci eşitliğin her iki tarafını w_1 ile sonra da ikinci eşitliğin her iki tarafını $w_2 / (1+r)$ ile bölersek şu sonuçları elde ederiz :

$$\left(e^{-\rho} \frac{b}{1-\ell_2}\right) \left(\frac{1+r}{w_2}\right) = \left(\frac{b}{1-\ell_1}\right) \left(\frac{1}{w_1}\right) \quad 2.19.$$

$$\frac{1-\ell_1}{1-\ell_2} = \left[\frac{1}{e^{-\rho}(1+r)} \right] \left(\frac{w_2}{w_1}\right) \quad 2.20.$$

Son eşitlik, iki dönemdeki emek arzının görelî ücret oranına duyarlı olduğunu göstermektedir. Eğer, örneğin w_1 , w_2 ye göre artarsa hane halkı ikinci dönemdeki boş zamana göre birinci dönemdeki boş zamanını düşürecektir. Yani ikinci dönem emek arzına göre birinci dönem emek arzını arttıracaktır. Burada, logaritmik bir fonksiyonel formun olması, iki dönemdeki boş zamanın ikame esnekliğinin 1 olmasına neden olmaktadır.

Son eşitlik, aynı zamanda, faiz oranındaki bir yükselmenin ikinci dönem emek arzına göre birinci dönem emek arzını arttıracak sonucunu da sağlamaktadır. Çünkü faiz oranındaki bir artış bugün çalışmayı ve tasarruf etmeyi yarın çalışmaya göre daha cazip kılacaktır. Faiz oranının emek arzı üzerindeki bu etkisi, Reel Çevrim Kuramı modellerinde istihdamdaki dalgalanmalar konusuna temel teşkil eder. Görelî ücret ve

faiz oranına göre emek arzının bu etkileri ise emek arzında “dönemlerarası ikame” olarak bilinmektedir (Romer, 1996:155).

II.2.3. Keynesyen Makro İktisat Teorisi ve Emek Piyasasında İşsizlik

Keynes'in iktisat teorisine getirdiği en önemli yeniliği şu temel önermede saptamak olanağı vardır: “Kapitalist bir sistem, tam rekabet koşulları altında bile, kısa dönemde veri kaynakların tam istihdamını sağlayacak bir mekanizmaya sahip değildir” (Akyüz, 1980:197). Dolayısıyla, işsizlik sorunu Klasikler ve *Keynes* arasındaki en önemli anlaşmazlıklardan birisini oluşturmaktadır ve bu tartışma; istek dışı işsizliğin rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisinde, dengede gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusu ekseninde toplanmaktadır. Özetle, Klasiklerin bu soruya cevabı hayır olurken; *Keynes'in* bu soruya cevabı evet olmaktadır (Crouch, 1972:364). *Keynes'in* Klasikleri eleştiri noktası, *Pigou'nun* tam serbest rekabetin olduğu bir ortamda çalışan insanların hepsinin, fiili olarak istihdam edildiği yönündeki saptamasıyla başlamaktadır. *Pigou'ya* göre tam rekabet çerçevesinde parasal ücretlerdeki bir düşüş emek piyasasını temizlemekte ve emek piyasasının piyasa temizleme konusundaki başarısızlığı parasal ücretteki düşüşe karşı direnmenin sonucu olmaktadır. *Keynes* ise talepteki bir artışın parasal ücretteki bir düşüşle garanti edilemeyeceğini ve işçilerin, fiyatlar düzeyindeki yükselişle gelen reel ücret indirimlerinin aksine, seçici parasal ücret indirimlerine karşı direnç gösterdiklerini ileri sürmüştür (Watts, 1997: Lecture 5).

Keynes'e göre Klasik istihdam teorisi, pratik olarak tartışılması mümkün olmamakla birlikte, iki temel önerme üzerine kurulmuştur (Keynes, 1936:5):

1. Ücret, emeğin marjinal hasılasına eşittir; yani bir işçinin ücreti, o işçi çalıştırılmamış olsa idi kaybedilecek olan üretim miktarına eşittir.
2. Belirli bir istihdam seviyesinde, ücretin faydası o istihdam hacminin marjinal zahmetine eşittir. Burada geçen zahmet (disutility) kavramını *Keynes* şu şekilde açıklamaktadır: herhangi bir kimseyi veya kimseleri, kendilerine belli bir asgari standardın altında fayda sağlayan bir ücreti kabul etmektense, çalışmamayı tercih etmelerine yol açan her türlü nedeni ifade eder (Keynes, 1936:6). Bu tanıma uygun olarak Klasikler geçici ve isteğe bağlı işsizliği kolayca tarif etmişler, fakat üçüncü bir çeşit işsizliğin, yani istek dışı işsizliğin mümkün olabileceğini kabul etmemişlerdir.

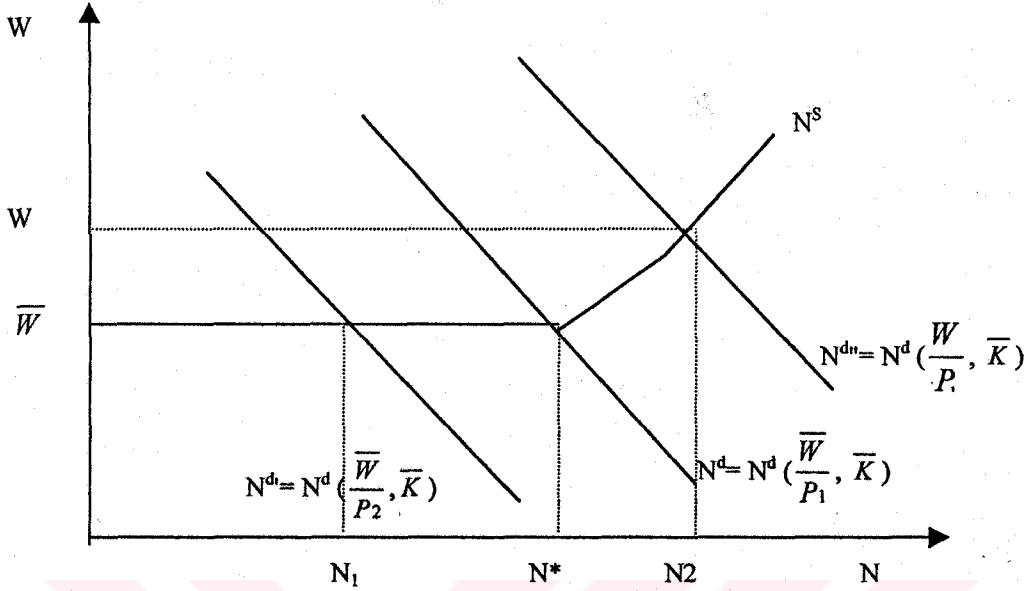
Aslında *Keynes* eleştirisinde, Klasiklerin birinci önermesini kabul etmekte, ancak ikinci önermenin yanlışlığını vurgulamaktadır. *Keynes'e* göre ikinci önermenin ortaya koyduğu en önemli yanlış sonuç reel ücret ile parasal ücret düzeyinin bir ve aynı şey olarak kabul edilmesidir. Bu nedenle *Keynes* Klasiklerin ikinci önermesini kaldırıp atmakta ve onun yerine içinde istek dışı işsizliğin de bulunduğu bir sistemi kurmaya çalışmaktadır (Savaş, 1963:20).

Keynesyen analizin, Klasik ve Neoklasik analizlerden ayrılan en önemli yanı emek piyasasında emek arzının reel ücretlerin değil, nominal ücretlerin bir fonksiyonu olarak ele alınmasıdır; $N^S = N^S(W)$, $N_1^S > 0$. Burada iş gücü, parasal ücretin geçerli olan ücret düzeyinin altına düşmemesi için çabalamaktadır. Diğer bir ifadeyle işçiler mevcut parasal ücrette teklif edilen istihdam miktarını kabul etmekte, fakat parasal ücretteki indirimlere karşı çıkmaktadır. Geometrik olarak bu, Şekil-5' de de görüldüğü gibi emek arzı fonksiyonunun, geçerli olan parasal ücret düzeyinde bir dirsekle karşılaşılmasını sağlamaktadır. N^d orijinal emek talebini gösterirken, istihdam düzeyi N^* olmaktadır. Bu durumda eğer fiyatlar P_2 ' ye düşerse, reel ücretteki artış emek talebi eğrisini N^d ne kaydırmaktadır. İşgücü bu noktada ücret indirimlerine karşı çıkarak parasal ücretin \bar{W} düzeyinde kalmasında ısrar edecektir. Bundan dolayı, bütün işçilerin geçerli olan \bar{W}/P_2 reel ücret düzeyinde teklif ettikleri, N_1 kadar istihdamı kabul edeceklerdir. Sonuç olarak, N^*-N_1 kadar işçi işsiz kalacaktır. Eğer fiyat düzeyi P_1 'den P_3 ' e yükselirse, böylece reel ücret düşerken, emek talep eğrisi N^d e kayacak ve parasal ücret W_1 'e yükselecektir. Burada emek arz eğrisinin yukarı doğru eğimli kısmı söz konusudur. *Keynes* bu noktada parasal ücretlerin aşağı yönde esnek olmadığını kabul etmektedir. *Keynes'e* göre, "işçiler genellikle parasal ücretteki bir düşüşe karşı mücadele etmekte" ve "her sendika küçükte olsa parasal ücretteki düşüşe karşı bir direnç göstermektedir" (*Keynes*, 1936:9-15). Böylece, klasik emek arzı fonksiyonu şu şekilde ele alınmaktadır.

$$N^S = \left\{ \begin{array}{ll} N^d & N^d < N^* \\ N^S(W) & N^d > N^* \end{array} \right\} \quad 2.21.$$

Yukarıdaki denklemlere göre, emek talebi orijinal denge düzeyinden daha az ise birinci durum geçerli olacak ve emek arzı fonksiyonunda W içsel değişkeni kaybolacaktır. Bunun nedeni şimdi parasal ücretlerin dışsal olarak \bar{W} de sabitleşmesidir. Buna karşın, emek talebi orijinal denge düzeyini aşarsa bu kez ikinci

durum geçerli olacak ve emek arzı ve emek talebi fonksiyonları işlevsel olacaktır (Crouch, 1972:241).

Şekil-5 Keynesyen Makro İktisatta Emek Arzı ve Emek Talebi

Keynes, Pigou ve Klasik iktisatçıları bu düşüncelerinden dolayı, “Öklidyen olmayan bir dünyada, doğruluğunu korumayan eğrileri azarlayan Öklidyen geometricilerine benzetmektedir” (Keynes, 1936:16-17). Keynes ve Keynes'in ardılları bu noktadan hareketle, yapışkan ücretler, emek piyasasında para aldanımı gibi yaklaşımlarla serbest rekabetin olduğu bir ortamda bile çalışan insanların bazılarının istek dışı işsiz kaldıklarını ispatlamaya çalışmışlardır.

II.2.3.1. Yapışkan Ücretler (Sticky Wages)

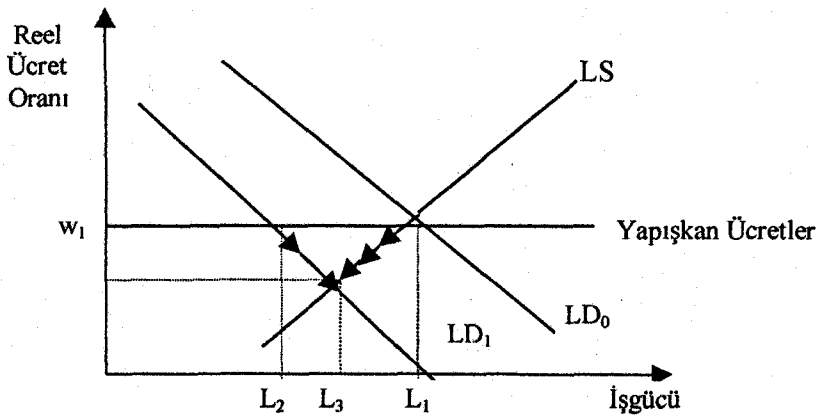
Çağdaş makroiktisadın en önemli tartışma konularından birisi ücretlerin katı olup olmaması konusudur. Bir çok Keynesyen iktisatçı en azından kısa dönemde nominal ücretlerin yapışkan oluşunu ele alarak görüşlerini geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin Solow okuyucularından, insan mantığının açık bir kanıtını kabul etmelerini ve ücretin esneklik yoluyla emek piyasasını temizleyecek şekilde hareket etmeyeceği yönündeki bir düşüncüyü benimsemelerini beklemektedir. Diğer araştırmalar ise bu hipotezi desteklemede yeterli kanıt olmadığını iddia etmektedirler. Örneğin, King ve Plosser dışsal değişkenlerin değerine dayanan çalışma kitaplarından, nominal

sözleşmeler konusuna güvenen Fischer'in entelektüel çabalarına kadar Keynesyen modelin tipik olarak inanılması güç bir ücret ya da fiyat katılıklarına dayandıklarını yazmaktadırlar (Poterba, Rotemberg ve Summers, 1986:659).

Bu tartışma çerçevesinde, ücretlerin en azından fiyatların değiştiği sıklıkta bir değişim göstermediğini ileri sürmek tutarlı bir yaklaşım olmaktadır. Emek talebi düştüğünde, denge reel ücret oranı düşmekte, fakat fiili ücret oranı hemen değişmemektedir. Bunun yerine, fiili ücret oranı yavaş yavaş yeni dengeye doğru düşmekte ve bu noktaya gelinceye kadar da zaman geçmektedir. Sonuç olarak, ücretin bu yavaş uyumu sırasında, bir emek arzı fazlası oluşmakta ve geçici olarak da olsa işsizlik oranı yükselmektedir.

Şekil-6 ise yapışkan bir ücretle emek talebindeki bir düşüşün nasıl geçici olarak işsizlik yarattığını göstermektedir. Emek talebi LD_0 iken emek arzı LS ve istihdam L_1 iken reel ücret w_1 dir. Emek talebi düşerse emek talep eğrisi sola, LD_1 , kayar ve reel ücret de w_1 düzeyinde kalır. Bu durumda istihdam L_2 dir ve L_2L_1 kadar bir emek fazlası vardır. Bu yönelim, reel ücretin w_1 düzeyine düşmesine ve istihdamın da L_3 düzeyine yükselmesine kadar devam edecektir.

Eğer Walrasgil bir genel denge modelinde işgücü piyasasında işsizlik varsa, istihdam edilmeyen işçiler hızlı bir şekilde ücretlerini, arz-talep ile dengeye gelinceye kadar düşüreceklerdir. Bundan dolayı işsizlik ile ilgili, özellikle Keynesyen teoriler bu mekanizmanın yürütülmesindeki başarısızlığın nedeni üzerindeki görüşlere göre sınıflandırılabilirler.

Şekil-6 Yapışkan Ücret Durumunda Emek Talebinde Bir Düşüş

II.2.4. Emek Piyasasında Neoklasik Çerçeve ve İşsizlik

Neoklasik genel denge analizi, bilindiği gibi Ondukuzuncu Yüzyılın sonlarında *Walras* tarafından tanımlanmış ve bu anlayışla ticaretin sürtünmesiz piyasalarda yer aldığı varsayılmıştır. *Walras* tarafından tanıtılan Neoklasik paradigma estetik olarak çekici görünmüş olsa da, uygulamalarıyla, 1930'lu yıllardaki Büyük Durgunluk döneminde açıkça ortaya çıktığı gibi gerçekliği açıklamada yetersiz kalmıştır (Cuddington, Johansen ve Löfgren, 1985: 12). Bununla birlikte, Neoklasik iktisadın iktisat teorisi üzerindeki etkisi 1950 ve 1960'lı yıllarda geliştirilen "Neoklasik Sentez" yaklaşımı doğrultusunda devam etmiştir. Bu bağlamda, Neoklasik İktisat, işsizlik teorileriyle ücret enflasyonu arasında önemli bir bağ oluşturmuştur.

İşsizlik sorunu, Neoklasik Sentez yaklaşımını Klasik iktisatçılardan ayıran en önemli konulardan birisidir. Klasik iktisatçılar, işçilerin emek piyasası araştırması sürecinde kendileri için uygun olan iş tekliflerini almaktansa, serbestçe zaman harcamaları nedeniyle toplam işsizliği geçici işsizlik olarak görmüşlerdi. Fakat bu yaklaşım aşırı bir uçta yer aldığından, Neoklasik iktisatçıların çoğu özellikle 1980 öncesi işsizliğin büyümesinde eksik talebin önemli bir rol üstlendiğini kabul etmişlerdir (King, 1991:204). Tabii ki Neoklasik Sentez'in istek dışı işsizliği açıklama şekli *Keynes'den* farklılık göstermektedir. Bilindiği gibi *Keynes'in* uğraştığı temel konulardan birisi yaygın istek dışı işsizliğin nasıl mevcut olabildiğini ve emek piyasası mükemmel olmadığı zaman istek dışı işsizliğin nasıl kalıcı olabildiğini açıklamaktır. Neoklasik Sentezde bu durum sadece özel şartlarda ortaya çıkarılabilmektedir (Branson, 1995: 410).

Neoklasik Sentez geleneğine uygun bir teorik çerçevede emek piyasasını ve işsizlik sorununu değerlendirebilmek için aşağıdaki gibi, kapalı bir ekonominin genelini yansıtan bir modeli analiz etmek mümkündür (Hargreaves, 1992:16). Geliştirilen modelin işleyişi için gerekli varsayımlar şunlardır:

1. Modelde üç fiziksel ürün; Tüketim (C) ya da yatırım (I) için kullanılacak sermaye (K), emek (L) ve tek bir nihai ürün (Y), ve iki finansal varlık vardır; para (M) ve bono (B)
2. Firmalar karı maksimize ederler.

3. Firmalar her yerde rekabetçi piyasalarda işlem görüyor gibi davranırlar ve dolayısıyla fiyat alıcıdırlar. Nihai mallar için fiyatı (P), emek için ücret oranını (W) ve faiz oranını kabul ederler.
4. Her firma ölçeğe göre sabit getirileri ve her faktöre azalan marjinal getirileri gösteren türdeş bir üretim fonksiyonuna sahiptir;

$$Y = f(K, L) \quad f_L > 0, f_{LL} < 0$$
5. Sermaye stoku kısa dönemde bütün firmalar için sabittir.
6. Emek arzı pozitif olarak reel ücrete bağlıdır.
7. Tüketici malları için talep harcanabilir gelirin ve refahın fonksiyonudur.
8. Yatırım malları için talep nihai malların gelecekteki talep düzeyleri ile ilgili beklentilere ve reel faiz oranlarına bağlıdır.
9. Para talebi gelire, refaha, faiz oranlarına ve gelecekte beklenen faiz oranlarına bağlıdır; ve bono talebi, refah eksi para talebidir.
10. Hükümet vergi koyabilir (T), nihai mal tüketebilir (G) ve para arzını kontrol ederek kamu bonoları çıkartabilir.
11. Gelecekteki değişkenlere yönelik tüm beklentiler, yeniden saptanmadıkça sabit tutulmaktadır.
12. Finansal piyasalar faizdeki hareketlenmeler doğrultusunda temizlenir.
13. Nihai ürün fiyatları fiyattaki hareketlenmeler doğrultusunda temizlenir.
14. Parasal ücret, piyasa temizleyen oranına hareket ettiği noktada tam istihdama kadar sabittir.

Bu sistemde 2'den 5'e kadar olan varsayımlar toplam arz ve toplam talep fonksiyonları için gerekli olan varsayımlardır. 7. ve 12. varsayımlar ise kapalı bir ekonomide standart IS/LM modelinin işleyişini sağlamaktadırlar.

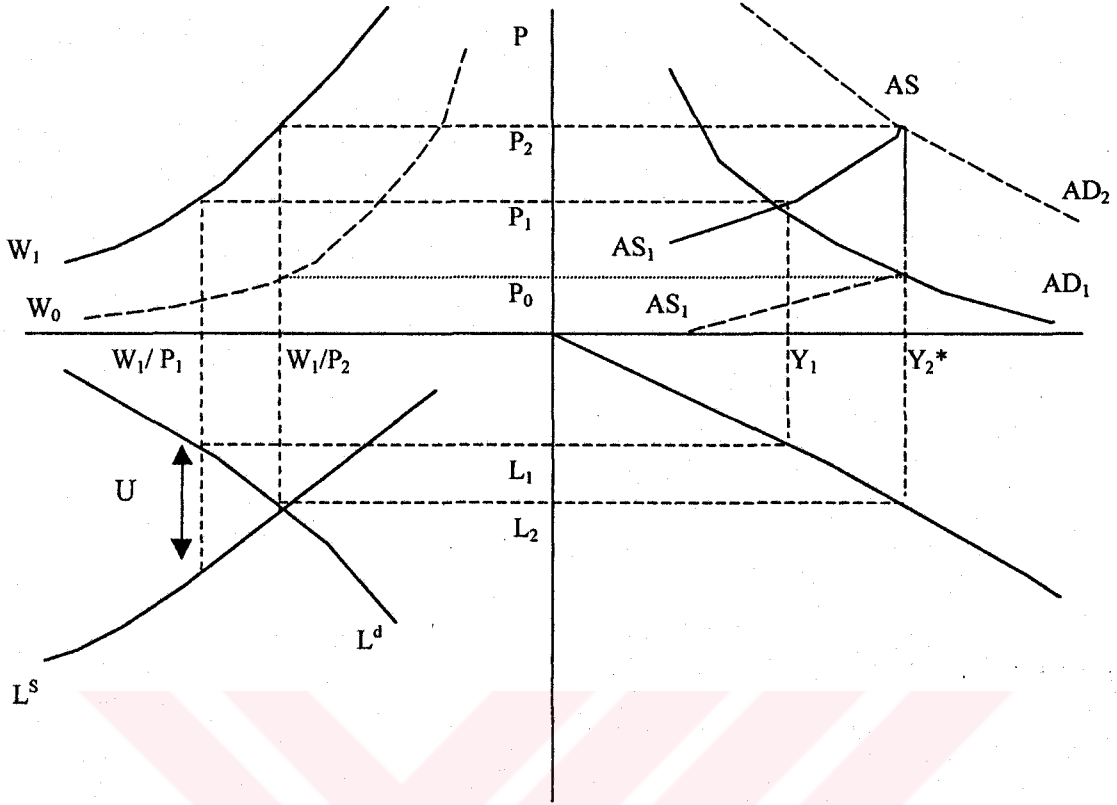
Modeli işsizlik tartışması açısından ele almak için öncelikle toplam arz fonksiyonuna bakmak gerekmektedir. Diyagramda (Şekil-7), P_1 fiyatlar seviyesi reel ücreti W_1/P_1 oranında sabitlemektedir. Bu ücret oranını emek piyasasında ele aldığımızda, firmaların L_1 sayıda emek istihdam ettiklerini ve üçüncü düzlemde gösterilen nihai ürün piyasasındaki Y_1 kadar bir üretim düzeyini görmekteyiz. Bu analizin tekrar uygulanması halinde, farklı fiyat düzeyleriyle birlikte ikinci düzlemde görülen toplam arz fonksiyonunu elde etmek mümkün olmaktadır. Bilindiği gibi 14. varsayım parasal ücretin tam istihdam bir kez sağlandıktan sonra emek piyasasını

temizlemeye yöneleceğini varsaymaktadır. Böylece P_2 'nin üzerinde bir fiyat için, W_1 gibi sabit bir ücret düzeyinde aşırı bir emek talebi olacaktır ve bunun sonucunda parasal ücret sabit kalmayacaktır. Bu, reel ücretin emek arz ve talebini eşitlemesine kadar yükselecek, L_2 'de denge istihdam seviyesine denk gelen Y_2 düzeyinde bir üretim elde edilecektir.

Bu modelde L_2 ve Y_2 üretim ve istihdamın tam istihdam düzeylerini vermektedir. Bu tür bir modelde, işsizlik potansiyelini göstermek için, toplam talebin AD_1 olduğu kabul edilsin. P_1 nihai ürün piyasalarını temizleyen fiyat iken ve bu fiyat W_1/P_1 reel ücretini oluştururken, istihdam düzeyi L_1 ve denge üretim düzeyi Y_1 olmaktadır. Burada emek piyasası temizlenmemektedir; yani L^s , L^d yi aşmakta ve U_1 kadar bir işsizlik ortaya çıkmaktadır.

Böylece bu koşullar altında model işsizlikle karakterize edilen bir denge yaratmaktadır. Diyagramın geometrisine göre, emek piyasası temizlenmesinin sağlanabilmesi için iki yol vardır. Birincisi toplam talep fonksiyonunun AD_2 'ye kaymasıdır. Bu, fiyatları P_2 'ye iterken reel ücretleri piyasa temizleyen düzeyin altına düşürmektedir (W_1/P_2). Toplam talepte bu şekildeki bir hareket para ve (ya da) maliye politikasındaki genişletici bir değişimle başarılabilir. Alternatif olarak, eğer parasal ücret işsizliğe tepki sonucu düşerse, toplam arz fonksiyonu her fiyat düzeyi daha düşük bir reel ücretle ilişkilendirildikçe ve bunun sonucunda firmalar her fiyat düzeyinde daha fazla işçi istihdam edip daha fazla üretim arz ettikçe kaymaya başlayacaktır. Bu arada diyagramda parasal ücret W_0 ' a düştüğünde ve toplam arz fonksiyonu AS_0 'a kaydığında, P_0 fiyat düzeyinde tam istihdam sağlanacaktır.

Böylece, Neoklasik sentez yaklaşımıyla birlikte işsizlik konusundaki tartışma, ister hükümetlerin toplam talepte akıllı manipülasyonlarla sisteme müdahale etmesi isterse piyasa güçlerinin reel ücrette gerekli uyum hakkında bir sonuca varması ekseninde toplanmaktadır (Hargreaves, 1992:20). Bu gerçek, ekonomide ortaya çıkacak olasılıklara dayandığından, tamamen teorik bir perspektiften hareketle, birisini diğerine tercih etmek için bir neden gözükmemektedir. Örneğin eğer, parasal ücretler yapışkan ve emek piyasasındaki aşırı arza yavaşça cevap veriyorsa, talebi manipüle etmek uygun bir tedbir olacaktır.

Şekil-7 Neoklasik Sentez Modeli

II.2.4.1. İş Tayinlaması (Job Rationing)

1950'li ve 1960'lı yıllarda popüler olan Neoklasik Sentez yaklaşımı 1960'lı yılların sonlarından itibaren itibarını kaybetmeye başlamış, teorik ve ampirik alanlarda ortaya çıkan gelişmeler sonucunda yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu dönemde Keynesyen gelenek içerisinde yer alan bazı iktisatçılar *Keynes'in* konumunun minimize edildiği Neoklasik Sentez görüşüne karşı, *Keynes'in* ve onun görüşlerinin yeniden ele alınabileceği çalışmalar yapmaya çalışmışlardır. Piyasaların temizlenmediği ya da dengeye gelmediği bir makroekonomi çerçevesinde, işsizlik teorisini "tayinlama modelleri" yardımıyla yeniden ele alan çalışmalar bu noktada büyük önem kazanmaktadır (Snovdan, Vane ve Wynarczyk, 1994.117).

Bu çalışmalar içerisinde *Barro ve Grossman'ın* (1971)¹⁵ ve *Malinvaud'un* (1977)¹⁶ emek piyasası ve mal piyasası olmak üzere iki piyasayı birlikte ele alan

¹⁵ R.J.Barro-H.I.Grossman (1971), "A General Disequilibrium Model of Income and Employment", *American Economic Review* 61, ss.82-93.

¹⁶ E. Malinvaud (1977), *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Oxford: Basil Blackwell.

çalışmaları önemli kabul edilmektedir. *Barro ve Grossman*'in geliştirmiş oldukları analiz, *Patinkin ve Clower*'in depresyona yönelmiş bir ekonomi için yapmış oldukları analizlere dayanmaktadır; amaç, depresyon ya da genişlemeyi bir eksik istihdam olgusu olarak ele alan genel bir analiz geliştirmektir (*Barro ve Grossman, 1971:83*).

Malinvaud, istek dışı işsizliğin varlığının, işgücü arz edenlerin tayınlanmış (emek piyasası arzının emek piyasası talebinden büyük olması) olması durumunu gösterdiğini kabul ederken, işsizlik teorisinin tayınlama teorisiyle çok sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu ileri sürmüştür. Buna ek olarak genel denge yaklaşımının kısmi dengeye üstünlüğünü, emek piyasasındaki herhangi bir tayınlamanın mal piyasasında yer alan bir tayınlamayla yakından ilişkili olması düşüncesinden hareketle savunmuştur.

Malinvaud'un geliştirdiği modelde, en azından bir satıcının tayınlandığı satıcıların piyasası ve en azından bir alıcının tayınlandığı alıcıların piyasası çerçevesinde, işgücü ve tüketici malları piyasasında tayınlamayla birlikte ortaya çıkacak bir dengesizliğe işaret eden farklı denge düzeylerini göstermeye çalışmıştır. Şekil-8'de Keynesyen işsizlik iki piyasada da satıcıların tayınlandığı bir durumla karakterize edilmektedir. Buna göre firmaların mal satışlarında işçilerin ise istihdamda tayınlanmasıyla birlikte her iki piyasada da bir aşırı arz durumu vardır. Klasik işsizlik, alıcıların mal piyasasında satıcıların emek piyasasında tayınlanması durumuyla gösterilmektedir. Burada her iki piyasada alışveriş konusunda firmalar hane halkından daha az isteklidirler ve yüksek ücret düzeyleri daha fazla işçi istihdam etmeyi ya da daha fazla mal satmayı kârlı olmaktan çıkarmaktadır. Bastırılmış enflasyon, alıcıların her iki piyasada tayınlanmasıyla karakterize edilmektedir. Yani, her iki piyasada aşırı talep, alış veriş edilen miktarların gerçekte efektif arzlar olduğu anlamına gelmektedir. Burada ücret ücret oranlarında ya da fiyat düzeyindeki bir artış, söz konusu aşırı taleplerin azaltılmasına ya da elimine edilmesine yardımcı olmaktadır. Son olarak Düşük Tüketim, satıcıların mal piyasasında alıcıların emek piyasasında tayınlanmasıyla gerçekleşmektedir. Buna göre düşük ücret düzeyi emek piyasasındaki aşırı bir talep yanında mal piyasasında aşırı bir arz anlamına gelmektedir. *Malinvaud* bu yaklaşımın üzerinde özellikle çok fazla durmamış, çünkü bu yaklaşıma olan ilgisini azaltarak Keynesyen yaklaşımın anlamını genişletmeye çalışmıştır.

		MAL PİYASASI	
		Alıcılar	Satıcılar
EMEK PİYASASI	Alıcılar	Keynesyen İşsizlik (Keynesian Unemployment)	Klasik İşsizlik (Classical Unemployment)
	Satıcılar	Düşük Tüketim (Under-Consumption)	Bastırılmış Enflasyon (Repressed Inflation)

Kaynak: Snowdon, Vane ve Wynarczyk (1994), *A Modern Guide to Macroeconomics*, Edward Elgar, s.119

Şekil-8 Emek Piyasasında Tayınlama

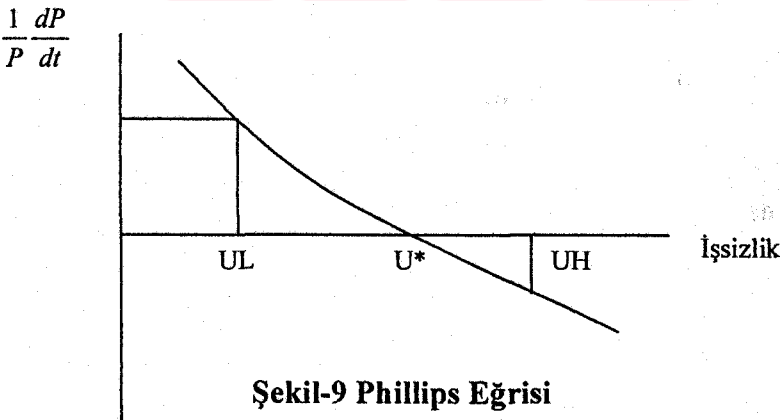
Günümüzde tayınlama teorisi işsizlik sorununun anlaşılmasında kullanılan yöntemlerden birisi olmaya devam etmektedir. İş tayınlamasını genel olarak, istihdam edilen kişiye aşırı bir emek arzı ve iş eksikliği yaratacak ve doğal işsizlik oranını arttıracak bir ücret ödeme faaliyeti olarak tanımlamak mümkündür. İş tayınlaması olduğu zaman insanların aradıkları uygun iş sayısından daha az iş olur. İşlerin tayınlanması konusunda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de ele alınacak olan, üç neden ileri sürülmektedir (Parkin, 1996:170): etkin ücretler, içerdekiler dışardakiler ayrımı ve minimum ücretler.

II.2.4.2. Phillips Eğrisi Analizi, İşsizlik-Enflasyon Değiş Tokuşu ve NAIRU

1960'lı yılların sonlarıyla birlikte Neoklasik Sentez'in geldiği yol ayrımında, ortodoks monetarist iktisatçılar da çeşitli çalışmalarla klasik geleneği devam ettirmeye çalışmışlardır. Beklentilerle Arttırılmış Phillips Eğrisi (Expectations Augmented Phillips Curve) Ortodoks Monetarizmin gelişmesinde büyük rol oynayan önemli bir analizdir. *Friedman* işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki üzerindeki görüşlerin iki aşama ile geliştiğini ve bir üçüncüsüyle de bu sürecin devam ettiğini öne sürmüştür. *Birincisi*, durağan bir değiş-tokuşun, yani durağan bir Phillips eğrisinin kabulü, *ikincisi* kısa dönem Phillips eğrisini kaydıran bir değişken olarak enflasyonist bekleme beklentilerinin kabulü, yani dikey bir uzun dönem Phillips eğrisinin elde edilmesi ve *üçüncüsü* enflasyon ve işsizlik arasındaki açık pozitif bir ilişkinin ampirik bir olgu olarak tartışılması (*Friedman*, 1976:451).

Ücretlerin belirlenmesi sürecini modelleyen teorik yaklaşımların çoğunun tarihsel başlangıç noktasını oluşturan Phillips eğrisi¹⁷, *Phillips'in* (1958) İngiltere'de yapmış olduğu ampirik bir gözleme dayanmaktadır; ücret enflasyonu, işsizlikteki eşit düşüşlerin ücret enflasyonunda artan bir şekilde daha büyük artışlarla ilişkilendirilmesi doğrultusunda, işsizlik düzeyiyle ters yönde değişmektedir (Rowlatt, 1992:50). Phillips'den sonra bu analize en büyük katkıyı yapan *Lipsey* (1960) ise, Phillips eğrisini tek bir emek piyasasındaki arz ve talep sisteminden türetmiştir. *Phillips-Lipsey* modelinin temel fikri, işsizlik oranının aşırı bir talep düzeyinin göstergesi olarak yorumlanması aracılığıyla, ücret enflasyonunun emek piyasasındaki aşırı taleple açıklanmasıdır.

Şekil-9 söz konusu basit ilişkiyi betimlemektedir. Burada işsizliğin fiyat değişikliğiyle ilişkisi ele alınmaktadır, çünkü fiyat değişikliği ücretlere doğru kısa yoldan ara bir adım olarak düşünülmektedir. Kaldı ki hem *Phelps* hem de *Friedman*, Phillips eğrisi ilişkisinin düşüşünü mal fiyatlarındaki hızlı bir artışı izleyen fiyat enflasyonu oranındaki büyük artışlarla ilişkilendirmişlerdir. Onlar, bunun fiyat enflasyonu oranını dikkate alan beklentileri arttırdığını, gelecekte beklenen fiyat artışının ve nominal ücret artışı arasındaki ilişkide önemli bir role sahip olduğunu düşünmüşlerdir.

¹⁷ Irving Fisher (1926), işsizlik düzeyi ile ücret oranları ve fiyat artışları arasındaki istatistiksel ilişkiyi inceleyen belki de ilk iktisatçı olmasına rağmen, daha sonra bu ilişkiyi ortaya çıkaran kişi olarak sürekli Phelps adı kullanılmıştır (Sinclair, 1987:207).

Phillips eğrisi analizindeki görüşlerin ve tartışmaların geliştirilmesinde, *Friedman* (1968) ve *Phelps'in* (1968) birbirlerinden bağımsız olarak yapmış oldukları çalışmalar da büyük önem taşımaktadır. *Friedman* ve *Phelps'in* katkıları temelde doğal işsizlik oranı kavramı çerçevesinde olmuştur (**Blanchard ve Katz, 1997:51**). Aslında doğal oran hipotezi, eksik istihdam (disequilibrium) konusunda bir takım imalarda bulunmaktadır. Buna göre enflasyon politikasındaki bir değişiklik istihdam ve ücretlerde sadece geçici değişikliklere yol açmaktadır ve bununla birlikte, denge oranından uzak olan işsizlik oranının sürekliliği, sonuç olarak büyüyen bir enflasyonu ya da patlayıcı boyutta büyüyen bir deflasyonu beraberinde getirmelidir (**Phelps, 1972: 35**).

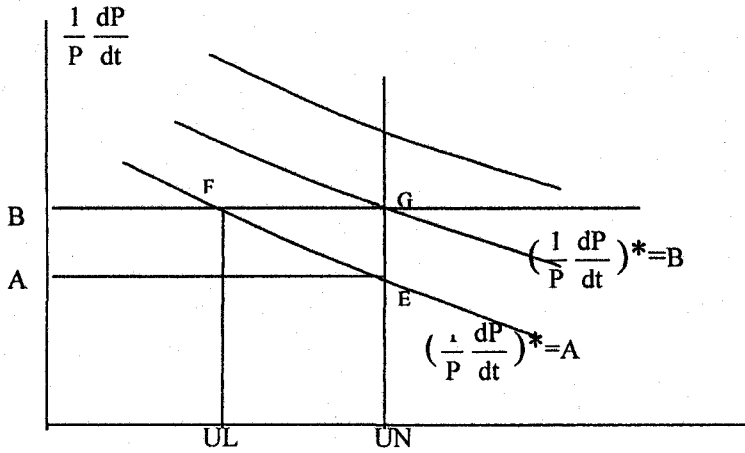
Friedman doğal işsizlik oranını bir denge kavramı olarak ele almıştır. Buna göre işsizlik oranı, (1) arz ve talepteki stokastik değişimleri (2) piyasa katılımcıları üzerindeki eksik bilgiyi hesaplayıp düzelterek Walrasgil bir sistemdeki denge ile tutarlı bir orandır. Doğal işsizlik oranı konusunda ifade edilmesi gereken bir diğer konu, doğal işsizlik oranının güdülere ve nedenlere bağlı olarak ele alınmasıdır. Buna göre, doğal işsizlik oranı iki kısma ayrılabilir: işsiz işçinin daha iyi fırsatları değerlendirme isteğinden doğan araştırma işsizliği ve isteğe bağlı işsizliğin ikinci bir şekli olarak kabul edilen ve boş zamanın tercih edilmesi sonucu ortaya çıkan bekleme işsizliği (kendi içinde spekülasyon ve ihtiyati olmak üzere ikiye ayrılmaktadır).

Friedman ve *Phelps'in* Phillips eğrisi üzerinde yaptıkları düzeltmeler politika açısından bu ilişkinin sonuçlarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. İşsizliği enflasyonu yükselterek düşürme politikaları enflasyonist beklentilerin yükselmesine yol açmakta ve işsizliği U^* 'ın altına çeken yeniden enflasyonist bir politika ise enflasyonda bir artış takip etmektedir. Bu, eski işsizlik-enflasyon değiş tokuşunun dışarı ve yukarı kaymasına neden olan enflasyonist beklentilerde bir artışa yol açar. Sonuç, herhangi bir işsizlik düzeyi için daha yüksek oranlarda enflasyonun olduğu bir durumdur. Bunun aksine, işsizliği U^* 'ın üzerine çıkaracak ve böylece enflasyonu ve enflasyonist beklentileri düşüren bir politika, değiş tokuşta içeri ve aşağı yönde kaymaya yol açar. U^* , enflasyonist beklentilerin yerine getirildiği dönemdeki bir işsizlik düzeyi olarak kabul edildiğinde, NAIRU olarak bilinmektedir (**Rowlatt, 1992:53**). Dolayısıyla, Beklentilerle Düzeltmiş Phillips Eğrisi (BDPE), uzun dönemde enflasyonist beklentiler sonuçlarla tutarlı olduğundan, sadece bir işsizlik (U^*) düzeyinin olası olacağını tahmin eder: Uzun

dönemde işsizlikle enflasyon arasında bir değiş tokuş yoktur ve bu düzeltmeyle birlikte uzun dönem Phillips eğrisi dikey olmaktadır. Burada, herhangi bir enflasyon oranı emek piyasasındaki bir denge ile tutarlıdır.

Şekil-10 *Friedman ve Phelps'in* toplam nominal talepteki beklenmeyen değişikliklerin kısa dönem ve uzun dönem arasındaki ayrımı ele alan alternatif hipotezlerini göstermektedir. Negatif eğimli her bir Phillips eğrisi Şekil-9' daki Phillips eğrisi gibidir. Burada analizi E noktasından başlatarak enflasyonun herhangi bir nedenle A'dan B'ye kaydığını ve orada kaldığını kabul ederek devam ettirmek mümkündür. Bu durumda öncelikle A'da, beklenen bir enflasyon oranıyla, $[(1/P)(dP/dt)]^*$, tanımlanan eğri doğrultusunda işsizlik UL' ye düşerken enflasyonla F noktasında kesecektir. Tahminler uyum sağladıkça kısa dönem eğrisi yukarı kayacak, sonunda B'de tahmin edilen bir enflasyon oranı için tanımlanan eğriye doğru kayacaktır. Aynı zamanda işsizlik de yavaş yavaş F'den G'ye doğru kayacaktır. Bu oldukça basitleştirilmiş bir şemadır. Sadece bir tek beklenilmeyen gelişmenin varlığıyla ortaya çıkan durumu anlatmaktadır. Burada önemli olan enflasyon değil, beklenmeyen enflasyondur. Bu nedenle enflasyon ve işsizlik arasında bir ilişki kurmak yanlış olur. Bir ekonomideki güçlerin karşılıklı etkilerine göre "doğal işsizlik oranı" vardır. Bu oranın altına düşülmesi enflasyonun artışıyla, üstüne çıkılması deflasyonun hızlanmasıyla olur. Bu doğal işsizlik oranı, UN'dir (Friedman, 1977:458).

Böyle bir durumda BDPE'nin politika için önerdiği uygulama ise şu şekilde olacaktır: eş zamanlı piyasa temizlemesinin yokluğunda, enflasyon emek piyasasındaki aşırı arz (ya da talep) doğrultusunda dikkatli düzenlemelerle kontrol edilebilir. Ani bir piyasa temizlemesi ile rasyonel beklentilerin birleştiği ekstrem bir durumda ise, işsizlik daima dengede olacaktır. İşsizliği NAIRU'nun altına düşürme girişimi başarısız olacak ve sadece enflasyonist beklentilerin yeniden başladığı enflasyon oranında yükselişe yol açacaktır.

Şekil-10 Beklentiler ve Phillips Eğrisi

Bu analizin sonucunda NAIRU kavramının, enflasyonun nedenlerinin anlaşılmasında, ya da enflasyon oranındaki değişimleri tahmin etmede yararlı bir teori olarak ele alınabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Buna karşın NAIRU kavramının ardında yatan bir teori, aslında ekonominin nasıl denge dışında hareket ettiğini betimlemektir (Stiglitz, 1997:3). Son otuz yıllık dönemde, dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler NAIRU kavramının hangi amaçlarla kullanıldığını gösterir bir nitelikte olmuştur.

Bilindiği gibi, emek piyasasının yapısal özelliklerinden dolayı, 1960'lardan itibaren NAIRU'nun arttığı gözlenmiştir. 1970 ve 1980'lerde ise bir çok OECD ülkesi düşmeyen enflasyon oranları ile birlikte artan işsizlik oranlarından şikayet etmişlerdir. Ücret artışlarının BDPE ile belirlenmesi halinde, iktisatçıların bunu NAIRU'daki bir artışa dayandırmaları sürpriz olmamıştır. Aynı şekilde NAIRU'nun artması yönündeki ampirik tahminler de sürpriz değildi. Eğer, NAIRU sabit değilse fakat ekonomik değişkenlerle değişiyorsa, enflasyon spirali üzerinde etkiye sahip bu değişikliklerin, ücret belirlenmesi modeli içerisine dahil edilme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu dönemleri takiben makroiktisat teorisi içinde NAIRU'nun belirlenmesi sürecini ele alan bir çok alternatif model geliştirilmiştir. Bu modellerde NAIRU'yu belirleme konusundaki başlıca açıklamalar şu şekilde sıralanabilir (Rowlatt, 1992:52):

1. NAIRU'yu etkileyen faktörlerin ekonominin arz tarafında olduğu yönündeki açıklama, işsizlik yardımı oranları, vergi oranları, demografik eğilimler ve sendikalaşma oranları gibi konular üzerinde durmaktadır.

2. Basit BDPE'nin yanlış belirtilmiş olduğunu ileri süren açıklama; ör. ticaret hadlerindeki değişiklikleri ve değişen verimlilik büyümesiyle denge reel ücretler üzerinde etkili olan bazı faktörlerin ihmal edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır.
3. Üçüncü açıklama; NAIRU'nun arttığını, fakat bu artışın arz faktörlerinden çok emek piyasasındaki hysteresis etkisinden kaynaklanmış olabileceğini düşünmektedir. Buradaki düşünce, ücret pazarlığı sürecinin dışında olan uzun dönemli işsizlerin, işsiz kaldıkları sürece iş bulma şansları azalırken emek piyasasında aşağı yönde bir baskı göstermemeleri üzerinde durmaktadır.
4. Buna benzer bir etki; NAIRU düzeyinin geçmiş dönemlerdeki gecikmeli enflasyon oranlarına bağlı olması durumunda da ortaya çıkabilir. Extrem bir durumda bu, ücret düzeyinden çok, ücret denkleminde ele alınan işsizlikteki bir değişim olmaktadır. Bu olasılık BDPE'nin politika sonuçlarını da değiştirmektedir. Çünkü, NAIRU gecikmeli işsizliğe bağlı olduğunda, daha yüksek işsizliğin enflasyonu yenmesi artık beklenemeyecektir. NAIRU tamamen gecikmeli işsizlikle belirleniyorsa, bu tür bir politika sadece enflasyonu erteleyecek, işsizlik tekrar düştüğünde ise enflasyon yükselecektir.
5. Son bir açıklama NAIRU'nun ekonominin üretken kapasitesine bağlı olması şeklinde olmaktadır. Eğer üretken kapasite tam değilse, enflasyonist darboğaz, işsizlik düzeyini olmayacağından daha büyük gösterir.

Literatürde NAWRU (Non-accelerating wage rate of unemployment) olarak da ifade edilen NAIRU yaklaşımını daha iyi anlayabilmek için, *Layard'ın*¹⁸ (1991) "denge işsizlik oranını ne belirler" sorusunu cevaplamak için geliştirdiği bir modeli incelemek mümkündür. *Layard'a* göre işsizlik kısa dönemde, toplam taleple kısa dönem toplam arzın birbirini etkilemesiyle belirlenirken, uzun dönemde tamamen uzun dönem arz faktörleriyle belirlenmekte ve NAIRU'ya (u^*) eşit olmaktadır.

Denge işsizlik oranının belirlenmesinde *Layard*, parametre sembollerinin pozitif olduğu bir modelde ücret belirlenmesi (wage-setting) ve fiyat belirlenmesi (price-setting) süreçlerini analiz etmektedir. Modelde, fiyatlar beklenen ücretler üzerindeki

¹⁸ R.Layard, S.Nickell ve R.Jackman (1991), *Unemployment: Macroeconomic Performance and The Labour Market*, Oxford University Press.

bir mark-up olarak düzenlenmektedir. Bu etki çok güçlü olmasa da mark-up faaliyet düzeyi ile birlikte yükselmektedir. Böylece p logaritmik fiyatları, w^e beklenen ücretleri ve u işsizlik oranını gösterirken;

$$p-w^e = \beta_0 - \beta_1 u \quad (\beta_1 \geq 0) \quad 2.22.$$

Ücret belirlenmesi sürecinde ise, ücretler beklenen fiyatlar üzerindeki bir mark-up olarak düzenlenmekte ve istihdam oranı arttıkça ve işsizlik oranı düştükçe mark-up artma eğiliminde olmaktadır. Bu durumda;

$$w-p^e = \gamma_0 - \gamma_1 u \quad (\gamma_1 > 0) \quad 2.23.$$

Her iki durum da Şekil de gösterilmektedir. Eğer, fiili ücretler ve fiyatlar beklenen değerlerinde iseler ($p=p^e$, $w=w^e$), denge işsizlik oranı;

$$u^* = \frac{\beta_0 + \gamma_0}{\beta_1 + \gamma_1} \quad 2.24.$$

Şekil-11' nun (a) bölümünde ücret belirlenmesi ve fiyat belirlenmesi eğrileri $p-p^e=w-w^e=0$ için çizilmiştir ve kesişimleri denge işsizliği ve reel ücretleri belirlemektedir. Ücret itmesini (γ_0) ya da fiyat itmesini (β_0) artıran herhangi bir dışsal faktör denge oranını yükseltmektedir. Reel ücret esnekliğini (γ_1) ya da fiyat esnekliğini (β_1) yükselten herhangi bir faktör denge oranını düşürmektedir.

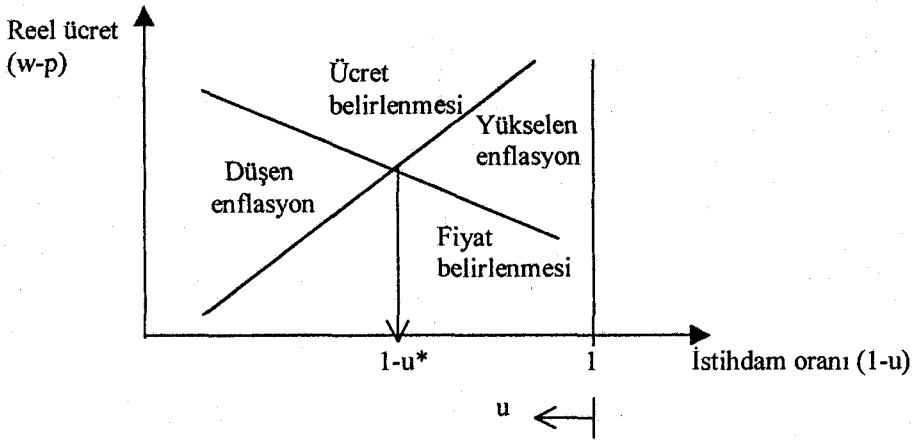
Modelde, ücret ve fiyat beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda;

$$u = \frac{\beta_0 + \gamma_0 - (p - p^e) - (w - w^e)}{\beta_1 + \gamma_1} \quad \text{ya da}$$

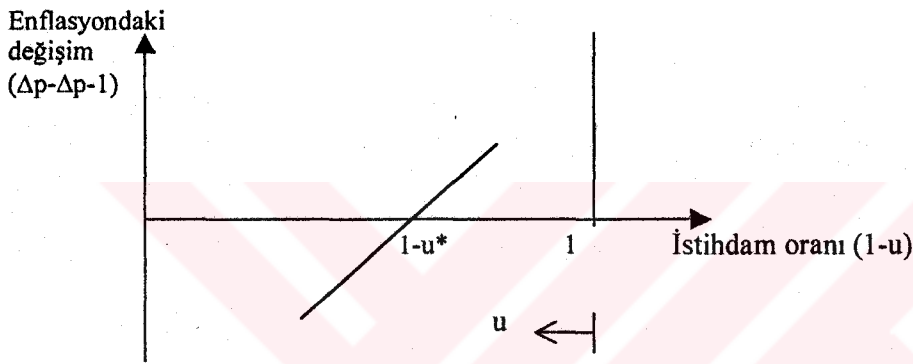
$$u = u^* - \frac{(p - p^e) + (w - w^e)}{\beta_1 + \gamma_1} \quad 2.25.$$

Ücret ve fiyatlar üzerindeki sürprizlerin aynı olduğu varsayıldığında, $\theta_1 = (\beta_1 + \gamma_1)/2$ olup reel ücret ve fiyat esnekliğini gösterirken,

$$u - u^* = -\frac{1}{\theta_1} (p - p^e) \quad 2.26.$$

a) Emek piyasası dengesi

b) İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki

Şekil-11 İşsizlik ve Enflasyon

Böylece, düşük işsizlik pozitif fiyat esnekliğiyle ilişkilendirilmektedir. Şimdi enflasyonun (Δp) uzun dönem trende sahip olmadığı bir dönemde olduğumuzu ve ε beyaz gürültü iken enflasyonun rassal bir yürüyüşle birlikte aşağıdaki gibi algılandığını varsayalım.

$$\Delta p = \Delta p_{-1} + \varepsilon$$

Burada Δ bir önceki dönemden şu ana değişimi göstermekte ve -1 önceki dönemi göstermektedir. Bu durumda enflasyonun rasyonel tahmini,

$$p^e - p_{-1} = \Delta p_{-1}$$

Sonuçta, fiyat sürprizi, $p - p^e$,

$$p - p^e = p - p_{-1} - \Delta p_{-1} = \Delta p - \Delta p_{-1} = \text{enflasyondaki değişim}$$

Fiyat sürprizleri enflasyondaki artışlara eşittir. Aynı şey ücretler için de geçerlidir. Böylece eşitlik;

$$\Delta p - \Delta p - 1 = -\theta_1(u - u^*) \quad 2.27.$$

Bu, standart bir Phillips eğrisi ilişkisini göstermektedir, bu ilişki Şekil-10 (b) bölümünde gösterilmektedir. Buna göre, İşsizlik u^* 'dan daha düşük olduğunda, enflasyon artmakta, veya tersi olmaktadır. Böylece u^* bu analizde NAIRU olarak düşünülebilmektedir.

II.2.5. İkili Emek Piyasası Modelleri ve Emek Piyasasında Dualizm

Bölümlenmiş Emek Piyasaları, Neoklasik araçların emek piyasasının tanımlanmasında eksik ve yetersiz kaldığını ve pek çok emek piyasası ile ilgili politik konuları açıklamadığını düşünen, kaynağı *J.S. Mill'e* kadar uzanan bir düşünce ekolüdür. Bu ekolün temelinde, Neoklasik modelin, ücretlerin işçiler arasındaki dağılımı ya da yayılması (sonuç olarak gelirin), işsizliğin oluş derecesi ve emek piyasalarındaki bölümlenme gibi konularda tam bir açıklama sunmadığı anlayışı hakimdir (Taubman ve Wachter, 1986:1183). Bölümlenmiş Emek Piyasası literatürünün genişlemesinde, tarihsel süreçte, genelgeçer iktisada eleştirel bir gözle bakan Marksist, Kurumcu ve Yapısalcı görüşlerin önemli katkıları olmuştur¹⁹. Bu çalışmada daha çok Bölümlenmiş Emek Piyasalarının, ikili emek piyasaları ve düalizm modelleri üzerinde durulmaktadır

*Gordon'un*²⁰ (1972), “eksik istihdam” ve “kent yoksulluğu” olgularını en iyi açıklayabilecek teorinin ikili emek piyasası teorisi olduğu yönünde gündeme getirdiği tartışma, bu yaklaşımın temel amacının ne olduğunu da açığa çıkarmaktadır. Bununla birlikte, ikili emek piyasası modellerindeki temel yöntemin incelenmesinde, “düalizm” kavramının önemli bir yeri bulunmaktadır. Düalizm kavramını çok farklı şekillerde tanımlamak ve ele almak söz konusudur. Öyle ki Batı'ya ait ve Batı'nın dışında kalan ekonomik organizasyon çeşitleri arasındaki kültürel farklılıkları vurgulayan, sosyolojik

¹⁹ Söz konusu okulların katkıları konusunda; G.G: Chain (1976), “The Challenge of Segmented Labor Market Theories to Orthodox Theory: A Survey” ve E.S. Phelps (1994), *Structural Slumps: The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets*, isimli çalışmalara bakılabilir.

²⁰ David M. Gordon (1972), *Theories of Poverty and Underemployment*, D.C. Heath and Company, Toronto.

bir düalizme dahi değinmek olasıdır. İktisat teorisinde kullanılan düalizmin daha çok dinamik ve ekonomik olduğu görülmektedir. Bu, hem ürün hem de kurumsal bazda, temelde asimetrik olan iki sektörün eş zamanlı olarak varlığı ve böylece düalizm üzerinde yoğunlaşmak anlamına gelmektedir²¹. Yoksulluk ve eksik istihdam olgularını çalışmaya başlayan iktisatçılar tarafından geliştirilen yaklaşımlar üzerindeki artan etkisi nedeniyle ikili emek piyasası ve düalizm fikrinin, *Khun*'un (1970) ifadesiyle bir "örneklik (exampilar)" ya da önemli bir "paradigma" olup olmaması konusundaki tartışmalar ise devam etmektedir²².

İkili emek piyasası teorisinin savunucuları ayrıntılarda farklılaşsa da, hepsinin üzerinde anlaştığı iki nokta vardır (**Dickens ve Lang**, 1985:792-793): i-tüm işler güçlü bir şekilde birincil ya da ikincil iş tanımlamasına uymaktadır, ii- çoğu zaman birincil sektör işleri tayinlanmış bulunmaktadır. Bu çerçevede tayinlamanın elimine edilmesi, eğitim programlarının yoksulluğu ortadan kaldırması güçleşmektedir.

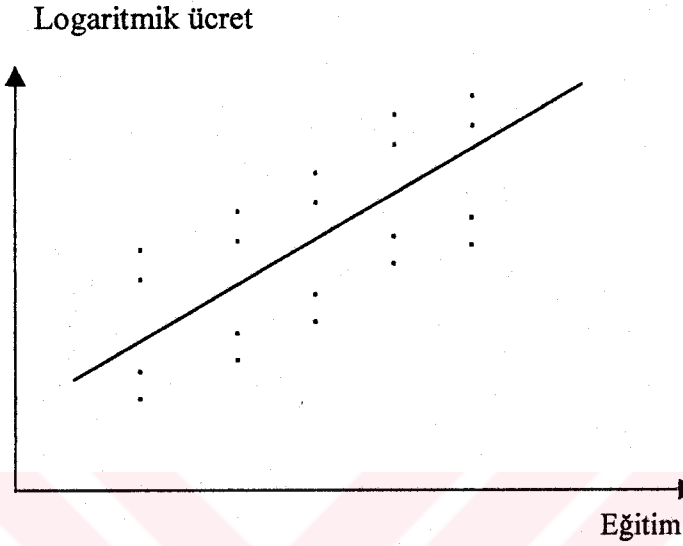
Şekil-12 ve Şekil-13 İkili emek piyasası yaklaşımı ile standart yaklaşım arasındaki farkı göstermektedir. Şekil-12 standart görüşe göre eğitimle logaritmik ücret arasındaki ilişkiyi serpmeye diagram üzerinde göstermektedir. Şekil-13 ise ikili emek piyasası yaklaşımının bu ilişkiyi nasıl ele aldığını göstermektedir. Buna göre ikili emek piyasası eğitimle logaritmik ücret arasındaki ilişkinin birinci doğruya göre mi yoksa ikinci doğruya göre mi olacağını araştırmaktadır.

Düal emek piyasası teorisi özellikle 2. Dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkeler için takdim edilen ve 1960'lı yılların sonunda-1970'li yılların başında bir çok çalışma iktisatçısı tarafından ciddi bir şekilde ele alınan bir teoridir (**Dickens ve Lang**, 1988:129). İkili emek piyasası modelleri, gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve kalkınma süreçlerinde ekonomik ve sosyal bazı gerçeklikleri ele alırken emek piyasalarında "düalizm" düşüncesini vurgulamaktadır. Bu ekolde geliştirilen modeller, özellikle gelir ve fiyatların anahtar değişkenler olduğu davranışsal ilişkilerin marjinal analizini yapan ve daha sonra bu tür davranışsal önermeler üzerine geniş ölçekte

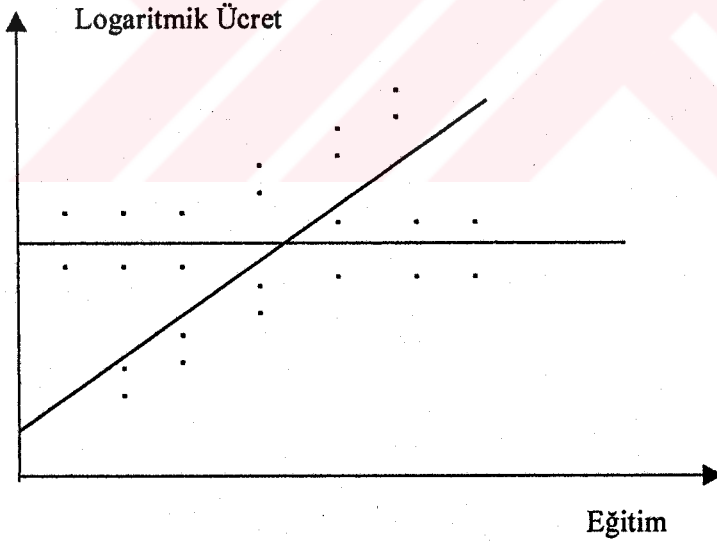
²¹ Bu türdeki bir düalizmin ilk olarak Fizyokratlar tarafından "Ekonomik Tablo'da" verildiği öne sürülmektedir (**Ranis**, 1988:75).

²² Bu konudaki tartışmalar konusunda; M.J. Piore (1983), "Labor Market Segmentation: To What Paradigm Does It Belong?", *American Economic Review* 73 (May): 249-253.

kalitatif öngörülerde bulunan ve davranışsal ilişkilerin parametrelerinin kantitatif tahminlerini yapan Neoklasik teorinin yöntem, teori ve tahminlerine saldırmaktadır (Cain, 1976:1216).

Şekil-12 Geleneksel Yaklaşımda Eğitim ve Ücret

Şekil-13 İkili Emek Piyasasında Eğitim ve Ücret

Emek piyasasındaki düalitenin teorik bir modeli üzerinde yapılan çalışmalara²³ göre, geniş ölçüde sermaye stoku ile belirlenen birincil (modern) bir sektör vardır ve

²³ Summers'ın Bulow'la (1986), Solow'un da McDonald'la (1985) yapmış oldukları çalışmalar, teorinin iktisat literatürü içerisinde yerini sağlamlaştırmasında önemli roller oynamıştır.

buradaki firmalar daha yüksek verimlilik ve kâr alanlarına sahip olup daha yüksek ücret öderler. İşçi sendikalarının ve hükümet sendikalarının ücretler üzerindeki etkileri, daha yüksek ücretler için diğer destekleyici faktörlerdir. Ücretlerin önemli ölçüde düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde ise bu birincil sektör yanında ikincil (geleneksel) bir sektör vardır ve buradaki çalışma koşulları tatminkar olmamakla birlikte istihdam da istikrarlı değildir.

Bölümlenmiş Emek Piyasası'nın gelişmekte olan ülkelere uygunluğu ve üstünlüğü ile ilgili olarak birbirine zıt görüşler ileri sürülmektedir. *Cain (1976)*²⁴, *Taubman ve Wachter (1986)*²⁵ gibi iktisatçılar a-teorik olması ve tartışmaya açık istatistiksel analizi nedeniyle teori hakkında olumsuz sonuçlara ulaşmışlardır. *Dickens ve Lang (1988)*²⁶ ise bunun aksini söyleyerek düal emek piyasası modelinin üstünlüğünü vurgulamışlardır. *Dickens ve Lang'a* göre gerçekte düal emek piyasasının test edilemeyeceği yönündeki bir düşünceyi öne sürmeden önce "piyasa temizleme olgusunu test etmenin olanaksızlığını" öne sürmek gerekmektedir (*Dickens ve Lang, 1988:130*). Kaldı ki, emek piyasasıyla ilgili soruların cevaplanmasında, 1970'li yıllardan itibaren beşeri sermaye teorisine alternatif olarak geliştirilen bölümlenmiş emek piyasası konusunda, özellikle 1980'den sonraki on yıllık dilimde, ortaya çıkan teorik ve ampirik gelişmeler teoride büyük bir ilgi uyandırmıştır (*Dickens ve Lang, 1992:1*).

Basit olarak, ikili emek piyasası iki sektörle karakterize edilmektedir: kendi içsel emek piyasalarına sahip firmalardan oluşan yüksek ücretli bir birincil sektör (ya da modern sektör) ve spot ya da dışsal piyasadaki kiralama yoluna giden firmalardan oluşan düşük ücretli bir ikincil sektör (ya da geleneksel sektör). Burada, yüksek ücret sektöründeki işler iyi işler (good jobs) olarak sınıflandırılırken, ikincil sektördeki işler kötü işler (bad jobs) olarak sınıflandırılmaktadır. Birincil sektördeki işçiler, istihdam ve güvenlik konusunda çok daha istikrarlı bir ortamdan yararlanırken, ikincil sektördeki işçiler düşük güvenlik altında daha az istikrarlı bir ortamdadırlar. Birincil sektördeki istihdam, çalışanların kabiliyetlerini artırırken ikincil sektördeki istihdam çalışanların

²⁴ G.G.Cain (1976), "The Challenge of Segmented Labor Market Theories to Orthodox Theory: A Survey", *Journal of Economic Literature* XIV (December):1215-1257.

²⁵ P.Taubman- M.L.Wachter (1986), "Segmented Labor Markets", In '*Handbook of Labor Economics*' Ed by O.Ashenfelter ve R.Layard, Elsevier Science Publishers BV, 1194-1217.

²⁶ W.T.Dickens- K. Lang (1988), "The Reemergence of Segmented Labor Market Theory", *American Economic Review* 78 (May):129-134.

kapasitelerini olumsuz etkilemektedir. Son olarak birincil sektördeki beşeri sermaye ikincil sektördeki beşeri sermayeye göre daha uygun ve yeterlidir (Taubman ve Wachter, 1986: 1185, Bulutay, 1995:184).

Emek piyasalarında “İki sektör” düşüncesini kullanan yaklaşımların daha iyi anlaşılabilmesi açısından, ikili emek piyasasında istihdam ve ücretleri birincil sektör ve ikincil sektör ayrımı çerçevesinde analiz eden çalışmalar²⁷ irdelenebilir. Bu çalışmalara göre, ekonominin izole edilmiş tek bir sektöründe anlaşmaya varılmış bir reel ücretle istihdam düzeyini belirleyen ve tek bir sendikaya karşılık tek bir işverenin, organize bir birincil sektörde yer aldığı basit bir modeli ele almak mümkündür. Modelin temel sonucu, ürün talebindeki dalgalanmaların makul bir şekilde, anlaşma sağlanmış reel ücretteki çok daha düşük bir değişme yanında, buna uygun istihdamdaki dalgalanmalarda kendini aksettirdiği şeklinde olmaktadır.

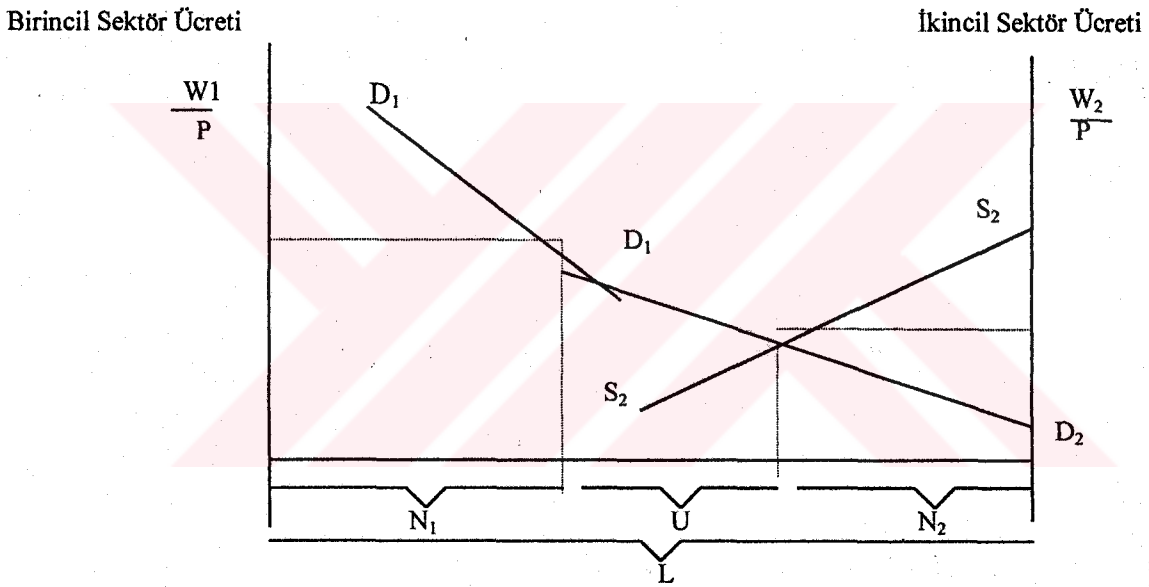
Modele göre ikinci bir adım olarak birincil sektörü ekonominin daha genel bir modeline yerleştirmek amacıyla, görece olarak düşük ancak işçilere iş bulma olanağı sağlamaya yetecek kadar esnek olan reel ücretin olduğu ikincil bir sektörü incelemektedir. Sektörler arasında bir dizi engeller bulunmaktadır. İkincil sektördeki işçiler birincil sektöre kolayca dahil olamamaktadır. Aynı şekilde birincil sektörde yer alan işsizler ikincil sektörde rekabet için bir fırsat elde etme amacıyla geçici işten çıkarma yöntemini kullanamamaktadır. Tabii ki iki sektör birbirinden tam olarak izole edilmiş değildir. Sektörler arasında, piyasa içinde denge koşulunu arttıran bir akışkanlık süreci bulunmaktadır. Bu çerçevede model üç tür işsizliği açığa çıkarmaktadır:

1. Ürün talebi bastırıldığında birincil sektördeki işçiler geçici olarak işten çıkarılmakta ve işsizlik tazminatı ve boş zaman arasındaki bileşimin tercih edilmesi ya da sosyolojik nedenlerle ikincil sektörde iş bulmak için buraya geçiş yapamamaktadırlar.
2. İkincil sektördeki reel ücretlerin yavaş uyumu nedeniyle değişen miktarda ârzi işsizlik ortaya çıkmaktadır.
3. Sonuncusu ve en önemlisi, ikincil emek piyasasını terk eden bir grup işçi “beklemekte” ya da “araştırma” yapmakta ya da birincil sektöre geçiş iznini

²⁷ Bu bölümde, *McDonald ve Solow'un* (1985) ve *Layard, Nickell ve Jackman'ın* (1994) geliştirdikleri modeller incelenmektedir.

almaya çalışmaktadırlar. Bu sonuncu işsizlik çeşidinin iradi işsizlik olarak nitelendirilmesi çok fazla anlamlı olmamaktadır.

İkili emek piyasası yaklaşımında, L olarak tanımlanan toplam emek arzının (İstihdam edilmiş artı İşsiz) ücretlerdeki değişikliklere çok fazla duyarlı olmaması temeline dayanarak dışsal olduğu varsayılmaktadır. Tüm işçilerin birincil sektörde çalışmak istediği modelde, D_1 birincil istihdam ve birincil sektör reel ücreti (genel satın alma gücü birimleriyle) arasındaki ilişkiyi vermektedir. Bu ücret etkin ücretler ya da sendika pazarlığı mekanizması yoluyla belirlenmektedir. İki sektör yaklaşımını karakterize eden Şekil-14' de, birincil sektör istihdamı N_1 olmaktadır. Bu, $L-N_1$ kadar işçinin ikincil sektör için uygun olması anlamına gelmektedir.

Şekil-14 İkili Emek Piyasasında Birincil Sektör ve İkincil Sektör

Yazarlar bu gruptaki rezervasyon ücretlerinin²⁸ dağılımının, S_2 'nin minimum yüksekliğine eşit bir minimum ve maximum yüksekliğine eşit bir maximumla kendi ölçeğinden bağımsız olduğunu ileri sürmektedir. D_2 ikincil sektördeki istihdamla ikincil sektör reel ücreti arasındaki ilişkiyi vermektedir. Bu sektörde ücret ve istihdam (Şekil'e göre N_2 kadar insan istihdam edilmiştir) "belirlenmiştir" ve piyasa "temizlenmektedir". Tüm bunlar $L-N_1-N_2 (=U)$ kadar insanın işsiz olması anlamına gelmektedir. Bu insanlar hem isteğe bağlı hem de istek dışı işsizdirler ve bunların çoğu birincil sektördeki

²⁸ Rezervasyon ücreti, işsizlik sigortasından yararlanan bir kişinin yeni bir işe başlamaya istekli olduğu ücret oranı olarak tanımlanmaktadır (Dornbusch ve Fischer, 1998:519).

süregiden ücretten çalışmak istemekte fakat iş bulamamaktadırlar; diğer bir ifadeyle ikincil sektördeki ücretten çalışmak istememektedirler.

Söz konusu insanların ne kadar süre işsiz kalacağı sistemin genel dengesine bağlıdır. Buradaki temel faktör, birincil sektör ücretine bağlı olan birincil sektördeki işlerin sayısıdır. Tabii ki resmi istatistiklerde birincil sektörle ikincil sektör arasında ayrımı yapmak zordur. Buna ek olarak ikincil sektör emek piyasasının daha küçük bir bölümünü içermektedir. Bundan dolayı çalışma, pek çok insan için bir miktar iş bulunduğu gerçeğini (özellikle tabii ki işverenlerin hoşuna giden bireysel özellikleri dikkate alarak) fark etmenin önemli olduğunu düşünmektedir.

II.2.5.1. İşgücü Fazlası Modeli ve Ekonomik Gelişme

Düşük gelirli ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşadığından ve toplam istihdam içerisinde tarım, en geniş kısmı oluşturduğundan düşük gelirli ülkelerdeki emek piyasasıyla ilgilenen literatürün büyük çoğunluğu kırsal emek piyasalarıyla ilgilenmişlerdir. *Lewis'in* (1954) ve *Ranis ve Fei'nin* (1961) yaptıkları makro kalkınma modelleri, kalkınmanın ilk aşamalarında, toplam tarımsal üretimde herhangi bir düşme olmaksızın tarım işçilerinin sanayi sektörüne kayacağını çıkarsamıştı. Bu ekonomiler tarım işçisinin gölge ücretinin sıfır olduğu, işgücü fazlası ekonomileriyle karakterize edilmekteydi (Rosenzweig, 1988: 716). Genel bir kabule göre, ekonomik gelişme ile emek arzı arasındaki ilişkiler konusunda en önemli tartışmalar *Arthur Lewis'in* 1954 yılında yayınladığı makaleyle başlamıştır²⁹. Bu tarihten sonra giderek artan araştırmalar ve tartışmalar ikili (düal) bir emek piyasasının varlığına işaret eden ve *Lewis'in* önemle üzerinde durduğu "işgücü fazlası" (surplus labor) yaklaşımına dayanmaktadır (Lal, 1992: 33). *Lewis'in* bu konudaki fikirlerini kısaca özetlemek gerekirse; Asya, Mısır, Latin Amerika gibi az gelişmiş ülke ve bölgelerde, asgari geçim düzeyindeki ücret ile çalışmaya elverişli sınırsız bir emek arzı bulunmaktadır. Bu işgücü, asgari geçim düzeyindeki tarım kesiminde, geçici işlerde, seyyar satıcılıkta, şahsi hizmetlerde çalışan kadınlar, çocuklar v.b. gibi marjinal

²⁹ W.Arthur Lewis' in (1954) bu makalesi; "Economic Development With Unlimited Supplies of Labour", The Manchester School of Economic Studies, May: 139-191. Türkiye'de kırsal kesimde yaşanan yapısal değişim, işgücü kullanımı ve ekonomik gelişme arasındaki ilişki konusunda Muammer Tekeoğlu'nun (1981) çalışmasına bakılabilir.

verimliliği sıfır, hatta negatif olan bir takım insanlardan oluşmaktadır. Kapitalist sektörün genişlemesinde, sermaye birikiminin oluşmasında ve gelişmede bunlar temel kaynak rolü oynarlar. Çünkü işgücü fazladır ve ücretler asgari yaşama seviyesinde ve statik bir şekilde bulunmaktadır. Böylece sermaye birikimi nüfus artışından daha hızlı olarak ortaya çıkmakta, sonuçta fazla nüfus kaynakları kurumakta ve ücretler yükselmeye başlamaktadır. Bu düşünceler sonuç olarak kalkınmanın, "ticarileşen ya da modern ya da kapitalist sektörün geleneksel tarım sektöründeki emek arzını artan bir oranda absorbe ettiği bir süreç" olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır (Sutcliffe, 1971:126).

Ranis işgücü fazlalığı olan ekonomi deyimiyile üç şeyi kastetmiştir. İlki önce böyle bir ekonomi kişi başına düşük milli gelir ve yüksek nüfus artış oranlarıyla karakterize edilmektedir. Böyle bir ülkenin dünyanın geri kalan kısmıyla çok sınırlı ekonomik bağları ve ilişkileri mevcuttur. Son olarak nüfusun % 90'a yaklaşan bir kısmı tarım sektöründe yaşamakta ve istihdam edilmekte, ayrıca ekilebilir arazinin işgücüne oranı ise çok düşük seviyede bulunmaktadır (Ekin, 1971: 126).

Lewis'in ve *Ranis'in* görüşleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde emek piyasasında yer alan işgücü fazlasının ve bu fazlanın kentleşme ve sanayileşme sürecindeki etkisinin anlaşılmasında önemli kuramsal ve ampirik temeller hazırlamıştır. Kırsal sektörde emeğin marjinal verimliliğinin göz ardı edilebilir bir değerde ya da sıfır olduğu ve emeğin ortalama ürüne eşit bir oranda düzenlendiği kabul edildiğinde; sadece niteliksiz emek arzı fazlası absorbe edildiğinde, yani kırsal işgücünün marjinal ürünü kentsel işgücünününe eşit olduğunda sanayi genişlemesinin ya da kent sürecinin devam etmesiyle birlikte ücretlerin her iki sektörde de yükseleceği ortaya çıkmaktadır.

Bu tür bir modelin test edilebilmesi, kırsal ve kentsel sektördeki düşük nitelikli işgücünün verimliliği süreci üzerinde ya da genişleyen kent sektörlerinde zaman içerisinde ücretlerin gelişimi üzerinde yoğunlaşarak yapılabilir. Ekonomi eğer emek fazlasının varlığı ile karakterize ediliyorsa kent sektöründeki düşük nitelikli istihdamın genişlemesi, zaman içerisinde durağan bir ücret düzeyinde gerçekleşecek ve bu durumda, kentsel açık işsizlik göz ardı edilebilir ya da ârizi bir nitelikte olacaktır. Bu noktada emek fazlası modeli, emek piyasasının analiz edilebilmesi için uygun bir model olarak durmakta ve Neoklasik modelin yerine geçebilmektedir (Gregory, 1986:8).

II.2.5.2. Todaro'nun İşgücü Göçü ve Kent İşsizliği Modeli

İkili emek piyasası teorisi içinde önemli bir model, *Todaro*³⁰ (1969) tarafından geliştirilen ve yukarıda tarif edilen emek fazlası modelini farklı bir şekilde ele alan modeldir. Model iki temel amaca hizmet etmektedir: Birincisi, geniş bir işsiz havuzunun ve eksik istihdamda bulunan işçilerin, yeni gelecek olan bir göçmenin iş bulma olasılığını etkileyeceği varsayımı altında, literatürdeki basit farklı ücret yaklaşımını geliştiren ve daha gerçekçi bir şekilde değiştiren kırsal-kent göçünün davranışsal ekonomik bir modelini formüle etmek, ikincisi ise, bu tahmini yaklaşımı, kentsel emek arz ve talebinin belirleyicileriyle ilgili detaylı bir model içine almak ve işsizliği düşürmeye yönelik politika tasarımları konusunda uygun bir çerçeve geliştirmektir (Todaro, 1969:138).

Bu modelin ayırt edici özelliği, kentsel emek piyasasını iki bölümde ele almasıdır. Modern ya da sanayi bölümü rekabetçi değildir ve ücretler emeğin fırsat maliyetinin üzerindeki düzeylerde kurumsal müdahaleyle (yasal minimum ücretler, toplu pazarlık ve benzeri) belirlenmektedir. Giriş engelleri burada tercih edilen istihdamın geçişini sınırlandırmaktadır. Yüksek ücretli sektörde, absorbe edebilme konusundaki bu düşük olasılıklara rağmen istihdam koşullarının bu sektördeki görece cazibesi kırsal kent göçünü harekete geçirmektedir. Sonuç, tercih edilmiş istihdam sektörlerindeki fırsatları gerçekleştirmeyi bekleyen işçiler tarafından oluşturulan bir "kent kuyruğu" dur. Başarılı bir geçiş, kuyrukta harcanan zamanın uzunluğunun bir fonksiyonudur.

Todaro'nun kırsal-kent göçüyle ilgili geliştirdiği davranışsal modelinde şu varsayımların kabul edilmektedir:

1. Herhangi bir dönemde yapılan göç sonucunda kent işgücündeki yüzde değişim, iskonto edilmiş kırsal ve kentsel beklenen reel gelir akımları arasındaki ilişki tarafından yönetilmektedir.

S net kırsal kent göçünü, S mevcut iş gücünün ölçeğini, $V_U(t)$ niteliksiz iş gücünün planlama ufku boyunca beklenen kentsel reel gelirin iskonto edilmiş bugünkü

³⁰ Modelin yer aldığı makale; Michael P. Todaro (1969), "A Model Of Labor Migration and Urban Unemployment In Less Developed Countries", AER 59 (Issue 1): 138-148.

değerini ve $V_R(t)$ aynı planlama ufku boyunca beklenen kırsal reel gelirin iskonto edilmiş bugünkü değerini göstermektedir.

$$\frac{S}{S}(t) = F \left[\frac{V_U(t) - V_R(t)}{V_R(t)} \right], Ft > 0 \quad 2.28.$$

2. Her işçi için planlama ufku aynıdır.
3. Her işçi için sabit göç maliyetleri aynıdır.
4. İskonto faktörü, planlama ufku boyunca sabittir ve tüm potansiyel göçmenler için aynıdır.

Bu başlangıç varsayımlarıyla birlikte, davranışsal kent-emek arz modeli aşağıdaki şekilde tanımlanabilir. Öncelikle, $V_R(0)$ için

$$V_R(0) = \int_{t=0}^{\pi} Y_R(t) e^{-rt} dt \quad 2.29.$$

$Y_R(t)$ önceki, söz gelimi x dönemlerinin ortalama reel gelire bağlı olan, t dönemindeki net beklenen kırsal reel geliri gösterir. Modelde r ise kırdaki tipik niteliksiz bir işçinin tüketim zaman tercihinin derecesini gösteren iskonto faktörüdür. $V_U(0)$ için

$$V_U(0) = \int_{t=0}^{\pi} \rho(t) Y_U(t) e^{-rt} dt - C(0) \quad 2.30.$$

$Y_U(t)$ t dönemindeki net kent reel gelirini göstermektedir. $C(0)$ kent alanındaki göçün ve yeniden yerleştirmenin sabit bir başlangıç maliyetidir. $\rho(t)$ t döneminde modern sektörde iş bulma olasılığını gösterir. 3. Eşitliğin ayırt edici özelliği, herhangi bir t döneminde beklenen kent reel gelirinin, bu dönemde bir iş bulma olasılığıyla, $\rho(t)$, doğrudan birlikte değişmesidir. Burada, beklenen gelir arasındaki fark, $\rho(t) Y_U(t) - Y_R(t)$ negatif iken, kırsal kent geliri arasındaki fark, $Y_U(t) - Y_R(t)$ pozitif olmaktadır.

Bu çerçevede modelde, tipik olarak kırsaldan kente gelerek geniş bir işsiz havuzuna katılan ve önceden gelip modern sektörde iş bekleyen işçiler için bu havuzdan

seçilme olasılığı tartışılmaktadır. Söz konusu dönemde seçim olasılığı, yeni iş olanakları oranının geleneksel kent sektöründeki işçi sayısına eşit olmasıyla tesadüfi (random) olduğu kabul edilmektedir. Herhangi bir dönemde iş bulma olasılığı, $\rho(t)$, ile geleneksel kent işçileri havuzundan seçilme olasılığı, $\pi(t)$ arasındaki ilişki de şu şekilde formüle edilebilir.

$$\rho(0) = \pi(0) \quad \text{ve} \quad \rho(1) = \pi(0) + (1 - \pi(0)) \pi(1)$$

Buna göre, sıfır dönemindeki iş bulma olasılığı bu havuzdan yapılacak ani bir seçilme olasılığı artı birinci dönemdeki seçilme olasılığına eşit olacaktır. Genelleştirilirse, t döneminde;

$$\rho(t) = \rho(t-1) [1 - \rho(t-1)] \pi(t) \text{ ya da}$$

$$\rho(t) = \pi(0) + \sum_{i=1}^t \pi(i) \prod_{j=0}^{i-1} (1 - \pi(j)) \quad 2.31.$$

$$\prod_{i=1}^i a_i = a_1 \cdot a_2 \cdot a_3 \cdot a_4 \dots a_{n-1} \cdot a_n$$

Davranışsal modeli tamamlamak için, t dönemindeki bir işe seçilme olasılığının $\pi(t)$; t dönemindeki modern sektör istihdam açılımı oranının, t dönemindeki geleneksel kent sektöründe biriken ve iş arayan sayısına eşit olması şeklinde tanımlanması gerekmektedir. Çalışmanın amacına uygun olarak yaratılan yeni iş sayısının üssel sabit bir oranda arttığı varsayılmaktadır.

$$N(t) = N(0) e^{(\lambda - \rho)t} \quad 2.32.$$

Burada, $N(t)$ t dönemindeki modern sektör istihdamını, λ sanayii üretiminin büyüme oranı, ρ modern sektördeki emek verimliliğinin büyüme oranını göstermektedir.

Böylece, iş yaratma oranı, $\gamma = \lambda - \rho$ ise

$$\pi(t) = \frac{\gamma N(t)}{S(t) - N(t)} \quad 2.33.$$

Modelde, *Marshall'ın* ünlü makas analogisinde olduğu gibi kent ekonomisinde, işgücüne katılmamanın denge düzeyi “kırsal arz itmesinin (supply push)” olduğu kadar, “kentsel talep çekmesinin de (demand pull)” bir fonksiyonudur. Böylece, kent-kırsal gelir farklılığı etkin bir şekilde iş yaratma oranındaki devamlı bir artışı dengelemek için yükselmeye devam ettiği sürece, görece olarak daha yüksek gelirin cazibesi, kırsal

göçmenlerin tıkanma noktasına gelen kenar semtlere akımını sürdürecektir. Sonuçta kent işsizliğiyle birlikte bu büyüyen yığın potansiyel sosyal, politik ve ekonomik sonuçları hafife alınmaması gereken konular karşımıza çıkmaktadır (Todaro, 1969:149).

Todaro'nun modeli, Arthur Lewis' in istihdamla ilgili görüşlerine dayanmakla birlikte, sanayileşmeye bağlı olarak işgücü göçü sürecinin temelinde yatan nedeni belirlemeye çalışarak, işsizliği önlemek için Lewis'in düşüncelerinin aksine kentleşmeye karşı çıkmaktadır. Lewis, sanayileşmenin yaratacağı ücret ve refah farkının işgücü göçünü kamçılacağı ve sanayi sektörünün gerek duyduğu emek faktörünü bu yolla kolaylıkla temin edilebileceğini savunmaktadır. Bu görüş, işsizliğin yaygınlaşması sonucu kentlerde giderek iş bulma ümidinin azalmasına rağmen, işgücü göçünün bütün hızıyla devam etmesini açıklamaya yeterli değildir (Eren, 1989:43). Bu konuya açıklık getiren Todaro' ya göre, işgücü göçünün temel kaynağı kentlerdeki "şimdiki kazanç" değil "beklenen kazanç" tır. Beklenen kazanç ise kırsal ve kentsel kesimlerdeki reel kazançlar arasındaki farka ve göç eden işçinin bir iş bulabilme olasılığına bağlıdır. Yani işgücü göç kararı verirken, kentte belirli bir zaman içinde beklediği kazanç ile kırsal kesimde halihazırda sağladığı kazancı karşılaştırır. Bu analiz, görüldüğü gibi, kente göç eden bir işçinin hemen iş bulamayacağını dolayısıyla bir süre işsiz kalacağını ima etmektedir.

II.2.2.6. Yeni Keynesyen Okul ve Mikro Temeller

Ekonomik dalgalanmaların sadece genel dengenin karışık yapısının incelenmesi ile değil, fakat aynı zamanda geniş bir ölçekte piyasa başarısızlığı olasılığının da incelenmesi gerektiğine inanan Keynesyen Okul, *Keynes'le* birlikte, makroekonomik dengenin istek dışı işsizlikle tutarlı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Buna göre kapitalist bir ekonomi istek dışı sürekli işsizlikle karakterize edilen bir dengeye sahip olabilecektir (Akerlof ve Yellen, 1987:137). Cari ücret düzeyinde iş bulamayanların oluşturduğu işsizlik olgusu, *Greenwald ve Stiglitz'in* ifadeleriyle eski ya da yeni bütün Keynesyenlerin benimsediği üç önermeden birisidir. Diğer iki önerme i-kapasite kullanımı, GSYİH ya da işsizlikle ölçülen ekonomik faaliyet düzeyinde ortaya çıkan belirgin dalgalanmalar, ve ii-paranın çoğu zaman önemli fakat para politikasının bazı

dönemlerde (Büyük Bunalım gibi) etkili bir araç olmayabileceği önermeleridir (Greenwald ve Stiglitz, 1993:23).

1970' li yıllara gelindiğinde Yeni Klasik yaklaşımlar popüler hale gelirken, Keynesyen yaklaşımlar bir anlamda dışlanmaya başlamıştı. Ancak yine bu yıllarla birlikte *Phelps*, *Fischer* ve *Taylor* gibi iktisatçılar Keynesyen gelenek içinde ücret katılıklarını mikro temeller üzerinde inşa etmeye çalıştılar (Gordon, 1990:115). Bununla beraber, Keynesyen iktisadın mikrotemellerini ortaya koyan bu yeni yaklaşımın savunucuları, Keynesyen iktisatta ampirik bir başarısızlık olmadığını, fakat teorik bir krizin olduğunu kabul etmişler; Eğer Keynesyen ampirik gelenek "Beklentilerle Düzeltmiş Phillips Eğrisi" içine yerleştirilirse ve arz şoklarından gelen olası güçlü etkilerdeki gelişmeleri fark edemediği için maruz görülürse, Keynesyen modellerin ampirik doğruluğu için iyi bir çerçeve oluşmuş olacağını öne sürmüşlerdir (Sheffrin, 1989:113). Böylece 1970'lerin başında doruk noktasına ulaşan ve fiyatların katılığı varsayımı dışında kalan kısmı, mal ve emek piyasasının rekabetçiliği, dışsallıkların olmaması ve bilginin mükemmelliği gibi Walrasgil nitelik arz eden "Neoklasik Sentez" gücünü kaybetmeye başladı. Kaldı ki reel konjonktür teorisi, çıkışıyla birlikte sadece Neoklasik Sentezin değil aynı zamanda Keynesyen makroiktisadın da önermelerini terk etmişti. Bu okulun üyeleri, belirgin bir istek dışı işsizliği ve klasik dikotominin önemli başarısızlıklarını da inkâr etmekteydiler. Sonuçta yeni Keynesyen makro iktisat, Walrasgil mikro iktisadın ve Neoklasik Sentezin Keynesyen makro iktisat için uygun teorik temelleri sağlayamayacağını farkına vardı (Romer, 1993: 6).

Yeni Keynesyen kuramlar geleneksel Keynesyen yaklaşımın varsayımlarında çeşitli biçimlerde değişiklik yapmışlardır. *Greenwald ve Stiglitz'e* göre yapılan bu değişiklikleri içeren modelleri, üzerinde yoğunlaştıkları piyasalara göre sınıflandırmak mümkündür (Greenwald ve Stiglitz, 1988:207-260). Üç temel kuramsal yaklaşım işgücü piyasasına ağırlık vermiştir. Bunlar, zımni sözleşmeler, arama ve etkin ücret yaklaşımlarıdır. İkinci grup yaklaşım ürün piyasalarına ağırlık vererek, fiyat katılıklarını menu maliyeti veya eksik rekabet açısından açıklamaya çalışmıştır. Üçüncü grup kuram ise sermaye piyasasına ağırlık vermiş ve kredi tayinlaması ve hisse senedi tayinlamasının fiyat katılıklarındaki rolü üzerinde durmuştur. Bu kuramlar açısından farklı piyasalar tam anlamıyla ayrıştırılmazlar. Hisse senetleri kuramlarının

versiyonları aynı zamanda, hem işgücü piyasasındaki davranışları (ücret katılıkları ve sürekli işsizliği) ve hem de fiyat davranışlarını açıklamakta kullanıldıklarından, kuramlar birbirini dışlamamaktadır (Greenwald ve Stiglitz, 1988).

Yeni Keynesyen iktisatçıların istihdam ve işsizlikle ilgili düşüncelerinin incelenmesinde iş araştırması konusunun ardından, reel ücret katılıklarına yönelik büyük önem taşıyan üç temel açıklama üzerinde durulmaktadır: zımni sözleşme teorileri, etkin ücret teorileri ve içerdekiler-dışardakiler teorileri. Bununla birlikte, 1970 yılında editörlüğünü yaptığı kitapla istihdam ve enflasyon konusunda “mikro temeller” yaklaşımının geliştirilmesinde önemli bir yeri olan *Phelps*³¹ (1970), reel ücret katılığı teorilerini Yeni Keynesyen teoriden farklı bir kategoride görmekte ve yukarıda ifade edildiği gibi bu yaklaşımlar için “Yapısalcı Okul (Structuralist School)” kavramını daha uygun bulmaktadır.

Diğer önemli bir nokta, Keynesyen işsizlik teorisi ile 1970 sonrasında gündeme gelen yeni mikroekonomi yaklaşımı arasında, özellikle işsizliğin sınıflandırılması konusunda, ortaya çıkan farklılıktır. *Phelps*³² (1972) yayınlamış olduğu kitabında, işsizliği neden ve güdülere göre şu şekilde sınıflandırmaktadır: spekülâtif işsizlik, ihtiyati ya da bekleme işsizliği, araştırma işsizliği ve sıra işsizliği (Phelps, 1972:3). Bu bağlamda ortaya çıkan fark, toplam talep düzeyinin geçici ve spekülâtif işsizlik üzerindeki etkisini ele almaktadır. *Keynes* bu işsizlik türlerinin toplam talep düzeyinden bağımsız olduğu ve sadece piyasa eksiklikleri ve tercihlerine bağlı olduğunu kabul ederken, yeni mikroekonomi bu işsizlik türlerinin toplam talepteki değişime ve düzeyine bağlı olduğunu (bu bağlılık dolaylı olsa da) kabul eden varsayım ile analizlerine başlamaktadır. Buna ek olarak, Yeni mikroekonomi Keynesyen istek dışı işsizlik kavramını kaldırarak bütün işsizlik çeşitlerini isteğe bağlı (araştırma ya da spekülâtif işsizlik sınıflandırmasıyla) kategorisinde kabul etmektedir (Frisch, 1983:67).

³¹ Phelps'in bu konudaki görüşleri için; E.S. Phelps (1970), *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*, W.W. Norton & Company, New York.

³² E.S. Phelps (1972), *Inflation Policy and Unemployment Theory*, Norton&Company, London.

İsteğe Bağlı**İstek Dışı**

Geçici	Araştırma İşsizliği		Uyum İşsizliği
Geçici Olmayan	Bekleme İşsizliği (spekülatif ve ihtiyati)		Sıra İşsizliği

Kaynak: H.Frisch (1983), *Theories of Inflation*, Cambridge Univ.Press, Cambridge, s.67.

Şekil-15 Yeni Mikroekonomi ve İşsizliğin Sınıflandırılması

Şekil-15, işsizlik çeşitlerini isteğe bağlı ve istek dışı sütunları, geçici ve geçici olmayan işsizlik sıraları doğrultusunda 2x2 matrisi yardımıyla sınıflandırmaktadır. *Frisch'in* (1983) geliştirmiş olduğu bu analiz şu tanımlama çerçevesinde incelenmektedir: eğer işsizlik süresi bireysel iş araştırmacısının kontrolüyle ilgili parametrelere bağlıysa isteğe bağlı işsizlikten; eğer değilse istek dışı işsizlikten bahsedilir. Şekilde gölgeli alanlar, Yeni Mikroekonomi tarafından isteğe bağlı olarak sınıflandırılan işsizliğin bir kısmının istek dışı işsizlik kategorisine yerleştirildiğini göstermektedir.

II.2.6.1. İş Arama Modelleri (Job Search Models)

Çalışma ekonomisi araştırmacıları, geniş ve karmaşık bir ekonomide emek piyasasının, mevcut ücret oranlarıyla ilgilenen firmaların ve işçilerin bir bölümünün ciddi bir şekilde eksik bilgiyle kuşatıldığına, dolayısıyla belirli bir miktar "araştırma işsizliğinin" normal olduğuna dikkat çekmektedirler (Phelps, 1970:6). Neoklasik bir çerçevede iş araştırması ve işsizlikle ilgili modellere bakıldığında, bu modellerin işsizlikle ilgili makro teorilerle mikro temeller arasında bir bağ kurduğu öne sürülebilir. Ayrıca araştırma teorisi, *Phillips* ve *Lipsey'in* daha sonraları *Phelps* ve *Friedman* tarafından eleştirilen işsizlikle ücret enflasyonu arasındaki ilişkiyi yansıtan görüşlerine alternatif olarak da sunulmuştur (Pissarides, 1988: 363). *Phelps*, *Alchian* ve *Mortensen* gibi iktisatçıların 1970'li yıllarda bu konudaki çalışmaları bu bulguları kanıtlar niteliktedir. Örneğin *Alchian* (1970) beklentiler doğrultusunda şekillendirdiği hipotezinde, toplam talepteki bir artışın araştırma işsizliğini düşüreceğini düşünmektedir, çünkü görece olarak daha yüksek bir ücret teklifini bulmaya çalışan araştırmacılar parasal ücret oranlarındaki genel bir artış nedeniyle hata yapmaktadırlar.

Phelps (1970) ise ekonomiyi bir grup ada arasındaki bilgi akışları ile tasvir etmekte ve bu bilgi akışının maliyetine değinmektedir. Buna göre komşu adadaki ücret oranını öğrenmek için işçi, bir gününü işinde harcamaktansa bu konuda bilgi edinmek için gününü komşu adaya seyahat için harcamayı tercih edecektir.

Bununla birlikte, iş araştırması ve iş eşleştirmesi (job matching) modellerinde iş ve işçilerin heterojen kabul edilmesi gerçeği Neoklasik Walrasgil önermelerden bir sapma olarak da ele alınmaktadır (Romer, 1996: 473). Çünkü sürtünmesiz bir emek piyasasında, türdeş işçilerin aynı ücrette maliyetsiz bir şekilde eşleştirilmesi kabul edilirken, işçilerin işlerini kaybetmeleri işverenlerin de işçilerini kaybetmeleri konusunda kayıtsız oldukları varsayılmaktadır. Oysa gerçek bir emek piyasasının işleyişi Walrasgil piyasaya benzememekte, iş ve işçiler heterojen olmaktadır. Burada emek ve ücretler merkezileşmiş piyasalardaki arz ve talep eğrileriyle belirlenmekten çok, ihtiyaçlar, beceriler ve özel tercihler gibi unsurlar sonucunda maliyetli eşleştirmelerin olduğu merkezileşmemiş piyasalarda belirlenmekte ve bu da bir miktar işsizliği beraberinde getirmektedir.

İş araştırması basit olarak, kabul edilebilir boş iş arayan insanların faaliyeti olarak tanımlanabilir. Piyasada, iş arayan insanlar kadar iş olabilir, fakat daima kendine uygun bir iş bulamayan insanlar vardır. Bunun nedeni emek piyasasının sabit bir değişim durumunda olmasıdır (Parkin, 1996:169). İşletmeler başarısız oldukça ve yeni işletmeler piyasaya girdikçe ve yeni teknolojilerle yeni piyasalar geliştikçe bir yandan işler yok olmakta diğer yandan da yeniden yaratılmaktadır. Emek piyasasına yeniden girişlerin ve çıkışların yaşandığı bu süreçte, insanlar işsiz kalmaktadır. Buna ek olarak bazı işçiler daha iyisini bulmak amacıyla mevcut işlerini bırakmakta, bazıları da emekli olmaktadır. Öyleyse, emek piyasasındaki bu değişmeyen özellik, bazı insanların daima iş aradığını ve bunların işsiz olduğunu ortaya koymakta ve bu, iş araştırmasının talep edilen emek miktarı arz edilen miktara eşit olsa bile yer alacağı anlamına gelmektedir.

Konu hakkında biraz ayrıntıya girildiğinde, işçilerin başka yerlerde algıladıkları fırsatlara göre daha yüksek ücret sunan iş için ve işverenlerin de ödenmesi gereken ücretten yüksek verimlilikle çalışacak işçiler için araştırma yaptıkları görülmektedir. Ancak, işçiler ve işverenler sahip oldukları bilgileri mümkün olduğunca iyi değerlendirmeye çalışsa da sık sık hata yapmaktadırlar (Barro, 1993:249). Tabii

buradaki hata *Alchian*'ın vurguladığı gibi işçilerin parasal ücretlerle ilgili yapmış oldukları hatadan farklıdır. Burada, işverenin işçinin beklediğinden daha az verimli olduğunu, işçinin de işini ya da patronunu sevmediğini keşfetmesi durumu söz konusudur. İş eşleştirmesinin zayıf olduğu böyle bir durumda firma işçiyi çıkarmak için, işçi de işten çıkmak için motive olmaktadır.

İş araştırması geçici, yapısal ve devrevi işsizliğin açıklanmasında da kullanılabilir. İşsizliğin her üç çeşidi gerçekleşir, çünkü işini kaybedenler, işinden ayrılanlar ve iş gücüne girmiş olanlarla yeniden girenler kendilerine uygun tüm işleri bilmezler, böylece kabul edilebilir bir iş için zaman harcamaları gerekir. Bir miktar yapısal değişim olduğunda ve ekonominin iş çevriminin dorukta olduğu bir ortamda hem araştırma zamanları hem de işsizlik oranı düşüktür.

İşçilerin iş araştırması için işverenlerin de uygun işçi bulabilmek için zaman harcamak zorunda olduğu gerçeğinden hareket ederek emek piyasasındaki etkileşimleri inceleyen araştırma modellerinde rezervasyon ücretinin önemli bir yeri vardır. Çünkü söz konusu modellerde her olası işçinin potansiyel bir iş teklifi dağılımını bildiği, rezervasyon ücreti olarak minimum bir ücreti seçtiği ve her araştırma döneminde bir iş teklifi aldığı varsayılmaktadır (Rowlatt, 1992:55). Genellikle standart bir iş araştırması modelinde teklif edilen ücretlerin dağılımının dışsal olduğu kabul edilirken, rezervasyon ücretini dikkate alan bir işçinin de temel stratejisi şu olmaktadır: eğer teklif edilen işin ücret düzeyi sadece rezervasyon ücretini aşarsa iş teklifini kabul etmek (Atkinson ve Micklewright, 1991:1697).

Romer (1996) eşleştirme süreciyle birlikte işçi farklılığı ve firma modelini aşağıdaki şekilde geliştirmiştir; iş ve işçilerin yer aldığı bir ekonomide, işçiler istihdam (E) edilir ya da işsiz (U) kalabilirler ve işler de dolu (F) ya da boş (V) olabilir. Her iş en fazla bir işçiye giderken, $F=E$ olmalıdır. İşgücü \bar{L} 'de sabitken, $E+U=\bar{L}$ olmalıdır. Modelde sadece durağan durum ele alınmaktadır.

Modelde, ayrıca, iş sayısı işseldir ve boş işler serbestçe yaratılmakta ve elimine edilmektedir. Her bir zaman biriminde C gibi bir sabit maliyet vardır (sermaye maliyeti olabilir). Sürekli bir zamanda işeyen modelde, bir işçi istihdam edildiğinde, A oranında üretim yapılmakta ve işçi de w kadar bir ücret almaktadır. Böylece işçi istihdam

edildiğinde w kadar bir fayda, işsiz kaldığında ise sıfır fayda almaktadır. Bir işten elde edilen kâr, eğer iş doldurulmuşsa, $A-w-C$, eğer boşsa $-C$ olmaktadır. Modelin anahtar varsayımı işçilerin nasıl istihdam edildiğiyle ilgilenmektedir. Pozitif işsizlik düzeyi ve boş işler, kiralamayla aniden elimine edilmeksizin birlikte yer alabilirler. Bunun yerine, işsizlik ve boş işlerin, zaman içinde belirli bir oranda yeni iş akımları sağladığı da varsayılmaktadır. Böylece

$$M = M(U, V) = KU^\beta V^\gamma \quad 2.34. \quad 0 \leq \beta < 1, \quad 0 \leq \gamma < 1$$

Eşleştirme fonksiyonu, işverenin karmaşık kayıt sürecini, işçinin araştırmasını ve karşılıklı değerlendirmesini ele almaktadır. Burada fonksiyonun ölçeğe göre sabit getiri gösterdiği varsayılmamaktadır. Fonksiyon artan getiriler özelliği gösterdiğinde ($\beta + \gamma > 1$) sıkı piyasa etkileri ortaya çıkmaktadır; yani artan araştırma düzeyi eşleştirme sürecinin daha etkin yürütülmesini sağlamaktadır. Eşleştirme fonksiyonu azalan getiriler ($\beta + \gamma < 1$) özelliği gösterirse, bu kez dışlama etkisi olmaktadır. Yeni eşleştirme akımlarına ilaveten, mevcut işlerde devir yaşanmaktadır. İşler zaman birimiyle b gibi dışsal bir oranla sona ermektedir. Böylece, istihdam edilen işçi sayısının dinamiği,

$\dot{E} = M(U, V) - bE$ olarak gerçekleşmektedir. Durağan duruma yoğunlaşılırken, M ve E 'nin şu koşulu sağlaması gerekmektedir.

$$M(U, V) = bE \quad 2.35.$$

a işsiz işçilerin iş bulma oranını ve α boş işlerin doldurulması oranını matematiksel olarak gösterip, aşağıdaki gibi yazılır:

$$a = \frac{M(U, V)}{U} \quad \alpha = \frac{M(U, V)}{V}$$

Çeşitli durağan-durum şartlarını ifade etmek için bu noktada *Romer* dinamik programlama yöntemini kullanmaktadır. r faiz oranını ve b , $V_E - V_U$ nin sermaye kaybı olasılığını gösterirken, istihdam edilmiş olmanın getirisi;

$$rV_E = w - b(V_E - V_U)$$

Benzer bir akıl yürütmeye,

$$rV_F = (A - w - C) - b(V_E - V_U) \quad 2.36.$$

$$rV_u = a(V_E - V_U) \quad 2.37.$$

$$rV_v = -C + \alpha (V_F - V_V) \quad 2.38.$$

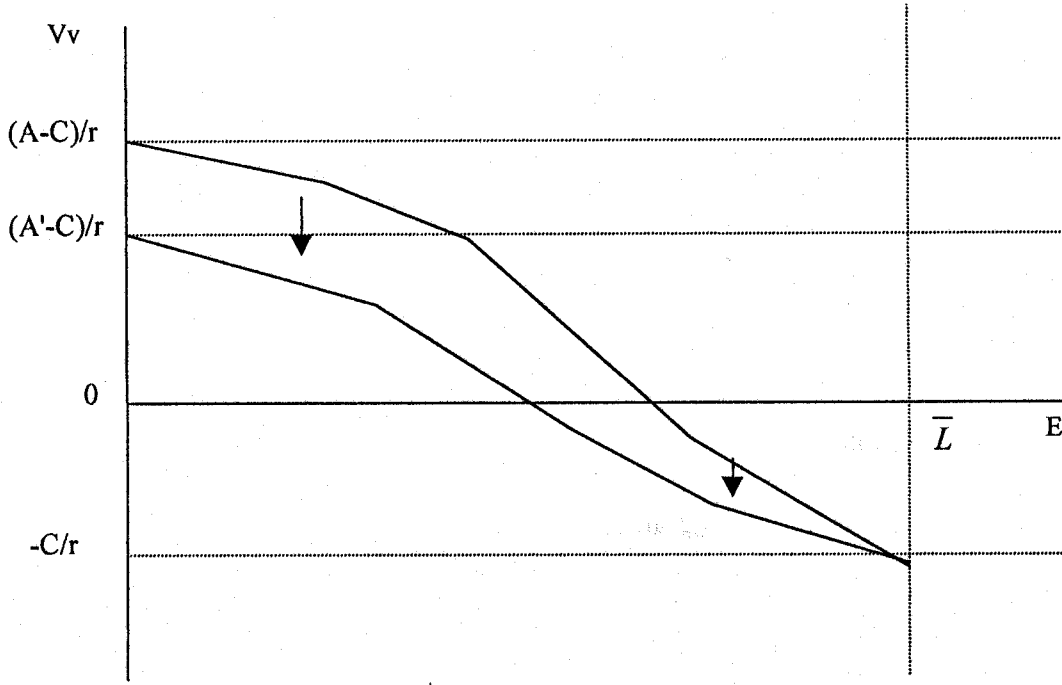
Burada, iki koşul modeli tamamlamaktadır. *Birincisi*, işsiz işçi boş işi olan firmayı görmekte ve bir ücret tercih etmek zorunda kalmaktadır. Bu işçinin istediği işte çalışmasına yetecek kadar yüksek olmalıdır. Burada işçinin ve işverenin aynı kazancı aldıkları bir noktada ücret düzenlenmektedir:

$$V_E - V_U = V_F - V_V \quad 2.39.$$

İkincisi, yeni boş işler maliyetsiz bir şekilde yaratılmakta ve elimine edilmektedir. Model sürtünmesiz, basittir. Emek arzı tam olarak gayri esnektir, \bar{L} ve emek talebi A-C'de tam esnektir. Böylece $A-C > 0$ varsayımıyla, bu ücrette tam istihdam olmaktadır.

Emek talebinde (A'daki değişiklikler) bir kayma, istihdam aynı kalırken ücrette ani bir değişmeye yol açmaktadır. Sonuç olarak bu tip bir modelde, merkezi piyasaların yokluğunda, eksikliklerin emek piyasasının devrevi davranışını etkileyip etkilemediği sonucu karşımıza çıkmaktadır. Şekil-16' de A'daki bir değişiklik sonucu durağan bir durumdaki düşüş gösterilmektedir. Bu VV eğrisini aşağı kaydırır, böylece istihdam azalır. Buna karşın Walrasgil bir piyasada istihdam \bar{L} de değişmemektedir. Öyleyse, sürtünmesiz bir piyasanın eksikliğinde, işçiler yürürlükteki ücrette maliyetsiz olarak bulunamayacaklardır. Bu arada C sabitken A'daki düşüş, firmanın elde ettiği kâra göre işçi arama maliyetlerini de yükseltmekte, böylece hem firma sayısı hem de istihdam düşmektedir.

Bununla birlikte model etkin bir ücret katılığını incelememektedir. E'deki düşüş a nın düşmesine α 'nın yükselmesine yol açar; işsizlik daha yüksek olduğunda işçiler öncesinde olduğu gibi kolayca iş bulamazlar ve firmalar pozisyonlarını hızla dolduramazlar. Bu ücret düşüşünün oransal olarak A'dan yüksek olmasını sağlar. İki durağan-durum arasındaki geçiş dinamiği burada dikkate değer olmaktadır.

Şekil-16 Eşleştirme Süreciyle Birlikte İşçi Farklılığı ve Firma Modeli

II.2.6.2. Etkinlik Ücreti Modelleri (Efficient Wage Models)

Etkinlik ücreti (kısaca etkin ücret) hipotezi ilk kez daha yüksek ücret oranlarının daha iyi beslenme sağladığı, hastalık olasılığını azalttığı ve daha yüksek verimlilik sağladığı gelişmekte olan ülkeler için uygulanmıştır (Watts, 1997:Lecture 8). Etkin ücret yaklaşımının başlama noktası, işverenlerin işçilere göre kendi çalışanlarının verimlilikleri hakkında daha az bilgiye sahip olması varsayımıdır (Lindbeck ve Snower, 1984: 3). Buna göre firmalar ücretleri düzenlerler ve bu ücretleri de verimlilik için bir gösterge olarak kullanırlar. Bunun yanında, bazı firmalar emek verimliliklerini rekabetçi ücret oranının üzerinde bir ücret ödeyerek arttırabilirler. Daha yüksek ücret daha yüksek bir iş gücü kalitesini cezbeder, daha büyük çalışma eforunu cesaretlendirir ve firmaların işgücü devirlerini aşağı çekerek, yeniden iş kayıtlarıyla ilgili masrafları düşürür. Fakat daha yüksek ücret aynı zamanda firmanın maliyetlerine de ilavede bulunur. Böylece firma ek maliyetlerle verimlilik kazançlarını dengeleyecek bir ücret oranı teklif eder. Kârı maksimize eden bu ücret oranına etkin ücret denilmektedir.

Etkin ücret rekabetçi denge ücretinden daha yüksek olabilir. Eğer ücret rekabetçi ücret oranından düşükse, işgücü için yapılan rekabet ücreti yukarı çeker. Rekabetçi ücretin üzerinde bir etkin ücretle bazı işgücü işsiz kalırken, istihdam edilen insanlar

kaytarmaktan kaçınarak iyi bir performans sergilemek konusunda bir teşvik almış olurlar.

Etkin ücret modellerinin ortaya çıkışında³³, daha yüksek ücret ödeyen bir firma için bir yandan bir maliyetin diğer yandan bir faydanın oluşması varsayımı, merkezi bir rol oynar. Yüksek ücret ile ilgili bu durumun söz konusu olması için bir çok neden sıralanabilir. Bunlardan birincisi ve en basiti, yüksek ücretin işçilerin yiyecek tüketimini arttırması, onların daha iyi beslenmeleri ve böylece daha verimli olmalarıdır. İkincisi daha yüksek ücretin işçilerin çabalarını yükseltmesidir. Firma için düşük çaba gösteren işçileri sadece işten kovmak seçeneği varsa, bu durumda işçiler bu tip bir emek piyasasında çaba göstermek için bir teşvik bulamazlar. Fakat eğer firma piyasa temizleyen ücretten daha fazla verirse, onların işleri daha çok değer kazanır ve daha çok çaba gösterirler. Üçüncüsü, daha yüksek bir ücret ödemek işçilerin becerisini firmanın gözetlemeyeceği boyutlarda düzeltir. Özellikle eğer yüksek becerili işçiler yüksek ücretlere sahipse, daha yüksek ücret teklifi aday havuzundaki ortalama kaliteyi yükseltir ve böylece bu da firmanın kiralayacağı işçilerin ortalama becerisini yükseltir. Son olarak, yüksek bir ücret işçiler arasında bağlılık oluşturur ve bu arada yüksek çabayı teşvik eder, buna karşın düşük bir ücret dargınlık ve intikam için isteğe neden olur, böylece sabotaja ve işten kaytarmaya (shirking) yol açar.

Sonuçta etkin ücret teorilerine göre, kalıcı işsizliğin olması halinde bile firmalar ücretleri azaltma yoluna gitmezler. Zira, ücretleri düşürdükleri takdirde, emek verimliliğinin azalması, işe ve firmaya bağlılığın zayıflaması, işgücü devrinin artması ve işten kaçınma gibi olumsuzlukların ortaya çıkacağını bilirler ve bu nedenle ücretleri düşürme yoluna gitmezler.

Romer' in (1996) kullanmış olduğu notasyon çerçevesinde etkin ücret teorisi ile ilgili aşağıdaki gibi bir model geliştirilebilir.

Modelde çok sayıda türdeş, N kadar firma olduğunu kabul edelim. Örnek firma reel karını, Y firmanın üretimini, w ödediği reel ücreti ve L kiraladığı işgücü miktarını gösterirse, şu şekilde maksimize edecektir:

³³ Teorinin geliştirmesinde *Akerlof* (1982, 1984) ve *Yellen'* in (1984) öncü rolleri olmuştur.

$$\pi = Y - wL \quad 2.40.$$

Firmanın üretimi hem istihdam ettiği işçilerin sayısına hem de onların çabalarına bağlıdır. Basitlik bakımından diğer girdiler göz ardı edilirse ve işçi onların çabaları üretim fonksiyonuna çarpım şeklinde girer. Böylece örnek firmanın üretimi e işçilerin çabasını gösterirken:

$$Y = F(eL) \quad F'(\cdot) > 0, \quad F''(\cdot) < 0 \quad 2.41.$$

Etkin ücret modellerinin temel varsayımı, çabanın firmanın ödeyeceği ücrete pozitif olarak bağlı olmasıdır. *Solow* (1979) doğrultusunda “ücretlerin çabanın tek belirleyicisi olduğu” söylenebilir. Böylece;

$$e = e(w) \quad e'(\cdot) > 0 \quad 2.42.$$

Son olarak, \bar{L} kadar türdeş işçi vardır ve her biri gayri esnek olarak bir birim işgücü arz ederler. Burada temsili firmanın karşılaştığı problem

$$\text{Max } L, w F(e(w)L) - wL \quad 2.43.$$

Eğer istihdam edilmeyen işçi varsa, firma ücreti özgür bir şekilde tercih edebilir. Diğer taraftan, işsizlik sıfır ise firma en az diğer firmaların ödediği ücreti ödemek zorundadır. Firma kısıtlanmış değilse, L ve w için birinci derece koşullar, ikinci derece koşulların sağlandığı varsayılınsın,

$$F'(e(w)L) - w = 0 \quad 2.44.$$

$$F'(e(w)L)e'(w) - L = 0 \quad 2.45.$$

2.44. denklem şu şekilde değiştirilebilir:

$$F'(e(w)L) = \frac{w}{e(w)} \quad 2.46.$$

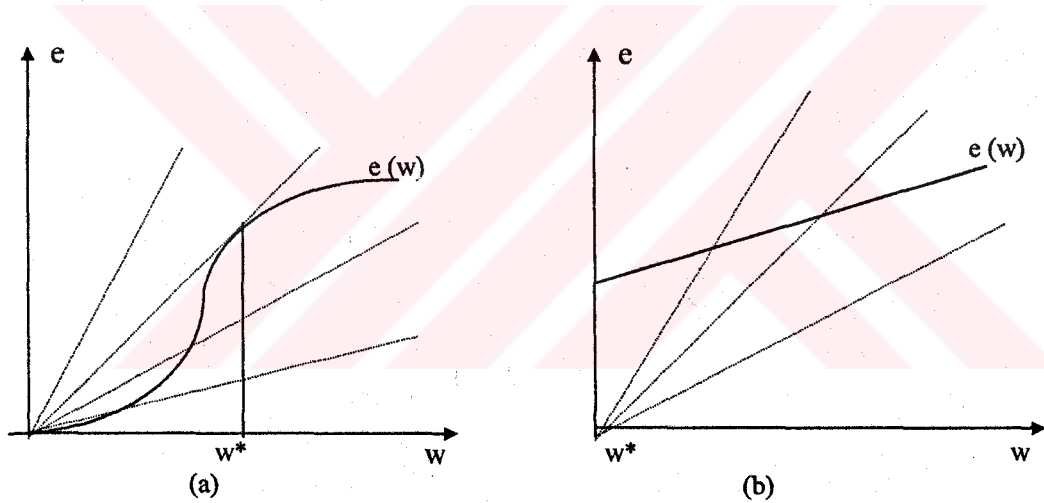
2.46. denklemi 2.45. denklem yerine koyarsak

$$\frac{we'(w)}{e(w)} = 1 \quad 2.47.$$

2.47. denklemi optimumda durağanlığı gösterir ve ücrete göre çabanın esnekliğinin 1 olduğunu vurgular. Firma işgücünü kiraladığı zaman, w kadar bir

maliyetle etkin işgücünden $e(w)$ birim elde eder. Böylece, etkin işgücü başına düşen birim maliyet $w / e(w)$ olur. w 'ye göre e 'nin esnekliği 1 olduğunda, w ' deki marjinal değişiklik bu oran üzerinde etkide bulunmayacaktır; böylece bu etkin işgücünün maliyetini düşürmeye yönelik w 'yi seçme problemi için birinci derece koşuludur.

Şekil-17 ücret tercihi sorununu ücret düzleminde göstermektedir. Orijinden çıkan ışınlar e 'nin w 'ye göre oranının sabit olduğunu gösteren çizgilerdir. Daha yüksek ışınlarda oran daha büyüktür. Böylece firma w 'yi mümkün olduğu kadar yüksek ışında tercih etmeyi isteyecektir. Bu $e(w)$ ' nin ışınlardan birine tanjant olduğu yerde, yani e 'nin w 'ye göre esnekliğinin 1 olduğu yerde gerçekleşir. Şeklin a bölümü çabanın firmanın tercih ettiği daha yüksek bir ücret sırasında yer aldığı ücrete etkin bir şekilde duyarlı olduğu durumu gösterir. Şeklin b bölümü firmanın her zaman daha düşük ücreti tercih ettiği bir durumu gösterir.

Şekil-17 Etkin Ücret Modeli

Günümüzde etkin ücret modeli emek piyasasında bölünme ve sanayiler arasındaki ücret farklılıklarını açıklamak için kullanılmaktadır. Etkin ücretler konusunda teorik alanda ortaya çıkan gelişmeler, tartışmalı konuları beraberinde getiren ampirik literatürün genişlemesine yol açmıştır. Hangi modelin verileri en iyi açıkladığı konusundaki kanıtlar sonuçsuz kalsa da, bu konudaki ampirik literatür emek piyasasının tam rekabetçi görüşü karşısında güçlü bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Gilles, 1996:68).

Etkin ücret modeli çerçevesinde, iktisat yazınında üzerinde en çok durulan dört farklı mikro ekonomik temel tanımlanabilir.

Ters Seçim Modeli (The Adverse Selection Model)

Ters Seçim modeli ücretler ve verimlilik arasındaki ilişki için önemli bir neden olarak gösterilebilir. Buna göre daha yüksek ücret ödeyen firmalar en iyi işçileri cezbederler, çünkü emek piyasası farklı kişilerden oluşur. Ancak emek hizmetlerini kiralayacak olan firmalar, kiralayacakları işçilerin verimlilikleriyle ilgili bir çok özellik konusunda belirsizlikle karşı karşıyadır (Weiss, 1991:2). Dolayısıyla asimetrik bilginin baskın olduğu piyasa şeklinin en iyi örneğini “emek piyasası” oluşturmaktadır. Asimetrik bilgi olduğu zaman bir grup diğerine göre daha çok bilgiye sahiptir. Bu durumda işçiler kendi becerileri, dürüstlük ve bağlılıkları konusunda işverenlerden daha çok bilgiye sahiptirler ve kiralanmadan önce potansiyel işverenlere eğitim kaliteleri, önceki istihdam kaydı ve eğer istihdam edilirse alacağı ücret gibi konularda bilgi nakledebilirler.

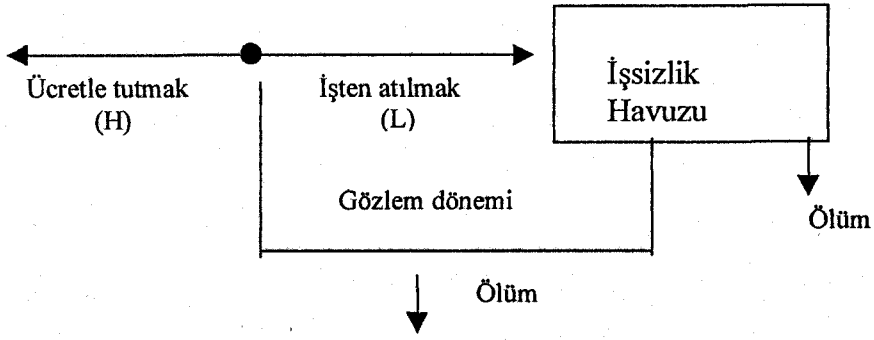
Ters seçim modelinde³⁴ firma tarafından teklif edilen ücret, iş müracaatlarının hem kalitesini ve hem de sayısını etkiler. Eğer işçilerin becerileri onların rezervasyon ücretleriyle yakından ilişkiliyse daha yüksek ücret teklifleri en verimli iş müracaatlarını cezbeder ve etkin ücretten daha düşük seviyede çalışmayı teklif edenler potansiyel olarak *Akerlof*'un limon örneğini oluştururlar³⁵. Bu modelde, her firma etkin bir ücret öder ve optimal olarak bu ücretten daha düşük teklifle çalışmak isteyen işçilere yönelirler. Bir kişinin bu ücretten daha üst düzeyde çalışma isteği onun becerisi için bir üst sınır oluşturur ve bu da firmanın o kişi hakkındaki limon tahmini artırır.

Denge istihdam çevrimlerinin yaratıldığı bu tür bir dinamik ters seçim modelinde, firmalar işsiz insanları kiraldıktan sonra, kâr maksimizasyonu kuralını takip ederek işçilerin verimliliklerini gözetlemekte ve verimsiz işçileri çıkartmaktadır. Eğer kiralama maliyetleri düşükse dinamik sistem, çoğunluğu düşük verimli işçilerden

³⁴ Model *Weiss* (1980, 1991) tarafından geliştirilmiştir.

³⁵ *Akerlof*, Gresham yasasını yeniden ifade edecek şekilde geliştirdiği modelinde, kötü-kullanılmış arabaların yenileri piyasadan kovduğunu göstermek için, kötü arabayı limon (iyi arabayı şeftali olarak) olarak örneklemetedir (*Kreps*, 1990 : 626).

oluşan işsizlik havuzunda durağan duruma yaklaşmaktadır. Bununla birlikte, eğer kiralama maliyetleri büyükse limon etkisi firmaları işçileri kiralama konusunda isteksiz kılmakta, böylece sistem de firmaların kiralama ve kiralamama arasında alternatifler aradığı devrevi bir dengeye yaklaşmaktadır (Montgomery, 1999:281-297).

Şekil-18 Ters Seçim Modeli

Kaynak: J.D.Montgomery (1999), "Adverse Selection and Employment Cycles", Journal of Labour Economics, s.282.

Söz konusu dinamik sistem Şekil-18'de gösterilmektedir. Sistemde düşük ya da yüksek beceriye sahip yeni işçiler işsizlik havuzuna girmekte ve kiralandıklarında ya da öldüklerinde havuzdan çıkmaktadırlar. Firmalar havuzun bileşimini her dönemde bilseler de kiralamadan önce herhangi bir işçi hakkında işçinin becerisini bilmemektedirler. İşçi bu havuzdan kiralandıktan sonra, firma işçinin üretimini gözlemekte ve işçinin becerisi hakkında bilgisini güncelleştirmektedir. Kâr yapma kuralına göre sonuçta firmalar düşük beceri gösteren işçileri işten çıkarmakta ve bu işçiler işsizlik havuzuna girmektedirler. Şekilden hareketle işsizliğin dinamiğini şu şekilde özetlemek mümkündür: u_t^H ve u_t^L sırayla t döneminin başındaki yüksek ve düşük becerili işçilerin ölçümü iken, t dönemindeki toplam işsizlik;

$$u_t = u_t^H + u_t^L \quad 2.48.$$

Yüksek becerili işçilerin t döneminde işsizlik havuzundaki oranı;

$$m_t = \frac{u_t^H}{u_t^L + u_t^H} \quad 2.49.$$

Sistemin dinamiği bu çerçevede şu şekilde işlemektedir; işsizlik havuzunun bileşimi (m_t), yeni yüksek becerili işçilerin girişiyle başlangıçta belirlenmektedir. Bu girişlerin, $m_0=1/2$ olduğu varsayıldığında firmalar işçi kiralamaya başlarlar. Daha sonra verimli olmayan işçiler işten atılırlar, çoğunluğu düşük becerili işçilerden oluşan bu giriş işsizlik havuzunun bileşimini kötüleştirir. Böylece, m_t zaman içinde düşerken, $m^*<1/2$ ' ye yaklaşır; burada durağan durum dinamik "limon etkisiyle" karakterize edilmektedir.

Şimdi, sabit bir kiralama maliyetini karşılayan firmaların işsizlik havuzundan, sadece eğer $m_t > \bar{m}$ ($m^* < \bar{m} < 1/2$) gibi bir kritik düzeyi aşarsa kiralama yoluna gitmek isteyecekleri varsayalım. m_t bir kez \bar{m} nin altına düşerse firmalar kiralamayı durdururlar. Buna karşın, çoğu düşük becerili işçilerin işten atılmaya devam etmesi nedeniyle, m_t düşmeye devam eder. Sonuçta, işten atılma durur ve m_t yeni işçiler işsizlik havuzunun bileşimini iyileştirdikçe $1/2$ doğrultusunda artar. m_t bir kez \bar{m} nin üzerine çıkarsa, firmalar tekrar kiralamaya başlarlar. Fakat şimdi yeni kiralanan işçiler belli bir gecikmeden sonra işten atılırlar; m_t m^* doğrultusunda azalır ve süreç böylece tekrar eder. Böylece, sabit bir kiralama maliyetini koymakla, sistem m_t nin düşüp yükseldiği ve firmaların kiralama ve kiralamama konusunda seçim yaptığı bir ortamda çevrimler yaratır.

İşgücü Devir Modeli (The Labor Turnover Model)

Devir akımlarının ve eksik bilginin zımnen kabul edildiği emek piyasasının bu denge modelinde, doğal oranın mikro temelleri incelenirken şu temel fikir ileri sürülmektedir: eğer firma mevcut orandan daha yüksek bir ödeme yaparsa işçilerin işi bırakma istekleri belirgin bir şekilde düşecektir. Reel ücretin azalan bir fonksiyonu olan iş bırakma oranları ile firmalar, maliyetli işgücü devrini düşürmek için etkin bir ücret ödemek için önemli bir gerekçe edinmiş olacaktır.

Bu yaklaşım *Phelps ve Mortensen' in 1970' deki araştırma davranışı* (search behaviour) ve doğal işsizlik oranı açıklamalarıyla ilgili öncü çalışmalarından ilham

almıştır. Bununla birlikte *Salop' un* (1979)³⁶ geliştirdiği modelin bu çalışmalardan önemli bir farkı olmuştur. *Salop' un* modelinde kavramsal olarak, tecrübeli işçiler için “işsel emek piyasası” yeni giren işçilerin “dışsal emek piyasalarından” ayrıştırılmaktadır. Bundan da öte, firma bütün işçilere kıdem ayrımı yapmadan türdeş bir ücret ödemek konusunda ahlâk, ahlâki tehlike (hilekârlıktan doğabilecek ziyan) ve sermaye piyasası aksaklıkları ile kısıtlanmıştır. Sonuçta modelde, her iki emek piyasası da eş anlı olarak temizlenmezler ve miktar uyumları genellikle sadece bir piyasayı gerektirmektedir. Emek piyasasındaki bu sürtünmenin bir sonucu olarak denge, sadece geçici işsizliği (frictionless unemployment) değil istek dışı işsizliği de içerir. Bu istek dışı işsizlik, sürekli ve toplam para ve maliye politikası doğrultusunda elimine edilemez. Aksine buradaki işsizlik bütün piyasalardaki eş anlı temizlemenin imkansızlığı anlamında, yapısalıdır.

Söz konusu formel modelin temel yapısı şu şekildedir. Her işçi ve firma bir miktar belirsizlikle karşı karşıya kalsa da, emek piyasası genelde belirsizlik içermemektedir. Yeni bir işçi firmaya katıldığında, işçi firma tarafından önerilen parasal olmayan özellikler seti konusunda emin değildir, fakat iş konusunda deneyim kazandıkça bunu öğrenecektir. Bu özellikler bir kez bilindi mi, eğer işçi tatmin olmamışsa ve başka bir yerde daha iyisini yapacağına inanıyorsa, işten çıkar ve işsizlik havuzuna katılır. Çıkış emek piyasasının sıklığına bağlıdır ve işsizlik yükseldiğinde artmakta, fırsatlar kıt olduğunda düşmektedir. İşsizlik ve ücret oranları, firmaların devir maliyetleri ve işçilerin çıkıştan elde edecekleri fayda birbirine eşitleninceye kadar uyum sağlayacaklardır (*Salop*, 1979:118).

İşten Kaytarma Modeli (The Shirking Model)

Pek çok meslekte, işçilerin kendi çaba düzeylerine göre karar verebilme yetkisini geliştirmesine izin veren sözleşmeler, tam değildir. Çünkü kontratlar işçilerin her performansını ve sorumluluklarını belirleyemez, zira çaba farklılığı vardır. *Leibenstein*³⁷ (1979) bu tür sözleşmelerde kişiye ne kadar ödeme yapılacağına anlatıldığını, ancak

³⁶ Model Steven C. Salop (1979), “ A Model of The Natural Rate of Unemployment ”, *American Economic Review* 69 (March): 117-25.

³⁷ *Leibenstein* X-Etkinliği kavramı çerçevesinde çaba farklılığını içeren bir model geliştirmiş ve modelinde çabayı dört boyutta ele almıştır: faaliyetler, faaliyet ölçüsü, faaliyet kalitesi ve zaman süresi ve aralığı (*Leibenstein*, 1979: 485).

ne kadar çaba ortaya konacağı konusunun göz ardı edildiğini ileri sürmüştür. İşçilerin verimliliği ile ilgili bilgi toplanması ve işçilerin sürekli görüntülenmesi firmaya maliyetli olduğu için, piyasa temizleyen denge ücret düzeyinden daha fazla bir ücret ödeme, işçileri işten kaytarma konusunda caydırıcı bir etki yaratır ve onları daha çok çalışmaya sevk eder. İstek dışı işsizliğin, modern emek piyasasının sürekli bir özelliği olduğu sonucuna dayanan bu modelde³⁸, ikili bir emek piyasasında iki temel sektör vardır: Daha yüksek ücretlerin teklif edildiği “birincil sektör” ve daha düşük ücretlerin teklif edildiği “ikincil sektör”.

İşçilerin çabucak aynı ücretle yeni bir iş bulabildiği bir emek piyasasında izin korkusu etkin bir yaptırım değildir. Bununla beraber, yeniden kiralamanın maliyetli ve işten kaytarmanın riskli olduğu bir ortamda, eğer bir firma başka uygun yerlerden daha yüksek bir ücret öderse, ya da işsizlik varsa işçiler işten kaytarmak için bir teşvik bulamazlar. Burada, etkin bir ücret ödemesi kaytarma için isteği azaltırken, dengedeki istek dışı işsizlik firmanın görüntülemeye yetersiz olması ile ilgili problemlerin bir sonucudur. Eksik görüntülemeyle tam istihdam işçileri kaytarmayı tercih ederler. Mevcut ücretten daha yüksek bir ücret ödemek işçilerin kaytarması durumunda onlar için gerçek bir tehlike oluşturur. Fakat, bir firmanın ücretini yükseltmesi tüm firmaların ücretleri yükseltmesine, reel ücretin yükselmesi ise işsizliğin artmasına neden olacaktır (Sapiro ve Stiglitz, 1984: 433).

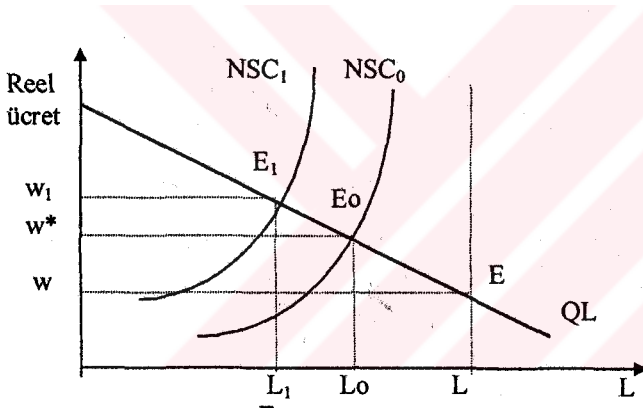
i firmasının kiraladığı işçinin çabası (verimliliği), e_i , ödediği ücretin, w_i , bir fonksiyonu olurken, diğer firmaların ödediği ücret, w_{-i} ve işsizlik u ise karşımıza şu şekilde bir eşitlik çıkar:

$$e_i = e_i(w_i, w_{-i}, u) \quad 2.50.$$

Tüm firmalar aynı ücreti ödediğinde ($w_i = w_{-i}$) kaytarma pozitif olarak istihdam düzeyine bağlı olacaktır. Kaytarmanın olmadığı kısıt (no shirking constraint, NSC) kaytarmanın gerçekleşeceği düzeyin altındaki istihdamın her seviyesindeki minimum ücreti gösterir ve Şekil-19’ de gösterilmiştir.

³⁸ Model, Shapiro ve Stiglitz (1984) tarafından geliştirilmiştir.

Şekilde piyasa temizleyici ücret w' dir. Bununla beraber, şekilden görüldüğü gibi, kaytarmanın olmaması tam istihdam ile tutarlıdır. Kaytarmaya bir teşvik olarak, firma w' den daha büyük etkin bir ücret ödemelidir. Tüm firmalarca w^* kadar bir ücret ödenmesi, işçilerin işsiz kalma riski ile, onların kaytarmasını engeller. Şekil aynı zamanda, işsizlik arttıkça w' den daha yüksek bir ücret ödeme ihtiyacının azaldığını ve etkin ücret (w^*) ile istihdamın (L_0) LF - LO ile gösterilen denge istek dışı işsizlik düzeyinde birbirleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. NSC işgücü arz eğrisinin her zaman üstünde ve solunda yer aldıkça dengede daima bir miktar işsizlik olacaktır. NSC eğrisi eğer firma görüntüleme sıklığını azaltırsa ve (veya) hükümet işsizlik faydalarını arttırsa sola kayacaktır. Şekilde, NSC_0 eğrisinin NSC_1 ' e kayması ve yeni dengenin E_1 noktasında oluşması bu durumu göstermektedir. Buna göre iki durumda da her istihdam düzeyinde işçileri kaytarmaktan caydırmak için gerekli ücret daha yüksek olacaktır (w_1).

Şekil-19 İşten Kaytarma Modeli

Adalet-Doğruluk Modeli (Fairness Model)

Son yıllarda bazı iktisatçılar adil olmayan ücretlerin ve ücret kesintilerinin işgücü çabası üzerindeki ters etkisini ve böylece bu tür kesintilerin işgücünün morali üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu, ücret katılığında, sosyal anlaşmaların ve orijinde tam anlamıyla bireyci olmayan uygun davranış prensiplerine bağlılığın daha fazla etkili olacağı anlamına gelmektedir (Solow, 1980). Sosyolojik modeller³⁹ bu tür faktörleri ücret görecelilikleri, statü, görelî ihtiyaçlar, adalet, güven ve eşitlik doğrultusunda

³⁹ Sosyolojik modeli etkin-ücret hipotezi ile geliştiren Akerlof (1982, 1984) olmuştur.

vurgulamaktadır. Bu modeller işsizlikteki değişimlerin toplam talep şoklarına nasıl cevap verdiğini açıklayarak çevrimlere Keynesyen bir model sunma iddiasındadır.

Bu modellerde sosyolojik çalışmalardan çeşitli kanıtlarla her bir işçinin çabasının, grubundaki iş normlarına bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Hediye-değişim modelinde (A Partial Gift-Exchange Model), firmanın grup çalışma normlarını ve ortalama çabayı yükseltmede işçilere, minimum çalışma düzeyinin üzerinde bir hediye vererek başarılı olabileceği belirtilir. Model işgücünün çabasını onların morallerinin bir fonksiyonu olarak ele alır ve moral üzerindeki başlıca etkenin norm olarak kabul edilen ve belirli bir standartta onlara verilen mükafat olduğunu benimser. *Solow'* a göre adalet kavramının ele alınmasındaki inançlar ve neyin adil olup neyin olmadığı hakkındaki inançlar bizlerin her zaman konuştuğu emek piyasasının davranışında çok önemli bir yere sahiptir.

Sonraki çalışmalarda⁴⁰, eşitlik teorisinden türetilen ve “adil ücret-çaba hipotezi” (fair wage effort hypothesis) olarak adlandırılan bir kavram daha geliştirilmiştir. Buna göre işyerinde kişisel bağlantı ve işgücü takımında çatışan potansiyel çıkarlar kaçınılmazdır. Bunun sonucunda adalete dayanan konular söz konusu olmaya başlayacaktır. Adaletin mutlak ölçümü olmazken, insanlar davranışlarını kendi referans grupları içindeki diğer kişilere göre değerlendirirler. Firmanın içinde veya dışında doğruluk, aynı şekilde konumlandırılan söz konusu diğer işçilerle karşılaştırılarak yapılır.

Modelde işçilerin aldığı adil ücret; çalışma kuralları çerçevesinde harcadığı çabaya, kendi aralarındaki çalışma kurallarına, diğer işçilerin ücretlerine, işsiz işçilerin faydasına ve bu tür işçilerin sayısına ve işçilerin önceki dönemlerde aldığı ücretlere bağlıdır. Bu teorideki referans grubun davranışı adil bir ücret sağlamaktadır;

$$w_{i,t+1}^f = f(w_{i,t}, w_0, b_u, U, e_i, e_0) \quad 2.51.$$

Denklemden, $w_{i,t+1}^f$ t+1 döneminde bireyin algıladığı adil ücret, w_i , t i bireyinin önceki dönemlerde aldığı fiili ücret, w_0 şimdiki ve önceki dönemlerde bireyin referans

⁴⁰ Bu çalışmalar; G.A.Akerlof-J.L.Yellen (1988), “Fairness and Unemployment”, *American Economic Review* 78 (May): 44-49, G.A.Akerlof- J.L.Yellen (1990), “The Fair Wage-Effort Hypothesis and Unemployment”, *The Quarterly Journal of Economics* CV (May): 255-283.

setindeki diğerleri tarafından ödenen ücret, b_u şimdiki ve önceki dönemlerde bireyin referans setindeki işsizlik yardımları, u şimdiki ve önceki dönemlerdeki referans setindeki işsiz sayısı, e_i şimdiki ve önceki dönemlerdeki bireyin çalışma kuralları ve e_0 şimdiki ve önceki dönemlerde referans setindeki kişilerin çalışma kurallarıdır.

Ücret sözleşmelerinde bir hediye verilmesi düşüncesini içeren formel modelin içerikleri şunlardır:

1. **Normlar:** Çaba ile ilgili normlar firmanın teşvik sistemine, çalışma grubunda yer alan ve birbirine sempati duyan ortak işçilerin faydasına bağlıdır. Tüm bu değişkenler firma için içseldir. Firmaya dışsal olan normlar çalışmanın başvuru setindeki diğer kişilerin getirilerine bağlıdır. Bu modelde bu değişkenler işçilerin diğer firmalardan aldıkları ücretler, işsizlik oranı ve işsizlik yardımları ile özetlenebilir. Normlar;

$$e_n = e_n(\{w(e, \epsilon)\}, e_{\min}, u_1, \dots, u_j; w_0, u, b_u) \quad 2.52.$$

2. **İşçiler:** ϵ tipinde bir işçinin firma için çalışma faydası; $u(e_n, e, w, \epsilon)$ ve eğer çalışmazsa $u(b_u, \epsilon)$.

Eğer işçi bir firma için çalışıyorsa faydayı maksimize eden ve firmanın minimum gereksinim duyduğu faydayı aşan, $e \geq e_{\min}$, bir fayda düzeyini tercih eder. Buna bağlı olarak, işçi işsizliğe tercihen teklif edilecek bir işi;

$\max_{e \geq e_{\min}} u(e_n, e, w, \epsilon)$ eğer $u(b_u, \epsilon)$ dan daha büyükse ya da daha küçükse kabul edecektir. Eğer bir işçi farklı firmalardan birden fazla teklif alırsa, faydasını maksimize edecek teklifi tercih eder.

3. **Firmalar:** Firmalar işçilerin iş çabalarına dayanan bir üretime sahiptir. Bu üretim, q , kiralanan işçi sayısı iken,

$$q = f(e_1, e_2, \dots, e_j)$$

Firmalar genel olarak ϵ işçi tipine ve çabasına göre ücret öderler, böylece, $w = w(e, \epsilon)$ Sonuç olarak ücret maliyeti, e_j j işçisinin çabasını ve ϵ_j j işçisinin zevklerini gösterirken,

$$\sum_{j=1}^j w(e_j, \epsilon_j)$$

Firma kârlarını maksimize etmek için, ücret fonksiyonunu $w(e, \epsilon)$, çalışma kurallarını, emin ve kiralamak istediği işçi sayısını tercih eder. Böylece p üretimin fiyatını gösterirken,

$$Pf(e_1, \dots, e_j) - \sum_{j=1}^j u(e_j, \epsilon_j)$$

Firmanın davranışı, firmanın işçiye en iyi teklifi yapıp yapmasına göre (işsizlik de burada bir alternatif olarak yer almaktadır) işçinin firmaya katılıp katılmayacağı seçimi kısıtına göre olacaktır.

Söz konusu yaklaşım daha sonra da geliştirilmiş, bu tür bir davranışın işsizliğe yol açıp açmadığı incelenmiştir. Adil ücret-çaba hipotezine göre işçiler, fiili ücretleri adil ücretin gerisinde kaldıkça, oransal olarak çaba oranını azaltmaktadırlar. Bu hipotez sosyal psikolojideki eşitlik teorisi ve sosyolojideki sosyal değişim teorisi tarafından motive edilmiştir. e arz edilen çabayı, w fiili ücreti ve w^* adil ücreti gösterirken adil ücret-çaba hipotezi;

$$E = \min(w/w^*, 1) \quad 2.53.$$

Burada 1 Normal çaba iken çaba birimlerle ifade edilmektedir. Bu hipotez işsizliğin varlığını açıklamaktadır. İşsizlik adil ücret, w^* , piyasa temizleyen ücreti aştığında gerçekleşmektedir. w^* 'nın belirlenmesindeki doğal şartlarla birlikte bu hipotez işsizlikle becerilerin negatif bir ilişki içinde olduklarını açıklayabilmektedir. Buna ek olarak bu, potansiyel olarak ücret farklılıklarını ve emek piyasası bölümlenmesini açıklamaktadır.

II.2.6.3. Zımni Sözleşme Modelleri (Implicit Contracts Models)

Emek piyasasının analizi, heterojen firma ve işçilerin bulunması ve düzenli aralıklarla yapılan yeni görüşmelerde değişim şartları ve dönemlerinin belirlenmesi nedenleriyle zorlaşmaktadır. Buna ek olarak emek piyasasında, yönetici olarak çalışanlar hariç olmak üzere, uzun dönemli açık istihdam sözleşmelerine çok ender

rastlanılmaktadır (Watts, 1997:Lecture 8). Firmalar ve işçiler arasındaki söz konusu uzun dönemli ilişkilerin dikkate alınması karşımıza Walrasgil koşullardan bir diğer sapmayı getirmektedir. Bilindiği gibi firmalar her dönem işçi almazlar. Bunun yerine firmalar ve işçiler arasında sözleşmeler yapılır. Bu durum ise, ücretin emek piyasasında her dönem piyasayı temizleyecek şekilde uyum sağlamamasını gerektirir.

Zımnî sözleşmeler modelleri uzun dönemli ilişkilerde bu tür düzenlemeler söz konusu olduğunda firmalarla işçileri bir arada tutan “ekonomik tutkalın” ne olduğunu araştırmaya yönelmiştir. Bu modellerde üzerinde en çok durulan konu işçilerin ve işverenlerin riske karşı farklı toleranslara sahip oldukları gerçeğidir. Bu konuda yapılan çalışmalarda ⁴¹ işçilerin işverenlere göre daha çok riskten kaçındıklarını gösterilmiştir (Gordon, 1990: 1154). Bunun ardında yatan en önemli faktör asimetrik bilgidir. Yani işçiler, işverenlerinin maliyet, verimlilik ve kârlılık konuları hakkında sahip oldukları bilgiye göre daha az bilgiye sahiptirler. Buna karşın işverenler de çalıştırdıkları işçilerin emek dışı gelirleri ve çalışma imkanları konusunda işçilerden daha az bilgiye sahiptirler. Böylece, tarafların asimetrik bilgiye sahip olmaları nedeniyle optimal kararlar alınamayacak ve emek piyasası tam olarak temizlenemeyecektir. Bu düşünce tarzını aşağıdaki gibi bir model yardımıyla formüle etmek mümkündür.

Bir grup işçiyle ilgilenen bir firma düşünelim. Firma kârı;

$$\pi = AF(L) - wL \quad F'(\cdot) > 0, \quad F''(\cdot) < 0 \quad 2.54.$$

Denklemden L, firmanın istihdam edeceği işgücü miktarını ve w reel ücreti gösterirken, A kâr fonksiyonunu kaydıran bir faktördür ve bu teknoloji faktörü veri işgücü miktarı ile firmanın daha fazla üretebileceğini ve yine firmanın daha yüksek görece fiyatlar elde edebileceğini gösterir.

Çok sayıda dönemi almak yerine, basitlik açısından A' yı tesadüfi olarak tek bir dönemde düşünmek mümkün olabilir. Böylece, örneğin işçiler firma için çalışmaya karar verdiklerinde, onlar A' daki dalgalanmalara dayanarak saatleri ve dönemler boyunca gelir doğrultusunda elde edecekleri faydayı değiştirmektense, tek bir dönemde A' nın beklenen faydasını düşünürler.

⁴¹ Aynı zamanda fakat ayrı ayrı yapılan bu çalışmalar; Azariadis (1975), Bailey (1974) ve Gordon (1974).

A' nın dağılımı farklı olacaktır. i ile indekslenen K kadar olası değerleri vardır; ρ_i , $A=A_i$ olma olasılığını gösterir. Böylece, firmanın beklenen kârları eğer A'nın gerçekleşme olasılığı A_i ise L_i işgücü miktarını ve w_i reel ücreti gösterirken:

$$E[\pi] = \sum_{i=1}^K \rho_i [A_i F(L_i) - w_i L_i] \quad 2.55.$$

Burada her işçinin aynı miktarda çalıştığı varsayılmıştır. Temsili işçinin faydası ise bu durumda:

$$U = U(C) - V(L) \quad 2.56., \quad U'(\cdot) > 0, U''(\cdot) < 0, V'(\cdot) > 0, V''(\cdot) > 0$$

$U(\cdot)$ tüketimden elde edilen faydayı ve $V(\cdot)$ çalışmaktan elde edilen fayda kaybını gösterir. $U''(\cdot)$ nin negatif olması işçilerin riskten kaçan bir yapıda olduklarını gösterir. İşçilerin tüketimi, C , onların işgücü gelirin, (wL) eşittir. Yani, işçiler istihdam ve ücret dalgalanmalarına karşı sigorta yapamazlar. Tam anlamıyla gelişmiş bir modelde bu gerçekleşebilir. Çünkü işçiler farklıdır ve işgücü pazar görünüşü hakkında özel bilgiye sahiptirler. Buradaki modelde ise, bununla birlikte, dışsal bir sigortanın yokluğu basitçe varsayılmıştır.

Basit bir sözleşme tipi sadece ücreti belirler ve A belirlendikten sonra da firmaya istihdam konusunda tercih yapma hakkı tanır. Pek çok gerçek sözleşme en azından bu şekli almaktadır. Bu şekildeki bir sözleşme doğrultusunda işsizlik ve reel ücret katılığı hemen ortaya çıkmaktadır. Örneğin işgücü talebinde bir düşüş firmanın, işgücü arzı kaymazken sabit reel ücret düzeyinde istihdamı düşürmesine ve böylece işsizlik yaratmasına neden olur. Fakat işgücünün maliyeti bundan etkilenmez, çünkü reel ücretin sabit olduğu varsayımı vardır.

Ancak bu, işsizliğin ve reel ücret katılığının tatmin eden bir açıklaması değildir. Zorluk bu tipteki bir sözleşmenin etkin olmamasıdır (Romer, 1996:463). Ücret sabit tutulurken ve firma istihdamı veri ücretle tercih ederken, işgücünün marjinal ürünü A' dan bağımsızdır. Fakat, istihdam A ile birlikte değiştiğinde çalışmanın marjinal fayda kaybı, A' ya bağlı olacaktır. İşgücünün marjinal ürünü genellikle çalışmanın marjinal fayda kaybına eşit olmamaktadır. İşgücü arzının çok fazla esnek olmaması durumunda ise, etkinsizlik büyük olacaktır. İşgücü talebi düşük olduğunda örneğin, çalışmanın marjinal fayda kaybı düşüktür ve böylece firma ve işçiler, eğer işçiler biraz daha fazla çalışırsa, daha iyi olacaktır.

Zımnî sözleşmeler kuramını, işçi ve işveren arasında etkin bir pazarlık sürecini yansıtan basit bir modelle yeniden ele almak mümkündür (Turner, 1993:85). Modelde firmalar ve işçiler, sözleşme süresince işgücü üretkenliğinin hangi düzeyde olacağını bilmeden önce, ödenecek ücret üzerinde pazarlık yapmaktadırlar. İşgücü üretkenliğinin, konuya ilişkin olasılıklara göre alabileceği iki olası değer bulunmaktadır; α ve $(1-\alpha)$. İstihdam düzeyi sabittir. Bu varsayımlar altında işçilerin beklenen fayda düzeyi şu şekilde yazılabilir:

$$E(u) = \alpha (wH) + (1-\alpha) u(wL) \quad 2.57.$$

Burada wH işgücünün marjinal ürününü yüksek, wL düşük olduğu zaman ödenecek ücreti göstermektedir. Fayda fonksiyonunun belirli ölçüde riskten kaçınmayı içerdiği varsayıldığında, $u'(w) > 0$ ve $u''(w) < 0$ olmaktadır. Bu durumda işçiler, beklenen ücretteki azalmayla, olası iki konum arasında yayılacak ücret azalmalarını değiş tokuşa razı olmaktadır.

Modelin firma ilgili bölümünde, firmanın risk yansız olduğu varsayılmaktadır. Firmaların bu şekilde davranmalarının nedeni, işçiler işgüçlerini sadece bir firmaya satmak zorunda kalırken, ellerindeki hisse senetlerini farklı firmalar arasında dağıtarak risklerini yayabilmeleridir. İşgücü kiralamanın beklenen maliyetini en aza indirmek isteyen firma için beklenen maliyet aşağıdaki gibidir:

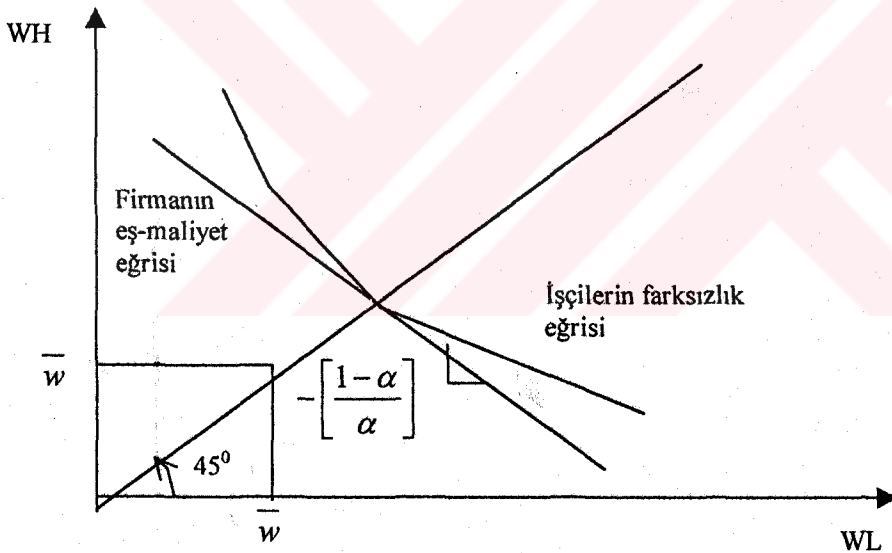
$$E(u) = \alpha (wH) + (1-\alpha) u(wL) \quad 2.58.$$

Etkin bir pazarlık (wH) ve (wL) arasında marjinal ikame oranının iki taraf için de eşit olduğu bir durumda gerçekleşecektir. Bu durumun ancak aşağıda verilen denklemin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacağı ise açıktır.

$$\frac{-(1-\alpha)u'(wH)}{\alpha u'(wH)} = \frac{-(1-\alpha)}{\alpha} \quad 2.59.$$

Yukarıdaki denklemin sol tarafı işçilerin, sağ tarafı ise firmaların marjinal ikame oranını göstermektedir. Buradan açıkça görüldüğü gibi her iki konumda da ücretler eşit olduğunda, $u'(wL) = u'(wH)$ sağlanırken söz konusu eşitlik gerçekleşecektir. Bu nedenle, firmanın işçilerini beklenmedik üretkenlik değişikliklerinde doğan ücretlerdeki dalgalanmalara karşı tam olarak sigortalaması durumunda etkin pazarlık ortaya

çıkacaktır. Bu sonuç, şoklar karşısında ücretlerin piyasa temizliği yapmak üzere ayarlanamayacağını ileri süren geleneksel Keynesyen görüşe koşuttur (Yıldırım, 1999:119). Şekil-20 etkin pazarlığın belirlenmesini göstermektedir. Şekilde işçiler dışbükey bir kayıtsızlık eğrisine sahiptir ve başlangıç noktasından olan uzaklığı en çoklaştırmaya çalışırlar. Firmalar doğrusal bir eş ürün eğrisine sahiptirler ve başlangıç noktasına olası en yakın noktaya ulaşmak isterler. Pazarlık, işçilerin kayıtsızlık eğrilerinden herhangi bir tanesinin, firmanın eş maliyet eğrisine teğet olduğu bir noktada etkin olmaktadır. Bu nokta 45° doğru üzerinde bulunabilir. Bundan başka, \bar{w} firma dışında işçilerin elde edebileceği rekabet ortamındaki ücrete eşitken, denge noktasının 45° lik doğru üzerinde olmasının yanı sıra (\bar{w}, \bar{w}) noktasının üzerinde olması kısıtlaması konulmuştur. Burada tek bir etkin ücret düzeyini beklemenin hiçbir nedeni yoktur. 45° lik doğru üzerinde alternatif etkin pazarlık noktalarına karşılık gelen çok sayıda teğet nokta bulunabilir. Bunlar arasında seçim yapabilmek için işgücü ve firmalar arasında pazarlık gücünü dikkate almak gerekmektedir.

Şekil-20 Zımnî Sözleşme Modeli

II.2.6.4. İçerdekiler-Dışardakiler Teorileri (Insiders-Outsiders Theories)

Firmalar genellikle ücret maliyetlerini düşürmek için, işsiz insanlara mevcut işçilerine ödedikleri ücretin altında bir ücret teklif etmemektedir. Bir açıklama, içerdekiler dışardakiler teorisi olarak adlandırılan ve verimli olabilmek için yeni işçilerin yani dışardakilerin, mevcut işçilerden yani içerdekilerden iş eğitimi konusunda bir şeyler alma gerekliliğini vurgulayan yaklaşımdır. Bu yaklaşım, içerdekilerin aldığı

mevcut ücretlerden daha az bir ücretle çalışmaya razı olan işçilere rağmen istek dışı işsizliğin varlığını açıklamaktadır (Lindbeck ve Snower, 1988: 167). Genel olarak bu alanda yapılan çalışmalar⁴² işsizlerin (dışardakiler), çalışanlara (içerdekiler) ödenen ücretten daha düşük bir ücretle çalışmaya hazır olmalarına karşın, niçin iş bulamadıklarını açıklamaktadır.

Bu yaklaşımda, potansiyel olarak iki çeşit işgücü grubu vardır. Birinci grup, içerdekiler, firmayla pazarlık zamanında ilişki halinde olan ve çıkarları sözleşme içerisinde dikkate alınan işçilerdir. İkinci grup, dışardakiler, temelde firmayla ilişki içinde olmayan fakat firmanın sözleşme hazırladıktan sonra kiralayabileceği işçilerdir. İki grubun oluşturduğu bu şekildeki bir emek piyasası, örneğin, içerdekilerin gücü ile karakterize edilmiş ise, içerdekilerin daha yüksek istihdamı ücretleri yükseltecek ve bu da firmanın işgücü talep eğrisini yukarı kaydırmasına neden olacaktır ve bu da işsizlik anlamına gelecektir. İçerdekiler-dışardakiler modeli, ücretlerin işsizliğe karşı neden önemli ölçüde tepki göstermediğini öngörmekte ve böylece ekonomide bir durgunluk yaşanması halinde neden tam istihdama hızla dönülemediğine bir başka bakış açısıyla açıklık getirmeye çalışmaktadır (Ak, 1996: 456).

Bir ödeme alışverişi için pazarlık yapıldığında sendikalar da sadece içerdekilerin çıkarlarını temsil etmekte ve sonuçta üzerinde anlaşılan ücret, rekabetçi ücreti aştığı için piyasada, daima iş bulamayan dışardakiler yer almaktadır. Böylece, içerdekilerin kendi çıkarlarını akılcı bir şekilde takip etme yaklaşımı doğal işsizlik oranının niçin pozitif olduğu konusunda bir önemli bir neden olmaktadır.

İçerdekiler ve dışardakiler teorisini etkin ücret teorileriyle rekabet halinde gören ve iki teoriyi birbirleriyle tamamlayıcı olarak gören iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Birinci görüşe göre iki teori arasındaki rekabet istek dışı işsizliğin mikro temellerini açıklama konusunda sürmektedir (Bulutay, 1995:40). Buna göre etkin ücret teorileri işsizliği, firmaların verimlilik ve onların işçileriyle ilgili maliyetleri hakkında sahip oldukları eksik bilgi doğrultusunda açıklarken, içerdekiler ve dışardakiler teorisi bunu ücret oluşumu sürecinde işgücü devir maliyetlerini kendi çıkarına kullanmaya ve idare etmeye alışık içerdekilerin piyasa gücü doğrultusunda açıklamaktadır. Etkin ücret

⁴² Modelin geliştirilmesinde Lindbeck ve Snower' ın (1984, 1986, 1988a, 1988b) yapmış olduğu çalışmalar önemli bir rol oynamıştır.

teorilerinde sendika faaliyeti genellikle işsizliğin belirlenmesinde önemsiz olarak kabul edilirken, içerdekiler ve dışardakiler teorisinde bu, işgücü devir maliyetlerini genişleterek işsizliği arttırabilmektedir.

Buna karşın *Summers* (1988) iki teoriyi tamamlayıcı olarak görmektedir. Buna göre görelî ve etkin ücret düşünceleri içerdekilerin pazarlık gücünü iki açıdan büyütmektedir. Birincisi, etkin ücret çerçevesinde işçilerin prim ücretlerini ödemeye zorlanan firmalar sadece ikinci derece kayıplardan zarar görebilir. İkincisi makul bir pazarlık çerçevesinde, bu, içerdekilerin daha kolay ortaya koymalarına yol açar.

İçerdekiler ve dışardakiler modelini sendikaların bir kaynağı olarak gören çalışmalar da bulunmaktadır⁴³. Bu çalışmalar, bu şekilde sendika modelleri geliştirerek, istihdamdaki geniş, reel ücretlerdeki küçük ve sistematik olamayan değişiklikleri, açıklamaya çalışmaktadırlar.

Bir firma ve bir içerdekiler grubunun olduğunu ve bunların istihdam ve ücret üzerinde pazarlık ettiğini kabul edelim. Saatler sabit, böylece işgücü girdisi sadece işçi sayılarındaki değişiklik doğrultusunda değişirken firmanın kârı:

$$\pi = AF(L_1 + L_0) - wL_1 - w_0L_2 \quad 2.60.$$

L_1 ve L_0 firmanın kiralayacağı içerdekiler ve dışardakilerin sayısı, w_1 ve w_0 onların ücretleridir. A P_i olasılığıyla A_i değerinde alınan tesadüfî bir değerdir. İçerdekiler kiralama önceliğe sahip olduğundan L_0 sadece $L_1 = \bar{L}_1$ ise (yani içerdekiler tam olarak istihdam edilirse), pozitif olur.

Nominal sözleşmelerin rasyonel davranışlarla uzlaşmasının zor olduğunu buna ve bunların sık sık makroekonomik analizde göz ardı edildiğine inanan *Goldberg* (1992) emek piyasasının, firmanın karşılaştığı problemi kritik olarak etkileyen iki özelliğinin olduğunu tartışmaktadır. Birincisi, devir ve normal istihdam büyümesi nedeniyle içerdekiler çoğu kez tam olarak istihdam edilirler, dolayısıyla kiralama düşüncesi ne kadar çok kiralanan dışardakiler olduğuyla ilgilidir. Burada L_1 ' in her zaman \bar{L}_1 ' e

⁴³ Bu çalışmalar; *McDonald-Solow* (1981) ve *McDonald-Solow* (1985).

eşit olduğu uç bir varsayım kabul edilebilir. İçerdekiler her zaman istihdam edilirken, onların faydası sadece ücretlerine bağlıdır:

$$U_1 = U(w_1), \quad U'(\cdot) > 0, U''(\cdot) < 0 \quad 2.61.$$

Emek piyasasının ikinci özelliği, iki tip işçiye ödenecek ücretlerin bağımsız olarak düzenlenemeyeceğidir: Pratikte firmanın kendi mevcut işçilerine ödeyeceği daha yüksek ücret, yeni kiralayacağı işçilere ödemek zorunda olacağı ücretin de yüksek olmasını gerektirir. Yine, basitlik amacıyla yapılan uç varsayıma dayanarak, w_0 ' nın w_1 ' le bire bir artacağını kabul edebiliriz:

$$w_0 = w_1 - c \quad c \geq 0 \quad 2.62.$$

Burada son olarak, içerdekilerin etkin bir pazarlık gücüne sahip olduğu varsayılabilir. Bu nedenle içerdekilerle dışardakilerin ücretleri arasındaki açık (c), firmanın daima $w_1 - c$ ' de istediği kadar yeni işçi kiralayabilmesini sağlayacak derecede küçüktür. Böylece, model çok açık bir şekilde firmanın etkin bir sendika ile karşılaştığını ya da başka nedenlerden dolayı yüksek bir ücret ödemek zorunda kaldığını gösterir.

İçerdekiler dışardakiler literatürü iki gurubun ücretlerinin birbirine bağlı olduğu konusunda kesin kanıtlar vermese de buradaki modelin klasik önermesi; içerdekilerle dışardakilerin ücretlerinin birbirlerine bağlı olduğu yönündedir. Bu bağ olmadan, firma dışardakileri ekonomide yaygın olan ücret düzeyinde kiralayabilir. Bu çerçevede ücretin durgunlukta düşük, genişlemede yüksek olması için esnek olmayan işgücü arzıyla birlikte, işgücünün firmaya marjinal maliyetinin yüksek derecede ön çevrimsel olduğu söylenebilir (Romer, 1996: 468).

II.2.6.5. Hysteresis Etkisi ve Doğal İşsizlik Oranı

1960'lı yılların sonu ve 1970'lerin başında Avrupa ülkelerinde yaşanan toplam şoklardan sonra Amerika'da olduğu gibi Avrupa'da işsizlik oranlarında artışlar yaşandı. 1980'li yıllardan sonra ise Amerika'da parasal büyümeyi mali bir genişleme ve dolayısıyla büyük açıklar takip ederken işsizlik oranları düşmüştü. Ancak Avrupa'da bu tür bir gelişme olmadı ve bu dönemde işsizlik oranlarında bir düşme olmadı. Sonuçta bu dönem doğal işsizlik oranlarının yükseldiği bir dönem oldu.

Avrupa' nın yaşadığı yüksek işsizlik oranı ile doğal işsizlik oranının ekonometriciler tarafından da doğrulanan yükselişi ile ilgili iki açıklama geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, bunun emek piyasasının esnekliğini düşüren özel değişikliklerin bir sonucu olduğunu açıklar: daha güçlü sendikalar, daha yüksek işsizlik teminatları, minimum ücret yasaları, aşırı düzenlemeler ve daha yüksek vergileme bu konudaki aday gelişmelerdir.

Tabii bunlar, 1980' lerdeki işsizlik olgusunun kısmen açıklasa da bir çok iktisatçı bunun tam ve makul bir açıklama olmadığı kanısında olmuşlardır. Fiili ve denge işsizlik oranlarındaki eş zamanlı yükseliş Keynesyen iktisatçıları toplam talebin doğal oranı (ya da NAIRU) etkilemesine izin veren ikinci bir yaklaşımı geliştirmelerine sevk etmiştir. Doğal oranın denge oranının tarihine bağlı olması fikrini şekillendiren modeller hysteresis teorileri olarak isimlendirilmektedir. Doğal oranın dengesinin kısmen dengeye ulaşan patika tarafından etkilendiğini *Phelps*⁴⁴ (1972) öne sürmüştür.

Hysteresis yaklaşımını *Blanchard* ve *Summers* (1986) geliştirmiştir. *Blanchard* ve *Summers*, Avrupa'daki sürekli ve yüksek işsizliği açıklamak üzere ücret pazarlığında içerdekiler ve dışardakiler arasındaki farklılığa dayanan bir model geliştirmişlerdir. Buna göre, ücretler büyük ölçüde içerdekiler ve dışardakiler arasındaki pazarlık sonucu belirleniyorsa, fiili işsizliği etkileyen şoklar denge işsizliğini de etkileme eğiliminde olacaktır (*Blanchard ve Summers*, 1986:1). Bu durumda Hysteresis hipotezinde, doğal işsizlik oranı şu ana kadar varsayıldığı gibi fiili işsizlik oranından bağımsız olmamakta, bunun yerine "doğal oran" ya da "denge işsizlik oranı" fiili işsizliğin önceki dönemlerde aldığı değerlere bağlanmaktadır (*Dawson*, 1992: 160).

Hysteresis modellerinde NAIRU, eğer bir önceki dönemdeki işsizlik oranı önceki dönemin doğal oranını aşılıyorsa ortaya çıkmaktadır:

$$UN_t = UN_{t-1} + a (U_{t-1} - UN_{t-1}) + b_t \quad 2.63.$$

⁴⁴ Phelps' in fizikten ödünç aldığı ve mıkmatıssal atalet olarak da kullanılabilir olan hysteresis kavramı; bir cismin üzerindeki etkili güçler değiştiğinde içsel bir sürtünme varmış gibi o cisimdeki tepkide ortaya çıkacak gecikmeyi ifade eder (*Phelps*, 1972:xxiii).

UN_t t zamanındaki doğal işsizlik oranını UN_{t-1} bir önceki dönemin doğal işsizlik oranını, U_{t-1} önceki dönemin fiili işsizlik oranı ve bt işsizlik tazminatı gibi doğal oran üzerinde etkili olan diğer etmenleri içerir. Eğer, $bt=0$ ise

$$UN_t - UN_{t-1} = a (U_{t-1} - UN_{t-1}) \quad 2.64.$$

Buna göre $U_{t-1} > UN_{t-1}$ ise $UN_t > UN_{t-1}$ olacaktır. Yani, fiili işsizlik oranının kayması bir miktar işlevi görür ve doğal işsizlik oranını aynı yönde çeker.

Hysteresis yaklaşımı ile ilgili teoriler, süreklilik teorileri (duration theories) ve içerdekiler-dışardakiler teorileri olarak iki kategoriye indirgenebilir (Snowdon, Vane ve Wynarczyk, 1994: 324). Süreklilik teorileri, $U_t > UN_t$ durumunda yapısal işsizliğin şiddetleneceğine işaret ederler, çünkü işsiz kişi beşeri sermayesinin (becerilerinin) bir aşınmaya uğramasından şikayetçidir ve sonuçta büyük olasılıkla işsiz kalabilir. Ayrıca işsizlik oranındaki artış, ücret pazarlığında küçük bir etkiye sahip uzun dönemdeki işsiz sayısının ve aynı zamanda NAIRU'yu da artmasına neden olur. İçerdekiler-dışardakiler teorisi ise yüksek işsizlik anlamına gelen, ücretlerin aşağı yöndeki uyumunu engelleyen içerdekilerin gücünü vurgular. Bu şartlar altında, dışardakiler işsizliği takip ederek işlerine geri dönme yolunu değerlendiremezler.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SORUNUNUN ANALİZİ

III.1. Türkiye'de İşsizlik Sorununa Genel Bir Bakış

Çalışmanın bu bölümü emek piyasası kuramları literatürü çerçevesinde Türkiye'de işsizlik sorununu analiz etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de eksik istihdam ve gizli işsizlik sorunu ile belirginleşen veri sorunu, bu konuda yapılacak uygulamaları büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Bu nedenle öncelikle işsizliğin ölçülmesi ve veri sorunu ele alınmış daha sonra da Türkiye'de işsizliğin nedenlerine yönelik kuramsal hipotezler test edilmiştir.

Türkiye'de işsizliğin nedenleri konusundaki uygulamalarda aşağıda belirtilen kuramsal çıkarımlarlar⁴⁵ incelenmektedir.

1. Emek piyasasının demografik yaklaşımında nüfus artışı, göç ve işgücüne katılım oranları gibi değişkenlerin işsizlik üzerindeki etkileri vurgulanmaktadır.

2. Emek piyasasında bölünmeler ve dual emek piyasası yaklaşımında, istihdamın yapısında ortaya çıkan bölünmelerin ve istihdamın niteliksel gelişiminin işsizlik sorununa yansımaları dikkate alınmaktadır.

3. Neoklasik iktisat emek piyasasının esnekliğini ve isteğe bağlı işsizliği, Keynesyen iktisat ise emek piyasasının katılığını ve istek dışı işsizliği ön plana çıkarmaktadır. Yeni Keynesyen iktisat verimliliğin üzerinde bir etkin ücret ödemesinin işsizliği artırıcı etkisini ele almaktadır.

4. İktisadi okulların çalışmalarının merkezinde yer alan makroekonomik değişkenlerdeki devresel dalgalanmalar, işsizliğin azalması ya da artması yönünde etkiler yaratmaktadır.

5. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişme ve sanayileşme sürecinde, *Lewis' in* üzerinde durduğu ve *Todaro' nun* geliştirdiği işgücü fazlasının absorbe edilmesi konusu, işsizlik sorununun anlaşılmasında önemli bir açıklama sunmaktadır. Bu süreçte sanayinin üretim ve yatırım yapısının ve sektörler arasındaki bağların

⁴⁵ Söz konusu yaklaşımlara ilişkin referanslar konu başlıkları içerisinde verilmiştir.

istihdam yaratma etkileri önem kazanmakta, bu sonucun ortaya konulmasında ise ihracatın ve teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkileri dikkat çekmektedir.

6. Okun yasası ekonomik büyümenin belirli bir trend değerini aştıktan sonra işsizliği azalttığını göstermektedir.

7. Phillips eğrisi enflasyon ve işsizlik arasındaki ters yönlü ilişki üzerinde durmaktadır.

Tablo-3 1923 yılından günümüze seçilmiş bazı yıllarda Türkiye'deki işsiz sayılarıyla açık işsizlik oranlarını göstermektedir. Tablo'ya göre, 1923 yılı hariç olmak üzere 1970'li yıllara kadar işsiz sayısı 500 binin, işsizlik oranı da % 6'nın üzerine çıkmamış, ancak 1970 yılından sonra bu oran % 6'nın altına düşmemiştir.

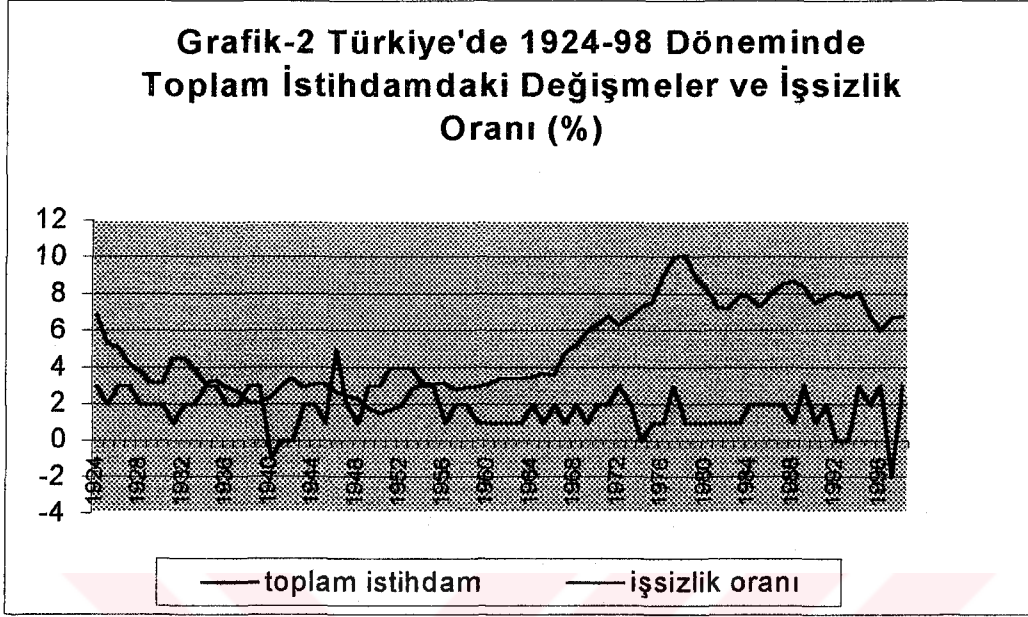
Tablo-3 1923-1998 Dönemi İşsiz Sayıları (1000 kişi) ve Açık İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	İşsiz Sayısı	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsiz Sayısı	İşsizlik Oranı
1923	537	9.1	1975	1240	7.6
1925	316	5.3	1980	1486	8.3
1930	208	3.2	1985	1376	7.3
1935	239	3.3	1990	1616	7.5
1940	190	2.4	1991	1787	8.4
1945	261	3.1	1992	1745	8
1950	139	1.5	1993	1722	8
1955	350	3.1	1994	1740	7.9
1960	384	3.1	1995	1522	6.6
1965	480	3.7	1996	1322	5.8
1970	941	6.4	1997	1545	6.9
			1998	1451	6.4
			1999	1730	7.3

Not: 1923-1987 yılları verileri Prof.Dr. Tuncer Bulutay'ın "Türkiye'de İstihdam, İşsizlik ve Ücretler" adlı 1995 yılı basımı kitabından alınmıştır. 1988-1998 yılları verileri DIE'ye aittir.

Grafik-2 ise 1924-98 döneminde Türkiye'de toplam istihdam ile işsizlik oranındaki tarihsel dalgalanmaları vermektedir. Genel olarak, toplam istihdamda hızlı genişlemelerin olduğu dönemlerde işsizliğin azalacağı, toplam istihdamda daralmaların olduğu dönemlerde ise işsizliğin artacağı yönünde bir beklenti bulunmaktadır. Grafığe göre toplam istihdam artarken işsizliğin azaldığı, ya da toplam istihdam azalırken

işsizliğin arttığı dönemler; 1932-34, 1941-42, 1950-54, 1956-58, 1960-64, 1973-75, 1978-80 ve 1994-98'dir.

III.2. Türkiye'de İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu

Gelişmiş ülkelerin toplumsal ortamında, açık işsizlik oranı, gerçekten o ülkelerin emek kaynaklarından ekonominin kullanamadığı, değerlendiremediği bölümü, yeterli olarak yansıtılabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin toplumsal ortamında ise, o ülkenin emek kaynaklarından ekonominin kullanamadığı değerlendiremediği bölüm, tıpa tıpa aynı tarif ve yöntemlerle ölçülse de açık işsizlik oranında yeterince yansımamaktadır (Hamurdan, 1978:3). Zira, gelişmekte olan ülkelerde emek kaynaklarından ekonominin kullanamadığı, değerlendiremediği bölüm değişik ve karmaşık şekillere bürünmekte, çok az bir bölümü açık işsiz olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkelere benzer bir şekilde, emek piyasası ve işgücü açısından sağlıklı ve güvenilir veri üretme konusunda önemli sorunlar yaşamaya devam etmektedir.

İşgücü piyasasının gelişimini izlemek için gerekli istatistikî bilgilerin alt yapısını, iktisaden faal nüfus, istihdam, eksik istihdam ve işsizlik ile ilgili veriler oluşturmaktadır (Özkaplan, 1999:). Bu veriler hem istihdam hem de diğer ekonomi

politikalarının yönlendirilmesine yardımcı olur. Türkiye’de işgücünün bütünü kapsayan ana veri kaynakları şunlardır:

1. Genel Nüfus Sayımı Sonuçları (GNS)
2. Türkiye İş Kurumu (TİK) Yayınları
3. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)
4. DİE Hanehalkı İşgücü Anketleri (HİA)

Buna göre Türkiye’de üç kamu kuruluşu piyasanın tümünü içeren farklı emek piyasası serileri oluşturmaktadır. Bunların yanında, kurumsal bazda daha dar kapsamlı veriler de söz konusudur: SSK (Çalışma hayatı istatistikleri, sendikalı işçiler, toplu iş sözleşmeleri, grev ve lokavt konuları), Bağ-Kur (Bağımsız çalışanlar ya da serbest çalışanlar), Devlet Personel Dairesi (memurlar) ve DİE (Yıllık İmalat Sanayii Anketleri ile tüm kamu ve 10 ve daha fazla kişi çalıştıran imalat sanayii çalışanları, bunlara ek olarak madencilik, otel, lokanta ve benzeri hizmet alt sektörlerine ilişkin işgücü sayıları), Yüksek Denetleme Kurumu (KİT çalışanları) (Kepenek, 1996:37).

Türkiye’de işsizlik rakamlarının hesaplanması girişimleri, 1988 HİA öncesi dönem ve 1988 HİA sonrası dönem şeklinde incelenebilir (Bulutay, 1995:233). 1988 yılına kadar, Türkiye’ de faal nüfus ve ayrıntısı ile ilgili bilgi derlenmesi, beş yıllık aralıklarla tekrarlanan Genel Nüfus Sayımları ve 1966 yılından itibaren kademeli olarak uygulamaya konulan hane halkı işgücü anketleri çerçevesinde sınırlı olarak yürütülmekteydi. Ancak elde edilen veriler parça parça olduğu için ve özellikle işgücü piyasasının izlenmesinde temel kaynak olan hane halkı işgücü anketi sonuçları bir zaman serisi içerisinde karşılaştırılabilir nitelikte olmadığı için DİE, düzenli aralıklarla devam eden ve zaman içinde karşılaştırılabilir veriler sağlayan HİA’ ni uygulamaya koymuştur (DİE, 1998).

Bu serideki anketleri öncekilerden ayıran özelliklerden biri, Ekim 1988 uygulaması ile başlayan anket sonuçlarının kurumsal olmayan sivil nüfus (okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla ya da orduvinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfus) bazında verilmekte olmasıdır. Bilindiği gibi Ekim 1988’ den önceki HİA sonuçları sadece toplam nüfusa göre ağırlıklandırılıp verilmekteydi (DİE, 1999:1).

Günümüzde, DİE' nin (1999) yapmış olduğu açıklamalara göre Türkiye'de bir kişinin istihdam edilmiş kabul edilebilmesi için;

- a- Referans dönemi içinde; ücret, maaş, yevmiye veya kâr karşılığı ya da ücretsiz olarak aile bireylerinden birine ait bir işyerinde en az bir saat çalışmış olması ya da,
- b- Referans döneminde çalışmamış olsa bile başında bulunmadığı bir işinin olması, yani işi ile bağlantısının olması,

şartları aranmaktadır. Uluslar arası Çalışma Örgütü' nce (ILO) geliştirilen standart işsiz tanımına göre ise işsiz kişide şu üç koşul birlikte aranmaktadır:

- a-İşi yok; Referans döneminde, ücretli ya da ücretsiz olarak veya kâr karşılığı hiçbir işte bir saat bile çalışmamış ve bir iş bağlantısı da yok,
- b-İş arıyor; kendi hesabına bir iş kurmak ya da ücretli olarak çalışmak amacıyla son 6 ay içinde bir iş aramış,
- c- İşbaşı yapmaya hazır; Onbeş gün içinde işbaşı yapmaya engel bir hali yok

Bununla birlikte, işsizlik oranlarının hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler ve DİE ile ILO ölçümlerinde ayrıntılarda ortaya çıkan farklılıklar nedeniyle, DİE çeşitli işsizlik tanımları geliştirmiştir. Aşağıda DİE' nin bu çerçevede geliştirdiği "seçenek işsizlik oranları" tanımlanmakta ve 1995 HİA çerçevesinde bu tanımlarlara ilişkin oranlar tablolarda gösterilmektedir.

Tablo-4 Seçenek İşsizlik Oranları I (%)

Cinsiyet ve Yerleşim Yeri	U ₁	U ₂	U ₃	U ₄	U ₅	U ₆	U ₇
Toplam							
Toplam	5.4	1.9	4.0	6.7	6.6	6.8	7.2
Erkek	5.2	2.4	4.0	6.2	6.6	6.5	6.9
Kadın	5.7	0.9	4.0	8.4	6.7	7.5	8.1
Kent							
Toplam	7.8	3.4	6.4	8.3	10.0	9.2	9.7
Erkek	6.0	3.5	5.3	6.5	8.0	7.4	7.8
Kadın	15.7	2.8	12.4	16.5	18.9	17.3	18.2
Kır							
Toplam	3.4	0.8	1.9	4.9	3.9	4.4	4.9
Erkek	4.4	1.2	2.5	5.6	5.1	6.6	7.0
Kadın	1.9	0.2	0.8	3.3	2.1	3.6	4.0

Kaynak: DİE (1997), İşgücü Piyasası Analizleri; Ekim 1995 HİA Verileri.

Tablo-5 Seçenek İşsizlik Oranları II (%)

Cinsiyet ve Yerleşim Yeri	Hanehalkı Reislerinin İşsizlik Oranı	İlk kez iş arayanların işsizlik oranı	Gençlerin işsizlik oranı (12-24)	Eğitilmiş gençlerin işsizlik oranı (15-24)
Toplam				
Toplam	3.2	37.2	13.5	27.3
Erkek	3.1	28.6	-	21.9
Kadın	6.9	56.6	12.0	37.3
Kent				
Toplam	4.6	40.2	24.4	28.9
Erkek	4.5	28.4	17.9	23.0
Kadın	11.4	61.9	30.7	38.0
Kır				
Toplam	1.4	31.1	8.5	23.7
Erkek	1.4	28.9	11.7	20.5
Kadın	1.4	38.9	4.6	35.4

Kaynak: DIE (1997), İşgücü Piyasası Analizleri; Ekim 1995 HİA Verileri.

Başlıca seçenek işsizlik oranları; U_1 = uzun dönemli işsizlik oranı (13 haftadan daha uzun süreli işsizlik oranı), U_2 = işini kaybedenlerin oranı (isteği dışında işini kaybedenlerin sivil işgücüne oranı), U_3 = Yetişkinlerin işsizlik oranı (25 + işsizlerin 25 + sivil işgücüne oranı), U_4 = tam zamanlı işsizlik oranı: tam zamanlı (tam gün) iş arayan işsizlerin tam zamanlı işgücüne oranı, U_5 = genel işsizlik oranı (toplam işsizlerin sivil işgücüne oranı), U_6 = ekonomik nedenlerle part-time çalışanları kapsayan işsizlik oranı ve U_7 = iş bulma ümidi kırık olan işsizlerin eklenmesiyle bulunan işsizlik oranıdır.

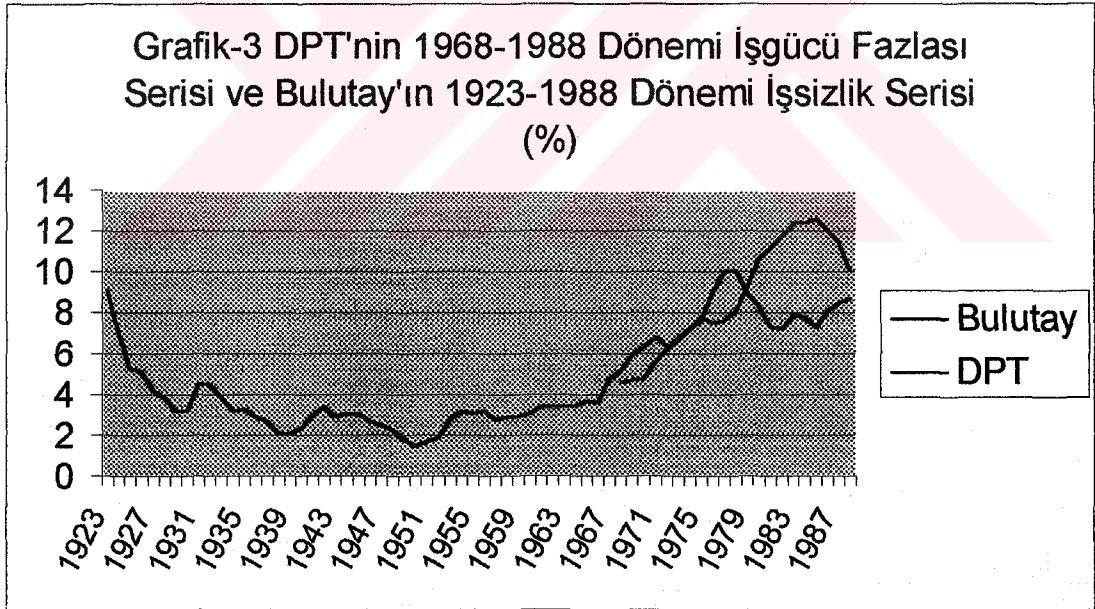
Tablo-4 ve Tablo-5 incelendiğinde; kentlerde kadınların işsizlik oranının yaklaşık % 15, eğitilmiş gençlerin işsizlik oranının ise yaklaşık % 30 ve ilk kez iş arayanlar arasındaki işsizlik oranının % 40 olması gibi dikkate değer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında, tanımlar arasında bir bütünlük olmadığı gözlenmektedir.

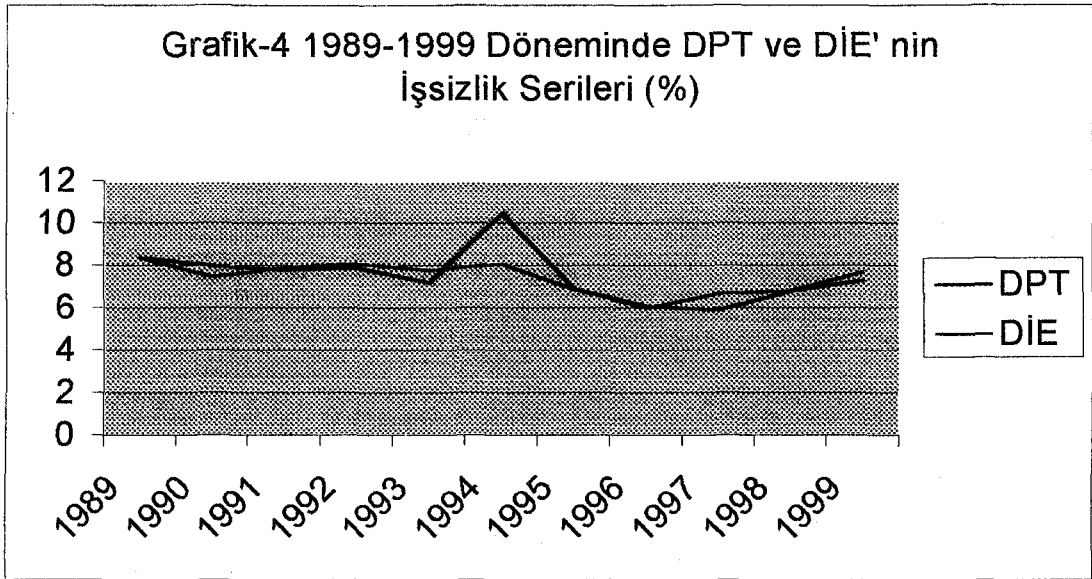
İşsizliğin ölçülmesi ve tanımlanmasında ortaya çıkan sorunlar, Türkiye' de yer alan kişi ve kurumların yaptıkları hesaplamaların da birbirinden farklı olmasına neden olmaktadır. Grafik-3 1923-1988 döneminde *Bulutay' ın* oluşturduğu işsizlik serisi ile, 1970-1988 döneminde DPT' nin⁴⁶ işgücü arzı-işgücü talebi verilerine dayanarak oluşturduğu işgücü fazlası tahminleri karşılaştırmaktadır. *Bulutay* (1995) seriyi oluştururken önce sayım yıllarından yola çıkmış, ara yıllardaki boşlukları başarılı sayım

⁴⁶ İşgücü Fazlası rakamları için; DPT, Kalkınma Planları, II, III, IV, V, VI, Ankara.

yıllarındaki artış oranlarıyla doldurmuştur, daha sonra da her yıl sabit fiyatlarla kişi başına yatırım rakamlarını bu yıllardaki işsizlik oranlarına ulaşmak için bir temel olarak kullanmıştır (Bulutay, 1995:255). 1968-1988 dönemine bakıldığında iki serinin birbirinden farklı bir görüntü çizdiği, sadece 1973-1978 döneminde birbiriyle örtüştüğü görülmektedir.

Grafik-4 ise 1989-1999 döneminde DPT ve DİE'nin serilerini karşılaştırmaktadır. Bilindiği gibi DİE 1988 yılından sonra altı ayda bir yapılan HİA sonuçlarına göre işsizlik serisini oluşturmaktadır. 1988' e kadar işgücü fazlası tahminlerini kullanan DPT ise, 1988' den sonra DİE Hane halkı işgücü sonuçlarını esas almakta, ancak DİE' nin bu verilerini, kendi geleneksel yaklaşımına uydurarak HİA'ların 12+ yaş yaklaşımı yerine 15+ yaş kesimini almaktadır. Buna karşılık, Grafikte de görüldüğü üzere, iki kurumun açıkladığı işsizlik oranları değişmekte, 1993 ve 1994 yıllarında aradaki fark büyük boyutlara ulaşabilmektedir.

Bu karşılaştırmalardan hareketle, işsizlik oranının özellikle tarımda istihdam edilenlerin çoğunun kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olduğu Türkiye’ de, işgücü durumunun değerlendirilmesinde yeterli bir gösterge olmadığı gerçeği ortaya çıkmakta ve bu aşamada *eksik istihdam* sorununun önemi ön plana çıkmaktadır. Eksik istihdamın ölçülmesinde şu anda DİE’ nin kullandığı iki ayrı grup vardır (DİE, 1998:528). Birinci gruptakiler, “*görülebilir eksik istihdam*” olarak kabul edilmekte ve referans döneminde, ekonomik nedenlerle 40 saatten daha az süre çalışıp mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla süre çalışmaya müsait olan kişiler ele alınmaktadır. İkinci gruptakiler, “*görülemeyen eksik istihdam*” olarak kabul edilmekte ve mevcut işinden elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmediği gibi nedenlerle mevcut işini değiştirmek istediğini ya da ikinci bir iş aradığını bildiren kişilerdir. Burada görülebilir işsizlik kavramı istatistiksel bir kavram olarak görülürken, görülemeyen işsizlik kavramı analitik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ek-1, DİE’ nin Nisan 1999 itibariyle hesapladığı işgücü miktarını, işsizlik, eksik istihdam ve katılma oranlarını ILO standartlarına uygun bir çerçevede göstermektedir. Buna göre 1999 Nisan ayı itibariyle, Türkiye’ de işsizlik oranı % 7.3, eksik istihdam oranı % 6.9 ve işgücüne katılma oranı % 48.7 olarak gerçekleşmiştir. Tablo-6 ise yine DİE’ nin ILO standartlarına göre yeniden gözden geçirerek açıkladığı 2000 Yılı II.Dönem Hanehalkı İşgücü Sonuçlarını göstermektedir. 2000 yılı II. Dönem HİA uygulamasında işsiz sayısı 1 milyon 415 bin, işsizlik oranı ise % 6.2 olarak tahmin

edilmiştir. 2000 yılı I. Dönem sonuçları ile 2000 yılı II. Dönem sonuçları karşılaştırıldığında, işsizlik oranının % 8.3'ten, % 6.2'ye düştüğü görülmektedir.

İşsizlik oranı, 2000 yılı II. Döneminde Türkiye genelinde cinsiyet ayrımında önemli bir farklılık göstermemektedir. Buna karşılık; kentsel yerlerde işsizlik oranı toplamda % 8.9, erkeklerde % 7.8 ve kadınlarda % 13.2 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal yerlerde ise bu oran % 3 civarındadır. Eğitimli gençlerin işsizlik oranlarına bakıldığında ise, Türkiye genelinde I.Dönemde % 23.7 olan işsizlik oranının, II. Dönemde % 20.2 olarak gerçekleştiği görülmektedir (DİE, 2000).

Tablo-6 Hane halkı İşgücü Anketi Temel Göstergeleri, 2000

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	I.Dönem	II.Dönem	I.Dönem	II.Dönem	I.Dönem	II.Dönem
15 ve Daha Yukarı Yaştaki						
Nüfus	44 489	44 617	27 148	27 478	17 261	17 139
İstihdam (Bin Kişi)	19 006	21 312	10 461	11 293	8 545	10 019
İşgücüne Katılma Oranı (%)	46.7	50.9	43.0	45.1	52.4	60.3
İşsiz (Bin Kişi)	1 728	1 415	1 221	1 105	499	309
İşsizlik Oranı (%)	8.3	6.2	10.4	8.9	5.5	3.0
Eğitimli Genç ¹	23.7	20.2	23.4	21.6	24.6	16.6
Eksik İstihdam Oranı (%)	9.1	7.4	8.5	8.9	9.8	5.5

Kaynak: DİE (2000), *2000 Yılı Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*,
<http://www.die.gov.tr/Turkish/Sonist/Isgucu/111000.htm>.

1. 15-24 yaş grubu içinde, lise ve daha yüksek eğitimli olanlar.

Sonuç olarak; Türkiye'de işsizliğin ölçülüp sayısal hale getirilmesinde, birbirinden farklı yöntem ve kapsamları bulunan, üç yöntem bulunmaktadır⁴⁷ : HİA (DİE), İşgücü Piyasası Kayıtları (İİBK) ve İşgücü Fazlası Tahminleri (DPT). Aşağıda Türkiye' de işsizliğin ölçülmesi deneyimlerinde kullanılan bu yöntemler için genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. Türkiye'de nüfus sayımları her beş yılda bir yapılmaktadır ve sayımlarda doğrudan sayım yöntemi kullanıldığından, işgücü konusunda en doğru verilerin bu kaynaktan sağlanabileceği beklenmektedir. Ancak elde edilen sonuçlar bu beklentiyi olumsuz şekilde etkileyecek niteliktedir. Bu konuda yapılan bir saptamaya göre⁴⁸ ; 1990

⁴⁷ Ek-2 söz konusu yöntemleri, DİE (1986) doğrultusunda tanımlamakta ve örneklendirmektedir.

⁴⁸ Y.Kepenek – N.Yentürk (2000), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 408.

Genel Nüfus Sayımı' nda işgücüne dahil olanlar toplamı 24.7 milyon, istihdam edilenler ise 23.4 milyon dolayındadır ve bu durumda iş arayanların sayısı 1 335 bin kişi ve işsizlik de sadece yüzde 5.4 olmaktadır.

2. Türkiye'de toplam işsizlik oranını, güvenilir bir şekilde gösteren aylık veya üçer aylık veriler bulunmamakta, kayıtdışı ekonomi sorunuyla birlikte etkinliğini yitiren TİK' in (Eski adıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu, İİBK) hazırlamakta olduğu aylık bültenler işsizliğin gerçek boyutlarını ortaya koyacak bir yapıdan giderek uzaklaşmaktadır. Tablo-7, 1950'li yıllardan sonra hızlanan kentleşme süreciyle TİK' e yapılan başvuruların arttığını ve işe yerleştirme oranlarının da yükseldiğini, 1980'li yıllardan ise başvurularda azalmaların olduğunu göstermektedir.
3. 1966 yılında başlayan ve 1967, 1968 ve 1969'da deneme niteliğindeki uygulamalarla devam eden HİA kırk yıllık süreçte Türkiye'deki işgücü kaynaklarının genelini yansıtmaktan uzak kalmıştır. Örneğin 1973-74 yıllarında nüfusu 20.000 den az sadece 400 kırsal yerleşim yerinde HİA uygulanmış, 1982 Ekim'inde nüfusu 10.000'den fazla 49, 1983 ve 1984'de ise 54 yerleşim yerinde HİA uygulanmıştır. 1985'de tüm nüfus gruplarını içeren 302 yerleşim yerinde anket düzenlenmiştir (DİE, 1985:5). Dolayısıyla 1980'li yıllara kadar toplam işsizlik göstergesi olarak sadece DPT'nin hazırladığı toplam işgücü fazlası oranı üzerinde durulmuştur.

Tablo-7 TİK Verileri, 1950-98

	<u>Başvurular (bin kişi/Yıl)</u>	<u>İşe Yerleştirme Oranı (%)</u>
1955-59	603	87,4
1960-64	569	74,0
1965-69	491	61,5
1970-74	600	64,4
1975-79	753	43,6
1980	505	32,3
1985	513	30,8
1990	672	42,1
1991	691	39
1992	815	36,6
1993	547	48,8
1994	363	66,9
1995	336	78,6
1996	411	59,1
1997	468	57,2
1998	430	35,3

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-90;

Y.Kepek-N.Yentürk (2000), *Türkiye Ekonomisi*, s.409.

4. DPT' nin geliştirdiği işgücü fazlası tahminleri, işgücü arzı yönünden hesaplamalara dahil edilen nüfusun kapsam olarak net olmaması ve büyük bir nüfus kesimini dışlamasından, işgücü talebi yönünden ise tahminlerde kabul edilemeyecek kadar yüksek katma değer esnekliklerinden dolayı yetersiz kabul edilmektedir ⁴⁹.
5. İşgücü arzının tahmin edilmesinde "işgücüne katılma oranı"dan yararlanılmakta ve 15-65 aktif yaş grubu "işgücüne katılma oranı" ile çarpılarak toplam işgücü arzı elde edilmektedir (Törüner, 1991:7). Gerçekte işgücüne katılma oranı bulunurken bu oranda işsizlerin de içerilmesi gerekirken DPT tahminlerinde kullanılan oranlarda, işsizler yer almamaktadır. Bu ise işgücü arzının olduğundan düşük çıkmasına yol açmaktadır. Diğer yandan, işgücüne katılma oranları genç nüfus içinde okullaşma oranının artması, kadın nüfusun büyük bir kısmının ev kadını olması sonucu azalan bir eğilim göstermektedir.
6. Ekte verilen yöntemlerde, işsizliği oluşturan alt değişkenlerin ölçülmesinde kullanılan kaynaklar çoğunlukla birbirinin aynısıdır. Örneğin Hane halkı İşgücü Anketlerinde kullanılan faal işsizler veya iş arayan işsizler; İİBK'na kayıtlı aylık işsiz sayıları, DİE'nin işgücü hane halkı anketleri ve DİE'nin genel nüfus sayımlarındaki işsiz sayılarından, İş bulma ümidi kırılmış işçiler veya iş aramayan işsizler; Genel nüfus sayımları ve işgücü hane halkı anketlerinden, tarımsal işgücü fazlası ise; genel nüfus sayımları, kırsal yerler işgücü hane halkı istatistiki verilerinden yararlanılarak derlenmektedir.
7. Türkiye'deki sayım ve anketlerde, ücretsiz aile işçileri istihdam içerisinde ve istihdamı yükseltici bir biçimde gösterilmektedir.
8. Kaçak veya yasa dışı çalışanların DİE'nin işyerleri anketlerinde ve SSK istatistiklerinde yer almadığı, ancak genel nüfus sayımlarında rapor edildiği varsayılmaktadır.
9. 1982 yılında yapılan Uluslar arası Çalışma İstatistikleri Konferansında görülemeyen eksik istihdamın ölçülmesinin zor olması ve bu konuda uluslar arası bir standart belirlenememesi nedeniyle, görülemeyen eksik istihdamın ölçülmesinin göz ardı edilebileceği, eksik istihdamın görülebilir eksik istihdamın ölçülmesiyle sınırlandırılabilceği belirlenmişti (DİE, 1997, 84).

⁴⁹ Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında yapılan hesaplamaların yetersiz olduğu DPT tarafından ifade edilmiştir (DPT:1970:1)

III.2.1. Türkiye' de İşsizliğin Ölçülmesini Zorlaştıran Faktörler

III.2.1.1. Gizli İşsizlik

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde işsizlik, insanların tamamıyla işsiz kalmalarından çok, az çalışmaları şeklinde kendini göstermektedir. Bu tür bir işsizliğin nedeni, devrevi işsizlikten farklı olarak, yalnız talep yetersizliği değil, fakat daha çok fiziki çalışma olanaklarının, diğer bir deyişle, sermaye teçhizatının eksik oluşuyla da ilişkilendirilmektedir.

Türkiye açısından gizli işsizlik sorunu, işsizliğin ölçülmesini zorlaştıran en önemli faktörlerden birisidir. Türkiye'de özellikle tarım kesiminde önemli ölçüde bir gizli işsizlik bulunduğu inancı, dünya iktisadi gelişme literatüründe gizli işsizlik kavramının gittikçe artan bir önem kazandığı 1950' lerde yayılmaya başlamıştır (Türkay, 1969:75). Ancak, Türkiye verilerini kullanarak bu iddiayı test etmek amacıyla o yıllarda dikkate değer çalışmalar yapılmamıştır. Bununla birlikte Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında gizli işsizlik tahminlerine yer verilmeye başlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Plân çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla tarım sektörü için ilk kez 1955 ve 1960 yıllarını kapsayan bir gizli işsizlik hesabı yapılmıştır. Gizli işsizlik tahminlerinde Devlet Su İşleri Proje ve Araştırma Dairesi'nce yapılan çalışmalardan yararlanılmış ve büyük ölçüde *Rosenstein-Rodan'ın* Güney İtalya için kullandığı modelden yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmada gizli işsizlik aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır (Ekin, 1971:306).

İşgücü Talebinin Hesabı:

$$T_i = \sum_{j=1}^n a_j \cdot b_j$$

İşgücü Arzının Hesabı:

$$M_i = k_i(m + 0,8f)$$

Gizli İşsizliğin Hesabı:

$$U_i = \frac{M_i - T_i}{k_i}$$

i= Aylar (I,II,..XII)

j= Ürünler ve hayvancılık çeşidi.

a= Belirli bir ürünün bir hektarının işlenmesi için veya bir hayvan için (i) ayında gerekli işgücü

b= Ekilen arazi sahası veya hayvan sayısı

T= tarımda ihtiyaç duyulan toplam işgücü

k= Aylık çalışılan işgünü sayısı

M=Erkek işgücüne çevrilmiş işgücü

m= tarımda erkek işgücü

f=tarımda kadın işgücü

U=erkek işgücü cinsinden gizli işsizlik

Tablo-8 1967-72 döneminde, DPT tarafından yapılan çalışmalar sonucunda hesaplanan gizli işsizlik tahminlerini göstermektedir. Burada gizli işsizlik oranının hesaplanabilmesi için şu şekilde bir yöntem izlenmiştir. Öncelikle çeşitli tarımsal ürünlerin her biri için gerekli yıllık işgücü girdisi (insan-saat) tahmin edilmiştir. Yıllık toplamlar, tarımsal faaliyetlerin mevsimlik özelliklerine göre, bir veya birkaç aylık dönemlere ayrılmıştır. İnsan-saat olarak hesaplanan işgücü ihtiyacı, bir kişinin haftada belirli bir süre çalışacağı varsayımına göre, insan sayısına dönüştürülmüştür. Hesaplama ikinci adım, işgücü arzının tahminidir. Bunun için önce plânda kullanılan nüfus projeksiyonlarından 15-64 yaş grubu rakamları alınmıştır. Tarım dışındaki sektörlerde istihdam edileceği tahmin edilen kimseler sayısı 15-64 grubu rakamından çıkarılmıştır. İşgücü talebi ile işgücü arzı arasındaki fark istihdam edilmeyen işgücü miktarını vermektedir. Tarımda kullanılmayan işgücü miktarı mevsimlere göre büyük farklar göstermektedir. Bu bakımdan, işgücü talebinin azami olduğu Temmuz-Ağustos döneminde kullanılmayan işgücü miktarı gizli işsizlik hacmi olarak kabul edilmiştir. Diğer dönemlerdeki işgücü fazlası tarımdan çekilebilecek gizli işsizliği değil ancak mevsimlik işsizliği göstermektedir.

Tablo-8 Tarımda Azami Mevsimlik İşgücü Talebi, İşgücü Arzı ve Gizli İşsizlik (Bin Kişi)

Yıllar	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Azami Mevsimlik İşgücü Talebi	9,173	9,350	9,510	9,680	9,850	10,025
İşgücü Arzı	10,083	10,151	10,163	10,143	10,154	10,138
Gizli İşsizlik	910	801	653	463	304	113
Gizli İşsizlik Oranı	9,9	8,6	6,9	4,8	3,1	1,1

Kaynak: Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl, s.133.

Literatürde, gizli işsizliğin ölçülmesinde, istihdamın üç önemli özelliği dikkate alınarak üç olası yaklaşım kullanılmaktadır : üretim yaklaşımı, gelir yaklaşımı ve algı yaklaşımı (Sen, 1975:32). Üretim anlamında gizli işsizlik, geleneksel tarımsal üretim alanından işgücünün bir kısmının çekilmesi sonucu toplam üretimin değişmemesi durumu anlamına gelmektedir. Gelir yaklaşımında, sosyal bir problem olması açısından yetersiz gelirin konuyla ilgisi araştırılmakta ve bunun işsizlik kriteriyle ilgisi ele alınmaktadır. Burada gelirin yüksek olması ya da düşük olmasından çok, kişinin işi üzerindeki performansının geliri üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır. Algı yaklaşımı, üretim ve gelir anlamlarında gizli işsiz olarak kabul edilen kişinin kendini işsiz görüp görmemesiyle yakından ilişkili bir konudur.

Gizli işsizliğin söz konusu kriterler doğrultusunda ölçülmesi özellikle sağlıklı istatistiksel veri elde edilebilmesi ve seriler oluşturulması açılarından son derece sorunlu bir alandır. Bu nedenle bu alanda farklı yöntemler geliştirilmektedir. Bunlardan bir tanesi DPT'nin Türkiye'de "işgücü fazlasının" ölçülmesiyle ilgili geliştirdiği ve 1962 yılından 1989 yılına kadar kullandığı tahmin yöntemidir. DPT tarafından hesaplanan işgücü fazlası, yaygın bir açık işsizlikten çok, mevcut işgücünün marjinal sektörlerde düşük verimlilikle, düşük ücretle istihdam edilmesi şeklinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle DPT'nin geliştirdiği işgücü fazlası yaklaşımı, kısmen de olsa tarım sektöründeki gizli işsizliğin değerlendirilmesinde kullanılabilecek bir yöntemdir. İşgücü fazlası, işgücü arzı ile tarım ve tarım dışı talebinin meydana getirdiği toplam işgücü talebi arasındaki farktan oluşmaktadır ve şu şekilde formüle edilmektedir (Bircan, 1987:76):

$$TIF = I_i + Ü_i + T_{if} + YD_{if} \quad 3.1.$$

Burada, TIF toplam işgücü fazlasını, I_i faal yahut iş arayan işsizleri, $Ü_i$ ümidi kırılmış işçiler veya iş aramayan işsizleri, T_{if} tarımdaki işgücü fazlasını (tarımdaki gizli işsizler) ve YD_{if} yurt dışında çalışan işgücünü göstermektedir. Toplam işgücü fazlası oranı ise şu şekilde gösterilmektedir:

$$TIF_0 = \frac{I_i + Ü_i + T_{if} + YD_i}{TI + YD_{if}} \quad 3.2.$$

Aslında, yurt dışında çalışan işgücü Türkiye'deki işgücünü oluşturmadığı için bu formülde yer almamalıdır. Ancak, DPT yurt dışında çalışan işgücünün Türkiye'ye dönmesi ve toplam işgücüne dahil olması olasılığını hesaba katarak bunu formülde kullanmıştır.

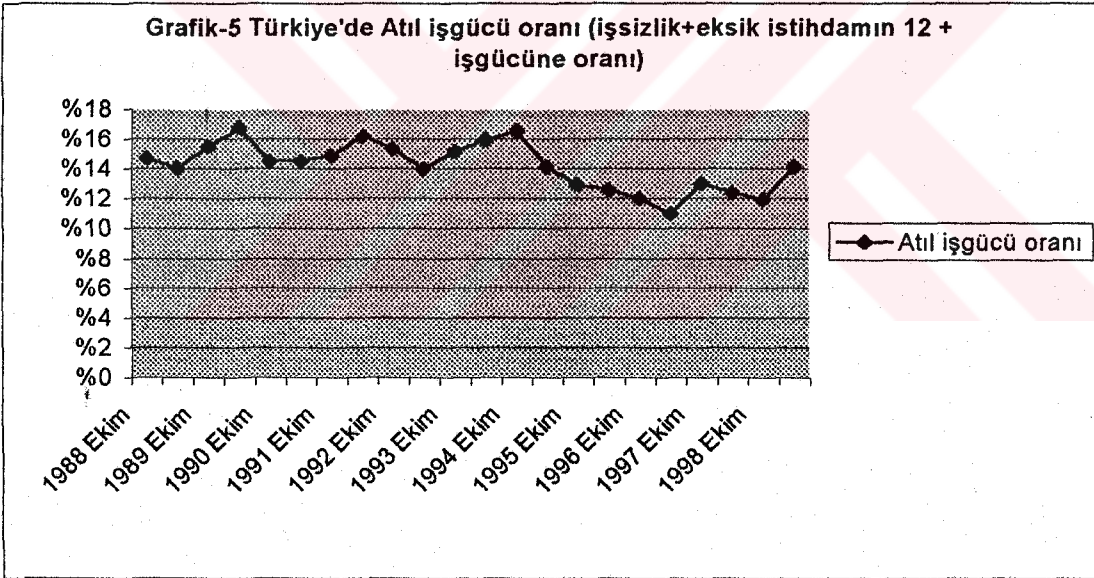
Tablo-10 DPT tarafından yukarıdaki eşitliğe göre hesaplanarak yayınlanan işgücü fazlasının gelişimini vermektedir. Tablo, toplam işgücü fazlası rakamlarına karşın, tarımdaki işgücü fazlasının bir azalma eğilimi içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu azalma, iç göçler, yurt dışına işçi çıkışı, başka sektörlerle geçme gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte bu rakamlardan çıkartılabilecek en önemli sonuç, en faal mevsimlerde bile bu kişilere gereksinim duyulmaması ve bu

işgücünün sektörden alınmasıyla üretimde herhangi bir değişimin olmaması yönünde olmaktadır.

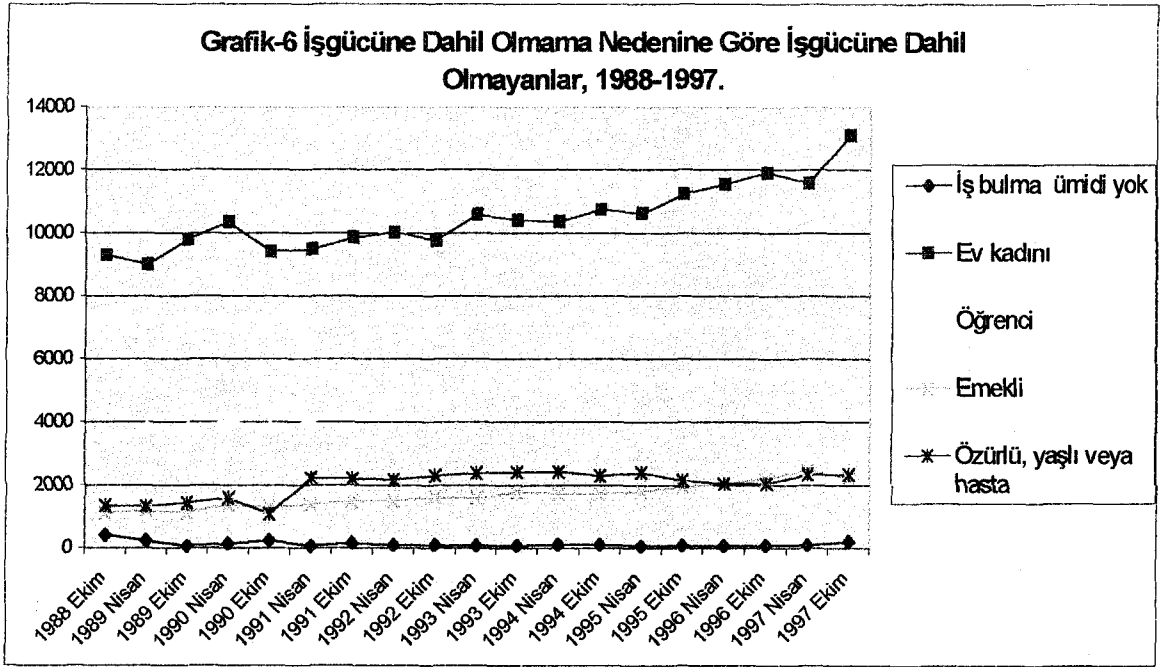
Tablo-9 Türkiye'nin Emek Piyasası Dengesi (1970-1989) (Erkek +Kadın)

(15 + Yaş)	(Ekim-Bin Kişi)				
	1970	1975	1980	1984	1989
1. İşgücüne Katılma Oranı (%)	71,76	68,46	63,10	60,03	56,92
2. Sivil İşgücü Arzı	14375	15916	17063	18016	19457
3. Sivil İşgücü Talebi	13682	14696	15231	15706	17174
4. Tarım Dışı İşgücü Fazlası	692	1220	1832	2310	2283
5. Tarım Dışı İşgücü Fazlası Oranı (%)	4,8	7,7	10,7	12,8	11,7
6. Tarımda Gizli İşsizler	1100	900	700	665	414
7. Toplam İşgücü Fazlası	1792	2120	2532	2975	2697
8. Toplam İşgücü Fazlası Oranı (%)	12,5	13,3	14,8	16,05	13,9
9. 15+yaş Çalışan Başına Bağımlı Nüfus	1,60	1,72	1,94	2,12	2,18
Sivil İşgücü Arzı					
Erkek	8911	10421	11363	12313	13753
Kadın	5464	5495	5700	5703	5704

Kaynak: Kalkınma Planı Beşinci Yıl, s.131, 1984.

Grafik-5 1988 Ekim-1999 Nisan döneminde Türkiye'de atıl işgücü oranını göstermektedir. Grafik atıl işgücü oranının söz konusu dönemde bir dalgalanma içinde olduğunu, ancak 1995-1997 arasındaki düşüşün son dönemde yerini yükselişe bıraktığını göstermektedir. Grafik-6 Türkiye'de gizli işsizliğin açığa çıkarılmasında rol oynayan önemli bazı unsurları ele almaktadır. Bu göstergeler içerisinde özellikle iş bulma ümidi olmayanların ve ev kadınlarının sayısındaki artışlar dikkat çekicidir.

Gizli işsizliğin ölçülmesinde kullanılabilecek diğer bir yöntem, sektörel açılardan üretim, istihdam ve verimlilikteki değişim oranlarını ve düzeylerini araştırmaktır. Buradaki amaç *Robinson'un* çizmiş olduğu düal ekonomi portresi yardımıyla gelişmiş sektördeki (A) ve geri kalmış sektördeki (B) istihdam düzeylerini tespit etmektir. Bilindiği gibi gizli işsizlik çok düşük verimlilikle çalışan sektörlerdeki istihdam olarak tanımlanmaktadır. Burada çok düşük verimlilikle, imalat sanayii ürünlerinin ticarete konu olması ve verimlilik düzeyi ve büyümesinin uluslararası rekabetin temel hedeflerinden birisi olması nedeniyle, imalattaki kişi başına üretimin % 80' ninden daha düşük bir kişi başına üretim kastedilmektedir (Eatwell, 1995: 25).

III.2.1.2. Kayıtdışı İstihdam

Formel sektör ve informal sektörün tanımlanması ve özelliklerinin belirlenmesi konusunda, literatürde çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. *Berenguela'nın* (1988)⁵⁰ formel ve informal sektör arasında, üretim piyasası, faktör piyasası, teknoloji ve sanayi organizasyonu konularında ortaya çıkan farklılıkları ele alan yaklaşımı Ek-2'de özetlemektedir. Buna göre faktör piyasalarında formel sektör; kısıtlı giriş ve sendikalaşma, işgücü yasası, firmaların yerel ve yabancı kredi olanakları ve genelleşmiş

⁵⁰ R.M.S. Berenguela (1988), *Informal Sector, Labor Markets, and Returns to Education in Peru*, The World Bank, Washington.

kredi işlemleri çerçevesinde işlerlik kazanırken, informel sektör; girişin rekabetçi bir ortamda engellenmediği, işgücü yasası ile uyuşmayan, kendi kendini finanse eden firmaların yer aldığı bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye işgücü piyasalarına ilişkin sektörel işgücü kullanımı ve ücret yapısı konusundaki veriler önemli eksiklikler içermektedir. Bu açıdan DİE' nin yayınladığı, sürekliliği ve sektörel ayrımı en geniş veri tabanı durumundaki imalat sanayii istatistikleri dikkate alındığında, bu kaynaktaki işgücü kullanımına ilişkin verilerin 25 ya da 10 ve üstü kişi çalıştıran işyerlerine ait olduğu ve yalnızca "ücretli/kayıtlı" emek kategorisini içerdikleri görülmektedir. Oysa, bu alanda yapılan çalışmalar, Türkiye işgücü piyasalarında kayıt dışı/marjinal işgücü kullanımının önemi ölçüde yaygın olduğunu ve bu eğilimde giderek artış gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Köse ve Yeldan, 1998a:59). Bu konuda yapılan bir çalışmanın⁵¹ çalışmanın verilerine göre, ekonomideki marjinal işgücü kullanımının 1980' li yıllar boyunca önemli ölçüde arttığı ve marjinalleşme oranının 1994 yılı özel imalat sanayii istihdamının yaklaşık olarak % 53'üne yükseldiği ortaya konulmaktadır. Çalışma ayrıca, özel imalat sanayiinde bir milyonun üzerinde (1.165.794) kişinin kayıtsız olarak çalıştığını ve ekonomide taşeronlaşma eğilimlerinin arttığını ileri sürmektedir.

Kayıt dışı işçilik olgusu ülkemizdeki kayıt dışı ekonomi ile yakından ilişkilidir. Türkiye'de ve dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal olaylar kayıt dışı işçiliğin başlıca nedenleri arasında sayılabilir. Bununla birlikte, artan nüfus ve kentleşme olgusu, eve iş verme, taşeronlaştırma, işçi ve işveren üzerindeki istihdamla ilgili mali yükümlülüklerin yüksekliği ve ücretten yapılan kesintiler, sendikalı işçi sayısının giderek azalması, SSK'nın örgüt yapısından kaynaklanan sorunlar informel işçiliğinin yaygınlaşmasında rol oynayan diğer unsurlardır (Karadeniz, 1999:252). Son olarak Türkiye'de, "rekabet baskısının şirketleri firma içi rekabeti kabul etmeye, küçülmeye, kaynakları dışarıda aramaya ve üretim birimlerini bağımsız kâr merkezleri olarak yeniden düzenlemeye itmesinin bu konuda önemli bir rol oynadığını ileri sürülmektedir (Çetik ve Akkaya, 1990:60). Çünkü artan işsizlikle birlikte bu gelişmeler, geçici ya da yarı-zamanlı işçilere olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu durum ise, işgücünün marjinalleşmesi ve kaçak hale

⁵¹ Söz konusu çalışma Köse ve Yeldan'ın (1998b) 1990' lı yıllarda Özel İmalat Sanayii için yapmış oldukları çalışmadır.

gelmesine yol açabilmektedir. Türkiye ile Avrupa Birliği ve OECD ülkelerin, net ücret artışları ve kesinti oranları açılarından karşılaştırılmaları Ek-4' de yapılmaktadır. Buna göre tabloda yer alan tüm ülkelere göre net ücret artışları en düşük, kesinti oranları ise en yüksek ülke Türkiye'dir. Diğer bir yaklaşımla, Avrupa Birliği'nde net ücretler ortalama % 82,9 ve kesinti oranı % 17,1, OECD ortalamasında net ücretler % 85,5 ve kesinti oranları % 14,5 iken, Türkiye'de net ücret artışı % 68,8 kesinti oranı ise % 31,2 dir (TİSK, 1996).

Türkiye'de kayıt dışı istihdama yönelişin göstergelerinden birisi de çalışanların toplumsal güvenliği konusudur. Türkiye' de toplumsal güvenliğin üç ana ögesi bulunmaktadır: Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur. Ancak, toplumsal güvenin sayısal gelişmelerinin kapsam olarak yetersiz olduğu bilinmektedir. İşgücünün yaklaşık yarısını oluşturan tarımsal işgücünün sigorta kapsamı dışında tutulması bunun önemli bir kanıtıdır⁵².

Bu çalışmada kayıtdışı istihdamın boyutlarının gösterilebilmesi için iki konu üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi Genel Nüfus Sayımı sonuçlarındaki işgücü rakamlarıyla Hanehalkı İşgücü Anketi' ndeki işgücü rakamlarının karşılaştırılmasıdır. Burada amaç, sayımlar arasında ortaya çıkacak bir farklılığı yakalayarak, kayıtdışı istihdam konusunda bir fikir edinmektir. 1990 yılı için her iki sayımın sonuçları aşağıda gösterilmektedir⁵³. Sayım sonuçları karşılaştırıldığında, GNS' de yer alan 3 milyon 434 bin kişinin HİA' nın istihdam rakamları içinde yer almadığı, dolayısıyla kayıtlı olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak GNS'de çıkan işsizlik oranı (% 5,8), HİA' da çıkan işsizlik oranına göre (% 8,1) oldukça düşük görülmektedir. Bununla birlikte kadın ve erkek açısından bir karşılaştırma yapıldığında; kadınlarda kayıtlı olmama durumunun (1 milyon 864) erkeklere (1 milyon 302) göre çok daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁵² DİE' nin 1999 HİA sonuçlarına göre, tarım sektöründe istihdam edilenlerin % 90' ının herhangi bir güvenlik kurumuna kayıtlı olmadan çalıştığı, sanayi sektöründe bu oranın % 30,8, hizmetler sektöründe ise % 22 olduğu görülmektedir (DPT, 2001a: 51).

⁵³ Rakamlar, "DİE, Çalışma İstatistikleri 1997" isimli çalışmadan alınmış olup, HİA sonuçları 1990 yılının Ekim ayına aittir.

İşgücü (GNS)

Toplam	24.727
İstihdam Edilenler	23.381
Sayımdaki İşsizler	1.345

İşgücü (HİA)

Toplam	21.562
İstihdam Edilenler	19.947
Sayımdaki İşsizler	1.616

Fark

Toplam	3.165
İstihdam Edilenler	3.434
İşsiz	271

İşgücü (GNS)

Toplam (Erkek)	16.074
İstihdam Edilenler	14.973
Sayımdaki İşsizler	1.100

İşgücü (HİA)

Toplam (Erkek)	14.772
İstihdam Edilenler	13.669
Sayımdaki İşsizler	1.103

Fark

Toplam (Erkek)	1.302
İstihdam Edilenler	1.304
İşsiz	3

İşgücü (GNS)

Toplam (Kadın)	8.653
İstihdam Edilenler	8.408
Sayımdaki İşsizler	245

İşgücü (HİA)

Toplam (Kadın)	6.789
İstihdam Edilenler	6.277
Sayımdaki İşsizler	512

Fark

Toplam (Kadın)	1.864
İstihdam Edilenler	2.131
İşsiz	267

Tablo-10 Kayıtdışı Ekonominin İstihdam Boyutu

	1988	1993	1996
Toplam İstihdam	18.542.000	19.905.000	21.698.000
Ücretli ve Yevmiyeli	7.393.000	8.186.000	9.015.000
İşveren	629.000	1.161.000	1.225.000
Kendi Hesabına Çalışan	4.602.000	4.694.000	5.229.000
Ücretsiz Aile İşçisi	5.918.000	5.865.000	6.229.000
Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Tabi Olanlar	7.725.673	8.520.196	9.224.760
T.C Emekli Sandığı	1.550.000	1.601.000	1.878.000
SSK	3.271.013	3.976.702	4.624.330
Bağ-Kur	2.819.660	2.870.158	2.650.965
Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Tabi Olmayanlar	10.816.327	11.384.804	12.473.240
Ücretsiz Aile İşçisi	5.918.000	5.865.000	6.229.000
SSK ve Bağ-Kur kapsamında olup			
Sigortasız çalışanlar	4.898.327	5.519.804	6.244.240

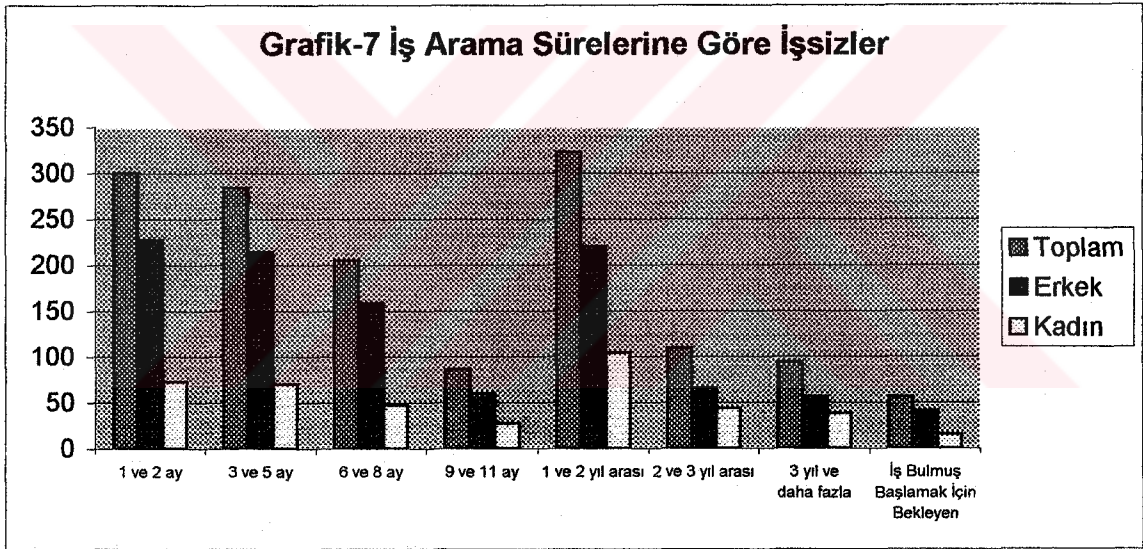
Yukarıdaki verilere göre ücretsiz aile işçiliği veya dışarıda kayıtsız çalışma konusu gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, üzerinde durduğumuz ikinci bir konu, Sosyal Güvenlik Kurumları' na (SGK) olan kayıtlılık durumudur⁵⁴. Tablo-10'de 1988, 1993 ve 1996 yıllarında işteki durumlarına göre toplam istihdamla, SGK'ya tabi olanlar

⁵⁴ Rakamlar, "DİE, Çalışma İstatistikleri 1997" isimli çalışmadan alınmıştır.

karşılaştırılmakta, böylece istihdamın ne kadarının SGK dışında olduğu tespit edilmektedir. Sonuçlara bakıldığında, ücretsiz aile işçi sayısı çıkarıldıktan sonra bile, önemli büyüklükte rakamlar elde edilmiştir. 1988’ de 4.898.327 olan söz konusu rakam, 1996 yılında 6.244.240’ a yükselmiş, dolayısıyla ekonomide sigortasız çalışan sayısı yaklaşık olarak % 28 büyümüştür.

III.2.1.3. Geçici ve Mevsimlik İşsizlik

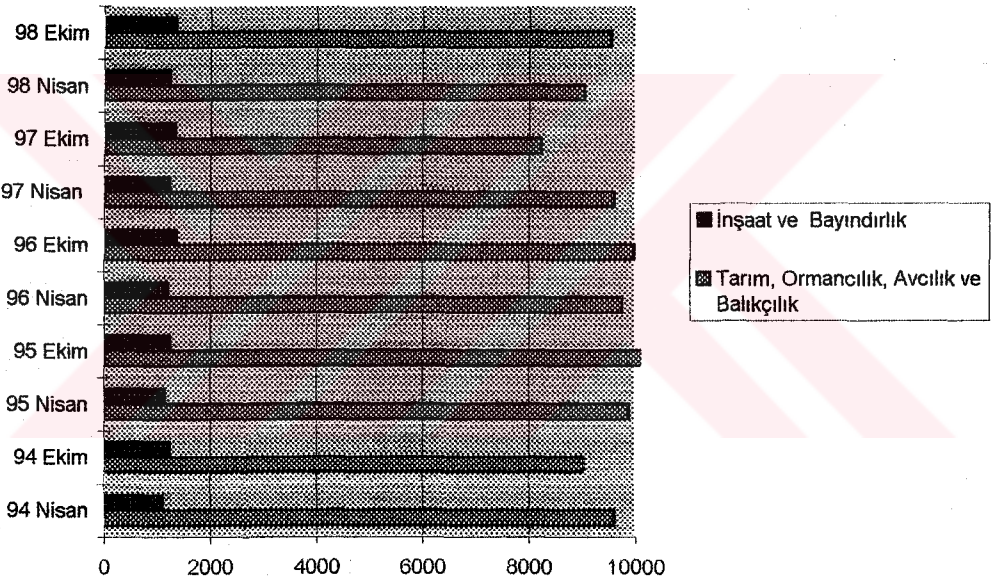
Geçici ve Mevsimlik işsizlik açık işsizlik türleri içerisinde yer alsa da, Türkiye’ de bu konudaki verilerin yeterli ve sağlıklı olmadığını, dolayısıyla işsizliğin ölçülmesi konusunda diğer sorunlu bir alanı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Grafik-7, 1998 yılında Türkiye’de işsizlik sürelerini göstermektedir. Buna göre insanlar en çok 3-5 ay arasında ve 1-2 yıl arasında bir süreyle işsiz kalmaktadır.

Geçici işsizlik, işgücünün iş ve yer değiştirmesi sonucu ortaya çıktığından ve gençlerin de hareketliliği yüksek bulunduğundan bu tür işsizliğe gençlerin daha fazla maruz kalabilecekleri söylenmelidir. Çalışmanın, işsizliğin ölçülmesi konusyla ilgili yaptığı saptamalar göz önüne getirildiğinde; Türkiye’de emek piyasalarının iyi düzenlenmemiş olması ve İİBK işlevlerinin yeterince yerine getirilememesi gibi nedenler dolayısıyla iş ve yer değiştirmeye bağlı işsizliğin normalden daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Mevsim işsizliğe bakıldığında ise, Türkiye'nin özellikle tarım sektöründe ve belirli sektörlerde bu tür bir işsizliğe maruz kaldığı görülmektedir. Yapılan gözlemlerde Türkiye'de mevsim işsizliğinin en yüksek olduğu dönem Aralık-Şubat, en düşük olduğu dönem ise Temmuz-Ağustos aylarıdır (Zaim, 1997:180). DPT'nin tahminlerine göre örneğin tarım kesiminde işsizlik oranı mevsimden mevsime çok değişmekte, en yüksek olduğu aralık ayında %77'ye ulaşmakta, en düşük olduğu Temmuz ayında % 9'a düşmektedir. Grafik-8 Türkiye'de tarım ve inşaat sektöründe 1994-98 yılları arasında Nisan ve Ekim aylarındaki 6 aylık istihdam rakamlarını vermektedir. Grafığe göre, İnşaat ve Bayındırlıkta Ekim aylarındaki istihdam Nisan aylarına göre daha yüksek olmakta, Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık sektörlerindeki istihdam ise Ekim ve Nisan ayları açısından değişkenlik göstermektedir.

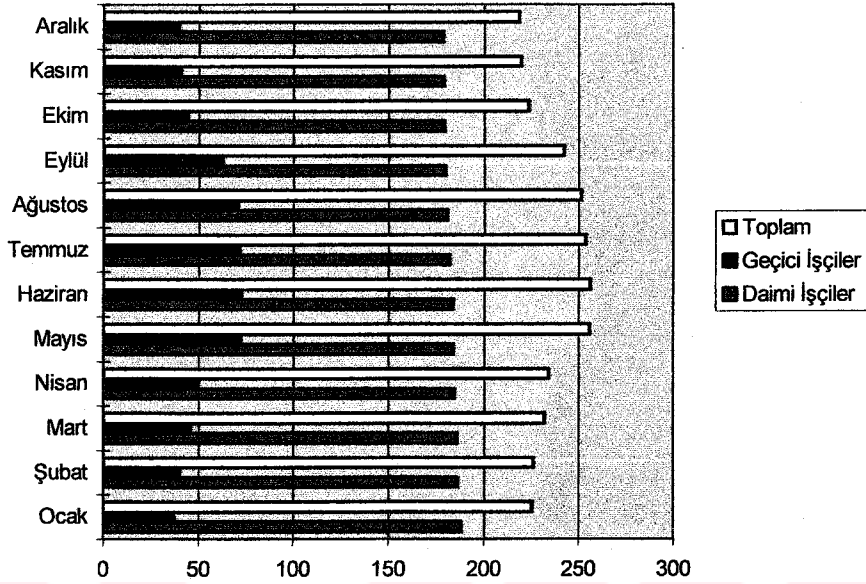
Grafik-8 Tarım ve İnşaat Sektöründe 6 Aylık İstihdam

Kaynak: Kamu-İş, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara 1997.

Grafik-9 Kamu-İş'e üye işyerlerindeki 1 yıllık istihdamı aylara göre incelemektedir. Buna göre gerek toplamda gerekse daimi ve geçici işçi statüsündeki işçilerin istihdamı kış ve sonbahar dönemlerinde azalmakta, buna karşın bahar ve yaz dönemlerinde artmaktadır.

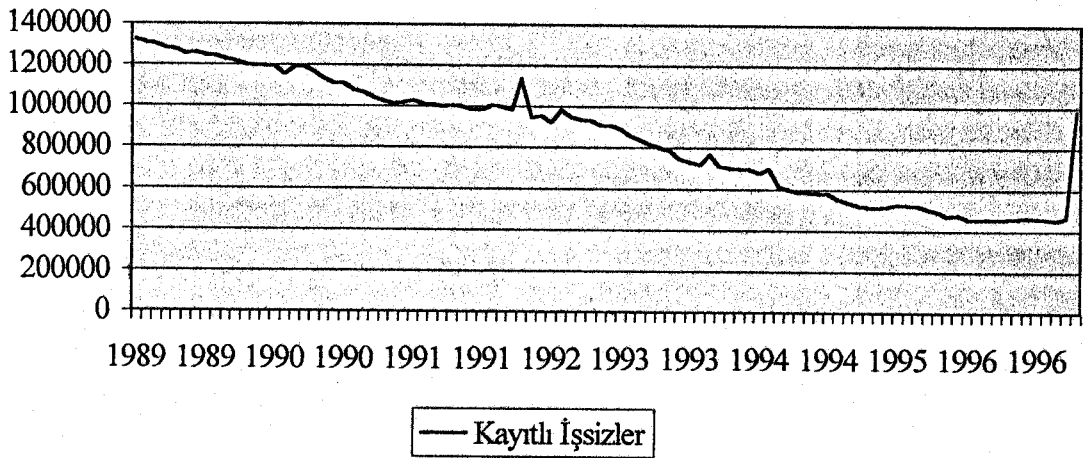
Grafik-9 Kamu-İş'e Üye İşyerlerinde 01.01.1996-31.12.1996 Tarihleri Arasında İşçilerin Aylara Göre Dağılımı

Kaynak: Kamu-İş, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara 1997.

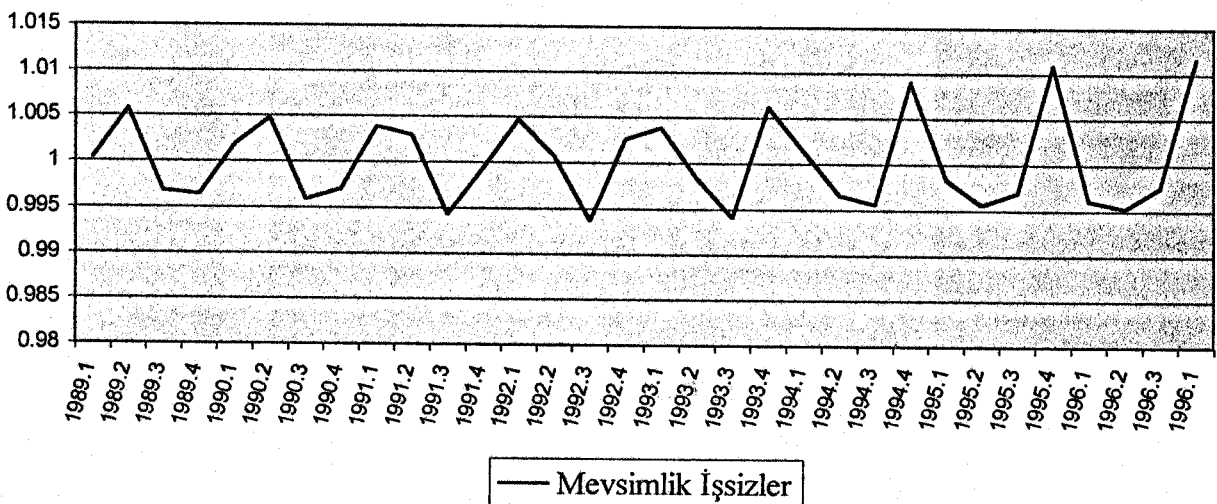
Mevsimlik işsizliği tespit edebilmek için, İİBK' nın yayınlamış olduğu aylık kayıtlı işsiz sayılarını zaman serisi analizi çerçevesinde incelemek mümkündür. Bilindiği gibi bir zaman serisi, trend, çevrim (cycle), mevsimlik faktör ve hata terimi bileşenlerinden oluşmaktadır. Öyleyse, aylık bazda alınan seriyi önce mevsimlik uyarlanmış şekliyle (seasonally adjusted) sonra da, sadece mevsimlik faktörleri içerecek şekilde görmek, mevsimlik etkinin boyutunu anlamaya yardımcı olacaktır. Aşağıda, X-11 ARIMA modeli kullanılarak, mevsimlik dalgalanmalardan arındırılmış ve trend çevrim olarak ayrıştırılmış seriler yer almaktadır. Grafik-10 1989-1996 döneminde seriyi mevsimlik dalgalanmalardan arındırılmış haliyle göstermekte, Grafik-11 ise mevsimlik faktörleri üçer aylık olarak göstermektedir.

Grafik-10 Mevsimlik Dalganmalardan Arındırılmış Olarak İşsiz Sayıları:
1989.1-1996.12

Mevsimlik faktörlerin grafiğine bakıldığında, seride açık bir şekilde dalgalanmaların olduğu ve bu dalgalanmaların yıl içerisinde aylara göre önemli yükseliş ve düşüşler gösterdiği gözlenmektedir. Buna göre, genellikle yılın ilk üç ayında işsiz sayısı yükselmekte, ikinci ve üçüncü üç ayında düşmekte ve son olarak dördüncü üç ayında yeniden yükselmektedir.

Grafik-11 Mevsimlik İşsizler: 1989.1-1996.1

III.2.1.4. Emek Piyasasında Dual Yapılar

Emek piyasasında bölünmeler konusunda yapılan teorik katkılara, uygulamadan da destek gelmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkeler gibi bu konulara zemin oluşturan ülkelere yönelik çalışmalar giderek artmıştır. Dünya Bankası, 1980'li yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerde belirginleşen ikili veya çoklu yapıları irdeleyen çalışmaların yoğunlaştığı bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. *Berenguela* (1988)⁵⁵ Peru' da, *Lopez ve Riveros* (1989)⁵⁶ Latin Amerika ülkelerinde, *Khandker* (1992)⁵⁷ Hindistan' da emek piyasalarındaki bölünmeler üzerinde durmuş, bu yapıların kalkınma ve yapısal uyum programlarındaki artan önemini vurgulamışlardır. *Vijverberg ve Van Der Gaag* (1990)⁵⁸, Fildişi Sahilleri için yaptıkları çalışmalarında özel sektörün heterojen yapısını incelemişler ve emek piyasasındaki bölünmenin, işçilerin ücretleri ve işin nitelikleri doğrultusunda çok yönlü yapılan testlerle geçerli olduğunu göstermişlerdir.

Türkiye açısından emek piyasasının düal yapısı, hem işsizliğin söz konusu yapılarda farklılık göstermesi hem de işsizlikle ilgili verilerin toparlanması açısından önemli bir kısıtı oluşturmaktadır. Bu aşamada, Türkiye'de işsizlik ve istihdamın ölçülmesi sorununu incelemek üzere, dual bir emek piyasası çerçevesinde "Sektörel Ayrım"⁵⁹ yaklaşımını kullandık. Bilindiği gibi bölünmüş emek piyasaları ve ikili emek piyasası kuramında üzerinde durulan en önemli konu, birincil (modern veya formel) ve ikincil (geleneksel veya formel olmayan) sektörlerin varlığıydı.

Sektörel yaklaşımda, endüstri öncesi ilkel bir toplumun ekonomisi sadece geleneksel sektörden ibarettir. Bu sektörde, ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışma gibi ilkel bir çalışma yapısı mevcuttur. Ülkenin endüstrileşme sürecine girmesiyle birlikte iki yeni sektör daha ortaya çıkmaktadır: Modern Sektör ve Formel Olmayan Sektör (*Çağlav*, 1985:10). Birinci sektörde üretim, geleneksel kesimden farklı

⁵⁵ Berenguela (1988), a.g.e.

⁵⁶ R.Lopez-L.Riveros (1989), *Macroeconomic Adjustment and the Labor Market in Four Latin American Countries*, The World Bank, Washington.

⁵⁷ S.Khandker (1992), *Earnings, Occupational Choice, and Mobility in Segmented labor Markets of India*, The World Bank, Washington.

⁵⁸ W.Vijverberg-J.Van Der Gaag (1990), *Testing for Labor Market Duality*, The World Bank, Washington, D.C.

⁵⁹ Gelişmekte olan ülkelerde, işgücünün sektörel dağılımını ve iş yapısını en iyi şekilde ortaya koymayı amaçlayan "Sektörel Ayrım" yaklaşımı *Stewart* (1977) tarafından geliştirilmiş ve söz konusu yaklaşım *Çağlav* (1985) tarafından Türkiye için uygulanmıştır.

olarak tıpkı sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, ücretli ve maaşlı istihdama dayanır, bu sektörün istihdam yaratma olanakları kısıtlıdır. İkinci sektör, büyük kentlerde modern kesimi çepeçevre saran, ancak modern sektörün özelliklerini taşımayan bir yapı içerisindedir. Burada üretim, emek yoğun teknolojilere ve kendi hesabına çalışma gibi ilkel bir istihdam yapısına dayandığı için, bu sektörü geleneksel sektör içinde göstermek mümkündür.

Bu çerçevede Türkiye'de istihdam sorununu incelemek üzere iki sektörlü basit bir model geliştirmek mümkündür.

1. Yöresel Teknoloji Sektörü (Y-Sektörü)
2. Modern Teknoloji Sektörü (M-Sektörü)

Modelde Y-Sektörü üretimde yöresel emek yoğun tekniklerin kullanıldığı, iş yapısının ise ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışma esasına dayandığı bir sektör iken, M-Sektörü ülkenin gelişmişlik düzeyini ortaya koymakta ve üretimde, ithal edilmiş, sermaye yoğun teknolojilerin kullanıldığı bir sektördür.

Tablo-11 Türkiye'de 1962-1997 dönemi için Dual Emek Piyasası modeli çerçevesinde kullanılacak bazı verileri göstermektedir. Tablodaki verileri iki ayrı grupta incelemek mümkündür. Birinci grupta Türkiye'de nüfus ve çalışma çağındaki nüfusla birlikte Modern sektör işgücü ve Yöresel sektör işgücü verileri yer almaktadır. Modelde;

$$\text{Modern Sektör İşgücü} = \text{Ücretli ve Maaşlı İstihdam Edilen İşgücü}$$

$$\text{Yöresel Sektör İşgücü} = \text{Ücretsiz Aile İşçisi} + \text{Kendi Hesabına Çalışan} + \text{Yevmiyeli İşgücü (mevsimlik ve geçici işgücü)}$$

$$\text{Toplam İşgücü} = \text{M-Sektör İşgücü} + \text{Y-Sektör İşgücü}$$

İkinci grupta ise Kırsal İşgücü, Kentsel İşgücü ve Kentsel Y-Sektör İşgücü verileri yer almaktadır. Burada;

$$\text{Kentsel Y-Sektör İşgücü} = \text{Kentsel İşgücü} - \text{M-Sektör İşgücü},$$

olarak tanımlanmaktadır.

Tablo-11 ve Tablo-12 Türkiye'de 1962-1997 döneminde, işsizlik sorunundan ayrı düşünülemeyen istihdam sorunuyla ilgili önemli bulgular sunmaktadır. Bu bulgular;

1. Nüfus artış hızında bir düşme eğilimi söz konusu olsa da, Türkiye'de nüfusun büyüme oranı halen yüksek bir düzeydedir. 1963-97 dönemi için bakıldığında ortalama % 2.27'lik bir artış söz konusudur. Diğer taraftan çalışma çağındaki nüfusun büyüme oranı da bu sonuca paralel olarak yüksek düzeylerde seyretmektedir.
2. Modern Sektör İşgücünün büyüme oranı 1980'den önce yüksek düzeylerde kalırken, 1980'den sonra bu artış eğilimi azalma yönünde bir değişim yaşamıştır. Yöresel Sektör İşgücü açısından bakıldığında, yine 1980'den önce büyüme oranının pozitif olduğunu, buna karşın 1980 sonrasında negatif olduğunu söylemek gerekmektedir.

M-Sektör İşgücündeki değişimin istihdam sorunu üzerindeki etkisini gösterebilmek ve bu gelişmeyi Y-Sektörüyle ilişkilendirmek için şu şekilde bir yaklaşım geliştirilebilir: "İşgücündeki büyümenin Modern sektör tarafından emilmeye başlamasıyla birlikte, Modern sektördeki işgücü içindeki büyüklük belirli bir orana ulaştıktan sonra, yöresel teknoloji sektöründeki işgücü büyümeye, buna karşın azalmaya başlar (Çağlav, 1985: 42). Bu varsayımı şu şekilde özetlemek mümkündür:

M-Sektörü İşgücü artışı \geq İşgücü artışı

Q_1 işgücü, Q_2 modern teknoloji sektöründeki işgücü, λ modern sektördeki işgücü büyümesi, φ işgücünün büyümesi iken;

Modern Teknoloji sektöründeki işgücü artışı; $\Delta Q_2 = \lambda Q_2$

İşgücü artışı; $\Delta Q_1 = \varphi Q_1$

$\lambda Q_2 \geq \varphi Q_1$ veya

$$\frac{Q_2}{Q_1} \geq \frac{\varphi}{\lambda} \quad 3.3.$$

Buna göre M-sektörü işgücünün toplam işgücü içindeki payı en az φ / λ olmadıkça, Y-sektörü büyümeye devam edecektir. Tablo-12'ün son iki sütunu söz

konusu oranların seyrini göstermektedir. Tabloya göre 1963-97 döneminde genellikle M-Sektör işgücünün toplam işgücü içindeki payı Y-Sektörü işgücünün büyümesinin altında kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu süreçte $\phi > \lambda$ olmuştur. Buna karşın, 1979, 1980, 1981, 1986, 1989 ve 1994 yıllarında tersi gerçekleşmiş ve M-sektör işgücünün toplam işgücü içindeki payı Y-Sektör işgücü büyümesini aşmıştır.

Tablo-11 Türkiye'de Dual Emek Piyasası Verileri (milyon)

Yıllar	Nüfus (Milyon)	Çalışma Çağındaki Nüfus (Milyon)	İşgücü (Milyon)	Y-Sektör İşgücü (Milyon)	M-Sektör İşgücü (Milyon)	Kırsal İşgücü	Kentsel İşgücü	Kentsel Y-Sektör İşgücü	$\frac{Q_2}{Q_1}$	$\frac{\phi}{\lambda}$
1962	28,9	18,5	13,1	11	2,1	9,74	3,3	1,20	0,16	
1963	29,6	18,9	13,3	11,1	2,2	9,71	3,5	1,29	0,17	0,32
1964	30,3	19,4	13,5	11,19	2,31	9,66	3,6	1,29	0,17	0,30
1965	31,1	20,1	13,7	11,28	2,42	9,62	3,7	1,29	0,18	0,31
1966	31,9	20,2	13,8	11,26	2,54	9,58	3,8	1,26	0,18	0,15
1967	32,7	20,9	13,9	11,24	2,66	9,56	3,9	1,24	0,19	0,15
1968	37,5	21,4	14,12	11,25	2,83	9,51	4	1,17	0,20	0,25
1969	34,3	22	14,34	11,27	3,02	9,46	4,1	1,08	0,21	0,23
1970	35,2	22,7	14,57	11,29	3,23	9,41	4,3	1,07	0,22	0,23
1971	36	23,2	14,81	11,32	3,44	9,36	4,4	0,96	0,23	0,25
1972	37,1	23,9	15	11,34	3,66	9,31	4,5	0,84	0,24	0,20
1973	38	24,6	15,2	11,37	3,84	9,27	4,7	0,86	0,25	0,27
1974	38,9	25,3	15,4	11,4	4,03	9,23	4,8	0,77	0,26	0,27
1975	39,9	26,3	15,7	11,44	4,23	9,21	4,9	0,7	0,27	0,39
1976	40,9	26,7	15,9	11,47	4,44	9,16	5,1	0,66	0,28	0,26
1977	42	27,4	16,2	11,5	4,66	9,11	5,2	0,51	0,29	0,38
1978	43	28,1	16,5	11,76	4,78	9,09	5,4	0,66	0,29	0,72
1979	44,1	28,8	16,8	12,01	4,86	9,05	5,6	0,81	0,29	1,09
1980	45,2	29,8	17,1	12,26	4,9	9,01	5,7	0,86	0,29	2,17
1981	46,3	30,4	17,6	12,71	4,92	9	5,8	0,91	0,28	7,16
1982	47,5	31,3	17,9	12,96	4,96	9	6,1	1,16	0,28	2,10
1983	47,9	32,2	18,4	12,98	5,8	8,82	7,2	1,4	0,32	0,16
1984	49,1	33,2	18,6	12,87	5,5	8,75	7,9	2,4	0,30	0,21
1985	50,7	34,5	18,8	12,54	5,35	8,66	8,5	3,15	0,28	0,39
1986	51,8	35,2	19,3	12,65	5,45	8,54	9,6	4,15	0,28	1,42
1987	52,9	36,1	19,8	12,71	5,78	8,51	10,1	4,32	0,29	0,43
1988	53,7	36,8	20,2	11,98	5,94	8,49	11,7	5,76	0,29	0,73
1989	54,9	38,4	20,8	12,58	5,91	8,59	12,1	6,19	0,28	5,88
1990	56,1	39,6	21,6	12,37	6,61	8,9	12,2	5,59	0,31	0,32
1991	57,1	40,7	21,2	12,32	6,16	9,04	12,4	6,24	0,29	0,27
1992	57,9	41,3	21,7	12,53	6,36	9,53	12,1	5,74	0,29	0,73
1993	58,8	42,9	21,6	12,07	6,68	9,67	11,8	5,12	0,31	0,09
1994	59,7	43,9	22,8	12,84	6,49	10,07	12,1	5,61	0,28	1,95
1995	60,6	45,1	22,9	13,69	6,54	10,08	12,6	6,06	0,29	0,57
1996	61,5	46,1	23,1	13,44	7,04	10,31	12,6	5,56	0,30	0,11
1997	62,5	47,2	22,4	12,13	7,53	10,65	11,8	4,27	0,34	0,44

Kaynak: 1962-82 Dönemi verileri için Z.Çağlav'ın 'Türkiye'nin İstihdam Sorunu ve Geleceği' isimli çalışmasından, 1983-1997 Dönemi için DİE'nin (1998) 'Çalışma İstatistikleri' çalışmasından yararlanılmıştır.

Tablodaki değerlerden hareketle iki önemli sonucu ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye'de istihdam sorununun büyük ölçüde Y-Sektöründen kaynaklandığıdır. Bu sektörün büyümesi, düşük verimli ve düşük gelirli

işlerde çalışanlarla gizli ve açık işsizlerin oluşturduğu grubun büyümesi demektir. İkinci önemli sonuç M-Sektör işgücündeki büyümenin zaman içerisinde azalma eğilimi içerisinde olmasıdır. Türkiye'de hızlı bir kentleşme ve göç olgusunun hala yaşandığı göz önünde bulundurulursa, bu oranın azalması hem toplam işgücündeki büyümenin M-sektörü tarafından absorbe edilmesinin hem de istihdam sorununun çözümünün güçleştiğinin birer göstergesidir.

Tablo-12 Dual Emek Piyasasında Büyüme Oranları (%)

Yıllar	Nüfus (milyon)	Çalışma Çağındaki Nüfus (Milyon)	İşgücü (ϕ) (Milyon)	Y-Sektör İşgücü (Milyon)	M-Sektör İşgücü (λ) (Milyon)	Kırsal İşgücü	Kentsel İşgücü	Kentsel Y-Sektör İşgücü
1963-67	2,50	2,48	1,19	0,43	4,84	-0,37	3,41	0,72
1968-72	2,82	2,72	1,54	0,18	6,59	-0,53	2,91	-7,41
1973-77	2,51	2,77	1,55	0,28	6,30	-0,43	2,94	-9,12
1978-82	2,50	2,70	2,02	2,42	1,26	-0,24	3,25	18,32
1983-87	2,18	2,90	2,04	-0,38	3,17	-1,12	10,69	31,44
1988-92	1,83	2,73	1,87	-0,22	2,11	2,31	3,86	6,94
1993-97	1,54	2,71	0,68	-0,44	3,51	2,26	-0,43	-4,93

III.2.2. Optimal İstihdamın Hesaplanması

Çalışmanın bu bölümünde, mevcut verilerle bir istihdam serisi elde etmek amacıyla, 1963-1998 döneminde ücret, verimlilik ve istihdam arasındaki ilişkiler, zaman serisi ekonometrisi çerçevesinde incelenmektedir. Üretim, istihdam ve katma değer verilerini dikkate alarak yapılan bir çalışmada sorun, daha çok bir "optimal istihdam" problemi olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada *Krishna* (1984)⁶⁰, Hindistan için geliştirdiği üç sektörlü zaman serisi modelinde, formel ve informal sektörlerde optimum istihdam denklemlerini tahmin etmiş ve katma değer ve reel ücret katsayılarını elde ederek, sektörler arasındaki farklılıkları vurgulamıştır. Modelde, değişik bir yaklaşımla, üretim fonksiyonundan sermaye stokunun (K) elimine edilmesi⁶¹ ve optimum istihdam için birinci derece koşulunun bulunması sonucu elde edilen sektörel istihdam denklemlerin türetilmesi yapılmıştır. Buna göre, V katma değeri, E istihdamı ve T zaman-trendini gösterirken, üretim fonksiyonu;

$$V = V(E, K, T)$$

3.4.

⁶⁰ Dünya Bankası için yapılan bu çalışma; R.Krishna (1984), A Three-Sector, Time Series Model of the labor Market in India", World Bank Staff Working Papers, no:637.

⁶¹ Sermaye stokunun elimine edilmesi konusunda;

H.S. Rosen – R.E.Quandt (1978), "Estimation of a Disequilibrium of Aggregate Development", Review of Economics and Statistics, August, s.372.

Modelde deflate edilen ücret; $\frac{W}{P} = \frac{\delta V}{\delta E}$ olarak alındığında,

$$\text{Optimal istihdam; } E = E\left(V, \frac{W}{P}, T\right) \quad 3.5.$$

İstihdam denklemindeki trend değişkenini şimdilik göz ardı ederek modeli tahmin etmek mümkündür. Ancak, basit olarak modeli tahmin edebilmek için denklemin, doğrusal bir formda yeniden yazılması gerekmektedir. Bu amaçla aşağıda türev ve türevde zincir kuralı yardımıyla doğrusal bir denklem elde edilmektedir. e istihdam, v reel katma değer ve w reel ücretleri göstermek üzere optimal istihdam;

$$e = e(v, w) \quad 3.6.$$

$$\frac{\partial e}{\partial t} = \left[\frac{\partial e}{\partial v} \frac{\partial v}{\partial t} \right] + \left[\frac{\partial e}{\partial w} \frac{\partial w}{\partial t} \right]$$

$$\frac{\partial e}{\partial t} = \left[\frac{\partial e}{\partial v} \dot{v} \right] + \left[\frac{\partial e}{\partial w} \dot{w} \right]$$

$$\frac{\partial e}{\partial t} = \left[\frac{\partial e}{\partial v} v \frac{\dot{v}}{v} \right] + \left[\frac{\partial e}{\partial w} w \frac{\dot{w}}{w} \right]$$

Ücret ve verimliliğin istihdam içindeki marjinal fiziki ürünleri ve fiyatları dikkate alındığında ve denklemin her iki tarafı istihdama bölüldüğünde;

$$\frac{\partial e / \partial t}{e} = \frac{MPP_v v}{e} \hat{v} + \frac{MPP_w w}{e} \hat{w} \quad 3.7.$$

$$\hat{e} = r\hat{v} + p\hat{w} \quad 3.8.$$

Böylece, optimal istihdam reel ortalama üretkenlikteki artışla reel ortalama ücretteki artışın toplamına eşit olmaktadır. Yukarıdaki denklemde r yerine β , p yerine de δ yazıldığında istihdam denklemi şu şekilde yeniden ifade edilebilir;

$$\ln e = \alpha + \beta \ln v + \delta \ln w + \varepsilon \quad 3.9.$$

Aşağıda 1963-1998 döneminde, Türkiye' de temel sektörler itibari ile söz konusu denklemin tahmin sonuçları verilmiştir. Modelde sektörler sırasıyla; Tarım (çiftçilik ve hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık), Sanayi (madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi, elektrik, gaz ve su) ve Hizmetler (serbest meslek ve hizmetler, devlet hizmetleri ve mali kuruluşların faaliyetleri) olarak alınmıştır. İstihdam (e) ve katma

değer (v) verileri, DİE' nin İstatistik Göstergeler, 1923-1995 ve Türkiye İstatistik Yıllığı 1999, isimli yayınlarından, ücretler (w) ise DİE' nin Türkiye İstatistik Yıllıklarındaki (1972, 1980, 1985, 1990, 1993, 1994 ve 1999) "Sigortalıların iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı ve ortalama günlük ücretleri" serisinden elde edilmiştir. Katma değer ve ücret serilerinin deflate edilmesinde İstanbul Ticaret Odası'nın İstanbul Ücretliler Geçişme Endeksi deflatorü (1987=100) kullanılmıştır.

Emek piyasasının en önemli değişkenleri olan ve bölüşüm ilişkilerinin de temelini oluşturan ücret, verimlilik ve istihdam değişkenleri arasındaki ilişkiler, özellikle son dönemlerde zaman serisi ekonometrisinde yaygınlık kazanan, Eşbütünleşim (Cointegration) ve Hata Düzeltim Mekanizması (Vector Error Correction) modeli⁶² ile tahmin edilmektedir. Yapılan literatür taramalarında, Türkiye emek piyasasında geniş anlamda bu tarzda bir çalışmaya rastlanılmadığından ve emek piyasasına ilişkin sağlıklı verilerin bulunmamasından dolayı bir takım güçlükler yaşanmıştır.

Ekonometri yazınında yukarıdaki çerçevede bir model geliştirebilmek için, genellikle ilk aşamada serilerin birim kök testleri yapılmaktadır. Bununla birlikte çalışma, Pekiştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) testiyle başlayan süreçte, optimal gecikme sayısının belirlenmesinde *Akaike Bilgi Kriterine* (AIC) göre daha sağlıklı sonuçlar veren *Schwarz Bilgi Kriterini* (SIC) kullanmaktadır. 1963-98 döneminde üç sektörde, *ln* değerleri alınmış olarak analiz edilen değişkenler sırasıyla; *e* istihdam, *v* reel ortalama verimlilik ve *w* reel ücretlerdir.

Enders' in birim kök testiyle ilgili olarak geliştirdiği şema⁶³ doğrultusunda, birim kökün varlığına ilişkin yokluk hipotezi reddedildiğinde süreç devam ettirilmemiştir. Kaldı ki değişkenlerin birim kök testlerinin yapılmasındaki temel amaç serilerin birinci ya da ikinci dereceden eşbütünleşik olup olmalarının anlaşılmasıdır. Sonuçlara göre; Tarım sektöründe her üç değişken de birim kök içermektedir ve sabit terimle trend anlamlıdır. Bununla birlikte serilerin ikinci dereceden sonuçlarına bakıldığında, seriler durağanlaşmakta, dolayısıyla sabit terim ve trend anlamlı

⁶² Çalışmada, *Engle ve Granger* (1987) ile birlikte gelişen ko-entegrasyon (veya eş-bütünleşim) ve Hata Düzeltme Mekanizması konusunda, *Gujarati* (1999), *Enders* (1995) ve *Harris' den* (1995) yararlanılmıştır.

görülmemektedir. Sanayi sektöründe, istihdam ve reel ortalama verimlilik serileri birim kök içermektedir ve seriler sabit bir ortalama etrafında durağan olmaktadır. Reel ücret serisinde ise birim kök görülmemektedir, yani sabit terim ve trend anlamlı değildir. Sanayi sektöründe, ikinci dereceden ilişkide, istihdam ve verimlilik değişkenleri birim kök içermemektedir ve sabit terimle trend anlamlı değildir, reel ücret değişkeni ise birim kök içermektedir ve sabit terim anlamlıdır. Hizmetler sektöründe istihdam, verimlilik ve ücretlerde birim kök bulunmaktadır ve sabit terimle trend anlamlıdır. Serilere I (2) düzeyinde bakıldığında ise birim kök sorunu ortadan kalkmakta, sabit terim ve trend de anlamsız çıkmaktadır.

Bu sonuçlara göre, uzun dönemli ko-entegrasyon ilişkisinin araştırılması için tarım ve hizmetler sektörü uygun bir ortam oluşturmakta, yani seriler için I (1) düzeyinde ko-entegrasyon testi yapma olanağı ortaya çıkmaktadır. Ancak sanayi sektöründe ücretler I (1) düzeyinde durağan görüldüğü için bu olasılık zor görünmektedir. Bununla birlikte, sanayi sektöründe istihdam ve verimlilik açısından uzun dönemli anlamlı bir ilişkinin olabileceği düşüncesiyle bu sektör için de eşbütünleşim testi yapılmıştır. Bu noktada, *Engle ve Granger'ın* (1987), iki serinin I (1) düzeyinde eşbütünleşik olması durumunda, en azından tek yönlü olarak bir nedensellik ilişkisinin olacağı yönündeki kabulleri de bu tercihte etkili olmuştur⁶⁴.

Bu bağlamda değişkenlerin ko-entegre olup olmadıklarının test edilmesi için maksimum öz değer testine başvurulmuştur. Eşbütünleşimin varlığının tespitinden ve uzun dönem parametrelerin tahmininden önce birinci farkı alınmış değişkenlerinin grafiklerine bakıldığında, bazı değişkenlerin, örneğin istihdamın bir trend içerdiği bazılarının ise, örneğin reel ücretlerin bir trend içermediği gözlenmiştir. Ekonometri yazınında bu problemin bir sonucu olsa gerek, genellikle Johansen' in önerdiği ve Pantula prensibi olarak bilinen, deterministik bileşenlerin ve eşbütünleşimin varlığını gösteren vektör sayılarının birlikte test edilmesi yolu tercih edilmektedir (Harris, 1995:97).

⁶³ W.Enders (1995), *Applied Economic Time Series*, John Wiley & Sons, Şema 4.7., s.257.

⁶⁴ L.Oxley-D.Greasley (1998), "Vector Auotoregression, Cointegration and Causality: testing of the British Industrial Revolution", *Applied Economics* 30, s.1389.

Johansen prosedürü deterministik bir trend konusunda 5 temel varsayımda bulunmaktadır⁶⁵.

Tablo-13 ençoklaştırılmış öz değer test sonuçlarını göstermektedir. *Eviews* ekonometri programı, *Johansen Eşbütünleşim Test Özeti* çerçevesinde, model ve vektör sayısının belirlenmesini birlikte göstermektedir. Burada, r eşbütünleşim vektör sayısını göstermek üzere, ençoklaştırılmış öz değer olabilirlik oranı (Maximum Eigenvalue Likelihood Ratio) testine dayalı olarak geliştirilen maksimum öz değere göre, eşbütünleşim vektörünün olmadığını söyleyen boş hipotez $\alpha=0.05$ ve $\alpha=0.10$ önem seviyelerinde ret edilmekte; bir ko-entegrasyon vektörü olduğunu söyleyen alternatif hipotez ise kabul edilmektedir.

Tablo-13 Ençoklaştırılmış Öz Değer Testi

<i>Tarım (2)</i>	Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	Hesaplanan Test İstatistiği	%95	%90
Model 1	$r=0$	$r=1$	29.04	24.31	29.76
	$r \leq 1$	$r=2$	8.55	12.53	16.31
Model 2	$r=0$	$r=1$	32.52	34.91	41.07
	$r \leq 1$	$r=2$	23.57	19.96	24.60
<i>Sanayi (1)</i>					
Model 1	$r=0$	$r=1$	39.33	24.31	29.75
	$r \leq 1$	$r=2$	9.57	12.53	16.31
Model 2	$r=0$	$r=1$	53.49	34.91	41.07
	$r \leq 1$	$r=2$	19.45	19.96	24.60
<i>Hizmetler (1)</i>					
Model 1	$r=0$	$r=1$	45.66	24.31	29.75
	$r \leq 1$	$r=2$	9.40	12.53	12.53
Model 2	$r=0$	$r=1$	64.49	31.91	41.07
	$r \leq 1$	$r=2$	19.29	19.96	24.60

Eşbütünleşim denkleminde hangi modelin seçileceğine SIC kriteri çerçevesinde cevap aranmıştır. Buna göre; tarım sektöründe, optimal gecikme sayısı 2 iken, model 1 seçildiğinde $\alpha=0.05$ önem seviyesinde en az bir, model 2 seçildiğinde ise yine $\alpha=0.05$ önem seviyesinde iki ko-entegrasyon vektörü bulunmakta; sanayi sektöründe bir gecikmede hem model 1 hem de model 2 seçildiğinde $\alpha=0.05$ ve $\alpha=0.10$ önem seviyelerinde en az bir ko-entegrasyon vektörü bulunmakta; hizmetler sektöründe ise 1

⁶⁵ Bunlardan birincisi ve ikincisi veride deterministik bir trendin bulunmadığını, üçüncüsü lineer bir trend ve sabit terimin bulunduğunu, dördüncüsü lineer bir trendin bulunmadığını ve beşincisi veride kuadratik (ikinci dereceden) bir trend bulunduğunu kabul etmektedir.

gecikmede yine her iki model seçildiğinde en az bir ko-entegrasyon vektörü bulunmaktadır.

Bu durumda, her bir sektörde normalleştirilmiş eşbütünleşim katsayılarını elde etmek mümkün olmaktadır. Ayrıca birer gecikme alınmış haliyle, değişkenler arasındaki kısa dönem denge ilişkilerini göstermek üzere hata düzeltim mekanizması tahminlerini de değerlendirmek mümkün olmaktadır. Hata düzeltim Mekanizması tahmin sonuçları Ek-5'de verilmiştir. Değişkenlerin I(1) düzeyinde eş-bütünleşik olmaları durumunda;

$$\Delta e_t = \mu_1 + \Pi_1 \Delta v_{t-1} + \Pi_2 \Delta w_{t-1} + \Pi_3 \Delta e_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad 3.10.$$

$$\Delta v_t = \mu_2 + \Pi_4 \Delta w_{t-1} + \Pi_5 \Delta e_{t-1} + \Pi_6 \Delta v_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad 3.11.$$

$$\Delta w_t = \mu_3 + \Pi_7 \Delta e_{t-1} + \Pi_8 \Delta v_{t-1} + \Pi_9 \Delta w_{t-1} + \varepsilon_{3t} \quad 3.12.$$

Burada denklemlerin içerisine, δECM_{t-1} şeklinde bir hata düzeltme mekanizması terimi eklemek mümkündür. Denklemlerdeki Δ işareti ilk farkı göstermektedir. Modelin tahmin sonuçları incelendiğinde tarım sektöründe seriler arasındaki kısa dönemli ilişkiler istatistiksel olarak (% 5 anlamlılık düzeyinde) anlamlı görülmemektedir. Sanayi ve hizmetler sektörlerinde ise istihdam, verimlilik ve ücret değişkenlerinin, istihdamın 1 gecikmeli değerleriyle anlamlı bir ilişki içerisinde oldukları gözlenmektedir.

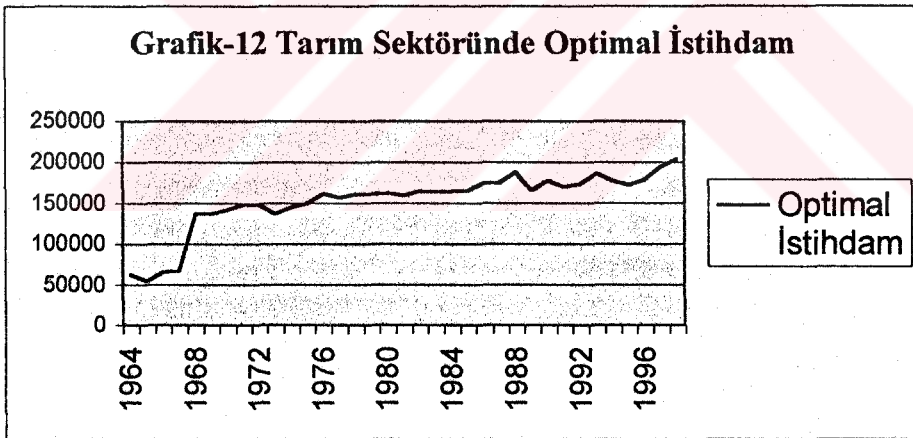
Uzun dönemli eşbütünleşim denklemleri sonucunda elde edilen tahmin sonuçları ise aşağıda gösterilmektedir. Parantez içindeki değerler t-istatistiğini vermektedir.

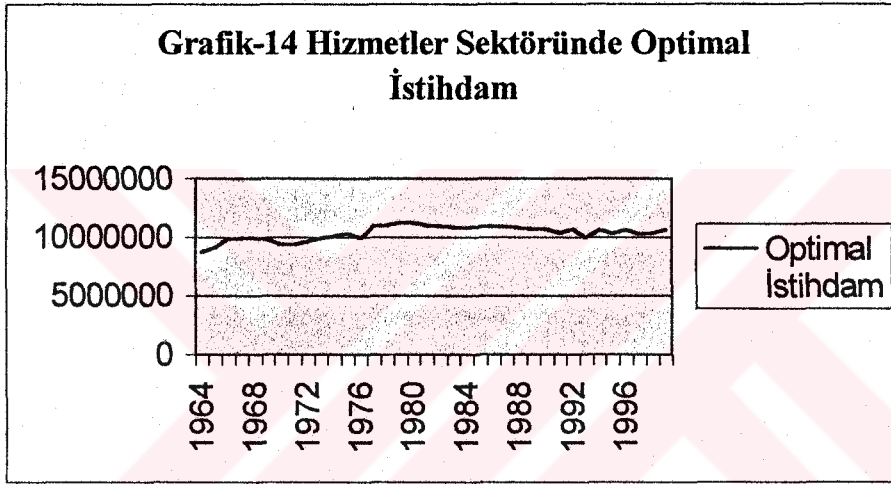
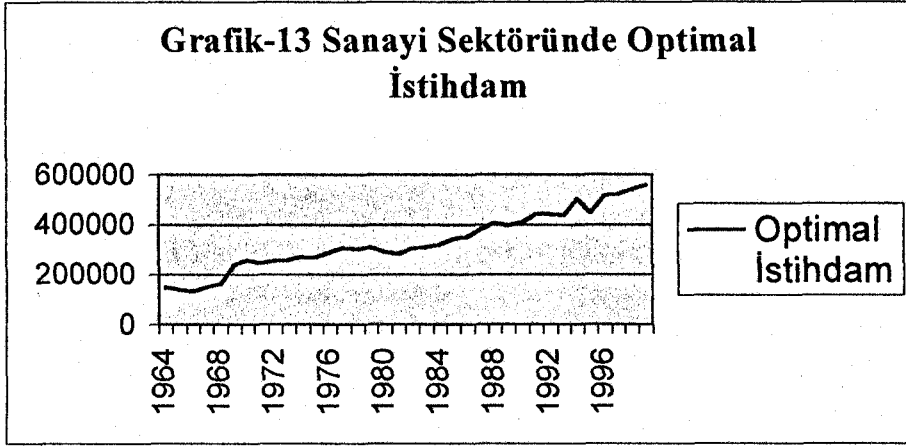
Normalleştirilmiş Eşbütünleşim Katsayıları : 1 Eşbütünleşim Denklemi

	e	v	w	c
Tarım ⇒	1.000000	-1.1421 (-5.08446)	-0.2632 (-0.90389)	-
Sanayi ⇒	1.000000	-0.5402 (-4.5896)	-0.1144 (-0.82437)	-6.52 (-3.59371)
Hizmetler ⇒	1.000000	-3.7334 (-5.6779)	-1.0321 (-4.73246)	51.35 (4.9794)

Sonuçlar incelendiğinde; tarım ve sanayi sektöründe reel ortalama verimliliğin, hizmetler sektöründe ise hem verimlilik hem de reel ücretlerin istihdamla istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkide oldukları ortaya çıkmaktadır. Katsayılar açısından

bakıldığında ise, tüm sektörlerde verimlilik reel ücretlerden daha yüksek bir esnekliğe sahiptir. Bununla birlikte hizmetler sektöründeki verimlilik katsayısı, tarım ve sanayi sektörüne göre daha yüksektir. Tarım ve sanayi sektörlerinde ise ücretlerin istihdam üzerindeki zayıf etkisi dikkat çekmektedir. Ücret, verimlilik ve istihdam arasında ortaya çıkan ve uzun dönemde zayıf bir denge ilişkisine işaret eden bu sonuçlar, değişkenler arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğunu, ancak bu etkileşimin zaman içerisinde gücünü kaybettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, hem istihdam hem de bölüşüm ilişkileri açısından; tarım ve sanayi sektöründe düşük katma değer ve düşük gelir biçiminde bir eksik istihdam sorununun, hizmetler sektöründe daha yüksek verimliliğe rağmen düşük gelir biçiminde bir eksik istihdam sorununun ortaya çıkması şeklinde bir yorum yapmak da mümkün olmaktadır. Bu çerçevede uzun dönem eşbütünleşim denklemlerinden elde edilen katsayılarla optimal istihdam serileri elde edilmiş ve sonuçlar Grafik-12, Grafik-13 ve Grafik-14’ de sergilenmiştir. Buna göre, düşük katsayılar nedeniyle tarım ve sanayi sektörlerinde optimal istihdam rakamları oldukça düşük çıkarken, hizmetler sektöründe yüksek çıkmaktadır.

III.3. Türkiye'de İşsizliği Etkileyen Temel Faktörler

III.3.1. Demografik Faktörler, Şehirleşme ve Göç

Demografik faktörler işsizlik sorununun yapılaşmasında rol oynayan en önemli faktörler arasındadır. Bu konuda üzerinde durulan en önemli unsur hızlı nüfus artışıyla birlikte, kentlerde yoğunlaşan nüfus durumudur⁶⁶. Türkiye diğer gelişmekte

⁶⁶ Ek-6'de yer alan tablo, kent nüfusunun tahmini dağılımını ve 2025 yılı itibariyle mega kentlerin büyümesini göstermektedir. Buna göre, son 20-30 boyunca dramatik nüfus artışlarının genelde dünya kent bölgelerinde, özde ise üçüncü dünya ülkelerinin mega kentlerinde yer alacağı tahmin edilmektedir. 1980'de dünya kent nüfusu gelişmiş ülkelerde, 4 milyon ve yukarısı için % 15.8 iken, 2000 yılında % 19.9, 2025'de %24.5 oranına yükselmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise 1980'de % 17.3 olan oran 2000 yılında % 23.2'ye, 2025 yılında ise % 28.2'ye yükselmektedir.

olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi bu sorunu önemli ölçüde yaşamakta ve artan nüfusa iş yaratma konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. 1970-1996 döneminde Türkiye' de istihdam % 58 oranında artmıştır. Ancak aynı dönemde nüfus artış oranı % 76 civarında gerçekleşmiştir (DPT, 2001b:7). Aşırı nüfus artışı nedeniyle, istihdamda sağlanan ve Avrupa ülkeleri ortalamasının (yaklaşık % 37) üzerinde olan bu artış etkisiz kalmıştır.

Tablo-14 Türkiye'nin 1965-2000 döneminde demografik yapısında ortaya çıkan gelişmeleri özetlemektedir. Tablodan VII' nci Plan dönemi sonunda tahmini olarak, nüfus artış hızının yüzde 1,62' ye ve toplam doğurganlık hızının 2,45' e düşeceği anlaşılmaktadır.

Tablo-14 Türkiye'nin Demografik Görünümü

	Nüfus Artış Hızı (%)	Şehirleşme Hızı (2) (%)	Kaba Doğum Hızı (Binde)	Kaba Ölüm Hızı (Binde)	Bebek Ölüm Hızı (Binde)	Toplam Doğurgan Oranı (Çocuk)	Doğuşta Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)
1965-1970	2,52	6,03	30,0	13,5	158,00	5,31	54,91
1970-1975	2,50	5,62	34,5	11,6	140,40	4,46	57,88
1975-1980	2,06	4,40	32,2	10,0	110,79	4,33	61,20
1980-1985	2,49	4,91	30,8	9,0	82,96	4,05	63,00
1985-1990	2,17	4,99	29,9	7,8	65,22	3,76	65,58
1990-1995 (1)	1,85	4,40	23,5	6,7	50,56	2,80	67,28
1995-2000 (2)	1,62	4,67	21,4	6,5	39,02	2,45	68,55

Kaynak: DİE, DPT

(1) DİE ve DPT Nüfus Tahminleridir.

(2) Kent, 20.000 ve daha fazla nüfusu olan yerleşmedir.

Bununla birlikte gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında bu oranların hala yüksek olduğu bir gerçektir. Diğer taraftan, yüksek bebek ölüm hızının VII'nci Plan dönemi sonunda binde 39,02'ye düşmesi ve doğuşta hayatta kalma ümidinin 68,55 yıla yükselmesi beklenmekte, aile planlaması yöntemi kullananların oranındaki bölgesel farklılıkların azalması, etkili yöntem kullanımının yüzde 70'e ulaşması beklenmektedir. Demografik göstergelerde ortaya çıkan bu değişimlere bağlı olarak, nüfusun üç ana yaş grubunun toplam nüfus içindeki paylarında da değişimlerin olması kaçınılmaz olmaktadır. Buna göre VII'nci planda 0-14 yaş grubunun payı azalırken, 15-64 ile 65 ve üstü yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payları artacaktır (DPT, 1995:36).

Türkiye'nin demografik görünümünü ortaya koyan bu tablodan hareketle, Türkiye'de demografik gelişmelerin istihdam ve işsizlik sorununa etkisi kaçınılmaz

olmaktadır. Çünkü açıkça bilinmektedir ki; i-çalışma çağındaki nüfus oranındaki bir artış iş gücüne giriş oranını yükseltmekte ve işsizlik oranının da yükselmesine yol açmaktadır, ii-Doğum oranının yükselmesi işsizlik oranını arttırırken doğum oranındaki düşüş işsizlik oranını düşürmektedir, iii-Nüfus artış hızının bir miktar azalmasına karşın, yine de yüksek kalması işsizlik sorununun çözümünü güçleştirmekte ve gelecek kuşaklara ertelemektedir, iv-Şehirleşme hızının yüksek oluşu, köyden kente devam eden göçlerle birlikte bir kent işsizliği olgusunun yapılaşmasına neden olmaktadır.

Sonuncu unsur olan şehirleşme olgusunun, özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu üzerinde önemli toplumsal ve ekonomik boyutları bulunmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme tartışmaları işsizliğin, yoksulluğun ve eşitsizliklerin istenmeyen sonuçları etrafında merkezileşmektedir (Kannapan, 1985:699). Tabii ki Türkiye'nin, özellikle 1950-80 döneminde yaşadığı deneyim bir çok gelişmekte olan ülkede ve üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan gelişmelerden soyutlanmamaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin kırsal alanlardaki nüfusu % 60 artarken, kent nüfusu yaklaşık olarak 4 kat artmıştır. Yine bu dönemde 10 milyon insan kırsal kesimden kentlere göç etmiştir ki bu 1980'deki nüfusun 4' de birine eşit bir rakamdır (Tunalı, 1996: 31). Tablo-15 Türkiye'de 1935-1997 döneminde, Türkiye'de köy nüfusu, şehir nüfusu ve şehirleşme oranlarını göstermektedir. Tablo'da en önemli nokta şehirleşme oranının söz konusu tarihsel süreç içerisinde büyük oranlarda yükselmesi ve 1997 yılında son olarak % 65 gibi bir orana sıçramasıdır. Bunun yanında 1963-1990 döneminde şehir nüfusu ile işsiz sayısındaki korelasyon katsayısı 0.83 çıkmıştır.

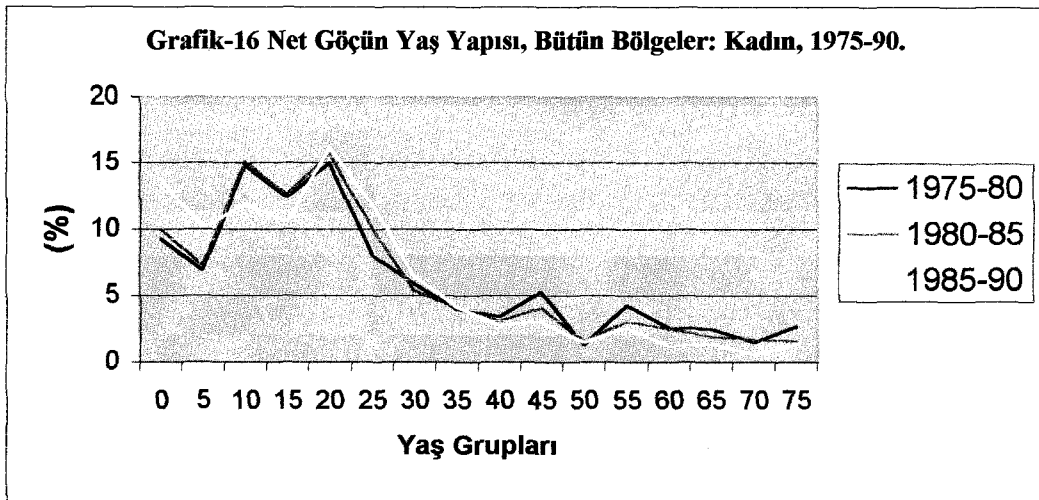
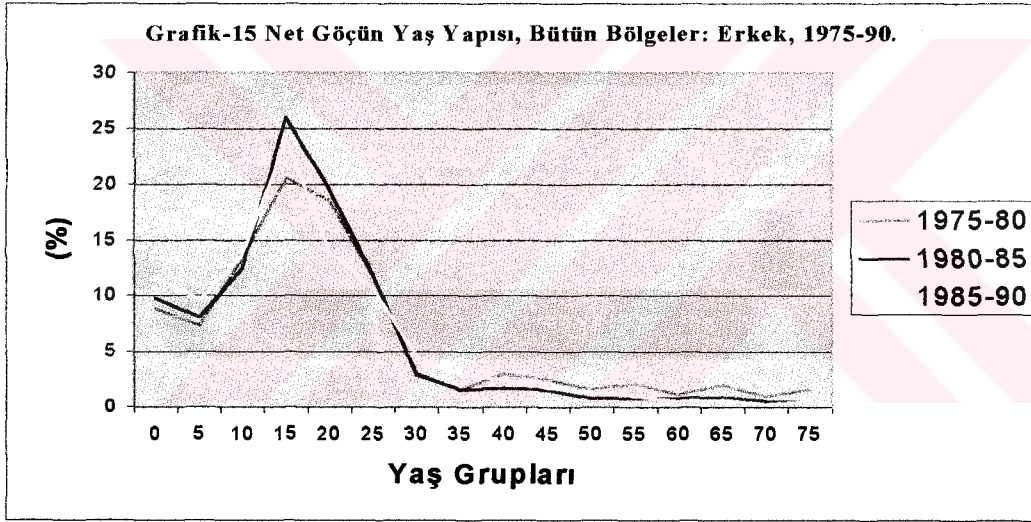
Grafik-15 ve Grafik-16 göçün kent büyümesine katkısı konusunda bir başka gerçeği uygulamaktadır. DİE'nin 1995⁶⁷, yapmış olduğu çalışmaya göre, göç edenlerin yaş gruplarına bakıldığında, 1975-80, 1980-85 ve 1985-90 dönem aralıklarında, erkeklerde en yüksek pay 10 ve 25 yaş gruplarının, kadınlarda ise 5 ve 25 yaş gruplarının olmuştur.

⁶⁷ DİE (1995), *Türkiye Nüfusu 1923-94, Demografik Yapısı ve Gelişimi*, Ankara.

**Tablo-15 Türkiye'de Köy Nüfusu, Şehir Nüfusu ve Şehirleşme Oranları
(1935-1997)**

Sayım Yılları	Köy Nüfusu (000)	Şehir Nüfusu (000)	Şehirleşme Oranları (%)
1935	12,355	3,803	23,5
1940	13,475	4,346	24,4
1945	14,103	4,687	24,9
1950	15,703	5,244	25,0
1955	17,137	6,927	28,8
1960	18,895	8,860	31,9
1965	20,586	10,806	34,4
1970	21,914	13,691	38,5
1975	23,479	16,869	41,8
1980	25,092	19,645	43,9
1985	23,799	26866	53,0
1990	23,147	33,326	59,0
1997	21983	40,882	65,0

Kaynak: DİE, 75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti, 1999.

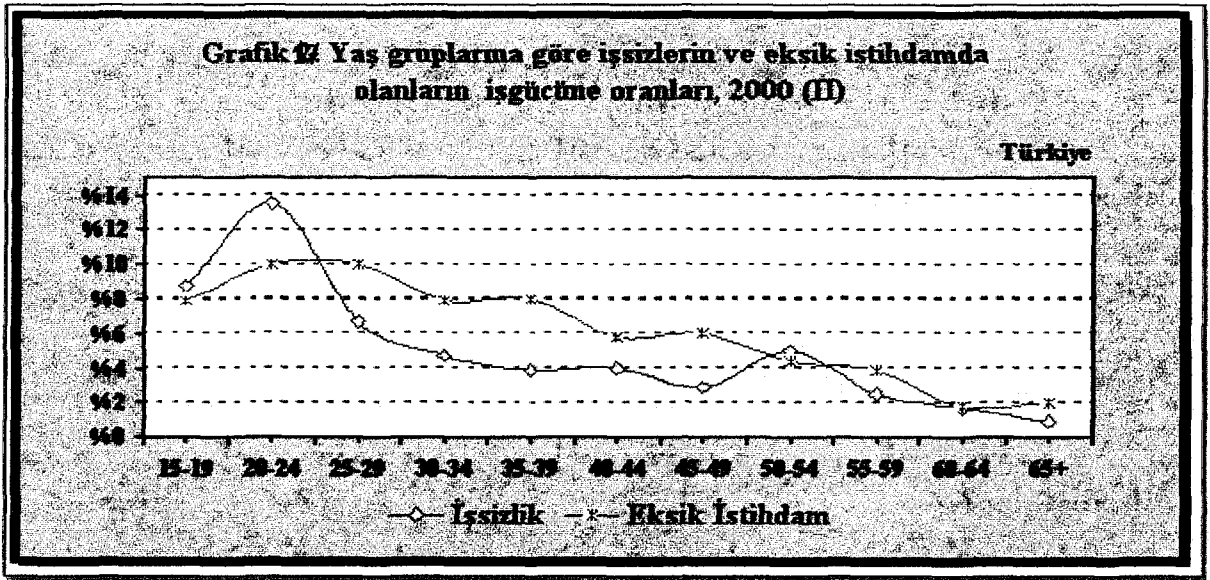
III.3.1.1. Genç İşsizliği ve Çocuk İşgücü

Nüfusun yapısında ortaya çıkan değişikliklerin işsizlik konusunda önemli sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Demografik açıdan, nüfus artış hızına bağlı olarak, bu konuda karşımıza çıkan en önemli sorun genel işsizlik içerisinde önemli bir paya sahip olan genç nüfusun içinde bulunduğu işsizlik sorunudur. Hızlı nüfus artışı özellikle alt yaş gruplarının payını artırmakta ve her yıl bir önceki döneme göre daha fazla istihdam olanağı yaratmayı zorunlu kılmaktadır. OECD genç işsizlik sorununa, 1970'lerin sonlarından itibaren önem vermeye başlamış ve yeni çalışmalarla çözüm önerileri geliştirmiştir. OECD'nin yaptığı çalışmalarda⁶⁸ işsizliğin 3 temel nedeni üzerinde durulmaktadır:

1. Yavaş ekonomik büyüme; özellikle durgunluk dönemlerinde emek talebinin düşmesi ve yetişkinlere göre genç istihdamın azalması.
2. Demografik faktörler; baby-boom olarak adlandırılan çocuk nüfusundaki hızlı artışlar
3. Yapısal faktörler; kendilerinden daha yaşlı olanlara göre genç insanların rekabetçi durumlarının zayıf olması, yetişkinlerin iş güvenliği yasalarıyla etkin bir şekilde korunmaları, görelî ücret ve ücret dışı maliyetlerin işverenleri genç işçileri istihdam etmekten alıkoymaları v.b.

İşsizliğin nedenlerini, arz ve talep açısından ayrıntılı bir şekilde sunan Tablo, Ek-7' de verilmiştir. Grafik-17 DİE' nin 2000 yılının ikinci altı ayı için hesapladığı, Türkiye'de yaş gruplarına göre işsizlerin ve eksik istihdamda olanların işgücüne oranları gösterilmektedir. Buna göre toplam işgücü içerisinde işsiz olanların dağılımında en yüksek pay, erkek ve kadınlarda 20-24 yaş arasındaki gruptur. Eksik istihdam açısından bakıldığında yine 20-24 ve 25-29 yaş gruplarının payının yüksek olduğunu ve yaş arttıkça bu payın azaldığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de işsizlik sorunu ve bu sorunun çözülmesi konusundaki politikalarda genç işsizlere yönelik bir takım önerilerin getirilmesi gerekmektedir.

⁶⁸ OECD (1980), *Youth Unemployment; The Causes and Consequences*, Paris.
 OECD (1985), *New Policies For The Young*, Paris.
 OECD (1992), *Urban Policies For Ageing Populations*, Paris.

Tablo-16 Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi Temel Sonuçları

	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	Toplam Nüfus	6-17 Yaş Nüfus	Oran (%)	Toplam Nüfus	6-17 Yaş Nüfus	Oran (%)	Toplam Nüfus	6-17 Yaş Nüfus	Oran (%)
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (Bin Kişi)									
Toplam	63 416	16 088	25.4	38 275	9 577	25.0	25 140	6 512	25.9
Erkek	31 860	8 202	25.7	19 300	4 926	25.5	12 559	3 276	26.1
Kadın	31 556	7 885	25.0	18 974	4 650	24.5	12 582	3 236	25.7
İstihdam (Bin Kişi)									
Toplam	21 746	1 635	7.5	10 747	552	5.1	10 999	1 003	9.8
Erkek	15 617	1 010	6.5	8 771	415	4.7	6 849	596	8.7
Kadın	6 127	625	10.2	1 976	138	7.0	4 151	487	11.7

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/111000.htm> (20.06.2001)

Tablo-16 DİE' nin 1997 Nüfus Tespit Sonuçlarına göre revize ederek açıkladığı Ekim 1994 Çocuk İşgücü Anketi sonuçları gösterilmektedir. Tabloya göre Türkiye genelinde, 6-17 yaş grubundaki çocuklardan 1 milyon 635 bin kişi ekonomik bir faaliyette bulunmaktadır. Oran olarak bakıldığında çocuk işgücünü istihdamdaki payları, erkeklerde % 6.5 kız çocuklarında % 10.2' dir. Kent ve Kır açısından bakıldığında, kentlerde çocuk istihdamının daha az, kırlarda ise daha yüksek olduğu ve kırlarda çalıştırılan kız çocukların sayısının daha yüksek olduğu (% 11.7) ortaya çıkmaktadır.

III.3.1.2. Katılım Oranları

İşgücüne katılım oranı (İKO), nüfus büyüklüğü, nüfusun yaş dağılımı, insanların çalışmak istedikleri süre ve emeğin kalitesi gibi unsurlarla birlikte, toplam emek arzını belirleyen önemli bir unsurdur. Dolayısıyla, işsizliğin gerçek boyutunun vurgulanmasında İKO üzerinde durmak gerekmektedir. İKO' nun yükselmesi ekonomik faaliyet oranının artması, düşmesi ise aktif nüfusun daha büyük bir kısmının ekonomik faaliyetlerin dışında kalması anlamına gelmektedir. İKO, istihdam edilenler ile işsiz olup da aktif olarak iş arayanlar toplamının aktif nüfusa oranlanması ile bulunmaktadır (Biçerli, 2000: 49).

$$IKO = \frac{\text{Çalışanlar} + \text{İşsizler}}{\text{Aktif nüfus}} \times 100 \quad 3.13.$$

Burada aktif nüfus 15-65 arasında bulunan kurumsallaşmamış nüfustan oluşmaktadır. Formüle göre bireyler çalışırken işsiz kalırlarsa, bu durum İKO' nı etkilemeyecektir. Aynı şekilde, bireylerin, aktif nüfus içinde bulunmakla birlikte okullaşma, emeklilik veya çocuk bakımı gibi nedenlerle işgücü dışında kalmaları İKO' nı azalma yönünde etkilemeyecektir.

Ücretler başta olmak üzere bir ekonomide İKO' nı etkileyen başlıca faktörler; iş piyasası koşulları, kadınların çalışmasına yönelik sosyal tutum ve kadınların iş olanakları, artan beklentiler ve yaşam standardını koruma, eğitim düzeyi, ev işlerinde verimliliğin artması, medeni durum ve çocuk sayısı ve yaş olmaktadır.

Eğitim konusunda; OECD tarafından hazırlanan bir rapora göre (Education At A Glance) genel eğilimin dışında olarak, Türkiye'de erkeklerin ve Kore' de kadınların eğitim düzeyi lisenin altında olanların işgücüne katılma oranları üniversite mezunlarından daha yüksektir. Rapor bu özel durumun her iki ülkede de tarım sektöründe çalışanların oranının yüksek olması ile ilintili olabileceğini ifade etmektedir (DPT, 2001b:16).

Ek-8 1990-1997 yılları arasında Türkiye’de iş gücü katılım oranlarını ve istihdamın nüfusa oranını göstermektedir. Tabloya göre toplamda, 15-24, 25-54 ve 35-64 yaş grupları açısından katılım oranları sürekli bir düşüş içerisinde olmuştur. Bununla birlikte, özellikle 15-24 yaş grubu için düşüş büyük ölçüde olmuş, 1990’da % 54.7 olan oran, 1997’de % 44.5’ gerilemiştir. Bu sonuca benzer bir şekilde erkeklerin, 15-24 yaş grubu için katılım oranları 1990’da % 71.8 iken 1997 % 56.5’e düşmüştür. Bu, Türkiye’de genç işsiz sayısındaki artışın en önemli göstergesidir. Kadınlarda ise zaten düşük olan katılım oranların daha da gerilemiştir. 1990 yılında ortalama % 35 olan katılım oranları 1997 yılında ortalama % 25’lere kadar düşmüştür. Tablodan çıkartılacak diğer sonuç istihdam/nüfus oranında gözlenen düşüşlerdir. 1990 yılından 1997 yılına gelindiğinde, gerek toplamda, erkek ve kadınlarda gerekse tüm yaş gruplarında istihdamın nüfusa oranı azalmıştır. İstihdam/nüfus oranındaki azalmalar, istihdamın nüfustaki artışa paralel olarak artırılmadığının bir göstergesi olmaktadır. Grafik-9 ise 1970-1997 döneminde, işsizlik oranı ile birlikte katılma oranları, istihdam nüfus oranının seyrini göstermektedir. Buna göre 1990-97 döneminde yapılan değerlendirmenin, 1970-1997 döneminde daha belirginleştiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo-17 kent ve kırsal alanlarda kadın ve erkeklerde işgücüne katılım oranlarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde, erkeklerin katılım oranlarının düştüğü, bununla birlikte kır-kent açısından erkeklerin katılım oranlarında önemli bir fark bulunmadığı gözlenmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları arasında ise kır-kent açısından önemli bir fark gözlenmektedir. Kentlerde kadınların işgücüne İKO % 15’ ler civarında iken, kırsal bölgelerde bu oran % 40’ lar civarında gerçekleşmektedir. Bu farkın gerçekleşmesindeki en önemli etken olarak, kadınların tarım sektöründe “ücretsiz aile işçisi” statüsünde çalışıyor olmaları gösterilmektedir (Biçerli, 2000:66). Kentlerde kadınların İKO’ nun düşüklüğü kentlerde kadınlara yönelik istihdam olanaklarının kısıtlılığı ile de açıklanabilir. Köyden kente göçle birlikte kırsal alanda ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışma olanağı bulabilen eğitim düzeyi düşük kadın işgücünün, kentlerde emek piyasası dışında kaldıkları düşünülebilir. Bunlara ilaveten şehirlerde kadınların informel sektörde çalışmaları da fazladır⁶⁹.

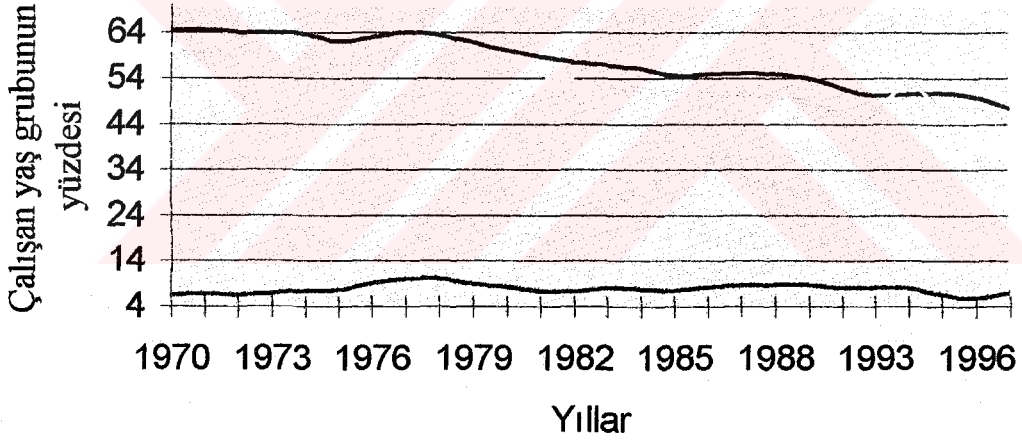
⁶⁹ Bu konu için Nüfus Sayımı ile hanehalkı anketlerinde kadın-erkek çalışanların farkına bakılabilir.

Tablo-17 Kentsel ve Kırsal Alanlarda Cinsiyete Göre İKO

Yıllar	Kent (Erkek)	Kent (Kadın)	Kır (Erkek)	Kır (Kadın)
1990	70.2	15.3	78.9	49.8
1991	69.8	15.3	80.2	52.4
1992	70.4	15.7	76.6	48.5
1993	67.6	15.0	75.7	48.2
1994	67.7	15.9	75.8	50.4
1995	66.6	15.5	77.0	48.7
1996	66.1	14.3	76.4	48.2
1997	66.8	16.1	73.9	36.9
1998	65.5	15.2	74.8	44.4
1999*	64.3	15.8	73.7	47.6

Kaynak: DIE (1999), Hanehalkı İşgücü Anketleri, Nisan.

* Veriler Ekim ayına ait olup, sadece 1999 yılı Nisan ayına aittir.

Grafik-18 İstihdam, İşsizlik ve İş Gücü: 1970-1997

— İşsizlik oranı — Katılma Oranı — İstihdam/Nüfus Oranı

III.3.2. İstihdamın Yapısındaki Değişmeler

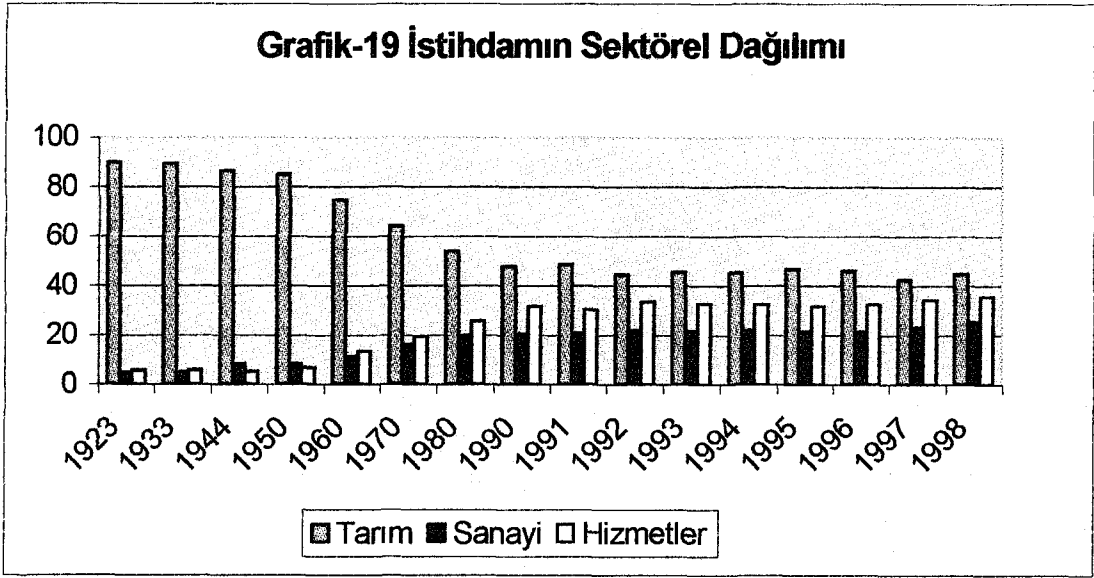
İstihdamın yapısı ve sorunları ülkelere göre değişiklik gösteren bir özelliğe sahiptir. Sanayileşmiş ülkelerde sınai ürün bileşimi ve istihdamın sektörel yapısı, sanayi sektöründen hizmetler sektörüne doğru gelişmektedir. Sanayileşmekte olan ülkelerde ise tarım sektörü hâla önemli bir istihdam alanı olma özelliğini koruduğundan bu ülkelerde

istihdamın yapısı tarımda makineleşmeye ve ülkedeki sanayileşme sürecine bağlı olarak kırdan kente göçe yol açmakta, sonuçta istihdamın yapısı tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne doğru değişmektedir.

1960' lardan 1980'lere uzanan bu süreçte, tarımsal istihdamın üçüncü dünya ülkelerindeki ağırlığına bakıldığında 1977 yılı itibariyle Güney Amerika'daki bu payın %40, Doğu Asya'da %55, Afrika'da %65 ve Güney Asya'da % 71 oranında olduğu görülmektedir (Todaro, 1981:29). Ek-9 1980'li yıllardan sonra, üç kıtadan seçilmiş ülkelerdeki sektörel istihdamın gelişimini vermektedir. Tablo'ya göre Şili dışındaki ülkelerin tümünde tarımsal istihdam azalmış, ancak yaklaşık 30 yıllık bir dönemde düşüşler çok yavaş bir eğilimle gerçekleşmiştir.

Türkiye'deki istihdam sorunu gelişmekte olan ülkelerin yaşamakta olduğu tipik istihdam sorununa benzemekte ve yapısal bir nitelik taşımaktadır. Bir taraftan gelişmekte olan ülkeler ortalamasına yakın hızla artan bir nüfus baskısı ve nüfusun nitelik, meslek-iş bileşimindeki olumsuzluklar, diğer taraftan ileri teknoloji kullanımının ve otomasyonunun açığa çıkardığı işgücü fazlası ve istihdam yaratma potansiyeli yüksek sektörlerde yatırım için yeterli kaynak yaratılamaması, sorunu yapısallaştıran temel faktörlerdir. Genel olarak son yirmi yıl, hem sanayileşmiş hem de sanayileşmekte olan ülkeler için istihdam açısından önemli sonuçlar taşımaktadır.

İstihdamın sektörel dağılımının incelenmesi ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkilidir. Sanayileşme sürecini halen yaşamakta olan ülkelerde tarım toplumu niteliğinin ağırlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Grafik-19 Türkiye'nin bu değerlendirme içerisinde alınması gerektiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Buna göre 1923'ten başlamak üzere tarım sektörünün istihdam açısından payı giderek azalmış, ancak 1980' den azalma hızı düşmüştür. Diğer bir ifadeyle, tarımın istihdam içindeki % 60' lar düzeyindeki payı 1980' li yıllardan sonra % 40' lar düzeyinde gerçekleşmiştir. Sanayinin istihdamdaki payı, 1990' lı yıllara kadar bir artış trendi içerisinde olmuş, 1990' lı yıllardan sonra % 30' ler civarında seyretmiştir. Hizmetlerin istihdamdaki payı de benzer bir gelişmeyle, 1980'li yıllara kadar sürekli artmış, 1980'li yıllardan sonra artış hızı % 20' ler civarında gerçekleşmiştir.

III.3.2.1. İşgücünün Niteliksel Gelişimi ve Eğitim Sorunu

Genel olarak dünya ekonomisine, özel olarak ise kapitalist sisteme ve bu sistemin tarihsel evrimine bakıldığında, ekonomideki dalgalanmalarla birlikte temel güdüsü kâr olan sermayenin, kâr oranlarındaki değişikliklere bağlı olarak üretim sistemlerinde ve yönetim tekniklerinde bir arayış içine girdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle emek ile sermaye arasındaki ilişkiler de bu arayış sürecinde yeniden şekillendirilmekte, bir değişim ve dönüşüme tabi tutulmaktadır. Dünya ekonomisindeki canlanma, genişleme, durgunluk ve bunalım dönemlerine bağlı olarak bu değişim ve dönüşüm, üretim sisteminde yeni örgütlenmeleri, yönetim tekniklerini ve farklılaşan endüstri ilişkileri sistemini beraberinde getirirken, bu sistemin aktörleri (devlet, işveren ve işveren sendikaları, işçi ve işçi sendikaları) arasındaki ilişkilerin de yeniden yapılanmasına neden olmaktadır (Çetik ve Akkaya, 1999:35).

Bu bağlamda, 1970'li yıllarda başlayan ekonomik kriz, sermayeyi, pazar payını koruyup geliştirebilmek, uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek ve kârlılığını artırmak için yeni arayışlar içine itmiştir. 1980'li yıllarda üç önemli faktör istihdam ilişkilerini ve emek piyasasını etkilemiştir:

- ❖ Ekonomik sektörlerde ve mesleklerde değişim

- ❖ İşgücünün demografik yapısındaki değişim
- ❖ Esnek İşgücü Talepleri

Bu arayış yönetim felsefesinde ve üretim tekniklerinde bir değişimi beraberinde getirmiş ve üretimde esneklik konusunu gündeme getirmiştir. Üretimdeki esnekliği tanımlamak için "esnek üretim sistemi" terimi kullanılmaktadır. Gelişimi ancak temel bilgisayar teknolojisiyle gerçekleşen esnek üretim sistemi ilk kez Avrupa'da uygulanmış ve kullanıcıları kısa sürede onun düşük hacimli, yüksek çeşitlilikteki malların üretimi için uygun olduğunu fark etmişlerdir (Belek, 1999:68).

Postfordist sistem ve onun bir ürünü olan esnek üretimle birlikte, istihdam yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş (Çetik ve Akkaya, 1999: 42) ve üretim araçlarının söz konusu yeniden düzenleniş biçimleri emek gücünün niteliğinde yapısal değişiklikleri koşullamıştır (Büyüksulu, 1997: 24). Öncelikle, üretim teknolojilerindeki hızlı değişim sonucunda işgücü talebinin biçimi değişmiş, niteliksiz işgücünün yerini bilgi ve beceri düzeyi yüksek, çok çeşitli işleri yürütebilen eğitilmiş işgücü almaya başlamıştır. Bunun yanında, işgücünün sektörel dağılımı tarım ve sanayi aleyhine, hizmet sektörü lehine bir gelişme eğilimi içerisine girmiştir. İleri teknolojilerin sermaye yoğun oluşu ise gelişen teknolojiye bağlı işsizlik gibi istihdam sorunlarına neden olurken endüstri ilişkilerini de etkilemiş, işgücü piyasası ve geleneksel çalışma biçimleri daha esnek bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Diğer taraftan, emek sürecinin örgütlenmesinde ve toplumsal-sınıfsal ilişkilerin özelliklerinde de değişiklikler yaşanmıştır.

Bununla birlikte esnek işgücü piyasası ikili (düal) bir işgücü piyasasını beraberinde getirmiş ve korumalı (kurallı) ve korumasız (kuralsız) ikili bir istihdam modeli oluşturmuştur (Büyüksulu, 1997:25). Bu durum, piyasanın formel olarak adlandırılacak tarafında, daha iyi ücret ve çalışma koşullarında çalışan o ülkenin vatandaşlarını, diğer tarafında informel olarak adlandırılacak düşük ücretli ve kötü iş koşullarına razı olmuş yerli ya da yabancı işçileri ortaya çıkarmaktadır.

İşgücünün sektörel dağılımıyla birlikte, işgücünün niteliği açısından karşımıza çıkacak önemli bir konu eğitim durumudur. Nüfus artışı ve nüfusun büyüklüğü işgücü arzının nicelik boyutunu etkilerken, eğitim ise nitelik boyutunu belirlemektedir. Tablo-

18, 1970, 1990 ve 1997 yıllarında Türkiye’de işgücünün sektörel dağılımını ve işgücünün eğitim düzeyini, okur-yazar olmayan, diplomasız, ilk, orta, lise ve yüksek öğretim bakımlarından göstermektedir.

Tablo-18 İşgücünün Niteliğine Göre Sektörel Dağılımı

Sektör	İşgücü (bin)	Yüzde Dağılımlar						Toplam	
		Okur-yazar Olmayan	Diplomasız	İlk	Orta	Lise	Yüksek		
TARIM	1970	10 231	59,8	10,9	28,4	0,5	0,2	0,2	100
	1990	12 578	31,0	7,1	57,8	2,3	1,6	0,2	100
	1997	8 219	20,8	6,0	65,8	6,7	1,3	0,3	100
MADENCİLİK	1970	111,0	25,6	18,5	49,1	3,0	2,3	1,5	100
	1990	131,0	4,0	2,5	70,8	8,3	10,6	3,6	100
	1997	176,0	0,6	1,7	69,3	18,8	6,8	2,8	100
İMALAT	1970	1288,0	9,8	17,4	6,6	7,3	3,7	1,2	100
	1990	2782,0	3,9	1,5	67,4	10,7	12,2	3,9	100
	1997	3602,0	2,5	1,6	62,0	21,2	7,5	5,1	100
ENERJİ	1970	15,0	11,7	10,1	53,1	9,0	11,7	4,4	100
	1990	80,0	0,9	0,9	44,2	13,4	30,5	10,1	100
	1997	111,0			24,3	41,4	9,0	24,3	100
İNŞAAT	1970	431,0	25,7	17,9	51,0	2,8	1,6	1,0	100
	1990	1 184	8,2	3,9	71,0	8,6	6,1	2,2	100
	1997	1 323	6,5	4,1	67,3	14,9	3,2	4,1	100
TİCARET	1970	603,0	15,0	15,0	56,8	7,9	3,9	1,4	100
	1990	1 854	4,1	2,6	57,2	13,2	16,5	5,7	100
	1997	2 916	3,1	3,1	52,1	30,2	5,3	6,2	100
ULAŞTIRMA	1970	360,0	9,7	9,9	65,2	9,6	4,5	1,1	100
	1990	775,0	1,7	1,4	62,9	14,7	15,6	3,8	100
	1997	926,0	1,4	1,9	59,0	26,2	6,6	4,9	100
MALİ KUR.	1970	146,0	2,3	4,4	24,5	19,2	30,0	19,6	100
	1990	542,0	0,6	0,5	16,0	11,7	39,4	31,7	100
	1997	516,0	0,6	0,2	10,1	35,3	18,0	35,7	100
TOPLUM HİZ.	1970	1 557	9,1	8,5	47,1	9,7	17,7	7,9	100
	1990	3 344	2,5	1,3	40,9	10,6	22,8	21,9	100
	1997	516,0	2,1	1,0	31,9	26,5	11,4	27,1	100
GENEL TOP.	1970	15 118	44,4	13,3	35,8	2,6	2,6	1,3	100
	1990	23 382	18,4	4,4	56,3	6,7	8,9	5,3	100
	1997	20 815	9,7	3,6	56,3	17,8	5,2	7,3	100

Notlar: 1. Orta ve lise öğrenimi sayıları bunların dengi meslek okullarını bitirenleri de içerir.

2. İyi tanımlanmamış işlerde çalışanlara yer verilmemiştir.

Kaynak: Y.Kepenek-N.Yentürk (2000), Türkiye Ekonomisi, Remzi kitabevi, s.419.

Tablodan çıkarılacak en önemli sonuç, eğitim düzeyi yüksek olanların üretim dışı sektörlerde (mali kuruluşlar ve toplum hizmetleri) daha fazla iş bulduklarıdır. Tarım başta olmak üzere madencilik ve imalat sanayii sektörlerinin çalışanları içinde, ilk okul mezunlarının yüksek payına karşın, yükseköğretim görenlerin oranını genel ortalamanın altında kalmaktadır. 1970 yılına göre iyileşme olduğu gözlemlense de tarım sektöründe,

eğitim açısından niteliksiz işgücünün boyutu son derece yüksek gözükmektedir. Bu durum, kırsal alanlardan kentlere göç ederek, işsiz havuzuna giren veya düşük ücret ve düşük verimlilikle çalışan işgücünün önemli bir altyapısına işaret etmektedir.

Tablo-19 1998 yılı itibariyle Türkiye’de, genel olarak işgücünün eğitim durumunu göstermektedir. Işgücünün yüzde 77.2 ve istihdamın yüzde 78.4 gibi büyük bir kısmı ortaokul ve ilkokuldan mezun olan veya herhangi bir okuldan mezun olmayanlar ile okuma yazma bilmeyen kişilerden oluşmaktadır. Üretim ve verimliliğin artmasında, işgücünün niteliğinin yükseltilmesi gereğini ortaya koyan bu durum, işsizlikle kendini göstermektedir. Tabloda aynı grubun toplam işsizler içindeki payı % 58.9’ dir.

Tablo-19 Işgücünün Eğitim Durumu (1998)

	Nüfus	%	Işgc	%	İstihdam	%	Işsizlik	%
Okur Yazar Olmayan	6 745	15.4	2 154	9.6	2 110	10.0	44	3.1
Bir Okul Bitirmeyen	1 896	4.3	801	3.6	763	3.6	38	2.7
İlkokul Mezunu	21 788	49.6	12 171	54.1	11 596	55.0	575	40.2
Ortaokul Mezunu	5 158	11.7	2 205	9.8	2 020	9.6	185	12.9
Orta Dengi Mes.Mez.	198	0.5	50	0.2	45	0.2	5	0.3
Lise Mezunu	4 651	10.6	2 516	11.2	2 175	10.3	341	23.9
Lise Dengi Mes.Lis.Mez.	1 426	3.2	958	4.3	839	4.0	119	8.3
Yksekkul-Fakülte Mez.	2 066	4.7	1 658	7.4	1 536	7.3	122	8.5
TOPLAM	43 928	100.0	22 513	100.0	21 084	100.0	1 429	100.0

Kaynak: DİE (1998), Hane halkı İşgücü Anketleri.

Tablo-20 TİSK yesi İş Yerlerinde alışanların ğrenim Durumları (%)

Yıl	Okuma Yazma Bilmeyen	Sadece Okur Yazar	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Yüksek ğrenim Mezunu
1992	0.2	1.3	56.4	13.2	27.2	1.7
1993	0.2	1.1	54.2	13.5	29.1	1.9
1994	0.2	0.9	51.3	13.6	31.7	2.3
1995	0.2	0.8	48.7	13.7	34.2	2.4
1996	0.2	0.6	46.2	13.9	36.6	2.5
1997	0.1	0.5	41.9	15.0	39.7	2.8
1998	0.2	0.6	37.3	15.2	43.6	3.1

Kaynak: TİSK

DPT (2001b), Nitelikli İnsangücü, Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi, SBKP, zel İhtisas Komisyonu Raporu, s.16.

Tablo-20 ise Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından 1998 yılında yapılan 12 işveren sendikasına ye 378 işletmede çalışan 159.424 kişiyi

kapsayan bir araştırmanın sonucunu vermektedir. Tablo bir yandan büyük işletmelerdeki işgücünün eğitim düzeyini göstermekte, bir yandan da Tablo-20'de yer alan Türkiye geneli ile ilgili karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Buna göre TİSK üyesi işletmelerde ilkokul mezunu çalışanların oranı giderek düşmekte, lise mezunu çalışanların oranı ise giderek yükselmektedir. Ancak, Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında yüksek öğrenim mezunu çalışanların yüzdesi oldukça düşük kalmaktadır⁷⁰.

III.3.2.2. İstihdamda Başlıca Bölünmeler

İstihdamın yapısı konusunda, karşımıza çıkan önemli sorunlardan bir tanesi de istihdamda gözlenen bölünmelerdir. Bölümlenmiş emek piyasası teorisinin özellikle üzerinde durduğu ve nedenlerini Neoklasik teoriden farklı bir şekilde açıkladığı söz konusu olgu, işsizlik sorunun yapılaşmasında etkili olmaktadır. Bilindiği gibi, Klasik-Neoklasik modelde rekabetçi koşullar, emek piyasasının bütün bölümlerinde geçerlidir ve emek akışkanlığı engellenmemiştir ve denge sağlayıcı bir fonksiyona sahiptir. Bu tür bir piyasada, emek tam anlamıyla istihdam edilmiştir ve açık işsizlik geçici işsizlik kategorisinde yer almaktadır. Çalışmanın bu kısmında, Türkiye emek piyasasında ortaya çıkan bölünmelerin belirginliğini ve sürekliliğini, genel olarak veri bazında göstermeye çalışacağız. İstihdam yapısındaki başlıca bölünmeleri göstermek üzere kullandığımız etmenler sırasıyla şunlar olmuştur:

- Yaş ve cinsiyet
- Kesimler
- Coğrafi bölge
- İşkolları

Tablo-21 yardımıyla toplam istihdam cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, erkeklerin payı 1970'ten 1996'ya kadar artarken, ücretli emeğin içindeki payları sürekli azalmıştır. 1970 yılında erkeklerin toplam istihdamda % 61 olan payı, 1996' da % 71.6 olmuş, ücretli emekte % 85.7 olan payı % 81.4' e düşmüştür. Kadınlarda ise

⁷⁰ Bunun nedeni, araştırmanın sadece işçi statüsündeki kişileri kapsamasıdır. Söz konusu işyerlerinde çalışan kişilerin % 23.16' sı işçi statüsünde olmayan personeldir ve bunların eğitim düzeyi daha yüksektir (DPT, 2001)

istihdamdaki pay % 39' lardan % 28' lere düşmüş, bununla birlikte özellikle 1980-96 döneminde ücretli emek içerisindeki payları % 15'lerden % 18'lere yükselmiştir. Ücretsiz emek açısından konuya bakıldığında, erkeklerde yaklaşık 25 yıllık süreçte küçük bir artış, kadınlarda ise küçük bir azalış olmuştur. Emek piyasalarında cinsiyet açısından istihdamda ortaya çıkan bu farklılık, kazanç farklılıkları şeklinde de devam etmiş ve bu farklar insan sermayesi donanımı ve piyasadaki ayrımcılık çerçevesinde gerçekleşmiştir⁷¹.

Tablo-21 İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam İstihdam		Ücretli Emek		Ücretsiz Emek	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1970	61.0	39.0	85.7	14.3	29.1	70.9
1980	63.2	36.8	84.6	15.4	30.2	69.8
1990	68.5	31.5	82.3	17.7	31.5	68.5
1996	71.6	28.4	81.4	18.6	32.0	68.0

Kaynak: DİE, Çalışma İstatistikleri 1996, Ankara 1997.

Tablo-22 İstihdamın Yaşa Göre Dağılımı (%)

Yıllar	12-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
1990	4.58	12.93	11.07	13.31	12.31	11.83	9.35	7.22	6.25	5.00	3.53	2.56
1991	4.52	12.67	10.79	13.07	12.25	11.56	9.31	7.63	6.63	5.21	3.62	2.68
1992	4.03	12.37	11.37	12.93	12.37	12.20	10.03	7.57	6.01	4.83	3.61	2.62
1993	2.88	11.79	10.94	12.63	12.94	13.06	10.91	7.56	6.06	4.78	3.87	2.52
1994	3.33	12.75	11.09	12.53	13.37	12.34	10.28	7.53	5.53	4.43	3.68	3.08
1995	3.54	11.75	10.30	11.88	12.52	12.48	10.61	8.31	6.25	4.64	3.89	3.77
1996	3.36	11.30	10.22	12.43	13.17	12.53	11.36	8.10	5.59	4.34	3.72	3.82

Kaynak: DİE, Çalışma İstatistikleri 1996, Ankara, 1997.

Nüfusun yaş ortalamasına bağlı olarak istihdamın yapısı da değişmektedir. Türkiye genç nüfusa sahip bir ülkedir. Bu özellik öğrenim görmesi gereken 12-19 arasındaki nüfusun, oran olarak 1990'dan sonra giderek azalmasına rağmen, önemli bir bölümünün bir işte çalışmasına neden olmuştur (Tablo-22). Tablo Türkiye'de iş sahibi olmanın genç ve orta yaşlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Tabloya göre 20-44 yaş grubu 1996 yılında istihdamın % 59.7' sini oluşturmuştur. 44 yaş grubundan sonraki yaş gruplarının, toplam içindeki paylarının da giderek azalması bu bulguyu desteklemektedir. Söz konusu yaş gruplarının azalmasında, 1999 öncesi yürürlükte olan

⁷¹ Bu konuda; S.Erdoğan (1997), "Türkiye'de Kadın İşçiler", Ekonomide Durum, Türk-İş Araştırma Merkezi, Kış:116-132.

M.Dayıoğlu-Z.Kasnakoğlu (1997), "Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları", ODTÜ Gelişme Dergisi, 24 (3):329-361.

eski mevzuatla kişilere 40'lı yaşlarda emekli olma şansı tanınması, emek piyasasında ilerleyen yaşlarda iş olanaklarının daralması gibi unsurların rol oynadığı öne sürülebilir. Tablo-23 ise Türkiye'de işsizliğin en fazla %52.32 ile 20-34 yaş grubunda yoğunlaştığını göstermektedir. İşsizliğin yoğunlaştığı diğer yaş grubu ise % 24. 32 ile 35-54 yaş grubudur.

Tablo-23 İstihdamdakilerin ve İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

YAŞ GRUPLARI	İSTİHDAMDAKİLER				İŞSİZLER			
	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	Kadın	Toplam	%
12-14	280	223	503	2.28	27	2	29	1.68
15-19	1466	924	2390	10.84	221	119	339	19.62
20-24	1303	882	2185	9.91	308	135	443	25.64
25-29	1748	691	2439	11.06	207	87	293	16.96
30-34	1829	718	2547	11.55	118	50	168	9.72
35-39	2076	774	2849	12.92	119	43	162	9.38
40-44	1925	677	2602	11.80	90	20	110	6.37
45-49	1476	513	1990	9.03	76	12	88	5.09
50-54	996	432	1428	6.48	53	2	55	3.18
55-59	693	335	1028	4.66	29	0	29	1.68
60-64	593	331	924	4.19	8	0	8	0.46
65+	782	382	1164	5.28	4	0	4	0.23
Toplam	15167	6882	22049	100	1259	471	1730	100

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Nisan 1999 Geçici Sonuçları.

Tablo-24 Ücretli Emegın Kesimlere Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam	Kamu	%	Özel	%
1970	1.313.500	526.111	40.05	787.389	59.95
1980	2.204.802	793.958	36.01	1.410.849	63.99
1985	2.607.865	769.613	29.51	1.838.252	70.49
1990	3.446.502	966.875	28.05	2.479.627	71.95
1991	3.598.315	991.832	27.56	2.606.483	72.44
1992	3.796.712	1.055.338	27.79	2.741.364	72.21
1993	3.976.202	1.076.722	27.07	2.899.480	72.93
1994	4.202.616	1.059.163	25.20	3.143.453	74.80
1995	3.905.118	982.540	25.16	2.922.578	74.86
1996	4.051.295	968.796	23.91	3.082.499	76.09
1997	4.266.097	925.071	21.68	3.341.026	78.32

Kaynak: DİE, Çalışma İstatistikleri 1995, Ankara 1996; ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistikleri 1997, Ankara 1998.

İstihdamın yapısal niteliklerini ortaya koyan bir diğer özellik, ücretli emegın kamu ve özel kesimler arasındaki dağılımıdır. Bilindiği gibi ekonomik yapı, izlenen

iktisat politikaları, ücretli emeğin kesimlere göre dağılımında belirleyici rol oynamaktadır. Genel olarak, devletin genel ve katma bütçeli kuruluşları ile kamu hizmetlerini üretmesinin yanı sıra, ara, tüketim ve yatırım malları sanayiinde ve hizmetler sektöründe de üretimde bulunması, istihdamda kamunun önemli bir payının olmasını gündeme getirmektedir. Nitekim, SSK İstatistiklerine göre ücretli kesimin kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını gösteren Tablo-24' de, 1970'li yıllarda ücretlilerin % 40' ının kamuda, % 60' ının ise özel sektörde istihdam edildiği görülmektedir. Ancak zaman içinde kamunun payı azalarak en son 1997'de % 21.68'e gerilemiş, özel sektörün payı ise % 78.8' e yükselmiştir. Kamu sektörü istihdamında 1970-80 arasında gözlenen azalmada ekonomik dinamiklerin rol oynadığı, ancak 1980 sonrası azalmanın büyük ölçüde izlenen ekonomi politikalarından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bilindiği gibi 1980 sonrası dışa açık sanayileşme stratejisine geçiş, liberal bir ekonomi politikası izlemeyi zorunlu kılmış ve bu çerçevede kamu yatırımları azaltılmış, KİT'lerdeki personel sayısı dondurulmuş ve 1999⁷² yılı itibariyle özelleştirme uygulaması ile 113 şirkette kamu payı özelleştirilmiştir.

Tablo-25 Türkiye'de bölgelere göre istihdamın 1997 yılındaki görüntüsünü ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, sanayileşme sürecine, izlenen sanayileşme politikalarına, bölgenin olanaklarına bağlı olarak sanayi ve onun beraberinde sürüklediği hizmet sektörü, bölgelerin istihdamında belirleyici rol oynamaktadır. Sanayi ve ticaretin oldukça geliştiği, İstanbul ve çevresindeki ücretli emeğin toplam içindeki payı % 42'dir. Bu bölgeyi sanayi, turizm ve tarımın gelişmiş olduğu İzmir ve çevresi % 13'le, yine sanayi ve tarımın ağırlıklı olduğu Ankara ve Çevresi % 12.5 ile, Çukurova bölgesi ise % 8.03 ile izlemektedir.

Tablo-25 1997 Yılında İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı

İller	Toplam	%
İstanbul, Kocaeli,Edirne,Tekirdağ, Bursa	1.799.022	42.17
İzmir, Manisa, Kütahya, Muğla, Antalya	583.799	13.68
Ankara, Eskişehir, Konya, Kayseri	534.656	12.53
Adana, İçel, Osmaniye, Hatay, Gaziantep, K.Maraş	342.868	8.03
Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Elazığ, Erzurum	103.276	2.42
Zonguldak, Karabük, Samsun, Trabzon	158.255	3.70
Diğer 51 İlin toplamı	744.221	17.44
Genel Toplam	4.266.221	100.00

Kaynak: ÇSGB; Çalışma Hayatı İstatistikleri 1997, Ankara 1998.

⁷² K.Biçerli (2000), *Çalışma Ekonomisi*, Beta, İstanbul, s.149.

İşkolları istatistiklerini Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tutmakta ve bunları düzenli olarak her yıl yayınlamaktadır. Tablo-26 Türkiye’de başlıca işkollarında istihdamın gelişimini vermektedir. Buna göre yerleri zaman içerisinde değişse de yıllar itibariyle istihdamdaki payları en yüksek olan işkolları; petrol, kimya ve lastik, dokuma, çimento, toprak ve cam, inşaat, ticaret, büro ve eğitim, genel işler, konaklama ve eğlence yerleri, madencilik, enerji ve tarım işkolları şeklinde sıralanabilmektedir. 1985-98 döneminde göreceli olarak istihdamdaki payları artan sektörler arasında; petrol, kimya ve lastik, dokuma, deri, basın-yayın, banka ve sigorta, inşaat, ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar, kara ve hava taşımacılığı, haberleşme, sağlık, konaklama ve eğlence yerleri gelmektedir. Bu durumda istihdam açısından saptanabilecek bir bulgu, söz konusu sektörlerin çoğunun hizmetler sektörü içerisinde yer alan sektörler olmasıdır.

Tablo-26 İstihdamın İşkollarına Göre Yapısı (%)

İşkolu	Yıllar*									
	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Tarım	3.71	3.37	3.31	3.33	3.33	3.43	3.48	3.43	3.27	3.12
Madencilik	4.84	4.42	4.06	3.66	3.55	3.43	3.31	3.16	3.03	2.86
Petrol, Kimya, Lastik	3.89	4.08	4.38	4.53	4.43	4.43	4.37	4.41	4.36	4.42
Gıda Sanayii	8.81	6.71	6.62	6.95	7.57	7.45	7.71	7.31	7.35	7.23
Şeker	1.42	1.23	1.22	1.14	1.10	1.03	1.01	0.96	0.89	0.85
Dokuma	10.95	10.63	10.58	9.68	9.53	9.79	10.09	10.45	10.83	11.29
Deri	1.26	1.53	1.45	1.40	1.32	1.32	1.35	1.38	1.42	1.45
Ağaç	1.83	1.63	1.64	1.62	1.63	1.65	1.68	1.67	1.66	1.72
Kağıt	0.86	0.78	0.73	0.69	0.67	0.66	0.67	0.66	0.65	0.66
Basın ve Yayın	0.66	0.76	0.76	0.73	0.70	0.73	0.73	0.73	0.78	0.77
Banka ve Sigorta	2.38	2.13	2.14	2.23	2.11	2.16	2.33	2.37	2.42	2.53
Çimento, Toprak, Cam	3.22	3.74	3.55	3.37	3.18	3.02	3.01	3.05	3.06	3.02
Metal	13.28	12.29	12.50	12.59	12.08	12.18	11.96	11.94	11.83	12.02
Gemi	0.40	0.33	0.32	0.30	0.26	0.24	0.24	0.22	0.22	0.23
İnşaat	15.22	17.37	16.64	16.57	16.68	16.29	15.75	15.85	15.79	15.44
Enerji	3.70	4.12	4.05	4.07	3.81	3.63	3.51	3.50	3.24	3.07
Ticaret, Büro, Eğitim	8.19	8.57	9.29	9.68	9.56	9.39	9.23	9.21	9.52	9.78
Kara, Deniz, Hava ve Demiryolu Taşımacılığı	4.0	3.98	4.03	4.01	4.04	4.06	4.16	4.19	4.17	4.17
Ardıye ve Antrepoculuk	0.51	0.37	0.36	0.31	0.33	0.34	0.37	0.35	0.34	0.34
Haberleşme	0.36	0.61	0.58	0.63	0.83	1.02	1.01	0.98	0.97	0.91
Sağlık	0.95	0.84	0.81	0.84	0.87	0.89	0.91	0.91	0.93	1.00
Konaklama, Eğlence yer.	3.03	3.83	3.92	4.03	4.34	4.46	4.55	4.74	4.84	4.76
Milli Savunma	1.38	1.13	1.10	1.09	1.07	1.05	1.02	0.92	0.81	0.82
Gazetecilik	0.30	0.25	0.22	0.19	0.18	0.18	0.17	0.17	0.18	0.18

III.3.3. Emek Piyasası Değişkenlerinin Esnekliği

Neoklasik teorinin istihdamın artırılması konusundaki en temel önermesi ücretlerin düşürülmesidir. Bu yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkelerde yapısal uyum

ve istikrar politikaları ile birlikte düşürülen ücretlerin yeterince istihdam yaratmaması, bu ülkenin emek piyasalarının katı olmasından kaynaklanmaktadır (Yentürk, 1997:7). Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılan uygulamalı çalışmalarda emek piyasalarının katı olduğu görüşü desteklenmemiştir. Bu konuda yapılan bir çalışmada⁷³, emek piyasasının katı olduğu, reel ücretlerin düşmediği ve böylece işsizliğin ortaya çıktığı görüşünü destekler nitelikte bulgular elde edilememiştir. Asya ülkeleri hariç (Türkiye dahil) 42 gelişmekte olan ülkeye yönelik diğer bir çalışmada⁷⁴, ücretlerin katma değer içindeki payı ve istihdam indeksi arasında bir karşılaştırma yapılmış ve iki değişken arasında esnek bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır.

Bu aşamada, Türkiye' de emek piyasasında esneklik konusunu tartışmak üzere, ücretlerle verimlilik ve ücretlerle istihdam arasındaki ilişkilerini analiz ettik. Bu amaçla 1964-96 döneminde 5 yıllık ortalama değerleri hesaplayarak, Türkiye toplam imalat sanayii ve alt sektörlerini inceledik. Sonuç olarak değişkenlerdeki pozitif veya negatif yönlü değişimleri karşılaştırdık. Hesaplamalarda kullanılan veriler şunlardır:

$gr(e)$, ücretle çalışanlar sayısındaki büyüme,

$gr(w)$, ücretle çalışan başına yıllık ödemede büyüme (İTO ücretliler geçinme düzeyine göre deflate edilmiştir, 1987=100),

$gr(pr)$, verimlilikteki büyüme (reel katma değer/ücretle çalışanlar sayısı),

$gr(va)$, reel katma değerdeki büyüme (çıktı deflatörü ile deflate edilmiştir, 1987=100).

Ek-10' da görüldüğü üzere, toplam 168 gözlem için istihdam ve ücretler arasında 45 gözlemde esneklik bulunmakta, yani istihdamla ücretler ters yönlü olarak değişmektedir. Buna karşın ücretlerle verimlilik arasında 60 gözlemde esneklik olduğu saptanmıştır. Bu durumda Türkiye emek piyasası değişkenleri, Neoklasik yaklaşımın öngördüğü şekilde bir esneklik göstermezken, Keynesyen yaklaşımın öngördüğü şekilde de bir katılık göstermemekte, dolayısıyla sınırlı bir esneklik olgusu göze çarpmaktadır. Sektörel ve dönemsel incelemelerde bu saptama daha açık bir şekilde anlam kazanmaktadır. Sektörler olarak bakıldığında özellikle 1980-84, 1984-88 ve 1988-92 dönemlerinde gıda, içki, kağıt, metal, makine, taşıt ve muhtelif sektörlerde istihdamla

⁷³ 12 ülkenin emek piyasalarını kapsayan bu çalışma; S.Horton-R.Kanbur-D.Mazumdar (1994), Labor Markets in an Era of Adjustment, The world Bank, Washington.

⁷⁴ E.Amsden-R.Hoeven (1996), "Manufacturing Output, Employment and Real Wages in the 1980s", Journal of Development Studies 32 (April):506-530.

ücretler arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. 1964-76 döneminde ise tüm sektörlerde oldukça düşük ve az sayıda gözlem bulunmaktadır. Verimlilikle ücretler arasındaki ilişkilerde ise gıda, içki, mobilya, kağıt, kürk ve deri, petrol ve kömür, metal, makine ve muhtelif sektörlerde ters yönlü bir ilişki bulunmakta, bu arada genel olarak esneklik ilişkilerinin 1980 sonrası dönemde daha fazla görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de emek piyasasının esnekliği konusunda yapılan bazı çalışmaları, elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Şenses (1996)⁷⁵, Türkiye’de reel ücretler düşerken istihdamın artmasını, emek piyasasında esneklikten çok katılıkların ve kuralların eksikliğine bağlamaktadır. OECD (1996)⁷⁶, ise Türkiye’ye yönelik çalışmasında; Türkiye emek piyasasının, işsizlik sigortasının olmaması ve işten çıkarmanın kolay olması gibi nedenlerle, esnek olduğunu ileri sürmektedir. Yentürk (1997)⁷⁷, Türk imalat sanayi ve alt sektörleri için yapmış olduğu, ücret-istihdam, verimlilik-ücret analizleri çerçevesinde, zayıf istihdam artışının emek piyasasındaki katılıklardan çok, yapısal özelliklerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Yentürk’e göre söz konusu yapısal faktörler; i-bölüşüm ve birikim ilişkileri, ii- verimlilik gibi reel ücret değişkenlerinden bağımsız bir ücret döngüsünün varlığı, iii- Türk imalat sanayinin 1980 yılından sonra içine girdiği büyüme kalıbıdır (Yentürk, 1997:49-50).

Eren, Bildirici ve Fırat’ın (2000)⁷⁸, İstanbul Sanayii Odasına bağlı 1000 büyük firma arasındaki 430 firma için yaptıkları anket çalışmasında: asimetrik bilgi sorunu, ölçüm-performans, sosyolojik model, etkin ücret, içerdekiler-dışarıdakiler teorisi, emek gömülemesi (labour hoarding), histeresiz yaklaşımları çerçevesinde firma yöneticilerinin tepkileri sınanmış, sonuç olarak Türkiye’de emek piyasasındaki esneklik olgusuna işaret edilmiştir.

⁷⁵ F.Şenses (1996), “Structural Adjustment Policies and Employment in Turkey”, ERC Working Papers in Economics, ODTÜ, Ankara.

⁷⁶ OECD (1996), *Turkey, OECD Economic Surveys*, Paris.

⁷⁷ N. Yentürk (1997), *Türk İmalat Sanayiinde Ücretler, İstihdam ve Birikim*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

⁷⁸ E.Eren-M.Bildirici-S.Ü.Fırat (2000), “Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışlarının İktisadi Analizi”, *İktisat, İşletme ve Finans* (Ocak):52-69.

III.3.3.1. Sektörel Ücret Farklılıkları ve Etkin Ücretler

Etkin ücretler üzerindeki ampirik literatür sektörler arasındaki ücret farklılıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte; teorik etkin ücret modelleri tipik olarak genelde bir ya da iki sektörü ele almakta ve sanayi arasındaki ücret farklılıklarını incelemek için tam bir teorik çerçeve sunamamaktadır (Walsh, 1999: 351). Bununla birlikte Saint-Paul (1995)⁷⁹, etkin ücret modelinin içerdekiler-dışarıdakiler teorisi ile rekabet içinde olduğunu ve bu modelin işsizlikte sürekliliği hysteresis çerçevesinde açıklayabileceğini ileri sürmektedir. Ücret belirlenmesiyle ilgili piyasa-temizlemeyen modellerin üzerinde durduğu en önemli kanıt, “sanayi ve sektörler arası ücret farklılıklarıdır”. Bu konuda, Dickens ve Katz (1987)⁸⁰ teorik açıdan, Dickens ve Katz (1986)⁸¹ ve Krueger ve Summers (1988)⁸² ampirik açıdan sektörler arası ücret farklılıklarının varlığını kanıtlamışlardır.

Çalışmanın bu bölümü, Türkiye’de etkin ücret hipotezini, ücretlerin verimlilikle ilişkisi doğrultusunda ele almaktadır. Kuramsal bölümde vurgulandığı gibi, ücretler konusundaki en temel konulardan birisi verimliliğdir. Neoklasik iktisat, emeğin marjinal verimliliğindeki artışların ücretleri arttıracaklarını öngörürken, Keynesyen İktisadın geliştirdiği Etkin Ücret Modeli’ ne göre işgücü verimliliği ücretlere bağlı olmakta, yani ücretler yükseldiğinde verimlilik de yükselmektedir.

Türkiye’ de ücretlerin mi verimliliğin üzerinde olduğu, yoksa verimliliğin mi ücretlerin üzerinde olduğu konusuna, girmeden önce ücretlerle verimlilik arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada nedenselliği ve yönünü belirlemeye yönelik Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Granger (1969), yüksek dereceli iki değişkenli bir otoregresif sürecin tahmini yardımıyla nedenselliğin test edilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Granger nedensellik testinde, değişkenlerin tek tek t-testine

⁷⁹ G.Saint-Paul (1995), “Efficiency Wages as a Persistence Mechanism”, İçinde ‘*The New Macroeconomics*’ Ed.Dixon ve Rankin, The Cambridge University Press.

⁸⁰ W.Dickens-L.Katz (1987), “Industry Wage Differences and Theories of Wage Determination”, NBER Working Paper 2271.

⁸¹ W.Dickens-L.Katz (1986), “Interindustry Wage Differences and Industry Characteristics”, NBER Working Paper 2014.

⁸² A.Krueger-L.Summers (1988), “Efficiency Wages and Inter-Industry Wage Structure”, *Econometrica* 56:259-93.

başvurma yerine, F-testi yardımıyla modelin genel olarak anlamlılığı test edilmektedir (Işığışok, 1994:161).

Bu aşamada ücretlerle verimlilik arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla, DİE' nin toplam, kamu ve özel kesimlerdeki yıllık imalat sanayii istatistikleri (1950 – 1997 dönemi) kullanılmıştır. Çalışmada verimlilik, reel katma değerin (1987=100) üretimde çalışanlar sayısına bölünmesi, reel ücretler (1987=100) ise üretimde çalışanlara yapılan ödemeler şeklinde alınmıştır. Büyüme kalıbında alınan verilerin, birim kök testleri için pekiştirilmiş ADF testleri kullanılmış ve serilerin genel ve en genel modelde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, 1951-1997 döneminde seriler arasındaki nedenselliğin yönü aşağıdaki şekilde test edilmiştir;

$$\dot{pr} \rightarrow \dot{w}$$

$$\dot{w} \rightarrow \dot{pr}$$

Granger nedensellik testi sonuçları Ek-11'de verilmiştir. Buna göre toplam, kamu ve özel kesimlerde, 2, 4, 6 ve 8 gecikmeleri için, ne verimlilikten ücretlere, ne de ücretlerden verimliliğe doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı anlaşılmıştır.

Bu bağlamda, ücretlerin verimliliğin üzerinde olup olmadığı konusunu, etkin ücret ödemeleri çerçevesinde üretim fonksiyonu yaklaşımıyla test etmeye çalıştık. Y katma değer cinsinden reel üretimi, K reel sabit sermayeyi, L işgücü miktarını ve A dışsal bir parametreyi gösterirken, Cobb-Douglas tipi bir fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha} \quad 3.14.$$

İşgücü cinsinden fonksiyonunun türevi alındığında;

$$\frac{\partial Y}{\partial L} = (1-\alpha)AK^\alpha L^{-\alpha-1} = (1-\alpha)[AK^\alpha L^{1-\alpha}]L^{-1} \quad 3.15.$$

Kapalı parantez içerisindeki ifade Y' ye eşit olduğundan, işgücünün marjinal verimliliğini verecek olan ve kuram gereği ödenen ücretlere eşit olması beklenen aşağıdaki ifade elde edilmektedir.

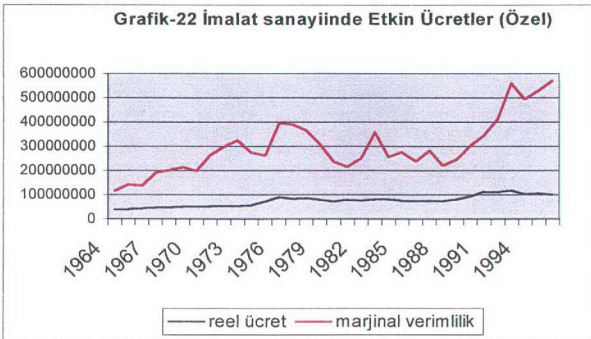
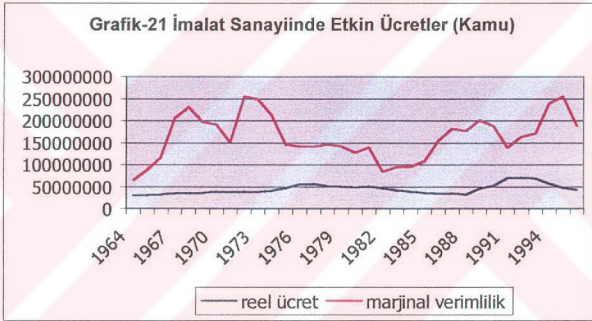
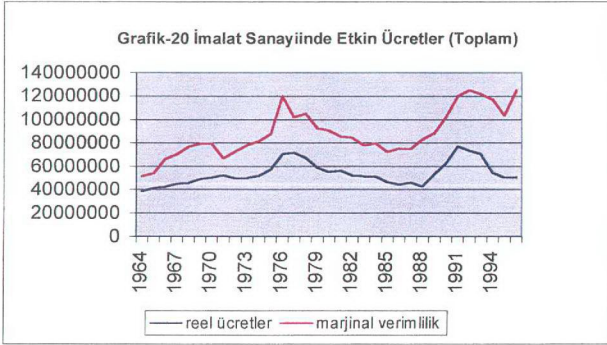
$$MPP_L = (1-\alpha) \frac{Y}{L} = \frac{W}{P} \quad 3.16.$$

Bu aşamada Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunu tahmin ederek ücret ödemelerinin verimliliğe eşit olup olmadığını, dolayısıyla verimliliğin üzerinde bir etkin ücret olup olmadığını analiz etme olanağı doğacaktır. Çalışma, 1963-1996 döneminde Türkiye imalat sanayii için, toplam kesimde (20 sektör), kamu kesiminde (16 sektör) ve özel kesimde (20 sektör) katsayı tahminlerini aşağıdaki doğrusal denklem yardımıyla elde etmiştir. SEK tahmin yöntemiyle üretim fonksiyonunun tahmin edilebilmesi amacıyla fonksiyon doğrusal hale getirildiğinde:

$$\ln Y = \ln A + \alpha \ln K + (1-\alpha) \ln L + \varepsilon \quad 3.17.$$

Yukarıdaki ifade büyüme kalıbında yazıldığında analiz dönemi 1964-96 şeklinde olmaktadır. Ek-12 (1- α) katsayısının aldığı değerleri vermektedir. Bununla birlikte imalat sanayisinde; toplamda tütün ve ağaç sektöründe katsayılar negatif, kamuda gıda, tütün, kağıt ve kimya sektöründe negatif, özelde tütün, ağaç ve madeni eşyada negatiftir. Bu nedenle reel ücretler ve verimlilik karşılaştırması sadece katsayıların pozitif olduğu sektörlerde yapılmıştır.

Grafik-20, Grafik-21 ve Grafik-23 toplam, kamu ve özel kesimde model sonucunda tahmin edilen ücret ve verimlilik değerlerini göstermektedir. Grafikler imalat sanayiinde her üç kesimde de ücretlerin verimliliğin altında kaldığını, dolayısıyla etkin ücret ödemesinin gözükmediğini göstermektedir. Ancak, tek tek sektörlere bakıldığında bazı sektörlerde etkin ücretlerin söz konusu olduğu gözlenmektedir. Sektörel bazda elde edilen bulgular Ek-13' de gösterilmektedir. Buna göre, toplamda dokuma, kundura, kağıt, kauçuk, kimya, petrol, metal, makine ve elektrik sektörlerinde; kamuda gıda, ağaç, metal, taşıt ve makine sektörlerinde; özelde ise petrol, makine ve taşıt sektörlerinde etkin ücret gözlenmektedir.

Bu sonuçlara göre, genel olarak imalat sanayiinde istihdamı azaltacak düzeyde etkin ücret ödemelerinin bulunmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’ de istihdamı azaltacak derecede etkin ücret ödemelerinin yapıldığı konusunda birbiriyle çelişen çalışmalar bulunmaktadır. *TISK’ in* (1994)⁸³ yaptığı bir araştırmada 1980’den 1990’lı yıllara gelindiğinde, verimliliğin de üzerinde ücret artışlarının işgücü maliyetlerini yükselttiğini, bunun da istihdamı azalttığı ileri sürülmüştür. *Petrol-İş’ in* (2001)⁸⁴ İSO’ nun 500 Büyük Firma Verilerini kullanarak yaptırdığı bir araştırmada ise, özellikle kamu işçilerinin verimsizliğinin öne sürülmesi iddiasına karşı bir bulgu olarak, kamu kesiminde, çalışan başına katma değer olarak verimliliğin, ücretlerin üzerinde olduğu dile getirilmiştir. *Voyvoda ve Yeldan’ın* (1999)⁸⁵ yaptığı hesaplamalarda ise, 1980’den 1993’e kadar imalat sanayii emek üretkenliğinin reel olarak sürekli artış gösterdiği ve 1996 itibariyle işçi başına reel katma değer üretiminin 1980 düzeyinin 2.5 misline ulaştığı saptanmakta; Ancak reel ücretlerin 1980-88 arasında sürekli düşme gösterdiği ve 1989-91’deki ücret artışlarına karşın, sürekli olarak yarattığı üretkenlik kazanımlarının gerisinde kaldığı vurgulanmıştır.

Bunların yanında, kesimler veya sektörler arasında ücretler açısından belirgin bir farklılığın olduğu kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. DİE’ nin yapmış olduğu anketler, bu saptamayı doğrulamaktadır. Tablo-27, kamu kesiminde ve özel kesimde ücret ve maaşların farklılığını, Tablo-28 ise DİE’ nin 1994 yılında yapmış olduğu istihdam ve ücret yapısı anketinin sonuçlarını göstermektedir. Tablo-28’ e göre hem işgücü maliyeti hem de net ücretler bakımından kamu kesimindeki ödemeler özel kesimden fazla gerçekleşmekte, bununla birlikte memur maaşlarının her iki kesimin oldukça altında kaldığı görülmektedir.

⁸³ TISK (1994), Uluslar arası Karşılaştırmalarla Türkiye’ de Ücret Artışları, Yayın no.124.

⁸⁴ Petrol-İş (2001), “Ücretler ve Verimlilik”, Türkiye Petrol Kimya lastik işçileri Sendikası Dergisi, Haziran, İstanbul, s.27-29.

⁸⁵ E.Voyvoda-A.E.Yeldan (1999), “Türk İmalat Sanayiinde İşgücü Üretkenliği ve Ücretlerin Gelişimi”, Türk-İş Yıllığı 99, cilt-2, s.195-219.

Tablo-27 Maaş ve Ücretlerdeki Gelişmeler (1990-97), Bin TL/Ay

A.İşgücü Maliyeti	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997(1)
Kamu Kesimi İşçi Ücreti	2 026	4 920	8 737	15 610	30 589	44 579	61 591	156 519
Özel Kesim İşçi Ücreti	1 878	4 536	7 791	12 995	20 653	33 325	61 989	116 592
Memur Maaşı	1 229	2 118	3 854	6 439	9 861	18 062	36 237	76 279
Asgari Ücret (2)	304	575	1 071	1 886	3 056	5 603	12 023	246 88
B.Net Ücretler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997(1)
Kamu Kesimi İşçi Ücreti	1 052	2 427	4 486	8 033	16 575	25 697	35 970	86 674
Özel Kesim İşçi Ücreti	925	2 072	3 684	6 194	1 742	18 645	34 398	64 681
Memur Maaşı	697	1 241	2 400	4 072	6 557	12 092	23 464	50 769
Asgari Ücret (2)	195	365	677	1 190	2 061	3 728	7 966	16 223

Kaynak: DPT (1997), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-98).

(1) Asgari ücret hariç diğerleri tahmindir

(2) Yıllık Ortalama (16+yaş)

Tablo-28 1994 İstihdam ve Ücret Yapısı Anketi İle İlgili Detaylı Bilgiler

İktisadi faaliyet kolu ve cinsiyet	Ücretli çalışan oranı (%)	Haftalık normal çalışma karşılığı saatlik ücret (Bin TL)	Kasım ayında kişi başına aylık ortalama brüt ücret (Bin TL)	Kasım ayında kişi başına aylık ortalama brüt kazanç (Bin TL)	1994 yılında kişi başına aylık ortalama brüt kazanç (Bin TL)
Toplam	(100.0) 100.0	64.4	12438	14589	171752
Madencilik ve taşocakçılığı	6.7	65.1	12602	13044	176360
İmalat sanayi (1)	84.7	62.0	12013	13929	165094
Elektrik, gaz ve su	8.6	87.9	16509	22316	233931
Erkek	(82.1) 100.0	69.3	13382	15717	185931
Madencilik ve taşocakçılığı	8.0	65.3	12641	13081	177140
İmalat sanayi (1)	82.2	67.3	130389	15115	180370
Elektrik, gaz ve su	9.8	89.6	16886	22964	240068
Kadın	(17.9) 100.0	42.0	8105	9415	106729
Madencilik ve taşocakçılığı	0.6	54.5	10293	10863	130392
İmalat sanayi (1)	96.2	41.3	7989	9281	105236
Elektrik, gaz ve su	3.2	62.8	11193	13175	147357

(1) Ücretli çalışan sayısı 10 ve daha fazla olan işyerleri kapsamıştır.

Kaynak: DİE 1994 İstihdam ve Ücret Yapısı Anketi Sonuçları, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISTIHDAM/190796.html>.

Tablo-28 sanayi sektöründe ücretli çalışma oranının toplamda, erkeklerde ve kadınlarda yüksek olduğunu, ancak saatlik veya brüt ücret kazançları söz konusu olduğunda elektrik, gaz ve su sektörünün en yüksek, madencilik ve taşocakçılığı sektörünün ikinci sırada, imalat sanayisinin ise üçüncü sırada yer aldığı gözlenmektedir.

Ek-14 imalat sanayi itibariyle, sektörler arasında kişi başına ücretlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkan farklılıkları irdelemektedir. Grafiklere göre 1995 yılı için gerek toplamda, gerekse kamuda ve özelde; kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayisindeki ücretler en yüksek olmakta, daha sonra sırasıyla taş ve toprağa dayalı sanayi, metal ana sanayi, metal eşya-makine teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayileri gelmektedir.

III.3.3.2. Türkiye'de Asgari Ücretler

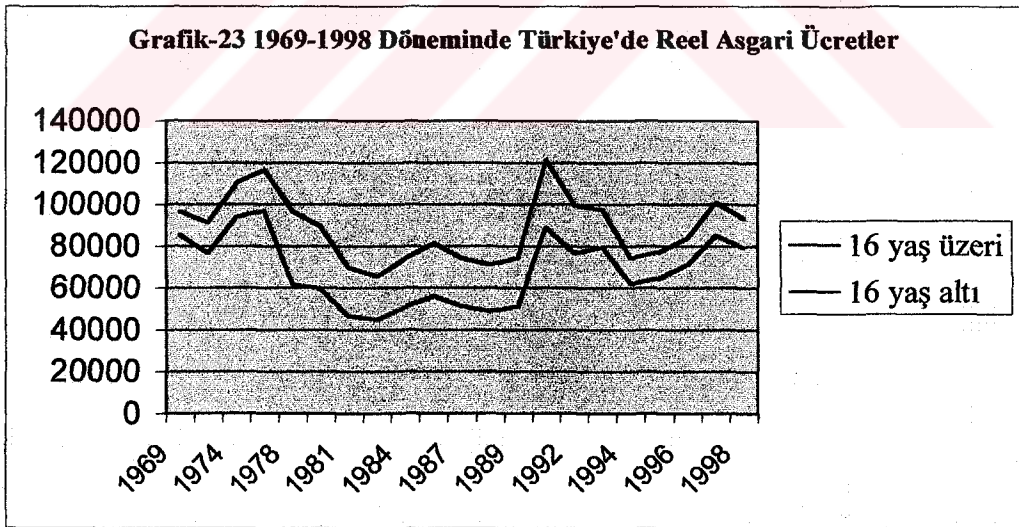
Türkiye minimum ücret uygulamasına 1969 yılından itibaren, 16 yaş ve daha yukarı çalışan nüfus dikkate alınarak geçiş yapmıştır. Uygulama genellikle Minimum Ücret Tespit Komisyonu'nun ekonomik gelişmeler ve gıda ve gıda dışı ürünlerden oluşan bir sepetin satın alma gücündeki değişimler dikkate alınarak olarak yapılmaktadır. Türkiye'de kanunla en geç iki yılda bir yenilenmesi öngörülen asgari ücret, yüksek enflasyon nedeniyle, 70'li yılların ikinci yarısında ve 80'li yılların ilk yarısında 1.5 yılda bir, 80'li yılların sonu ve 1997 arası her yıl, daha sonraki dönemlerde de yılda iki kez işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından belirlenmektedir. Değişik yıllarda toplanan komisyonlarda, genellikle benimsenen yöntem, bir işçinin günlük zorunlu gıda harcamasının bulunması ve bu değer, DİE Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları anketlerinden bulunan, gıda harcamasının toplam harcama oranına bölünerek elde edilen toplam zorunlu gıda ve gıda dışı harcamalarının bulunmasını öngörmektedir (Kasnakoğlu, 1999:182).

1961 Anayasası 45.maddesi ile, Türkiye'de asgari ücreti şu şekilde tanımlamaktadır: "Devlet, çalışanların, yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır.". Buna karşın 1982 Anayasası 55.maddesi ile bu tanımlama kısmen değişmekte ve "asgari ücretin insan haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlaması" yönünde getirdiği ek yükümlüğü kaldırmakta, ayrıca "işe uygun, adaletli ücret yükümlülüğünü de elverişli ekonomik ve sosyal" durumla sınırlamaktadır (1982 Anayasası: 40).

Tablo-29 1969 yılında başlayan uygulamayla, 16 yaşın üzeri ve 16 yaşın altı gruptaki çalışanlar için saptanan aylık brüt asgari ücret rakamlarını vermektedir. Grafik-

23 ise söz konusu rakamların, İTO Ücretliler Geçinme Endeksi Deflatörü ile elde edilerek bulunan reel asgari ücret düzeylerini göstermektedir. Grafikte seriler oluşturulurken, 1969, 1972 ve 1990 yılları için ortalama rakamlar alınmıştır. Buna göre reel açıdan asgari ücretler, 1970'li yılların başları, 1990 ve 1997 yılları dışında genelde bir azalma eğilimi içerisinde olmuştur.

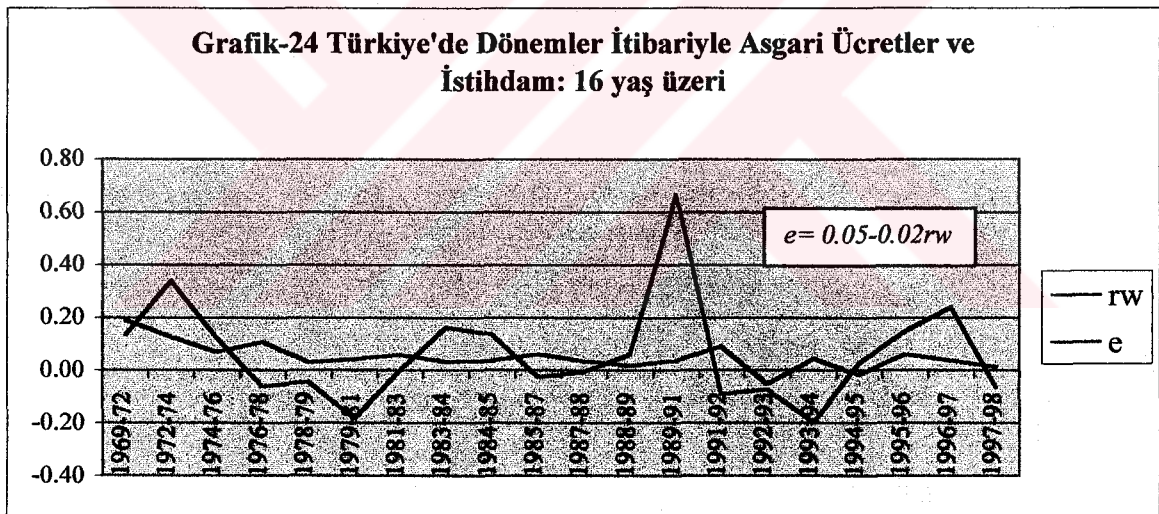
Grafik-24 Türkiye'de minimum ücretlerin hesaplandığı dönemlerde, minimum ücretlerin reel büyüme oranıyla, aynı dönemlerde gerçekleşen sanayi ve hizmetler kesimindeki istihdamın büyüme oranını göstermektedir. Buna göre istihdamda keskin yükseliş ve düşüşler gözlenmezken, minimum ücretlerde önemli ölçüde dalgalanmalar gözlenmektedir. 1972-74 dönemindeki % 21' lik bir artışa karşın, 1979-81 döneminde % -22'lik bir düşüş gerçekleşmiş, 1989-91 döneminde ise % 63' lük bir artış yaşanmış, 1993-94 döneminde ise yeniden % -24' lük bir azalış yaşanmıştır. Grafik içerisinde yer alan kutuda, iki değişkenin noktaları arasında kurulabilecek en uygun regresyon doğrusunun tahmin sonucu yer almaktadır. Bu regresyon ilişkisinden ilk bakışta Neoklasik anlamda, minimum ücretlerle istihdam arasında ters yönlü bir ilişki gözlenebilse de, minimum ücretlerin istihdam üzerindeki etkisi son derece düşük görülmektedir.

Tablo-29 Asgari Ücretteki Gelişmeler (Sanayii ve Hizmet Kesimi)

Yürürlük Tarihi	Asgari Ücret (TL/AY)			Yürürlük Tarihi	Asgari Ücret (TL/AY)	
	Gr	16 (+) Yaş	16 (-) Yaş		16 (+) Yaş	16 (-) Yaş
01.09.1969	I	585	525	01.01.1983	16200	11100
	II	540	480	01.04.1984	24525	16875
	III	510	450	01.10.1985	41400	28500
	IV	495	435	01.07.1987	74250	51300
	V	480	420	01.07.1988	126000	86850
	VI	465	405	01.08.1989	225000	155250
01.11.1972	I	750	630	01.08.1990	414000	303750
	II	705	600	01.08.1990	801000	587700
	III	690	570	01.08.1992	1449000	1116900
	IV	660	555	01.08.1993	2497500	2038500
01.07.1974		1200	1020	01.09.1994	4173750	3487500
01.06.1976		1800	1500	01.09.1995	8460000	7087500
01.01.1978		3300	2100	01.09.1996	17010000	14400000
01.05.1979		5400	3600	01.08.1997	35437500	29925000
01.05.1981		10000	6690	01.08.1998	47839500	40664250

Kaynak: Kamu-İş, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası; Türk Çalışma Hayatı ve Ekonomisi İle İlgili Tablolar, Ankara 1997.

Grafik-24 Türkiye'de Dönemler İtibariyle Asgari Ücretler ve İstihdam: 16 yaş üzeri

III.3.4. Türkiye'deki Genel Ekonomik Konjonktür

III.3.4.1. Ekonomide Devresel Dalgalanmalar

İktisadi çevrim en genel anlamıyla, gelişme süreci içinde mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminde devrevi olarak oluşan dengesizliklerin, karşılıklı etkileşim yoluyla tüm ekonomik unsurlar üzerinde birikimli bir biçimde etkisini göstermesi sonucu ortaya çıkan genişleme ve daralmalar olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım,

1999:1). İktisadi okulların makroekonomik çalışmalarının merkezinde üretim, istihdam ve enflasyon gibi makro değişkenlerde ortaya çıkan salınımların incelenmesi bulunmaktadır. Bu süreçte temel makroekonomik değişkenlerde ortaya çıkan dalgalanmaların, işsizliğin azalması veya artması yönünde etkilerinin ortaya çıkması da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, iktisadi konjonktürün bunalım ve daralma dönemlerinde ortaya çıkan işsizliğe konjonktürel işsizlik adı verilmektedir.

Türkiye’de gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik dalgalanmalar nedeniyle zaman zaman bu tür işsizliğin diğer işsizlik türleriyle beraber ortaya çıktığı görülmektedir. Tablo-30 Türkiye’de 1991’den sonra reel üretim, fiyatlar ve istihdamda ortaya çıkan dalgalanmaları veri bazında göstermektedir. Veriler Türkiye’de büyüme ve enflasyonda olduğu kadar, istihdamda da dalgalanmalar olduğunu ifade etmektedir. Buna göre istihdamdaki artış hızı bazı yıllar pozitif, bazı yıllar sıfıra yakın bazı yıllar da negatif olmaktadır. Tablo-32’ de yer alan ve 1994-1999’ un ilk dört ayını dikkate alan Nisan ve Ekim verileri de söz konusu değişkenlerdeki dalgalanmaları daha net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

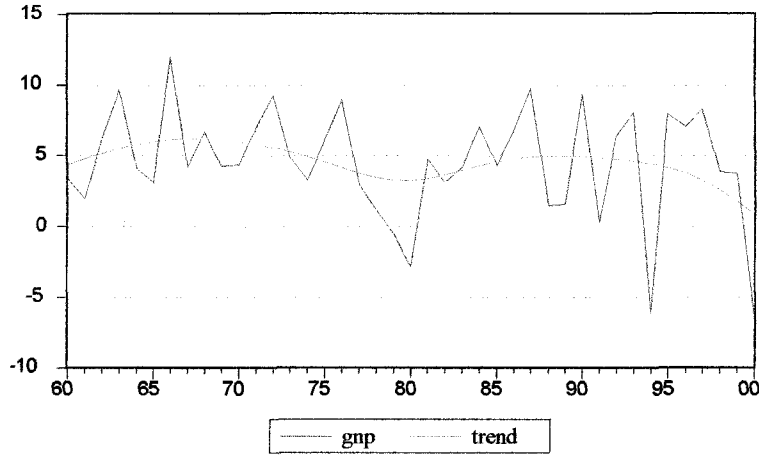
Tablo-30 Büyüme, Enflasyon ve İstihdam

(Bir önceki Yılın Altı Aylık Dönemine Göre Yüzde Değişim)

	Reel GSMH Büyüme Hızı	Toptan Eşya Fiyat İndeksi	İstihdam Artış hızı
1991	0.3	59.2	2.2
1992	6.4	61.4	0.2
1993	8.1	62.5	0.2
1994	-6.1	149.6	2.8
1995	8.0	64.9	3.7
1996	7.1	84.9	2.0
1997	8.0	91.0	-2.5
1994 Nisan	-3.5	63.9	3.1
1994 Ekim	-8.9	130.9	2.5
1995 Nisan	-4.0	146.1	2.5
1995 Ekim	11.3	78.3	4.8
1996 Nisan	9.0	78.2	2.6
1996 Ekim	6.8	75.9	1.5
1997 Nisan	6.7	80.8	-0.8
1997 Ekim	8.8	79.0	-4.1
1998 Nisan	8.9	89.1	0.1
1998 Ekim	3.3	73.7	5.5
1999 Nisan	-3.5	53.1	3.9

Not: Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (1996 yılı öncesi 1987=100, 1996 yılı sonrası 1994=100)
Kaynak: DİE (2000), Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar 2000.

Grafik-25 1960-2000 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Devresel Dalgalanmalar

Bu aşamada Türkiye ekonomisindeki devresel dalgalanmalar, geleneksel iş-çevrimleri (business cycles) yazınında geliştirilen *Hodrick-Prescot Filtresi*⁸⁶ olarak bilinen yöntem ile tespit edilmiştir. Bu yöntemle birlikte, gayri safi milli hasılanın reel büyümesi, “trend” ve trend etrafında salınım gösteren “devresel dalgalanmalara” ayrıştırılmaktadır. Grafik-25 1960’ dan sonra bir büyüme trendine giren ulusal ekonominin, 1975-1980 ve 1994-2000 aralıklarında bir daralma sürecine girdiğini göstermektedir. Devresel dalgalanmalar açısından bakıldığında ise, 1980, 1994 ve 2000 yıllarında ekonomik büyümede önemli düşüşler gözlenmektedir.

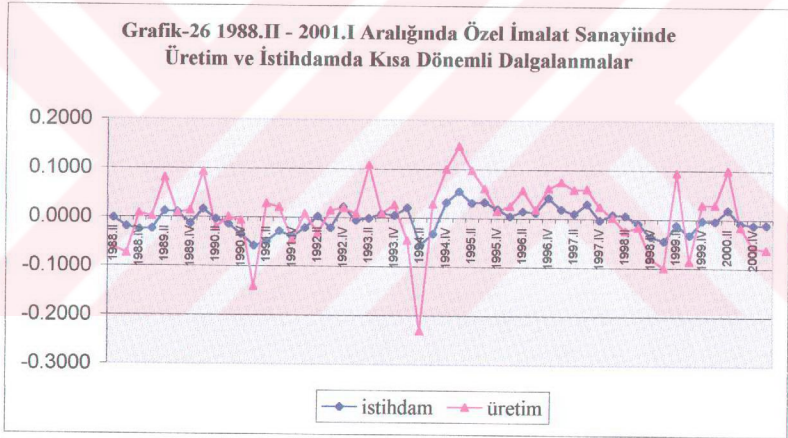
Grafik-26 ise özel imalat sanayisinde üretim ve istihdamda ortaya çıkan kısa dönemli devresel dalgalanmaları göstermektedir. Grafikte, üretim serisi DİE’ nin özel imalat sanayi üç aylık sanayi üretim endeksindeki (mevsimsel düzeltilmiş) büyüme oranı olarak, istihdam serisi de özel imalat sanayi üretimde çalışanlar endeksindeki (mevsimsel düzeltilmiş) büyüme oranı olarak alınmıştır⁸⁷. Dalgalanmaların seyrine bakıldığında karşımıza çıkan ilk olgu, üretimde artış olduğunda istihdamın bir azalma eğilimine girmesi şeklindedir. Bu durum, üretimdeki bir artışa karşılık olarak istihdamın hemen artmadığı sonucunu doğurmaktadır. Bunun açık bir nedeni, firmaların normalin

⁸⁶ Hodrick ve Prescott tarafından kullanılan yöntem Ek-15’ de açıklanmaktadır.

⁸⁷ Veriler DPT’ nin Aylık Ekonomik Göstergeler, Haziran (2001d), yayımından alınmıştır.

üzerinde satış yapıldığında, işçi sayısını da aynı şekilde arttırmamaları veya işçileri eğitmenin maliyetidir. Böylece pek çok firma talep düşük olduğunda mevcut işçilerin istihdamını devam ettirmeyi tercih etmekte, talep yüksek olduğunda ise onlardan daha fazla çalışmalarını istemektedir. Bu durum, literatürde “işgücü gömülemesi (labour hoarding)” olarak bilinmektedir.

Bununla birlikte, Grafikten şu da anlaşılmaktadır ki üretimde önemli yükselişlerin olduğu dönemlerde (tepe noktaları) istihdam da artmakta, üretimde önemli düşüşlerin olduğu dönemlerde (dip noktaları) istihdam da azalmaktadır. Grafikte, üretimden en belirgin, tepe noktaları; 1989.II, 1990.I, 1993.II, 1995.I, 1996.II, 1999.II ve 2000.II ve en belirgin dip noktaları; 1988.III, 1991.I, 1994.II, 1999.I, 1999.III ve 2001.I dönemlerinde gerçekleşmektedir.

III.3.4.2. Sanayinin Üretim ve Yatırım Yapısı

Türkiye, kapitalist ekonomilerin II. Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı uzun dönemli dalgalanın etkisini 1960'lı yılların başında yaşamıştır. Ancak, 1980 yılına girildiğinde tıkanan ekonominin dışarıya açılma ihtiyacı duyması nedeniyle, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisindeki durgunluk dönemi olan 1974 sonrası ve krizden çok fazla gecikmeden etkilendiği görülmüştür (Çetik ve Akkaya, 1999: 56). Emek

piyasası ve emek gücü bakımından bu dönemler incelendiğinde; her ne kadar üretim sürecinde daha fazla ve yoğun işçi kullanımı söz konusu olsa da, ekonomik yapıdaki ve uygulanan iktisat politikalarındaki değişim, endüstri ilişkilerinin kurumlarını ve emek piyasasını olumsuz yönde etkilemiş, işgücünün yapısında ekonomik gelişmelere bağlı önemli değişimler yaşanmıştır.

Tablo-31 1970-1995 dönemi arasında Türkiye'de, istihdam ve katma değer imalat sanayii içindeki yüzde paylarının gelişimini, sanayinin gelişmesini ve gerçekleştirdiği yapısal değişmeyi, "sınai üretim içinde ara ve yatırım malları payının artması" şeklindeki yaklaşım⁸⁸ doğrultusunda, göstermektedir. Bilindiği gibi 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara uzanan süreçte imalat sanayii, ekonomik büyüme ve yapısal değişimin en dinamik unsurunu oluşturmuştur. İmalat sanayii katma değerinin alt sektörler halinde incelenmesi durumunda, 1970 yılından 1980'li yıllara kadar ara ve yatırım malları üreten sektörler lehine bir yapısal dönüşüm yaşandığı, ancak 1980'li yılların sonlarına doğru bu değişim hızının azaldığı ve 1995 yılı itibariyle bu azalmanın devam ettiği görülmektedir. İmalat sanayi katma değeri içinde 1970 yılında %41.9 paya sahip tüketim malları sanayiinin bu payı 1980'de % 38.3'e, 1988'de % 37.9'e düşmüş, buna karşın ara mallarının katma değer payı 1970'de %44.9 iken 1980'de %44.2'e 1988'de 41.6' ya gerilemiştir. Yatırım mallarının payı ise 1970 yılında %13.2'den 1980 yılında %17.6'ya, 1988 yılında ise %20.5' e yükselmiştir.

Bununla birlikte Tablo'dan çıkarılabilecek birinci önemli sonuç; 1995 yılı değerleri açısından tüketim malları sanayiinin katma değer içindeki payının tekrar yükselmeye başlaması ve ara ve yatırım malları sanayiinin paylarında düşüşler yaşanması, ikinci önemli sonuç; tüketim malları sanayiinin 1970-1995 döneminde istihdamdaki ağırlığını korumaya devam ettirmesidir. 1995 yılında istihdamın % 57.1'i tüketim malları sanayiinde yer almıştır.

⁸⁸ K.Boratav-E.Türkcan (1994), *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tablo-31 Sanayinin Üretim ve İstihdam Yapısı

Sektörler	Katma Değer				İstihdam			
	1970	1980	1988	1995	1970	1980	1988	1995
Gıda ve İçki	16.7	15.7	15.3	22.7	17.4	17.1	14.9	19.8
Dokuma ve Giyim	14.9	17.8	15.5	24.3	26.9	22.7	26.9	37.3
Tüketim Malları Sanayileri	41.9	38.3	37.9	47	51.2	46.4	45.4	57.1
Orman Ürünleri ve Mobilya	1.3	1.4	1.3	1.6	2.3	2.2	2.1	2.3
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	2.8	2.1	2.1	4.8	2.4	2.3	2.4	4.1
Basın ve Yayın	2.1	1.1	1.5	1.4	2.1	1.3	1.4	1.7
Kürk ve Deri Ürünleri	0.3	0.2	0.3	0.6	0.6	0.5	0.5	1.2
Kimya	5.7	3.5	9.8	7.3	6.1	5.5	5.8	2.7
Petrol ve Kömür Ürünleri	15.9	13.5	9.8	2.0	0.5	1.3	1.2	0.5
Kauçuk Ürünleri	1.8	2.5	2.1	2.6	1.6	2.7	2.6	2.3
Taş ve Toprağa Dayalı Ürünler	4.9	6.1	6.2	9.9	7.3	7.4	8.1	7.7
Metal İşleme	10.1	8.8	8.4	4.7	6.2	9.3	8.2	5
Ara Malları Sanayileri	44.9	44.2	41.6	34.9	29.1	32.5	32.3	27.6
Makina Sanayi	8.3	7.9	9.2	6.6	10.3	10.7	11.3	5.7
Elektrik Makineleri	1.4	4.3	5.1	1.5	2.1	3.7	4.3	1.2
Taşıt ve Araç Gereçleri	3.1	5.1	5.7	9.6	6.4	6.1	5.9	7.7
Diğer İmalat Sanayii	0.4	0.3	0.5	0.4	0.6	0.6	0.8	0.7
Yatırım Malları Sanayileri	13.2	17.6	20.5	18.1	19.7	21.1	22.3	15.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı 1923-95 – DİE, Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri 1995.

Tablo-32 İmalat Sanayiinde Dönemler İtibariyle Yapısal Değişme

Sektörler	1970-79					1980-89					1990-96				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Gıda ve İçki	-12.1	11.2	8.5	11.5	8.6	6.7	0.9	7.1	10.2	0.3	9.6	6.7	3.8	33.8	0.4
Tütün	0.9	-2.8	15.1	21.9	12.3	12.2	9.1	3.8	-8.1	-2.6	23.7	21.9	9.3	52	-3.4
Dokuma ve Giyim	10.9	10.9	8.4	45.1	5.1	-4.2	1.4	3.1	8.9	2.1	14.7	3.5	9.8	17.2	0.03
Orman Ür. ve Mobilya	4.8	7.0	8.3	12.1	15.7	26.8	-1.1	16.2	18.1	5.7	32.1	9.2	20	58.8	-0.4
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	11.7	2.6	11.9	34.1	10.4	2.9	-0.8	6.4	-11.1	1.9	16.5	4.7	6.1	28.7	-3.1
Basın ve Yayın	3.5	15.6	8.2	4.2	3.5	2.9	-1.3	6.5	68.2	5.1	8.6	3.5	15.9	15.8	3.4
Kürk ve Deri Ürünleri	0.7	36.5	-1.7	52.1	9.1	43.3	-3.3	22.1	27.5	2.41	6.8	5.7	9.9	38.8	1.2
Kimya	6.8	5.7	12.5	54.5	11.6	6.7	2.9	9.7	19.2	3.2	8.8	4.4	2.8	4.5	-0.6
Petrol ve Kömür Ür.	-7.2	-0.7	5.5	9.1	24.6	14.1	5.4	11.6	39.5	3.9	-9.2	7.1	-5.1	73.9	-3.5
Kauçuk Ürünleri	11.1	0.1	21.4	25.9	15	7.9	4.3	6.6	17.2	4.2	11.1	10.8	11.6	26.6	1.3
Metal İşleme	-0.3	5.8	12.2	43.7	15.4	10.1	4.1	12.7	18.3	0.9	10.2	10.4	3.5	26.8	-4.5
Makine Sanayi	9.4	13.9	13.4	67.6	14.2	17.7	-0.5	15.1	13.7	1.1	19.2	4.8	15.9	17.9	-2.6
Elektrik Makineleri	14.7	12	22.2	26.9	15.4	4.3	4.8	8.8	13.9	2.5	29.4	6.1	22.6	25.5	2.6
Taşıt ve Araç Gereçleri	14.9	13.9	15.6	6.8	8.4	16.4	4.7	13.7	28.1	1.4	14.6	6.2	18.2	19.9	4.3
Diğer İmalat Sanayii	23.7	27.3	1.4	48.5	-0.4	1.5	-4.3	12.3	44.9	11.5	5.1	8.4	12.3	45.1	1.4
İmalat Sanayii	3.4	6.3	8.4	12.1	8.8	7.3	1.7	7.9	5.1	1.5	10.5	5.6	7.3	13.9	-0.3

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler 1995 – DİE, Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri 1995

1. Kişi başına katma değer (işgücü verimliliği) artış hızı, sabit fiyatlarla (1987=100)
2. Kişi başına sermaye stoku (sermaye yoğunluğu) artış hızı, sabit fiyatlarla (1987=100)
3. Çıktı miktarı artış hızı, sabit fiyatlarla (1987=100)
4. Sabit sermaye yatırımları artış hızı, sabit fiyatlarla (1987=100)
5. Sabit Ücretler artış hızı, sabit fiyatlarla (1987=100)

Tablo-32, verimlilik, büyüme, teknoloji ve sermaye yoğunluğu ve reel ücretler açısından imalat sanayiinde ortaya çıkan yapısal değişimi, 1980 öncesi ve 1980 sonrası doğrultusunda incelemektedir. Buna göre 1970-79 döneminde işgücü verimliliği imalat sanayiinde % 3.4 iken, 1980-89 döneminde % 7.3 ve 1990-96 döneminde % 10.5' dir. 1970'lerde verimliliğin düşük olmasında, sermaye yoğunluğunun düşük, kullanılan teknolojinin geri ve emek-yoğun oluşu, beşeri sermaye stokunun niteliksizliği gibi etkenler rol oynarken, 1980 sonrasında işgücü verimliliğinde ortaya çıkan artışlarda ise ithalat tıkanıklıklarının giderilmesi, kapasite kullanımının artması ve dış pazarlara yönelme gibi etkenler rol oynamıştır. Bununla birlikte alt sektörler itibari ile bakıldığında işgücü verimliliğinin önemli farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak, 1970-96 döneminde verimliliğin istikrarlı bir şekilde yüksek olduğu sektörler, tütün, orman ürünleri, basın-yayın, kimya, kauçuk ürünleri, makine, elektrik makinaları, taşıt ve araç gereçleri sanayileri olmuştur.

Çıktı miktarındaki büyüme oranları açısından tablo incelendiğinde, dönemler arasında önemli bir değişikliğin olmadığı gözlenmiştir. 1970-79 döneminde çıktı miktarındaki artış hızı % 8.4 iken, 1980-89 döneminde bu oran % 7.9, 1990-96 döneminde ise % 7.3 olarak gerçekleşmiştir. 1970-79 döneminde % 12.1 olan sabit sermaye yatırımları ise, 1980-89 döneminde % 5.1' e düşmüş, 1990-96 döneminde ise yeniden % 13 düzeyine ulaşmıştır. Bununla birlikte, kişi başına düşen sermaye yatırımları 1970-79 dönemindeki % 6.3 olan seviyesini, 1980 sonrasında devam ettirmemiştir.

Çalışanlara yapılan ücret ödemelerine bakıldığında, verimlilikte ortaya çıkan artışın tersine bir gelişme olduğu gözlenmektedir. Çünkü 1970-79 döneminde imalat sanayiinde sabit ücretlerde ortalama %8.8'lik bir artışa karşın, 1980-89 döneminde bu artış % 1.5 olmuştur. 1990-96 döneminde ise sabit ücretler % 0.3 azalmıştır. Bu gelişme, 1980 sonrası yaşanan yapısal dönüşümün çalışanların aleyhine geliştiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bilindiği gibi 24 Ocak Programı ile birlikte emeğin fiyatının düşük tutulmasıyla, bir yandan yüksek kâr oranının yatırımları uyarmasını, diğer yandan da maliyet-iç talep öğeleriyle dışsattımın artırılmasını amaçlayan politikalar uygulanmıştır.

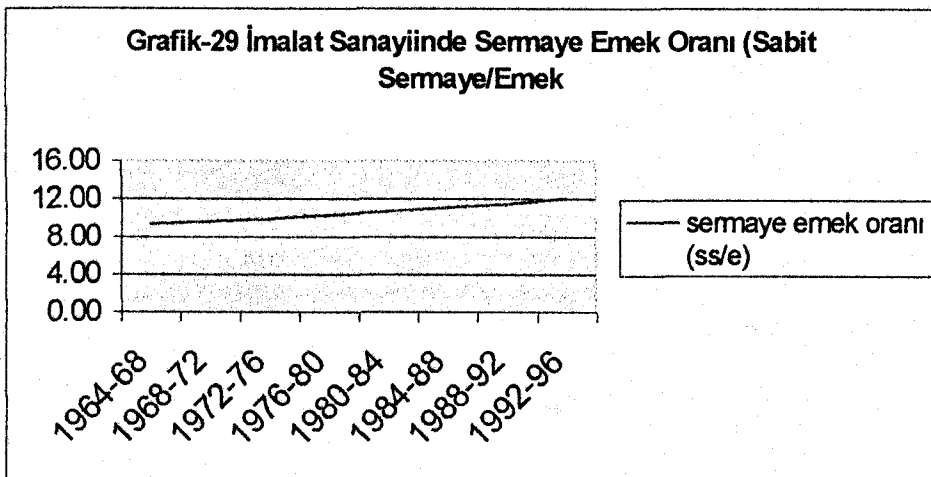
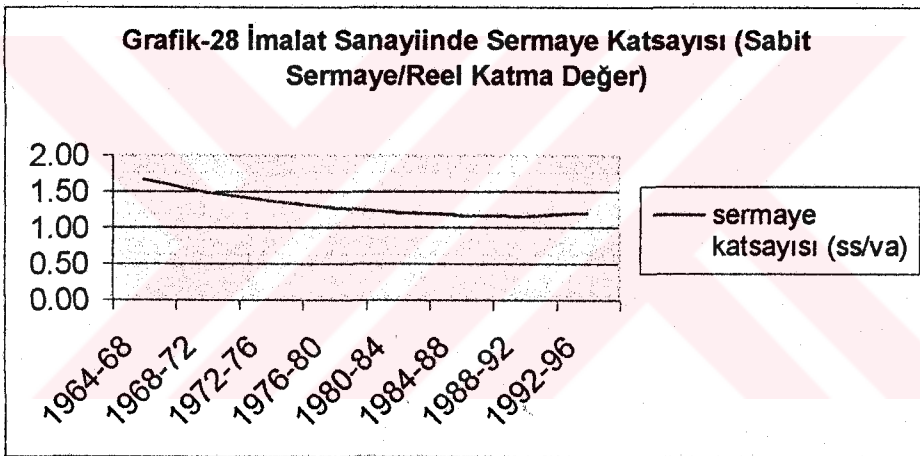
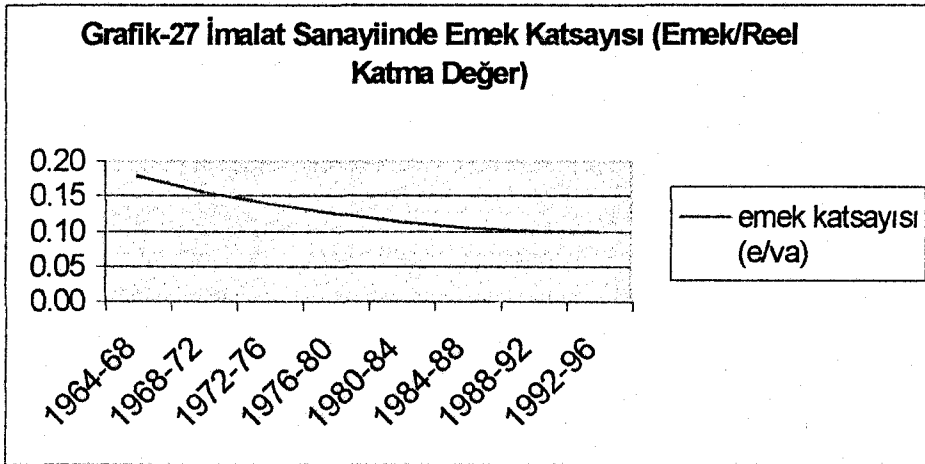
III.3.4.2.1. İmalat Sanayiinde Sabit Sermaye/Emek Oranları ve Emek Yoğunluğu

Gelişmekte olan ülkelerin içindeki buldukları ekonomik yapılar ve emek piyasalarının göstermiş olduğu özellikler, bu tür ülkelerde emek yoğunluğunun ve sermaye yoğunluğunun göstermiş oldukları gelişmeleri daha dikkat çekici hale getirmektedir. İşsizlik açısından konunun önemi, emek yoğunluğunun azalması noktasında karşımıza çıkmaktadır. Sektörel açıdan emek yoğunluğunun azalması daha az emek kullanımını gerektirdiğinden, bu tür bir gelişmenin işsizlik üzerinde bir etki yaratması söz konusu olabilir. Bu konuyu değerlendirmek üzere aşağıda Türkiye imalat sanayiinde sermaye-emek oranları hesaplanmaktadır. İmalat sanayiinin alt sektörlerinde emek katsayısı, sermaye katsayısı ve sermaye emek oranını gösteren Ek-16 çalışmanın sonunda verilmektedir. Çalışmada, emek katsayısı; emek girdisi ile katma değer arasındaki ilişkiyi; sermaye katsayısı; sermaye oluşumu ile katma değer arasındaki ilişkiyi ve sermaye emek oranı; emek yoğunluğunu saptayan göstergeler, olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda sermaye-emek oranının artması ve emek katsayısının azalması ya da sermaye katsayısının artmasının ilgili sektörde emek yoğunluğunun azalması şeklinde yorumlandığı belirtilmelidir.

Toplam 20 sektör üzerinde yaptığımız hesaplamalarda, sermaye emek oranı sadece kağıt ve madeni eşya sektörlerinde azalmakta, ayrıca mobilya sektöründe düşük miktarda bir artış yaşanmaktadır. Bu durumda sektörlerin çok büyük bir bölümünde sermaye emek oranının artması emek yoğunluğunun azaldığını göstermektedir. Sermaye katsayısındaki artışlar güçlü bir şekilde bu bulguyu desteklememekte, ancak emek katsayısındaki azalışlar bunu desteklemektedir. Grafik-27, Grafik-28 ve Grafik-29 1964-96 döneminde toplam imalat sanayiinde ortaya çıkan bu sonucu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre 1970'li yılların ortalarından itibaren sermaye emek oranı artmaya başlamakta, 1980'li yılların ortalarından itibaren ise artış hızı biraz daha yükselmektedir.

Sektörler itibariyle bakıldığında sermaye emek oranının arttığı sektörler sırasıyla; dokuma, petrol ve kömür, kimya, kauçuk, metal, makine, elektrik makinaları, matbaa, metalden gayri ve taşıt sektörleri olurken, sermaye emek oranının azaldığı veya

çok düşük bir artış gösterdiği genel olarak küçük ölçekli ve emek yoğun olan sektörler ise; kağıt, tütün, gıda, kundura, kürk ve deri, ağaç ve muhtelif sektörleridir.

III.3.4.3. Sektörler Arasındaki Zayıf Bağlar ve Düşük Çıktı Çarpanları

Literatürde faktör kullanımı açısından teknolojiler, genel olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: emek yoğun teknolojiler (emek gücünün göreceli olarak daha fazla kullanımını arttıran üretim teknikleri) ve sermaye yoğun teknolojiler (sermaye mallarının göreceli olarak daha fazla kullanımını gerektiren teknolojiler). Göreceli olarak küçük içsel piyasalardan, yüksek korumadan ve kalifiye ve becerili işgücü eksikliğinden şikayet eden aşırı nüfuslu gelişmekte olan bir ülke için rasyonel çözümün, işsizliği yükseltmeyecek ya da daha fazla istihdam yaratacak emek-yoğun üretim teknikleri kullanmak olduğu savunulmaktadır (Nelson, 1986:111). Çünkü genel olarak sermaye yoğun üretim tekniklerinin emek tasarruf ettiği ve bir istihdam problemi yarattığı düşünülmektedir. Böylece üretimle istihdam arasında bir çelişki olduğu açıktır. Daha büyük sayıda otomatik makine kullanan sermaye yoğun bir teknik, üretimi arttırırken istihdamı azaltmaktadır. Bu sorunun sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de bugün ortaya çıkabileceğini öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Bununla birlikte emek-yoğun teknolojilerin istihdamı her zaman arttırmayacağına, buna karşın sermaye yoğun bir teknolojinin istihdamı artırabileceğinin teorik olarak mümkün olduğunu öne süren çalışmalar yapılmıştır⁸⁹. Bu konuda yapılan bir açıklama söz konusu çelişkinin cari üretimle cari istihdam arasında olduğu yönündedir (Ruben, 1998:508). Özellikle daha fazla üretim ve daha az şimdiki istihdam, daha sonra istihdamda artışa yol açmaktadır. Bu durum daha az emek yoğun üretim teknikleri daha yüksek toplam tasarruf ve yatırıma yol açarsa, ya da bu durum daha fazla emek yoğun tekniklerin kullanımından çok daha hızlı teknolojik ilerlemeyle ilişkilendirilirse mümkün olacaktır. Bunu göre, hızlı sanayileşme ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak belirli bir sektördeki üretimde bir artış, bir sektördeki istihdamda azalmaya yol açabilir, fakat eğer sektörler arasında güçlü bağlantılar varsa, diğer sektörlerdeki istihdamı arttırır.

İktisat yazınında gelişmekte olan ülkelerde sektörler arasındaki bağlantılar konusunda, özellikle hizmetler sektörünün işgücünü emebilme olgusu konusunda, aşırı

⁸⁹ G.C.Nelson (1986), "Labor Intensity, Employment Growth and Technical Change", *Journal of Development Economics* 24 (November):111-117.
I.N.Gang - S.Gangopadhyay (1987), "Employment, Output and The Choice Of Techniques", *Journal of Development Economics* 25 (April): 321-329.

basitleştirme riskiyle birlikte, birbirine zıt iki yaygın yaklaşım vardır: arz belirli istihdam ve talep türevli istihdam (Park, 1989:364). Arz belirli istihdam okulu işgücününün hizmetler sektörü tarafından emilmesini, pek çok gelişmekte olan ülkedeki işgücü arzının fazlalığına bağlamaktadır. Arzın artmasının en büyük nedeni olarak nüfus artışları ve kırsal alanlardan kentsel alanlara göç gösterilmektedir. İmalat sanayi özellikle göç sonucu kentlerde artan işgücünü absorbe etmede yetersiz kalmakta ve bu işgücü fazlalığı hizmetler sektörünün küçük ölçekli ticaret gibi görece önemsiz alt sektörleri tarafından absorbe edilmektedir. Talep türevli istihdam okulu ise, hizmetler sektörüne olan talebin artmasını temel almaktadır. Bu olgu iki şekilde açıklanmaktadır (Ruben,1998:510): 1) Sanayileşme hızlandıkça imalat sanayiindeki gelişme sonucu hizmet sektörü girdilerine duyulan ihtiyaç artar. 2) Sanayileşme hızlandıkça, iktisadi gelişmede ve buna bağlı olarak kişi başına düşen gelirden artış görülür. Artan gelirler, eğitim, sağlık, turizm, eğlence gibi hizmet sektörü kapsamına giren, talebin gelir esnekliğinin görece yüksek olduğu bu alanlarda kullanılırlar.

Bu bölümde, sanayileşmenin istihdam etkilerini incelemek üzere, hizmetler sektörünün işgücünü emebilme olgusu talep türevli istihdam yaklaşımı doğrultusunda incelemeye çalıştık. Park (1989)⁹⁰, sektörel bağımlılık oranlarını, sektörlerin yurtiçi tüketimdeki paylarını ve sektörel çıktı çarpanlarını hesaplayarak bu yaklaşımı geliştirmiş ve Pasifik ülkelerinde uluslararası girdi-çıktı tablolarını kullanarak, sanayi ve hizmetler arasındaki bağın boyutunu ve doğasını incelemiştir. Çalışmanın bulguladığı ampirik kanıta göre; Gelişmekte olan ülkelerde imalat sektörünün kentsel istihdam yaratma sürecine, sektörler arası ve sanayiler arası bağlar doğrultusundaki katkısı, doğrudan istihdam etkilerinden daha fazladır.

Bu aşamada çalışma, Türkiye’de söz konusu yaklaşımı sektörel bağımlılık oranları ve sektörel çıktı çarpanlarını hesaplayarak uygulamaktadır. Sektörel bağımlılık oranları, sanayileşmenin çeşitli evrelerinde hizmet sektörü girdilerine duyulan ihtiyacın belirlenmesi sürecini kapsamaktadır. Sektörel bağımlılık oranı, bir sektörün diğer bir sektörden satın aldığı girdinin, tüm sektörden satın aldığı girdilere oranıdır (Park, 1989:365). Buna göre, j sektörünün i sektörüne bağımlılık oranı matematiksel olarak şu şekilde ifade edilebilir:

⁹⁰ Park (1989), „Linkages Between Industry and Services and Their Implications For Urban Employment Generation In Developing Countries”, *Journal of Development Economics* 30, s.359-79

$$d_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \quad 3.18.$$

*Ruben (1998)*⁹¹ 1979, 1985 ve 1990 yıllarına ait girdi-çıkıtı tablolarını kullanarak bu yöntemi Türkiye'ye uygulamış ve içe yönelik sanayileşme sürecinden dışa yönelik sanayileşme sürecine geçildiğinde, genel olarak sektörler arası bağlar ve dolayısıyla sanayileşmenin istihdam yaratma etkilerinin arttığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo-33 Türkiye'de sanayileşme stratejisindeki 1980 dönüşümünü dikkate alarak, 1980 öncesinde 1973 ve 1979, 1980 sonrasında ise 1985 ve 1990 yıllarındaki sektörler arası bağımlılık oranlarını göstermektedir. Sektörel bağımlılık oranları, *Matlab* matematik programı yardımıyla tarafımızdan hesaplanmış ve veri kaynağı olarak DİE'nin hazırlamış olduğu ulusal girdi-çıkıtı tabloları kullanılmıştır. Sektörler yedi temel sektör olarak çalışma tarafından sınıflandırılmıştır (DİE'nin yapmış olduğu sınıflandırma Ek-17'de gösterilmektedir). Sektörel bağımlılık oranları ve daha sonra hesaplanacak olan sektörel çıkıtı oranları incelenirken; 1979 yılının, ithal ikameci sanayileşme politikasının ara ve yatırım mallarının üretildiği dönemi, 1990 yılının ise ithal ikameci sanayileşme politikasının ikinci ve son aşaması olan dönemi, yani 1980 yapısal dönüşümünün uzun dönemli etkilerinin görülebildiği dönemi yansıttığı varsayılmaktadır.

Tablodan çıkarılabilecek en önemli sonuç, tüm sektörlerin imalat sektörüne olan bağımlılık oranının artmış, ancak 1990 yılında bir düşüş yaşanmıştır. İkinci önemli sonuç ise ticaret-ulaşım ve diğer hizmetler olarak ele alınan hizmetler sektörünün, imalat sanayi girdilerine olan bağımlılık oranlarının yüksek oluşudur. 1973'de ticaret ve ulaşımda; % 49,14 olan oran, 1979'da % 66, 1985'de % 59,56, 1990'da ise % 44,64 diğer hizmetlerde; 1973'de % 32,28 olan oran, 1979'da % 36,42, 1979'da % 42,47, 1985'de ise %37,11 olarak gerçekleşmiştir.

⁹¹ E.B. Ruben (1998), "Intersectoral Linkages and Their Implication for Employment Creation In Turkey: A Comparative Input-Output Analysis for 1979, 1985 and 1990, ODTÜ Gelişme Dergisi 25 (3): 505-526.

Tablo-33 Türkiye' de Sektörel Bağımlılık Oranları (%)

1973							
	01	02	03	04	05	06	07
01 Tarım	37,14	7,81	20,87	0	2,8	23,4	0,67
02 Madencilik	0	1,44	3,78	22,4	0,7	5,05	0,51
03 İmalat	26,05	43,74	51,18	25,67	76,24	49,14	32,28
04 Elektrik, Gaz ve Su	0,68	5,7	2,5	22,29	0	1,45	4,88
05 İnşaat	0	0	0	0	0	0	0
06 Ticaret ve Ulaşım	23,36	12,97	15,87	17,35	15,35	11,88	18,84
07 Diğer Hizmetler	12,77	28,34	5,8	12,29	4,91	9,08	42,82
	100	100	100	100	100	100	100
1979							
	01	02	03	04	05	06	07
01 Tarım	35,47	2,28	20,97	0,23	0,2	1,91	0,31
02 Madencilik	0	1,93	3,21	24,48	4,43	1,1	1,56
03 İmalat	28,1	43,42	42,07	26,1	53,87	66,18	36,42
04 Elektrik, Gaz ve Su	0,1	6,96	1,94	22,43	0	2,37	6,95
05 İnşaat	0	0	0	0	0	0	0
06 Ticaret ve Ulaşım	20,92	17,58	23,21	19	37,58	19,07	21,83
07 Diğer Hizmetler	15,41	27,83	8,6	7,76	3,92	9,37	32,93
	100	100	100	100	100	100	100
1985							
	01	02	03	04	05	06	07
01 Tarım	34,44	4,38	16,24	0,11	0,002	1,71	0,62
02 Madencilik	0,003	1,15	4,19	14,33	5,43	1,08	0,71
03 İmalat	37,38	47,38	50,87	40,7	74,28	59,56	42,47
04 Elektrik, Gaz ve Su	0,56	11,03	5,1	28,96	1,11	3,57	5,81
05 İnşaat	0	0	0	0	0	0	0
06 Ticaret ve Ulaşım	16,09	17,29	15,32	12,1	17,69	27,09	20,43
07 Diğer Hizmetler	11,527	18,77	8,28	3,8	1,488	6,99	29,96
	100	100	100	100	100	100	100
1990							
	01	02	03	04	05	06	07
01 Tarım	40,41	2,96	18,15	0,11	0,002	5,58	0,28
02 Madencilik	0,12	1,03	3,72	24,1	3,73	0,49	0,3
03 İmalat	29,91	46,63	53,01	27,2	68,44	44,64	37,11
04 Elektrik, Gaz ve Su	0,49	16,55	4,08	27,3	0,7	2,78	5,98
05 İnşaat	0	0	0	0	0	0	0
06 Ticaret ve Ulaşım	18,18	18,01	15,18	15,16	21,01	27,11	26,38
07 Diğer Hizmetler	10,89	14,82	5,86	6,13	6,118	19,4	29,95
	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, Türkiye Girdi-Çıktı Katsayı Matrisleri 1973, 1979, 1985, 1990.

Not: Oranlar tarafımızdan hesaplanmıştır.

Bilindiği gibi sanayileşme açısından imalat sektörü ile hizmetler sektörü arasındaki ilişki büyük bir önem arz eder. Tablodaki yüksek oranlar hizmetler sektöründeki üretim ve istihdam artışının büyük ölçüde imalat sanayii tarafından desteklendiğini göstermektedir. Buna karşılık imalat sanayinin hizmetler sektörüne

bağımlılık oranı düşük çıkmaktadır. Ticaret-ulaşım ve diğer hizmetler satırlarına bakıldığında toplamda 1973'de yaklaşık % 20 olan oran sadece 1979'da % 30' lara yükselmiş, 1985 ve 1990'da ise giderek azalarak yeniden % 20'ler civarında gerçekleşmiştir. Bu sonuç, Türkiye'de sanayileşme sürecinde üretim ve istihdamı sanayileşmeden hizmetlere yöneltmede başarılı olunamadığını göstermektedir.

Tablo-33' den çıkarılabilecek diğer önemli sonuçlar ise şunlardır: Tarım sektörünün kendi kendine bağımlılık oranları % 35-40 civarında büyük bir değişiklik göstermemektedir; imalat sektörünün ve hizmetler sektörünün kendi kendilerine olan bağımlılık oranları yüksektir; imalat sektörünün ticaret ve ulaşıma bağımlılık oranı yükselmiş, sadece 1979' da 20,43 olmuştur; genelde tüm sektörlerin tarım sektörüne bağımlılık oranları düşmüştür; madencilik sektörünün ticaret ve ulaşım sektörüne bağımlılık oranları yükselmiştir.

Talep türevli istihdam yaklaşımında kullanılabilecek olan diğer bir yöntem sektörel çıktı çarpanlarının hesaplanmasıdır. Burada üzerinde durulan nokta, bir sektörün istihdam yaratma kapasitesinin sadece söz konusu sektörde istihdam yaratma etkileriyle sınırlı kalmamasıdır. Diğer sektörler üzerindeki istihdam yaratma kapasitesi de en azından birincisi kadar önemlidir (Ruben, 1998:516). Daha teknik bir ifadeyle belli bir sektörün istihdam yaratma etkileri sadece doğrudan istihdam etkileri ile ölçülmemekte, ancak dolaylı istihdam etkileri de doğrudan etkiler kadar önem kazanmaktadır. *Park* üretim ve toplam istihdam etkilerinin hesaplanmasında imalat sektörünün önemi üzerinde durmaktadır. Buna göre, imalat sanayisinin doğrudan istihdam etkisi hızlı bir şekilde büyüyen işgücünü absorbe etmede yeterli olmamakta, fakat onun dolaylı etkilerinin hizmetler sektörünü de içeren diğer sektörlerdeki üretim ve istihdam genişlemesi için ilave güçlü bir uyarım sağlamaktadır.

Toplam istihdam etkilerinin ölçülmesinde genellikle *Leroy'un* (1976)⁹², geliştirdiği yöntem kullanılmaktadır. Buna göre bir girdi-çıktı tablosunda Leontief ters matrisindeki sütun elamanlarının toplamları, bir birim mamul mal üretimi için gerekli toplam istihdamı verir. Leontief ters matrisinin tek bir elemanı Z_{ij} şeklinde ifade edilirse, j sektörünün çarpan etkisi aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

⁹² P.J. Leroy (1976), "The Measurement of Hirschmanian Linkages", Quarterly Journal of Economics 90 (May): 323-333.

$Z = (I-A)^{-1}$ ters matrisi ve A Leontief sisteminin teknik katsayı matrisi iken sütun elemanlarının toplamı;

$$m_{ij} = \sum_{i=1}^n z_{ij} \quad 3.19.$$

Leroy geriye doğru bağı bir ölçütü olarak bunu makul bir yaklaşım olarak görmektedir. *Yotopolous ve Nugent (1973)*⁹³, ise bu ifadenin bir “toplam bağ endeksi” olarak kabul edilebileceğini ileri sürmüştür. Bu durumda, toplam bağ endeksi ileriye doğru bağı hesaplanması şeklinde görülmektedir.

$$(I-A)^{-1} = I + A + A^2 + A^3 + \dots$$

A^2 , A^3 ve diğerlerini elde etmek için A matrisinin bu formüldeki çarpımı, kapalı bir sistemde sonsuz geriye götürecektense kadar ileri doğru bağı içermekte, aynı zamanda ileri doğru yönleri içermektedir.

Tablo-34, yukarıdaki yaklaşım doğrultusunda hesapladığımız, 11 sektörün ortalama olarak sektörel çıktı çarpanlarını vermektedir. Türkiye Girdi-Çıktı tablolarındaki toplam 64 sektör için çarpanlar Ek-18’ de ayrı ayrı verilmektedir. Tablo’dan çıkarılabilecek başlıca sonuçlar; incelenen yıllarda imalat sektörü çıktı çarpanları diğer sektörlerden daha büyüktür. İthal ikameci sanayileşme dönemleri olan 1973 ve 1979 yıllarında, üretim ve istihdam yaratma anlamında, gıda, tütün, tekstil ve deri, ağaç ve basım gibi hafif sanayi mallarının sektörel çıktı çarpanları yüksektir. Bu normal bir sonuçtur, çünkü daha önce ifade edildiği gibi 1979 yılı ara ve yatırım mallarının üretilmeye başlandığı bir dönemdir. Bunun yanında üretimin sermaye yoğunluğu arttıkça artan ithalat bağımlılığı sektörler arası bağların zayıflamasına yol açmıştır. Bu ise yatırımları ve iş yaratma kapasitesini olumsuz etkilediğinden, işsizliği artırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980 yılından sonra sektörel çıktı çarpanlarında genel bir yükselme yaşanmış, ancak 1990 yılında aynı eğilim devam etmemiştir. Bu dönemde makine ve ulaşım,

⁹³P.A. Yotopolous-J.B. Nugent (1973), “A Balanced-Growth Version of the Linkage Hypothesis”, *Quarterly Journal of Economics* 89 (May): 157-72.

kimyasal ürünler, metal ve metal olmayan mineraller sektörlerinde artışlar göze çarpmaktadır. 1985 yılında bu sektörlerde yaşanan gelişmeler, emek yoğunluğunun azalması sermaye yoğunluğunun artması anlamına gelmektedir.

Tablo-34 Türkiye' de Sektörel Çıktı Çarpanları

	1973	1979	1985	1990
Tarım	1,4142	1,8651	1,4822	1,4697
Madencilik	1,7885	1,8277	1,4859	1,4229
Gıda	2,1458	2,3104	2,2139	2,3258
İçki	1,8926	2,1462	2,0596	1,7758
Tütün	2,2251	2,5107	2,3003	1,7654
Tekstil ve Deri	2,0835	2,3948	2,1582	2,3255
Ağaç ve Basım	2,1093	2,1997	2,0809	2,2511
Kimyasal Ürünler	1,9215	1,9763	2,2089	2,192
Metal ve Metal Olmayan Ürünler	2,078	2,0837	2,2733	2,1513
Makine ve Ulaşım	2,0936	2,1091	2,273	2,1468
Diğer İmalat	1,5531	1,9742	1,5625	2,6304
Elektrik, Gaz ve Su	1,8074	1,461	1,6818	1,517
İnşaat	1,3759	2,0966	2,0568	2,0789
Ticaret ve Ulaşım	1,826	1,8751	1,8215	1,7121
Diğer Hizmetler	1,2481	1,2111	1,2512	1,3699

Kaynak: DİE, Türkiye Girdi-Çıktı Katsayı Matrisleri, 1973, 1979, 1985, 1990.

Not: Oranlar tarafımızdan hesaplanmıştır.

Sektörler arasındaki zayıf bağların ve düşük sektörel çıktı çarpanlarının, esas olarak yeterli üretim artışlarının olmamasından kaynaklandığı düşüncesi, çalışmamızın dikkate aldığı en önemli konu olmuştur. Bu konunun istihdam bağlamında analiz edilmesinde iki anahtar etken üzerinde yoğunlaştık: özellikle 1980' den sonra ihracatta sağlanan artışların üretim artışlarından çok ihracatçı sektörlerin korunmasına dayanması ve teknolojik değişimin istihdam üzerindeki etkisi.

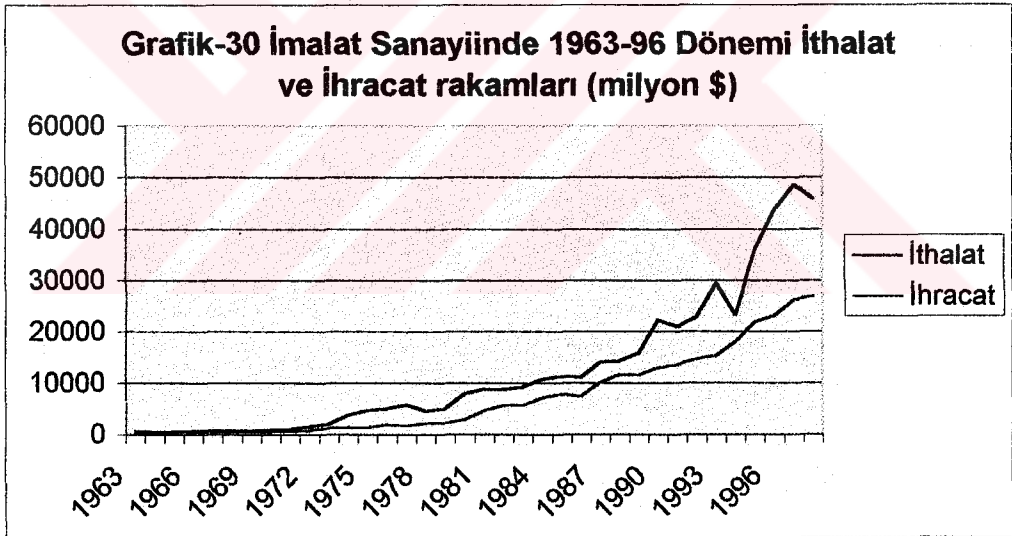
III.3.4.3.1. Ekonomide 1980 Dönüşümü ve İhracat İstihdam İlişkisi

Türkiye' de 1961-80 aralığı için yapılan bir araştırmada, imalat sanayisinde reel ücretlerde % 3.7 istihdamda ise % 4.7'lik bir artış olduğu tespit edilmiştir⁹⁴. Bununla birlikte 1980-1996 aralığında, yani ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçişten

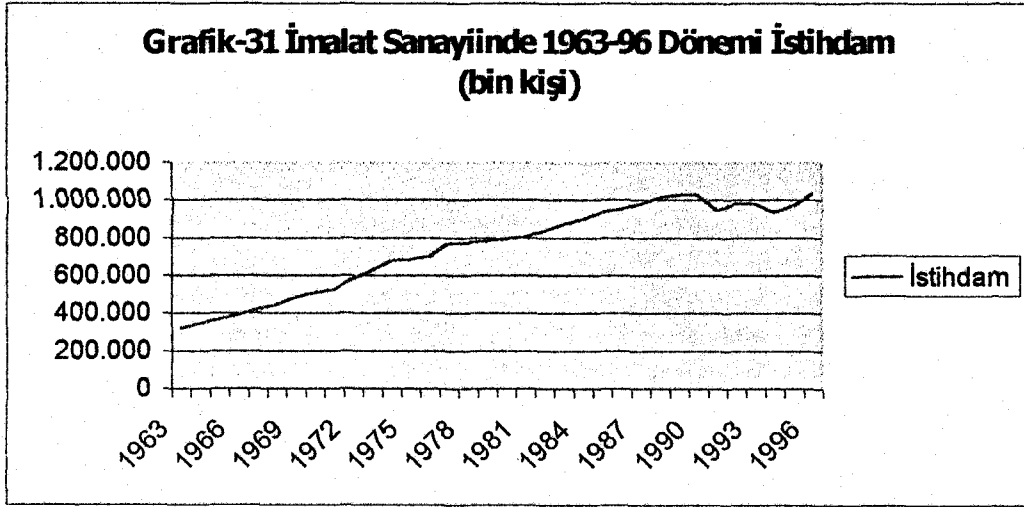
⁹⁴ Oranlar için; S.Gürsel ve V.Ulusoy (1999), *Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, s.32.

sonra, istihdamda ortaya çıkan artış 1980 öncesine göre daha düşük kalmaktadır⁹⁵. Bu, Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme döneminde daha yüksek bir istihdam düzeyinin yaratılmış olduğu düşüncesini gündeme getirmektedir. DİE’ nin yıllık imalat sanayii istatistiklerine dayanarak yaptığımız hesaplamada, 1980-96 döneminde reel ortalama ücretlerde yaklaşık % 1’lik, istihdamda ise ortalama % 2’ lik bir artış saptadık

Grafik-30 ve Grafik-31 söz konusu dönüşümü 1980’lerde yaşayan Türkiye’de, imalat sanayisinde ithalat, ihracat ve istihdam serilerinin 1970-96 dönemindeki gelişimini vermektedir. Grafikler, 1980-90 arasında istihdam ve ticaret akımlarının birlikte hareket ettiğini, ancak daha sonra istihdamın azaldığını ve ticaret akımları arasındaki farkın da giderek arttığını göstermektedir. Bu, 1980 sonrasında dış ticaret rejiminde yaşanan değişikliğin imalat sanayiindeki istihdam üzerinde etkili olduğunu, ancak bu etkinin, özellikle son dönemlerde istihdamı artırıcı yönde olmadığını göstermektedir.

⁹⁵ İhracata yönelik sanayileşme politikaları ile imalat sektöründe istihdam yaratma arasındaki zayıf ilişki konusunda, Şenses (1990), Kepenek (1996), Yentürk (1997) ve Voyvoda ve Yeldan’ ın (1999) çalışmalarına bakılabilir.

Bu aşamada, istihdam ve ihracat arasındaki ilişkinin açığa çıkartılması, yukarıda öne sürülen görüşleri daha iyi değerlendirme olanağı sunacaktır. Bu amaçla iki değişken arasındaki uzun dönemli eşbütünleşim ilişkisi araştırılmaktadır. Analizde, sanayi sektöründe istihdam ve ihracat rakamları, DİE'nin "İstatistik Göstergeler" ve "İstatistik Yıllıkları" isimli çalışmalarından alınmış, ihracat rakamlarının deflate edilmesinde ise kendi oluşturduğumuz bir deflatör kullanılmıştır. Buna göre, Dünya Bankası' nın TL cinsinden cari fiyatlarla toplam mal ve hizmet ihracatı rakamları, 1987 fiyatlarıyla toplam mal ve hizmet ihracatı rakamlarına bölünmüş, böylelikle yeni bir deflatör oluşturulmuştur. Bu arada, toplam ihracat içindeki payı en yüksek sektör olan⁹⁶ Tekstil ve Konfeksiyon sanayisinde ihracatın istihdam üzerindeki etkisi ayrıca incelenmiştir⁹⁷.

Aşağıda 1960-98 döneminde, logaritması alınmış ihracat ve istihdam değişkenleri arasındaki ilişkinin yönü incelenmektedir. Bunun için öncelikle birim kök testleri yapılmıştır. Bilindiği gibi regrasyon tahminlerinde, zaman serisinin birim köke sahip olması gibi bir sonuç (veya serinin durağan olmaması) serinin olasılıklı bir eğilim sergilemesi anlamına gelecektir.

⁹⁶ 1996 yılı itibarıyla toplam sanayi ürünleri ihracatındaki payı % 36.3 olmuştur (DPT, 2001c:16).

⁹⁷ 1969-1996 döneminde Tekstil ve Konfeksiyon sektöründeki ihracat rakamları Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı' nın (1991), Aylık Dış Ticaret Bülteni' nden ve DPT' nin (2001c), Tekstil ve Giyim Sanayi için Özel İhtisas Komisyonu Raporundan, istihdam rakamları ise DİE İmalat sanayii istatistiklerinden alınmıştır.

Bu aşamada, hem sanayi sektöründe hem de tekstil ve konfeksiyon sektöründe ihracat ve istihdam serileri için yaptığımız birim kök testlerine göre, her iki seri de birim kök içermektedir ve sanayide istihdamda sabit terim anlamlı iken, ihracatta hem sabit terim hem de trend anlamlı, tekstil ve konfeksiyonda hem trend hem de sabit terim anlamlıdır. Buna göre, iki serinin de durağan olmaması, birlikte hareket etme olasılığını yeniden karşımıza çıkarmaktadır. Gerçekte, yukarıda ihracat ve istihdam serilerinin kaba şekillerine bakıldığında, iki serinin de olasılıklı bir biçimde artış eğiliminde oldukları, dolayısıyla bu eğilimlerini birlikte gerçekleştirdikleri şeklinde bir izlenim edinilmişti. Bu noktada durağanlık sorununu gidermek için serilerin farklarını almak önerilebilir, ancak serilerin ilk farklarını alırken, özgün düzeylerince belirlenen uzun dönem ilişkisi yitirilebilir (Gujarati, 1999: 725). Bu nedenle ko-entegrasyon testi daha elverişli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemde en azından, iki serinin eşbütünleşik olmaları halinde genel eğilimlerin birbirlerini götürmesi beklenmekte ve böylece iki değişkenin düzey değerleri ile regresyonun anlamlı olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Birim kök testi sonuçlarına göre, ihracatla istihdamın her iki kesimde I (1) düzeyinde eşbütünleşiktir. Tablo-35 ençoklaştırılmış özdeğer testi sonuçlarını göstermektedir. Buna göre iki değişken arasında, sanayide % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde iki, tekstil-konfeksiyon sektöründe ise % 5 anlamlılık düzeyinde en az bir tane eşbütünleşim denklemi bulunmaktadır.

Tablo-35 Ençoklaştırılmış Özdeğer Testi

<i>Sanayi(1)</i>	Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	Hesaplanan Test İstatistiği	%95	%90
Model 1	$r = 0$	$r = 1$	46.59	12.53	16.31
	$r \leq 1$	$r = 2$	12.85	3.84	6.51
<i>Tekstil ve Konfeksiyon (2)</i>					
Model 3	$r = 0$	$r = 1$	12.96	12.83	16.51
	$r \leq 1$	$r = 2$	0.119	3.84	6.51

Çalışmada optimal gecikmelerin belirlenmesi ve model seçimi en düşük Schwarz ve Akaike Bilgi kriterine göre yapılmıştır. Bu doğrultuda, sanayi sektöründe 1 gecikmede model 1 (sabit terim ve trendin bulunmadığı) seçildiğinde ihracatın esneklik katsayısı yaklaşık olarak 0.14 olmaktadır. Buna göre, tek başlarına durağan olmamakla birlikte iki seri arasında bir eşbütünleşim ilişkisi bulunmakta ve istihdamla ihracat

arasında uzun dönemli pozitif bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte elde edilen katsayı bu ilişkinin yeterince esnek olmadığını, diğer bir ifadeyle ihracatın istihdam üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu ima etmektedir. Benzer şekilde, tekstil ve konfeksiyon sektöründe, 2 gecikmede model 1 seçildiğinde ise, ihracatın esneklik katsayısı 0.38 olmuştur. Sanayiide ihracatın istihdam üzerinde tespit ettiğimiz bu zayıf etkisi, ihracatta yaşanan artışların istihdam yaratacak üretim artışlarından çok, ihracatçı sektörlerin korunmasının bir sonucu olduğu görüşünü desteklemektedir.

III.3.4.3.2. Teknolojik Değişme ve İşsizlik

Yapısal işsizlik genel olarak sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimlerin ve sorunların oluşturduğu bir sorun olup, daha önce de ifade edildiği gibi hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bir işsizlik türüdür. Türkiye’de, çalışmada da vurgulandığı üzere, temelde hızlı nüfus ve işgücü artışının bu bağlamda yapısal bir nitelik arz ettiğini, iş olanaklarının uyumsuzluğunun da bu konuda önemli bir sorun teşkil ettiğini ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte, yapısal işsizlik konusunda gündeme getirilen en önemli etkenlerden bir tanesi de, teknolojik değişim ve gelişim olgusudur.

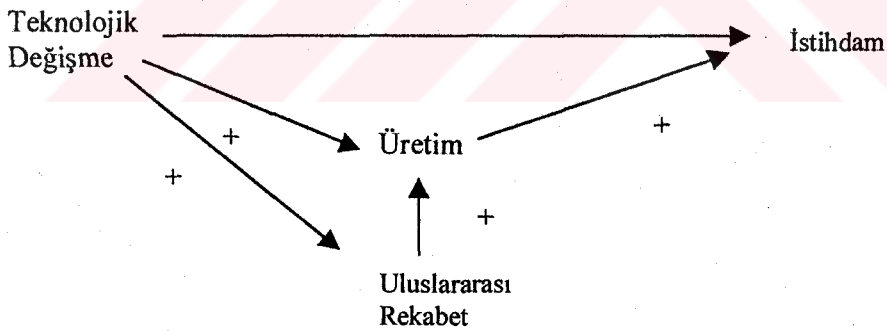
Teknolojide bir dönemde ortaya çıkan bir iyileşme yönündeki sonuçlar ekonominin, üretim fonksiyonu sürekli bir şekilde yukarı doğru kaydığında, uzun dönem kişi başına büyüme sağlayacağını önermektedir. Teknolojide bu yönde, eğer üreticiler zaman içerisinde yeni ürünleri ve yeni üretim tekniklerini keşfetme yönünde bir eğilim içinde olurlarsa veya mevcut teknolojilerini daha etkin bir şekilde kullanmayı öğrenirlerse, iyileşme sağlayacaktır. İktisatçılar, keşfetme ve öğrenme şeklindeki bu sürece “teknolojik ilerleme” adını vermektedirler (Barro, 1993:281).

Kuramda teknolojinin istihdam üzerindeki etkisi konusunda önemli düşünce ayrılıkları bulunmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse; rekabetçi ekonomilerde teknolojik gelişme sonucu az da olsa bir işsizlik olabilmektedir, ancak Klasik anlamda fiyat ve ücret esnekliğinin tam olması halinde tam istihdama gidileceğinden işsizlik de yoktur. Eksik rekabetçi ekonomilerde özellikle kısa dönemde işsizlik olmakta ve uzun dönemde de tamamen yok olmamaktadır. *Marx’ın* bu konudaki görüşü ise, kapitalist sistemin ilerlemesi için işsizliğin önemini vurgulayan yedek sanayi ordusu

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna göre teknolojik gelişme yedek sanayi ordusunu yaratan ve artıran en önemli mekanizmadır.

Uygulamada teknolojik değişimin işsizlik üzerindeki etkisini araştırmak için genellikle, teknolojik değişim ve istihdam arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Teknolojik değişim konusunda ise, örneğin yenilikler açısından teknolojik gelişme ele alındığında, dar kapsamda, ürün ve süreç yenilikleri olarak ikili bir ayrımın yapıldığı görülmektedir. Literatürde, tamamen yeni bir ürünün ilk ticari üretimi veya bir ürünün kalitesini arttıran değişiklikler "ürün yeniliği" olarak, mevcut bir ürünün yeni bir süreç ile üretilmesi ise "süreç yeniliği" olarak tanımlanmaktadır (Taymaz, 1996:185).

Şekil-21 teknoloji ve istihdam arasındaki ilişkinin modellenmesinde kullanılan bir yaklaşım⁹⁸ göstermektedir. Modele göre teknolojik değişimin istihdam üzerindeki doğrudan etkisinin, üretim artışının etkisi giderildiğinde olumsuz olacağı beklenmektedir. Üretim miktarında bir değişim yoksa teknolojik değişim istihdamı azaltırken, teknolojik değişimin birim maliyeti düşürmesi halinde üretim düzeyinde ve istihdamda bir artış ortaya çıkacaktır.

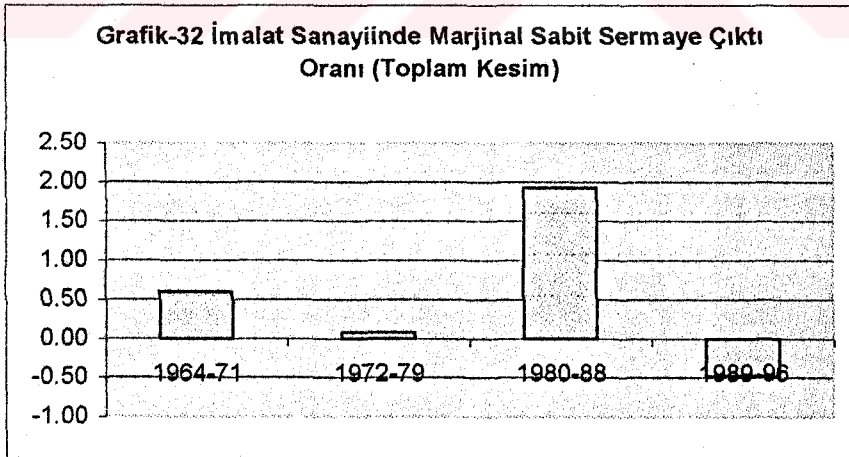
Şekil-21 Teknolojik Değişim ve İstihdam

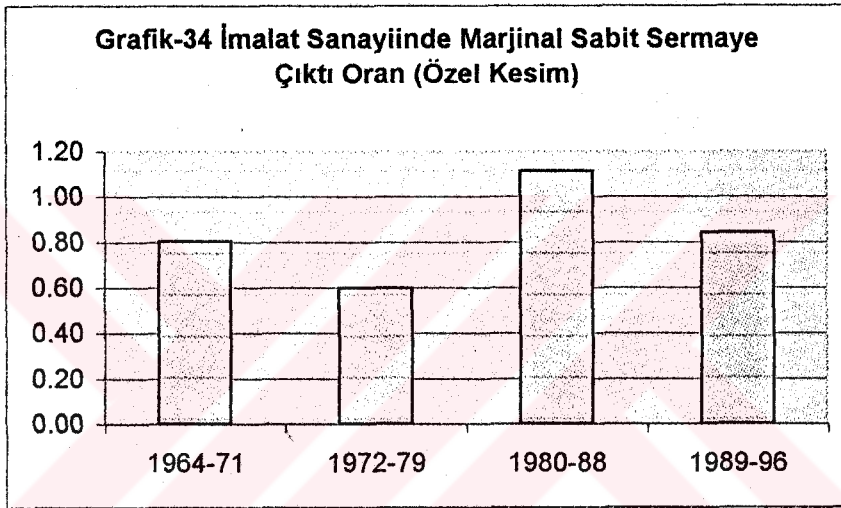
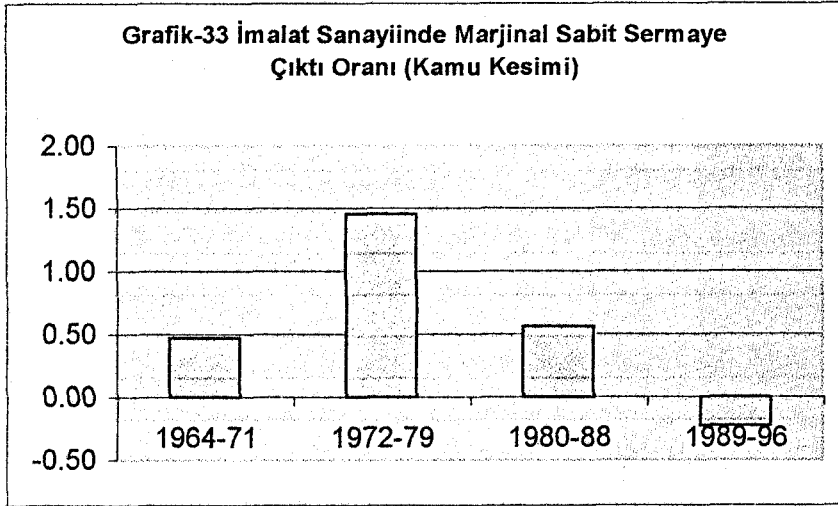
Türkiye’ de teknolojik gelişmenin istihdam üzerindeki etkilerini incelemeye geçmeden önce, sabit sermaye oluşumlarının teknolojik gelişme konusundaki öneminden hareketle, çalışma iki nokta üzerinde durmaktadır. Birincisi, sermaye/emek oranının zaman içinde artış göstermesi, gelişmiş kapitalist ekonomilerde emek-tasarruf edici, diğer bir ifadeyle sermaye kullanımlı teknolojik gelişmelerin belirleyici teknolojik

⁹⁸ Bu yaklaşım için; E.Taymaz (1996), “Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişim ve İstihdam”, ‘Teknoloji ve İstihdam’ içinde, Editör.Tuncer Bulutay, DİE, Ankara 1996.

gelişme biçimi olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın “sanayinin üretim ve yatırım yapısı” bölümünde Türkiye imalat sanayi için sermaye/emek oranları hesaplanmış ve 1964-96 aralığında beşer yıllık ortalama olarak bulunan değerlere göre bu oranda yavaş da olsa artışlar gözlenmiştir. Bununla birlikte, sektörler itibariyle incelendiğinde gıda, tütün, kağıt, ağaç, kundura, kürk ve deri gibi emek yoğun sektörlerde sermaye emek oranı azalmış, sermaye emek oranının arttığı sektörlerde ise metal, metalden gayri, petrol-kömür, kauçuk ve makine gibi belirli sektörlerde önemli artışlar olmuştur.

Teknolojik gelişme açısından üzerinde durulması gereken ikinci bir nokta ise, “marjinal sermaye/çıktı oranının (incremental capital output ratio)” göstermiş olduğu seyirdir. Yatırım üretkenliğinin önemli bir göstergesi olan ve sermayenin verimliliğinin tersi olan sermaye çıktı oranının artması, büyük ölçüde teknolojik gelişmeyle birlikte gelen bir süreçtir. Bu nedenle aşağıda, Türkiye’de kamu ve özel imalat sanayii kesimlerinde sermaye-çıktı oranları hesaplanmış ve hesapladığımız değerler Grafik-32, Grafik-33’ ve Grafik-34’de sergilenmiştir. Burada marjinal sermaye çıktı oranı, sabit sermaye stokundaki büyümenin katma değer cinsinden yaratılan hasılanın büyüme oranına bölünmesiyle bulunmuştur.

Grafikler incelendiğinde, toplam kesimde 1972-79 dönemindeki azalışı, 1980-88 döneminde önemli bir artış izlemiş, 1990-96 döneminde ise sermaye-çıktı oranı negatif olarak gerçekleşmiştir. Kamu kesiminde 1970'li yıllarda başlayan düşüş, 1980 sonrasında da devam etmiş ve son dönemde negatif olarak gerçekleşmiştir. Özel kesimde ise, 1972-79 dönemindeki düşüşün ardından, 1980-88 döneminde önemli bir artış olmuş, 1990-96 döneminde ise aynı performans gösterilememiştir.

Buraya kadar ki verilerden ilk bakışta, Türkiye' de önemli ölçüde bir teknolojik gelişmenin yaşanmadığını, bununla birlikte özellikle özel kesimde sürekli olmasa da bir gelişmenin yaşandığı söylenebilir. Böylece, teknolojik gelişmenin istihdam, dolayısıyla işsizlik üzerindeki etkisini araştırırken bu saptama büyük önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada, teknolojik gelişme ve istihdam arasındaki ilişkiyi incelemek için üretim fonksiyonu yaklaşımını kullandık. Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonunun tahmin edilmesinde, yararlandığımız veriler toplam, kamu (16 sektör) ve özel sektör (20 sektör) kesimleri için sırasıyla; sabit çıktı, Y (1987=100), sabit girdi, I (1987=100), sabit sermaye stoğu, K (1987=100) ve çalışan işçi sayısı, L , şeklinde olup, teknolojik gelişmenin ölçümü konusunda ise *Solow'un* "residual (artık) yöntemi" kullanılmıştır. *Solow* (1957)⁹⁹, önemli çalışmasında, iktisadi büyümeye, emek, sermaye, materyal ve teknolojik değişimin yaptığı katkıları ayırıştıran bir formülle yaklaşmıştır. Bu çerçevede aşağıdaki gibi bir üretim fonksiyonunu kullanarak bir büyüme denklemi elde edilebilir:

$$Y_t = A_t F(K_t, L_t, I_t) \quad 3.20$$

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta A}{A} + \frac{\partial Y}{\partial K} \frac{\Delta K}{Y} + \frac{\partial Y}{\partial L} \frac{\Delta L}{L} + \frac{\partial Y}{\partial I} \frac{\Delta I}{I} \quad 3.21$$

Faktörlerin marjinal katkıları kadar pay aldıkları varsayıldığında ve r sermayenin nominal kira maliyeti, w nominal ücret, x girdilerin fiyatı ve p genel fiyat endeksi olarak alındığında;

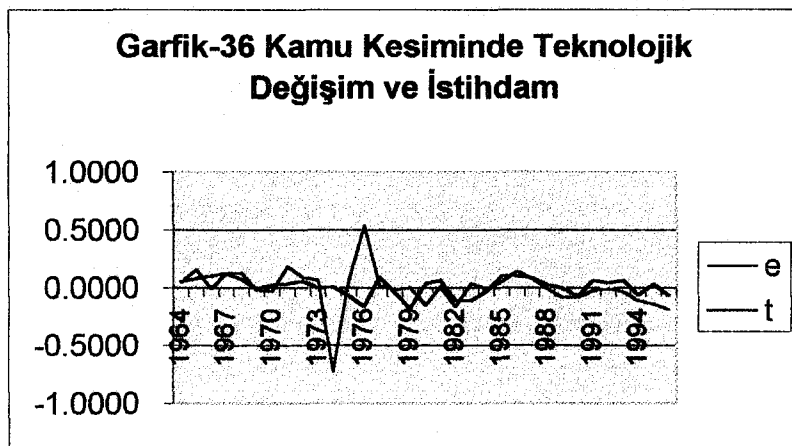
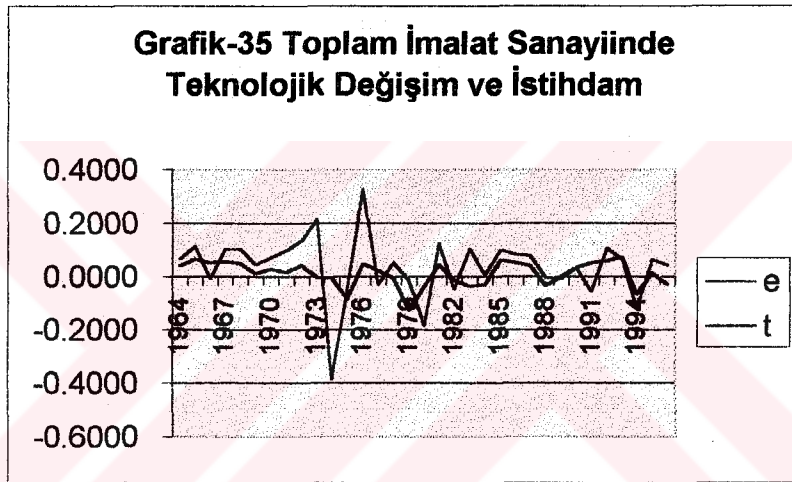
$$\begin{aligned} \frac{\partial Y}{\partial K} &= \frac{r}{p}, \frac{\partial Y}{\partial L} = \frac{w}{p}, \frac{\partial Y}{\partial I} = \frac{x}{p} \\ \frac{\Delta Y}{Y} &= \frac{\Delta A}{A} + \frac{r}{p} \frac{K}{Y} \frac{\Delta K}{Y} + \frac{w}{p} \frac{L}{Y} \frac{\Delta L}{L} + \frac{x}{p} \frac{I}{Y} \frac{\Delta I}{I} \\ \frac{\Delta A}{A} &= \frac{\Delta Y}{Y} - \frac{rK}{pY} \frac{\Delta K}{Y} - \frac{wL}{pY} \frac{\Delta L}{L} + \frac{xI}{pY} \frac{\Delta I}{I} \\ \frac{\Delta A}{A} &= \frac{\Delta Y}{Y} - \left(1 - \frac{wL}{pY} - \frac{xI}{pY}\right) \frac{\Delta K}{K} - \frac{wL}{pY} \frac{\Delta L}{L} - \frac{xI}{pY} \frac{\Delta I}{I} \end{aligned} \quad 3.22.$$

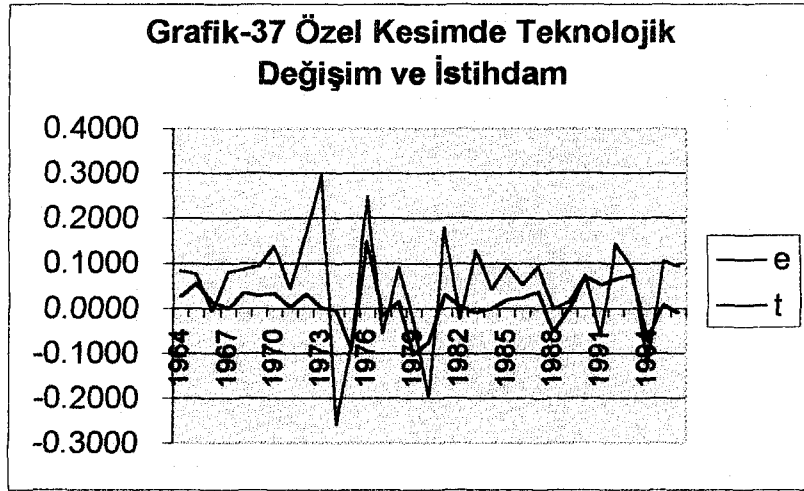
3.26. denkleminde, ölçeğe göre sabit getiri varsayımından hareketle ve sabit sermaye stokunun maliyetinin ölçülmesindeki zorluk nedeniyle, sabit sermayenin katkısı, rK/pY , girdilerin ve emeğin paylarının 1' den çıkarılması şeklinde bulunmuştur.

⁹⁹R.M. Solow (1957), "Technical Change and The Aggregate Production Function", Review of Economics and Statistics, vol.31, p212-320.

Buna göre, $\Delta A/A$ teknolojik gelişme, $\Delta Y/Y$ sabit çıktının büyüme oranı, $\Delta K/K$ sabit sermaye stokunun büyüme oranı, $\Delta L/L$ çalışan işçi sayısının büyüme oranı (burada yılda çalışılan işçi saat toplamı olarak alınmıştır) ve $\Delta I/I$ sabit girdi endekslerindeki büyüme oranı olarak hesaplanmaktadır.

Yapılan tahmin sonucunda elde edilen teknolojik gelişme ve istihdam serileri Grafik-35, Grafik-36 ve Grafik-37' de sergilenmektedir. Buna göre hem toplam kesimde hem de kamu ve özel kesimde istihdam pozitif ve negatif değerler olarak önemli ölçüde bir dalgalanma göstermekte, buna karşın teknolojik değişim serisi çok daha küçük değerlerde dalgalanma göstermektedir.

Bu aşamada çalışma, teknolojik değişim ve istihdam arasındaki ilişkiyi VAR modeli çerçevesinde incelemektedir. Ancak bundan önce yapılan birim kök testlerinde, imalat sanayiinde teknolojik değişim ve istihdam serilerinde birim kök tespit edilememiştir. Modelde gecikme sayısı en düşük SIC kriterine göre toplamda ve kamuda 1, özelde ise 2 olarak belirlenmiştir.

VAR modeli sonucunda elde edilen regresyon çıktıları, değişkenlerin gecikmeli değerleriyle birlikte gösteren Ek-19, çalışmanın sonunda gösterilmektedir. Tabloda parantez içindeki değerler t-istatistiğini göstermektedir. Buna göre toplam kesimde, teknoloji ve istihdam regresyonlarında değişkenlerin 1 gecikmeli değerleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamakta ve ilişkinin gücü oldukça zayıf görünmektedir. Kamu kesiminde, teknolojik gelişme regresyonunda 1 gecikmeli teknoloji ve istihdam değişkenleri anlamlı çıkmakta ve pozitif yönlü bir etki gözlenmektedir. Özel kesimde ise, teknoloji regresyonunda 2 gecikmeli istihdam değişkeni anlamlı çıkmakta ve istihdamın katsayısı negatif olmaktadır.

Bu aşamada çalışmamızın esas üzerinde durmak istediği nokta, modellerde yer alan değişkenlerin katsayılarını teker teker yorumlamak yerine, etki-tepki fonksiyonları ve değişim kaynağının ayrıştırımı tekniklerini kullanmaktır. VAR yöntemi bu olanağı sunmaktadır. Etkiye tepki fonksiyonları, hata terimlerine gelen bir standart sapma değerindeki bir şoka, içsel değişkenlerin verdiği tepkiyi ölçme konusunda yardımcı olur. Hata terimlerine gelen bir şok, içsel değişkenin cari değerini doğrudan ve gelecek değerini dolaylı olarak etkileyerek yapısal VAR sistemi içerisindeki tüm içsel

değişkenlere yayılır. Değişim kaynağının ayrıştırımı ise, etkiye tepki fonksiyonlarının aksine, içsel bir değişkenden şok öğeleriyle VAR sistemi içindeki içsel değişkenlere olan değişmeyi ayrıştırır. Değişim kaynağına göre ayrıştırma, tesadüfi değişmelerin göreceli önemi hakkında bilgi verir.

VAR modeli sonucunda, teknoloji ve istihdam değişkenleri için, elde edilen bulgular sırasıyla;

- etkiye-tepki fonksiyonu tabloları,
- etkiye-tepki fonksiyonu grafikleri,
- değişim kaynağının ayrıştırımı tabloları,
- hata terimlerinin grafikleri,

şeklinde Ek-20' de sunulmuştur. Ek-21 ise Granger nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir.

Toplam kesim için bulgular incelendiğinde; teknoloji değişkeninin, istihdam ve teknoloji denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerinde şoklara gösterdiği tepkiler, kendisi için pozitif ve küçük oranlarda diğeri içinse negatif yönde olup, bu şokların etkisi giderek azalan bir eğilime sahip olmakta ve uzun dönemde etki önemsiz bir düzeye inmektedir. Uzun dönem dengesinde bir kopma söz konusu değildir. Teknoloji değişkeninin değişim kaynağı büyük ölçüde kendisinden kaynaklanmaktadır. İlk dönemde % 100 olan teknolojik değişimin payı, sonraki dönemlerde de % 99 olmakta, istihdamın payı ise yok denecek kadar az görünmektedir.

İstihdam değişkeninin, teknolojik değişim ve istihdam denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerindeki şoklara gösterdiği tepkiler, kendisi için kısa dönemde pozitif, sonrasında küçük oranlı ve bir negatif bir pozitif, diğeri için pozitif ve küçük oranlarda olmaktadır. Şokların etkisini atlatması her ikisi için de kısa bir dönemde gerçekleşmektedir. Ayrıca, istihdam değişkeninin kendisinden gelen şoklara etkisi daha yüksektir. İstihdam değişkeni için uzun dönem dengesinde bir kopma söz konusu olmayıp, içsel değişkenlerin hata terimlerine gelen şoklardan kalıcı olarak etkilenmemekte ve uzun dönem dengesinden büyük sapmalar göstermemektedir. İstihdam değişkenindeki değişimin kaynağı ise, büyük ölçüde yine kendisinden gelmekte, teknolojik değişimin etkisi % 1 civarında gerçekleşmektedir.

Granger nedensellik testi sonucunda ise, iki değişken arasında ne t' den (teknolojik değişim) e' ye (istihdam), ne de e' den t' ye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Kamu kesimi için bulgular incelendiğinde; teknoloji değişkeninin, istihdam ve teknoloji denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerinde şoklara gösterdiği tepkiler, hem kendisi için hem de diğeri için pozitif ve küçük oranlarda olmakta ve şokların etkisi kısa sürede azalmakta ve uzun dönem dengesinden bir kopma olmamaktadır. Teknoloji değişim değişkenindeki değişimin kaynağı, ilk dönemde % 100 kendisinden gelmekte, sonraki dönemlerde ise bu etki % 85' lere düşmektedir.

İstihdam değişkeninin, teknolojik değişim ve istihdam denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerindeki şoklara gösterdiği tepkiler, kendisi için ilk dönemde negatif, sonraki dönemlerde pozitif ve küçük oranlarda, diğeri için pozitif ve küçük oranlarda gerçekleşmektedir. Şokların etkisi kısa dönemde azalmakta ve uzun dönem dengesinden bir kopma söz konusu olmamaktadır. İstihdam değişkenindeki değişimin kaynağı, dönemler itibariyle % 85 civarında kendisinden gelmekte, kalan etkiler ise teknolojik değişimden gelmektedir.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, kamu kesiminde 2, 4 ve 6 gecikmelerde t' den e' ye doğru % 95, 8 gecikmede % 90 olasılıklı zayıf bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Özel kesim için bulgular incelendiğinde; teknoloji değişkeninin, istihdam ve teknoloji denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerinde şoklara gösterdiği tepkiler, kendisi için ilk dönemde pozitif, sonrasında negatif ve pozitif olmakta, ancak şokun etkisi 6. dönemden sonra yeniden pozitif yönde artmakta, daha sonra ise azalmakta, dolayısıyla uzun dönem dengesinden geçici bir sapma olmaktadır. Diğeri için ilk dönemde pozitif olan etki sonraki dönemlerde negatif ve azalan oranlarda gerçekleşmektedir. Teknoloji değişkenindeki değişimin kaynağı ilk dönemde tamamen kendisinden gelmekte, sonraki dönemlerde ise bu etki % 73 civarında gerçekleşmektedir.

İstihdam değişkeninin, teknolojik değişim ve istihdam denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerindeki şoklara gösterdiği tepkiler, hem kendisi için hem de diğeri için ilk dönemde pozitif ve küçük oranlarda olup, şokun etkisi giderek azalmaktadır. İstihdam değişkenindeki değişimin kaynağı çok büyük ölçüde kendisinden gelmekte, teknolojik değişimin etkisi % 1.9 civarında olmaktadır.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; iki değişken arasında t' den e' ye doğru 2 ve 4 gecikmelerde % 95 olasılıklı, 6 ve 8 gecikmelerde ise % 90 olasılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

III.3.4.4. İşsizlik ve Büyüme Oranları: Türkiye' de Okun Eğrisi İlişkisi

Okun eğrisi, ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki konusunda makroekonominin kullandığı önemli araçlardan bir tanesidir. Okun yasası, büyüme yüzde 2.25' lik trend oranını aştığında işsizlik oranının azaldığını belirtir. Bu kural, sadece yaklaşık bir sonuç vermesine ve yıldan yıla çok keskin bir biçimde işlememesine karşın, yine de büyümeden işsizliğe doğru anlamlı bir dönüştürme sağlamaktadır (Dornbusch ve Blanchard, 1998:19).

Bu çerçevede Türkiye' de işsizlik ve büyüme arasında bir ilişki olup olmadığını anlamak için, aşağıdaki gibi bir denklem kullanılmıştır.

$$u_t - u_{t-1} = -\beta(g_t - \bar{g}) \quad 3.23.$$

Burada, \bar{g} ekonominin normal büyüme oranını ve β parametresi de normal büyümenin üzerindeki bir büyümenin (sapmanın) işsizliği nasıl azaltacağını gösteren bir değişkendir. Yukarıdaki denklem doğrultusunda işsizlikteki değişim ile çıktıdaki değişim arasında bir regresyon ilişkisi kurulduğunda, Türkiye için elde ettiğimiz sonuç şu şekilde olmuştur.

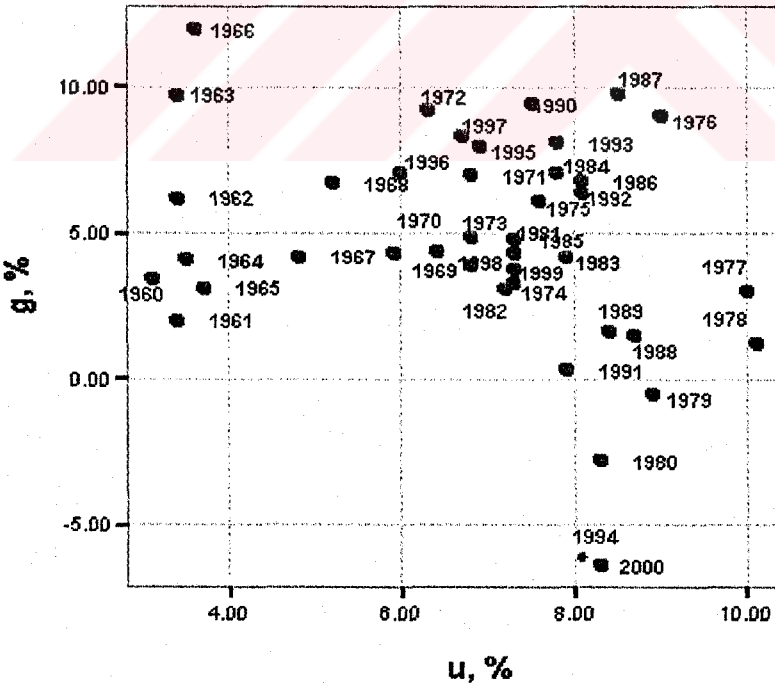
$$u_t - u_{t-1} = -0.14(g_t - 4.5)$$

Denklemden normal büyüme oranı olarak, önceki bölümlerde 1960-2000 dönemi için Hodrick-Prescott yöntemini kullanarak elde ettiğimiz trend değerleri kullanılmıştır. % 4.5, 1960-2000 döneminde trend değerlerinin ortalama büyümesini vermektedir.

Buna göre büyüme % 4.5' luk trend değerini aştığında işsizlik oranı azalmaktadır. Örneğin, 1992 yılında çıktının büyümesi % 6.4 olduğunda işsizlik % 0.27 azalacaktır [$1 = -0.14(6.4 - 4.5)$]. 1996 yılında olduğu gibi çıktının büyümesi % 7.1 olduğunda, işsizlik % 0.36 azalacaktır.

Grafik-38 Türkiye' de 1960-2000 döneminde, ekonomik büyüme ile işsizlik oranındaki artışları ilişkilendirmektedir. Şekle göre büyümenin % 6' nın üzerinde gerçekleştiği 1962, 1963, 1968, 1972, 1975, 1984, 1986, 1987, 1992, 1996 ve 1997 yıllarında işsizlik azalmakta, büyümenin negatif olduğu 1979, 1980, 1994 ve 2000 yıllarında işsizlik artmaktadır. İmalat sanayiinde kapasite kullanım oranlarındaki düşüş dönemlerinde, işsizliğin artması şeklinde bir gözlem için, Ek-23' de bir grafik sergilenmektedir.

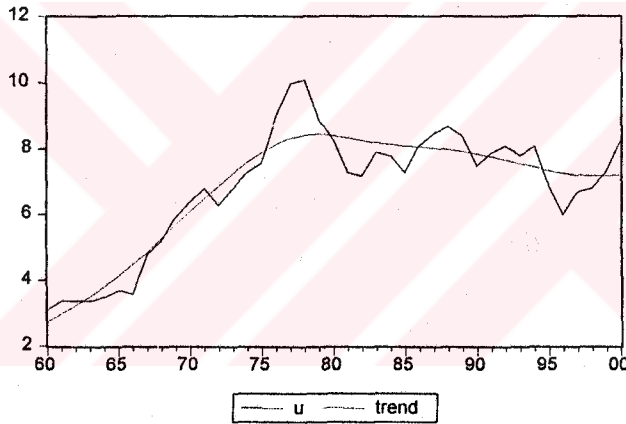
Grafik-38 Türkiye' de 1960-2000 Döneminde İşsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki

III.3.4.5. Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Phillips Eğrisi

Türkiye, işsizlik-enflasyon ve doğal oran hipotezleri konusunda tatmin edici çalışmalar çok fazla bulunmamaktadır¹⁰⁰. Bu bölümde Türkiye’ de doğal işsizlik oranını ölçmek için Hodrick-Prescott filtre yöntemi, bir Philips eğrisi analizi geliştirmek için de, *Gujarati'nin* (1999)¹⁰¹ belirtmiş olduğu ters modeli kullandık. Grafik-39 hodrick-Prescott filtre yöntemiyle ölçülen işsizliğin trend değerlerini ve trend etrafında ortaya çıkan salınımları göstermektedir. Buna göre, 1960 yılından itibaren yükselmeye başlayan işsizlik oranı, 1973-1988 döneminde yaklaşık % 8 ve 1989-2000 döneminde yaklaşık % 8’lik bir trend değeri etrafında dalgalanmaktadır.

Grafik-39 1960-2000 Döneminde İşsizliğin Trend Değerleri

Ters model, örneğin u ' nun modele ters ya da 1 bölü olarak girmesi nedeniyle X değişkeninde doğrusal gözükmemekte, ancak β_1 ile β_2 katsayıları arasında doğrusal olmakta, dolayısıyla doğrusal bir regresyon modeli olarak kabul edilmektedir. İşsizlik ve toplam ücretler arasındaki bu çerçevede bir model kurulduğunda aşağıdaki gibi bir denklem ortaya çıkacaktır.

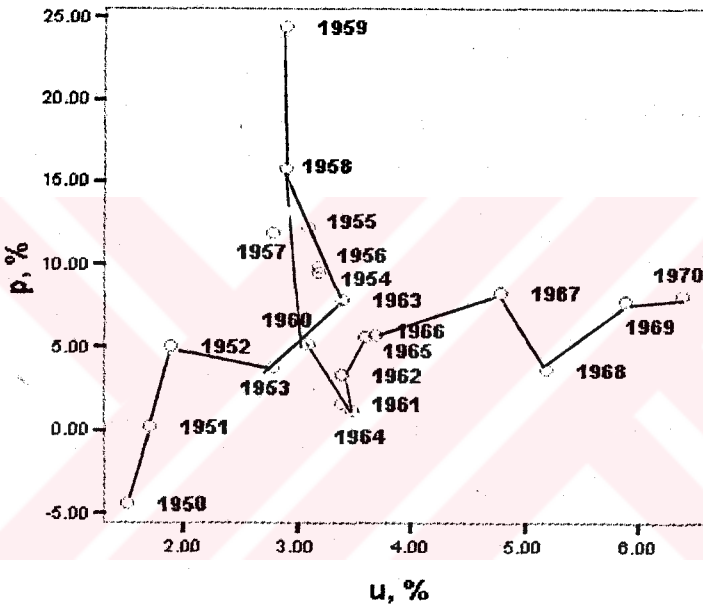
$$\ln w = \beta_1 + \beta_2 \ln \left(\frac{1}{u} \right) \quad 3.24.$$

¹⁰⁰ Bununla birlikte son dönemlerde bu konuda Türkiye’de işsizliğin yapısal ve yapısal olmayan unsurlarını araştıran *Yavan'ın* (1997) ve Türkiye’de NAIRU’ yu hesaplamaya çalışan *Bildirici'nin* (1999) çalışmalarına bakılabilir.

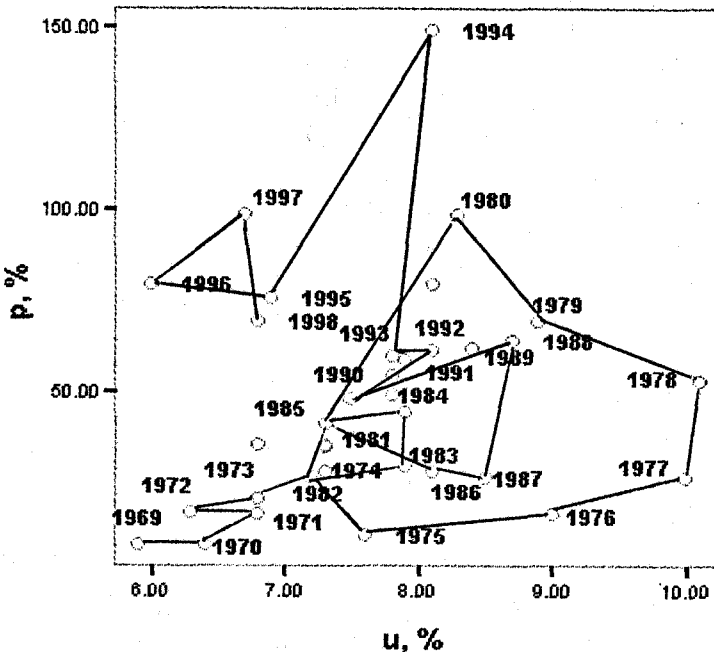
¹⁰¹ D.Gujarati (1999), a.g.e., s.174.

Modelde 1950-1989 dönemindeki ücretler Bulutay' ın (1995) İktisadi Faaliyet kollarına göre ücretler serisinden, 1990-98 arasındaki veriler ise Gelir yöntemiyle hesaplanan GSMH' daki ücret ödemelerinden çıkarılarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte, logaritması alınmış olarak işsizlik, fiyatlar genel düzeyi ve ücretlerdeki değişim oranlarının birim kök testlerine göre; işsizlik serisi birim kök içermektedir ve sabit terim anlamlıdır, fiyatlar genel düzeyi ve ücretler ise birim kök içermemektedir ve her iki değişkende de sabit terim ve trend anlamlı çıkmamaktadır.

Grafik-40 1955-1968 Döneminde Türkiye' de Philips Eğrisi

Grafik-41 1969-1998 Döneminde Türkiye' de Philips Eğrisi

Ters modeli kullanarak Türkiye için yaptığımız tahmin sonuçları aşağıdaki gibidir;

1950-70 (1)	Katsayı	St.Hata	T-İstatistiği	Olasılık	
β_1	3.797418	(0.478087)	7.942935	0.0001	
β_2	1.168254	(0.389117)	3.002324	0.0073	
	$R^2 = 0.30$		D.W. = 1.94		
1950-98 (2)	β_1	1.679060	(0.416716)	4.077259	0.0002
	β_2	-0.870242	(0.23484)	-3.550307	0.0009
		$R^2 = 0.22$		D.W. = 0.94	

Bulgular incelendiğinde, her iki dönem için de istatistiksel olarak anlamlı sonuçların çıktığı görülmektedir. Ancak 1950-70 döneminde hem daha yüksek R^2 hem de daha yüksek D.W. istatistiği bulunurken, 1950-98 dönemi için hem R^2 hem de D.W. istatistiği düşmüştür. Grafik-40 ve Grafik-41 enflasyondaki yüzde değişim ile işsizlikteki yüzde değişim arasındaki ilişkiyi iki döneme ayırarak sergilemektedir. 1950-98 gibi uzun sayılabilecek bir aralıkta iki değişken arasındaki ilişkinin giderek kopması ve iç içe geçerek karmaşıklaşması ve 1950-70 döneminde istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar gözlenmesi bu ayrımı yapmamızda etkili oldu. Görüldüğü üzere, sadece 1954-58 ve 1978-80 gibi iki kısa aralıkta Philips ilişkisini yakalamak mümkün olmakta, özellikle enflasyon oranlarının arttığı dönemlerle birlikte ilişkinin koptuğu gözlenmektedir. Bu sonuç, enflasyon oranlarının yükseltilecek işsizliği azaltma konusunda uygulanabilecek bir politikanın anlamlı olmadığını ima etmektedir.

III. BÖLÜM

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

IV.1. Türkiye Emek Piyasasında İşsizlikle İlgili Temel Bulgular

Yaklaşık 6 milyar civarındaki dünya nüfusu içinde işgücünün 3 milyar, işsiz sayısının 1 milyar olduğu ifade edilmektedir. Dünya Bankasının (2000) günümüz nüfus artışı verileri dikkate alındığında hem dünya nüfusu, hem dünya işgücü yılda yaklaşık 100 milyon artmakta, buna karşılık küreselleşme sürecinde yılda sadece 50 milyonluk bir istihdam yaratılabilmektedir (Ekin, 2000:24). Bununla birlikte işsizlik ve yoksulluk ilişkisinin sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş sanayi toplumlarında da kendini gösterdiği ileri sürülmektedir (Feldstein, 1999:35).

Emek piyasası yazınında, gelişmekte olan ülkelerde sanayi sektörünün emeği absorbe etmesi konusunda; artan orandaki işgücünün sadece küçük bölümünün sanayii işi elde ettiği, kalanların ise tarım ve hizmetlerdeki düşük verimli işleri kabul etmeye zorlandığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerdeki sanayi istihdamı, gelişmiş ülkelerin tarihsel oranının hemen hemen iki katıdır ve gelişmekte olan ülkelerdeki sanayinin emeği absorbe oranı, gelişmiş ülkelerin 19. yy sonlarındaki oranına yakındır (Squire, 1981:3).

Türkiye emek piyasasının kendine özgü özellikleri bulunsa da, çalışmanın elde ettiği bulgular genel olarak gelişmekte olan ülkelerin bulgularına benzemektedir. Bu nedenle yukarıda yapılan genel değerlendirmeyi, Türkiye’de işsizlik sorunuyla ilgili olarak saptanan temel bulgular çerçevesinde yapmak mümkün görünmektedir. Bu çalışmada, olabildiğince emek piyasası ve işsizlik konusundaki literatürden yararlanılmış, ancak gerek Türkiye emek piyasasında veri sorununun ortaya çıkardığı yetersiz gözlemler, gerekse uygulamaların ve modellerin ağırlıklı olarak Sanayileşmiş Batı ülkeleri üzerinde yoğunlaşmış olması temel kısıtlarımızı oluşturdu. Bu kısıtların bir sonucu olarak Türkiye’de, emek piyasası ve işsizlik konusunda yeterli ve gelişmiş bir literatürün de oluşmadığı kanısındayız.

Bu çalışmada, kuramsal çerçevede yapmış olduğumuz uygulamaların sonuçları şunlar olmuştur:

1. Türkiye’de eksik istihdam ve işsizlik oranlarının hesaplanmasında yaşanan güçlükler devam etmekte ve bu durum işsizlik sorununun gerçek boyutlarını gizlemektedir. Gizli işsizlik, mevsimlik dalgalanmalar, kayıt dışı istihdam ve emek piyasasının ikili yapısı bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olan başlıca faktörlerdir. Ücret, verimlilik ve istihdam değişkenleri arasında yaptığımız ko-entegrasyon modeli ile elde ettiğimiz yeni istihdam serisi (optimal istihdam), değişkenler arasındaki zayıf ilişki nedeniyle fiili istihdamın altında kalmıştır.
2. Türkiye’de işsizliğin nedenlerinin incelenmesinde ilk olarak demografik yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Buna göre Türkiye’ de işgücü fazlalığı yaratan iki temel olgu; hızlı nüfus artışı ve köyden kente, özellikle genç yaş grubu içerisinde yer alanların göçüdür. Göç, kırsal kesimlerde yer alan açık ve gizli işsizlerin kentlere taşınmasına da aracılık etmektedir.
3. Bölümlenmiş emek piyasası ve dual emek piyasası yaklaşımı Türkiye’ de işsizlik sorunu için bir açıklama sunmaktadır. İlk olarak, Türkiye’de modern sektör ve yöresel sektör şeklinde bir ayırım yapmak mümkün olmakta ve kırsal kesimde yer alan işgücünün istihdam sorununu büyük ölçüde etkilediği tespit edilebilmektedir. İkinci olarak, İstihdamın yapısında ve niteliğinde ortaya çıkan bölünmeler ve değişiklikler işsizliği istihdam sorununun bir yansıması olarak incelememize yol açmaktadır. Buna göre, Türkiye’de istihdamın yaklaşık % 40’ı hala tarım sektöründedir ve bu kesimin eğitim düzeyi düşüktür. İstihdam yapısında cinsiyet ve yaş, kesim, bölge ve iş kollarına göre bölünmeler devam etmektedir. Toplam istihdamda erkeklerin payı artarken, kadınların payı azalmaktadır, istihdamın yaklaşık % 36’ sını oluşturan 20-34 yaş grubu işsizliğin yaklaşık % 52’ sini oluşturmaktadır, kamuda istihdamın payı azalırken özel kesimde artmaktadır, istihdamın % 42’ si İstanbul ve çevresindeki illerde bulunmaktadır (1997 itibariyle), hizmetler sektörü içerisinde yer alan iş kollarında istihdam artmaktadır.
4. Emek piyasası değişkenlerinin, özellikle ücretlerin esnekliği ile işsizliğin artması veya azalması konusunda kesin bir bağ kurulamamıştır. Büyüme cinsinden ücret-verimlilik ve ücret-istihdam değişkenleri arasında yaptığımız analizde ne Neoklasik anlamda yüksek bir esneklik ne de Keynesyen anlamda

yüksek bir katılık gözlenmiştir. 1964-96 döneminde İmalat sanayiinde 168 gözlem içinde, 45 gözlemde ücretlerle istihdam arasında, 60 gözlemde ücretle verimlilik arasında bir esneklik ilişkisi bulunmuş, bununla birlikte sektörel açıdan bazı sektörlerin diğerlerine göre daha esnek veya daha katı olduğu belirlenmiştir.

5. Yeni Keynesyen iktisadın etkin ücretler hipotezi işsizlik konusunda sadece belirli sektörler açısından bir açıklama sunmaktadır. Toplam, kamu ve özel imalat sanayii kesimlerinde, üretim fonksiyonları çerçevesinde, yapmış olduğumuz analizlerde; genel olarak toplam, kamu ve özel imalat sanayisinde verimliliğin üzerinde bir etkin ücret ödemesi gözlenmemiş, ancak sektörel olarak bakıldığında makine, taşıt ve petrol gibi bazı sektörlerde etkin ücret ödemelerine rastlanılmıştır. Genel olarak ise verimliliğin ücretlerin üzerinde olduğu gözlenmiştir.
6. İktisadi düşünce okullarının temel inceleme konularından birisi olan makroiktisadi dalgalanmalar, Türkiye’de işsizliğin artması konusunda önemli bir belirleyici özellik taşımaktadır. Türkiye ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşümlerde işsizlik oranında da önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır. İstihdam ve üretimde dalgalanmalar incelendiğinde, istihdamın işgücü gömülemesi gibi nedenlerle gecikmeli olarak arttığı, bununla birlikte yüksek ekonomik büyüme veya derin ekonomik daralma dönemlerinde birlikte hareket etme eğilimi içinde olduğu anlaşılmıştır.
7. Ekonomik gelişme ve sanayileşme sürecinde işgücü fazlasının absorbe edilmesi konusu, Türkiye’ de işsizlik sorunu açısından bir açıklama sunmaktadır. Bu konuda yapılabilecek ilk tespit, 1970-80 döneminde ara ve yatırım malları üreten sektörler lehine yaşanan yapısal dönüşümün, 1980’li yıllardan sonra devam etmemesi, dolayısıyla yatırımdan uzaklaşan bu yapının bir istihdam sorunu yaratmasıdır. 1960’lı yıllardan 1990’lı yılların sonuna uzanan süreçte, imalat sanayiinde emek yoğunluğunun genel olarak bütün sektörlerde azalmış, sermaye yoğunluklarının ise düşük bir miktarda artmış, böylece, katma değer yaratma kapasiteleri düşük olsa da, ne emek yoğun üretim tekniklerindeki istihdam yaratma olanaklarından yararlanmış, ne de daha fazla katma değer yaratması beklenen sermaye yoğun üretim teknikleri yeterince geliştirilmiştir.

8. Sektörel bağımlılık oranları çerçevesinde yapılan analizlerde, tüm sektörlerin imalat sanayisine olan bağımlılık oranlarının ve imalat sanayisinin çıktı çarpanlarının yüksek olduğu gözlenmiştir. Özellikle hizmetler kesiminin bağımlılık oranının artması, hizmetlerdeki üretim ve istihdam artışının büyük ölçüde imalat sanayii tarafından desteklendiğini göstermektedir. Ancak, imalat sanayisinin hizmetler sektörüne bağımlılık oranlarının düşük çıkması, sanayileşme sürecinde aynı olgunun hizmetlere yansıtılmadığını göstermektedir.
9. Türkiye’ de 1980 sonrasında yaşanan ve ihracata yönelik sanayileşmeye dayanan dönüşüm, ithal ikameci sanayileşme dönemine göre istihdamda beklenen önemli artışları getirmemiş, ihracat ve istihdam arasındaki ko-entegrasyon ilişkisinden düşük bir esneklik katsayısı elde edilmiştir.
10. Türkiye’de teknolojik gelişmenin yeterli ve etkin olmadığı gözlemiyle birlikte; Cobb-Douglas üretim fonksiyonlarından türetilen teknoloji gelişme ve istihdam değişkenleri arasında, VAR modelleri çerçevesinde etkiye-tepki fonksiyonları ve değişim kaynağının ayrıştırımı tabloları elde edilmiş, ayrıca nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak; teknolojik değişimden istihdama veya istihdamdan teknolojiye önemli sayılabilecek bir etkileşimin bulunmadığı anlaşılmıştır.
11. Türkiye’ de, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen, Okun yasası analizinde büyümenin % 4.5’ lük ortalama trend değerini aştığında işsizliği azaltabileceği tespit edilmiştir. Buna göre çıktıdaki büyüme % 6.4 olduğunda işsizlik % 0.27 azalmakta, dolayısıyla ortalamayı % 1 aşan bir büyüme oransal olarak işsizliği % 0.04 azaltmaktadır.
12. İşsizlik-enflasyon arasındaki ilişkiyi araştıran Phillips eğrisi analizlerinde, sadece 1954-58 ve 1978-80 dönemlerinde kısa dönem Phillips eğrileri elde edilmiş, ancak genel olarak, özellikle enflasyon oranlarının yükseldiği dönemlerde Phillips Eğrisinin ortadan kalktığı gözlenmiştir.

IV.2. Türkiye’de İşsizlik Sorununa Yönelik Politika Önerileri

İşsizlik oranı bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de doğrudan bir politika değişkeni olarak ele alınmamakta, daha çok istihdam konusu üzerinde durulmaktadır. Türkiye, istihdam ve işsizlik sorunları açısından, planlı dönemden bugüne, yaklaşık 40

yıllık süreçte, ne işsizliğin miktar ve niteliğini tam anlamıyla ortaya koymuş ne de üstesinden nasıl gelineceğine yönelik istihdam politikaları ve istihdam sorununun geleceği konusunu yeterli açıklılıkla ortaya koymuştur.

Bu çalışmada yapmış olduğumuz uygulamalı araştırmaların sonucunda, Türkiye' de işsizliğin çeşitli faktörler tarafından etkilendiğini ve sorunun çok boyutlu olduğunu belirttik. Ayrıca, literatürde yer alan başlıca emek piyasası kuramlarının Türkiye' de işsizlik sorununu tam anlamıyla açıklamaktan uzak olduğunu vurguladık. Bununla birlikte, Türkiye' nin demografik özelliklerini, istihdamın yapısını ve ekonomik gelişme sürecini dikkate aldığımızda ikili emek piyasası modellerinin, Türkiye' de işsizlik sorununun anlaşılmasında diğer yaklaşımlara göre daha öncelikli olduğu şeklinde bir sonuca ulaşmak mümkündür. Buradan hareketle Türkiye' de bir işgücü fazlası sorununun olduğunu ve bunun da emek arzının hızlı bir şekilde artması veya emek talebinin azalması şeklinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenle çalışmada önerdiğimiz politikalar emek arzını azaltıcı ve emek talebini arttırıcı politikalar olarak şekillendi.

IV.2.1. Emek Talebini Etkileyen Politikalar

Emek talebini etkileyecek politikalar, düşük becerili işgücünün etkinliğini arttırmanın, emek verimliliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı noktasında büyük önem kazanmaktadır. Çünkü emek talebi çıktı talebinden ve üretim koşullarından türetilmektedir. Dolayısıyla üretimi etkileyecek herhangi bir politika emek talebini de etkileyecektir.

Bu durumda Türkiye' de işsizlik sorununun çözümlenmesi ilk olarak üretimin, yatırımın ve böylece istihdamın arttırılması doğrultusundaki politikalara bağlıdır. Ancak şu anda Türkiye' de kronik hale gelen kamu finansmanı dengesizliklerinin neden olduğu istikrarsızlıkla birlikte, rant ekonomisi koşullarının ekonomiyi yatırım ve üretimden uzaklaştırdığı görülmektedir. Diğer taraftan işletmeler üzerinde vergilerle birlikte sosyal amaçlarla getirilmiş yükümlülükler, üretim yapma ve işçi çalıştırma maliyetini arttırmakta, kayıt dışı sektörün genişlemesine ve taşeron uygulamasının ve kaçak işçi çalıştırılmasının teşvik edilmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye' de uygulanmakta olan ekonomik politikalar yüksek verimli faaliyet alanlarında, eskiye

oranla daha az istihdam yarattığı ve artan orandaki işgücü fazlalarını absorbe etmediği için hem işsizlik sorunu önem kazanmakta, hem de düşük verimli çalışma alanlarında işgücü yığılması ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde emek talebiyle ilişkili olarak şu politikalar önerilebilir: *Birinci olarak*, hizmetler kesiminin emeği absorbe etmesi yönünde kararlı adımlar atılmalı ve informel faaliyetler konularında düzenlemeler yapılmalıdır. Bilindiği gibi Türkiye’de, yüksek oranlı kır-kent göçü sonucu açığa çıkan emek, düşük verimli hizmetler ve imalat faaliyetlerinde absorbe edilmekte, adeta kırsal işsizlik kentsel informel sektöre ihraç edilmektedir. Bu nedenle politikanın, verimliliği artırma ve informel sektörde istihdam edilenlerin gelirlerini iyileştirme amacıyla olması gerekir. Etkin ücret hipotezinin test edilmesi sonucunda imalat sanayiinin, kamu veya özel, sadece belirli sektörlerinde etkin ücret ödemesinin yapıldığını, dolayısıyla etkin ücretlerin işsizliği açıklamada bir etken olarak kullanılabileceği gösterilmişti. Bununla birlikte daha sonraki incelememizde, Türkiye’de asgari ücret düzeyinin oldukça düşük olduğunu gözlemledik. Bu nedenle asgari ücretin daha yüksek düzeyde saptanmasının, işçilerin verimliliğini arttıracığı kanısındayız.

Sektörler arası bağ konusunda yapmış olduğumuz analizde, özellikle 1980 sonrası politikaların istihdamın yapısını sanayiden hizmetlere kaydırmada yeterince başarılı olmadığını, sektörler arasında zayıflayan bağların ve küçülen çıktı çarpanlarının ise iki nedeninin olduğunu belirtmiştik: 1980 sonrasında ihracatta yaşanan artışların üretim artışından çok korumacı politikalarla elde edilmiş olması ve imalat sanayiinde gerçekleşen teknolojik gelişmelerin istihdam üzerindeki zayıf etkisi.

Bu çerçevede emek talebinin artırılmasında *ikinci olarak*, sanayi-ticaret politikasının istihdam üzerindeki pozitif etkilerini arttıracak öneriler ön plana çıkmaktadır. Bunun için ihracatta üretime dayanan sürekli artışların olması ve emek arttırıcı teknolojik gelişmeler üzerinde durulması zorunludur. Ayrıca, TİSK’ in istihdam çalışmalarıyla ilgili raporuna göre, istihdamdaki payı % 45.6, genel kredi hacmi içindeki payı ise % 3.5 olan, küçük ve orta ölçekli işletmelerin vergi indirimlerinden yararlandırılması, kamu alımlarının KOBİ’ lere açılması, yeni teknolojilerle ilgili teşvikler getirilmesi gerekmektedir.

Üçüncü olarak ekonomide istikrarlı bir büyüme hızının sağlanması ele alınabilir. Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki çok güçlü olmasa da, büyüme oranının belirli bir trend düzeyini aşması durumunda işsizliğin azaldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, üretim ve istihdamdaki dalgalanmalarda genel olarak belirgin bir gecikme gözlenmekte ve bu gecikmeyle birlikte işgücü gömülmesi (bu durum verimliliği de azaltan bir unsurdur) gibi faktörler gündeme gelmektedir.

Türkiye’de 1955-98 döneminde sadece iki kısa aralıkta bir Phillips eğrisi ilişkisi tespit edildiğinden, enflasyonun arttırılarak işsizliğin azaltılması şeklindeki bir politikanın başarılı olmayacağı ortadadır. Bu nedenle *dördüncü olarak*, daha fazla enflasyon yerine daha fazla üretimin veya daha kısa çalışma saatlerinin yeni iş yaratması düşünülebilir. Erken emeklilik durumlarında, mevcut üretimle bile daha fazla iş yaratılabilme olanağı doğmaktadır, ancak gerek maliyetli olması gerekse ülkemiz şartlarında emeklilik sonrası yeniden işsiz havuzuna girme olasılığı bu konuda kesin bir yargıya varılmasını zorlaştırmaktadır.

Daha iyi kaynak dağılımının istihdamı arttırdığı bilinmektedir. Bu aşamada *beşinci olarak*, sermaye piyasasının etkinliğini artırma konusunda girişimlerin yapılması önemli görülmektedir.

IV.2.2. Emek Arzını Etkileyen Politikalar

Bu çalışmada demografik yaklaşımın Türkiye açısından uygulanmasıyla birlikte, işsizliğin azaltılması konusunda iki politika önerisi önem kazanmaktadır. Bilindiği gibi ekonomik kalkınma sürecinde nüfusun büyümesi ve nüfus politikaları büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek doğum oranlarının orantısız bir şekilde genç nüfusu arttırması ve işgücünün yapısını değiştirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu, yeni iş yaratma çabalarının zayıf kaldığı ülkelerde potansiyel işgücü ya da işsiz anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de emek arzını etkileyecek en önemli *birinci unsur* nüfus politikaları olarak görülmektedir.

Emek arzını etkileyen *ikinci unsur* eğitim politikasıdır. Eğitim politikasının belirlenmesi ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi işsizlik sorununun aşılmasında anahtar role sahip unsurlardan bir tanesidir. Öncelikle, işgücünün eğitim yapısının değişmesi,

üretim yapılarında ortaya çıkan değişmelerle bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan nitelikli işgücü gereksinimini karşılama konusunda önemlidir. Bununla bağlantılı olarak emek piyasasında yaşanan yanlış eşleştirmeleri azaltıcı yönde bir etkisi olacaktır.

Türkiye’de işsizliğin ciddi nedenlerinden bir tanesi, emek piyasasının istediği özelliklerin, verilen eğitimle sağlanmaması (eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranı düşmektedir), emek piyasasının ihtiyacı olan pratik becerilere sahip elemanların klasik eğitim sistemiyle yetiştirilmemesidir. Bu nedenle eğitim sisteminin, ülke ihtiyacı olan nitelikli işgücünü yetiştirecek şekilde düzenlenmesi, mesleki ve teknik eğitime verilmesi, ara eleman yetiştiren Meslek Yüksek Okullarına gereken önem ve ilginin verilmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği, işgücüne becerilerini geliştirecek, özgeçmişlerine yeni öğeler katacak ve işgücü piyasası için daha iyi bir donanımı sağlayacak eğitim ve eğitim programları sunmaktadır. Programın amacı mesleki eğitim düzeyinin yükseltilerek teknoloji ve sanayideki gelişmelerden yararlanılmasını sağlamak ve herkes için daha fazla ve daha iyi iş olanakları yaratmaktır. Programlar, değişimin tahmin edilmesi ve çalışma hayatına katılım için yeni yöntemler bulunması yoluyla işgücünü geleceğin mesleklerine hazırlamaktadır. Staj yeri bulma ve mübadele uygulamaları yoluyla da, mesleki eğitim görme veya eğitimleri tamamlama gibi uygulamalar da yapılmaktadır.

Bununla birlikte salt eğitim hizmeti sorunların aşılmasında yeterli olmayabilmektedir. Çünkü eğitimle beceri ve bilgisi arttırılan işgücünün uygun işlere yönlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için de özellikle orta-öğretim düzeyinde yönlendirici rehberlik kurumunu geliştirme, OECD ülkeleri doğrultusunda meslek standartlarını devreye sokma, İİBK kurumunun işlevlerini modernleştirme ve geliştirme gibi ek tedbirlerin sağlanması gerekir. Türkiye’de istihdamın yarısının kadın olmasına rağmen, kadınların çalışmasına sadece mevcut yapılar ve gelenekler engel değildir. Bu durum daha çok kadınların daha az eğitilmiş olmasıyla ilgilidir. Tarım sektöründe çalışan kadınların % 85’ nin okuma yazma bilmediği düşünülürse, konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- AFTALION, Florin - PONCET, Patrice (1992), *Monetarizm*, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AK, Salih (1996), "Toplulaştırılmış Arz", *İktisadın İlkeleri* içinde, editör: Ö.Faruk Çolak, Alkım Yayınevi, Ankara.
- AKERLOF, George A. (1982), "Labor Contracts As a Partial Gift Change", *The Quarterly Journal of Economics* XCVII (Novamber): 543-69.
- AKERLOF, George A. (1984), "Gift Exchange and Efficiency-Wage Theory: Four Views", *American Economic Review* 74 (May): 79-83.
- AKERLOF, George A. - YELLEN, Janet L (1985), "Unemployment Through The Filter of Memory", *The Quarterly Journal of Economics* C (August): 747-773.
- AKERLOF, George A. - YELLEN, Janet L (1985), "A Near-Rational Model of the Business Cycle With Wage and Price Inertia", *The Quarterly Journal of Economics* 100 (Supplement): 823-838.
- AKERLOF, George A. - YELLEN, Janet L. (1988), "Fairness and Unemployment", *American Economic Review* 78 (May): 44-49.
- AKERLOF, George A. - YELLEN, Janet L. (1990), "The Fair Wage-Effort Hypothesis and Unemployment", *The Quarterly Journal of Economics* CV (May): 255-283.
- AKYÜZ, Yılmaz (1980), *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları no.453, Ankara.
- ALCHIAN, Armen A. (1970), "Information Costs, Pricing, and Resource Unemployment", *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory* içinde, ed. E. Phelps, W.W. Norton & Company, Inc., New York.
- AMSDEN, A. - HOEVEN, R. (1996), "Manufacturing Output, Employment and Real Wages in the 1980s: Labour's Loss Until the Centur'ys End", *Journal of Development Studies*, 32 (April): 506-530.
- AZARIADIS, Costas (1975), "Implicit Contracts and Underemployment Equilibria", *Journal of Political Economy* 83 (December): 1183-1202.
- BAILY, Martin N. (1974), "Wages and Employment Under Uncertain Demand", *Review of Economic Studies* 41 (January): 37-50.
- BARBER, William J. (1991), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Çev.İhsan Durdu, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- BARRO, Robert J. - GROSSMAN, H.I (1971), "A General Disequilibrium Model of Income and Employment", *American Economic Review* 61 (March): 82-93.

- BARRO, Robert J. (1988), "The Persistence of Unemployment", *American Economic Review* 78 (May): 32-37.
- BARRO, Robert - GORDON, David B. (1983), "A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural Rate Model", *Journal of Political Economy* 91 (August):589-610.
- BARRO, Robert J. (1993), *Macroeconomics*, Wiley, 4th ed., New York.
- BAUMOL, William J. – BLINDER, Alan S. (1991), *Economics*, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, New York.
- BECKERMAN, Wilfred (1986), *Wage Rigidity and Unemployment*, Duckworth, The Alden Press, Oxford.
- BERRY, Albert (1984), "Unemployment and Economic Development", *Economic Development and Cultural Change* 33 (October): 99-116.
- BİÇERLİ, M.Kemal (2000), *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- BİLDİRİCİ, Melike (1999), "Türkiye Ekonomisi İçin NAIRU Ölçüm Denemesi", *İşletme, İktisat ve Finans* (Nisan):65-82.
- BİRCAN, İsmail (1987) *Beşinci Plan Öncesinde İstihdam Yaklaşımları (1963-1984)*, DPT, Ankara.
- BILLS, Mark J. (1985), "Real Wages Over The Business Cycle: Evidence From Panel Data", *Journal of Political Economy* 93 (August): 666-689.
- BLACBURN, McKinley – NEUMARK, David (1992), "Unobserved Ability, Efficiency Wages, And Interindustry Wage Differentials", *The Quarterly Journal of Economics*, CVII.(November):1421-1436.
- BLANCHARD, Olivier J. (1986), "The Wage Price Spiral", *The Quarterly Journal of Economics* CI (August): 543-565.
- BLANCHARD, Olivier J. (1996), "The Plight of the Long Term Unemployed", *Olivier Blanchard's Home Page*, <http://web.mit.edu/blancar/www/>, February.
- BLANCHARD, Olivier J. (1997), "The Medium Run", *Olivier Blanchard's Home Page*, <http://web.mit.edu/blancar/www/>, September.
- BLANCHARD, Olivier J. (1997), *Macroeconomics*, Prentice-Hall International, Inc., New Jersey.
- BLANCHARD, Olivier J. - SUMMERS, Lawrence H. (1986), "Hysteresis and the European Unemployment Problem", *NBER Working Papers*. 1950 (June):1-102.
- BLANCHARD, Olivier J. - SUMMERS, Lawrence H. (1988), "Beyond the Natural Rate Hypothesis", *American Economic Review* 78 (May): 182-187

- BLANCHARD, Olivier J. - QUAH, Danny (1989), "The Dynamic Effects Of Aggregate Demand and Supply Disturbances", *American Economic Review* 79 (September): 655-673.
- BLANCHARD, Olivier J. - KATZ, Lawrence F. (1997), "What We Know and Do Not Know About The Natural Rate Of Unemployment", *Journal of Economic Perspectives* 11 (Winter): 51-72.
- BLINDER, Alan S. (1988), "The Challenge of High Unemployment", *American Economic Review* 78 (May): 1-15.
- BORATAV, Korkut - TÜRKCAN, Ergun (1994), *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İktisat Politikaları Seçenekleri 1, 3.Baskı, İstanbul.
- BORATAV, Korkut-TÜREL, Oktar-YELDAN, Erinç (1994), "Distributional Dynamics In Turkey Under "Structural Adjustment" ", *New Perspectives On Turkey* 11 (Fall): 43-69.
- BORATAV, Korkut-TÜREL, Oktar-YELDAN, Erinç (1995), "The Turkish Economy in 1981-92: A Balance Sheet, Problems and Prospects", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 22 (1): 1-36.
- BORJAS, George J. (1996), *Labor Economics*, McGraw-Hill International Editions, Singapore.
- BRAINARD, S. Lael - CUTLER, David M. (1993), "Sectoral Shifts and Cyclical Unemployment Reconsidered", *The Quarterly Journal of Economics* CVIII (February): 219-243.
- BRANSON, William H. (1995), *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*, Türkçeye çeviren İbrahim Kanyılmaz, Alfa yayınları, Bursa.
- BROWN, Charles-GILROY, Curtis-KOHEN, Andrew (1982), "The Effects of the Minimum Wage on Employment and Unemployment", *Journal of Economic Literature* XX (June): 487-528.
- BROWN, Charles (1988), "Minimum Wage Laws: Are They Overrated ?", *Journal of Economic Perspectives* 2 (Summer): 133-145.
- BULUTAY, Tuncer (1995), *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, International Labour Office, State Institute Of Statistics, Ankara.
- BULUTAY, Tuncer (1998), *Türkiye'de Tarımsal Yapı ve İstihdam*, DİE, Ankara.
- BULOW, Jeremy I. - SUMMERS, Lawrence H. (1985), "A Theory Of Dual Labor Markets With Application to Industrial Policy, Discrimination and Keynesian Unemployment", *NBER Working Papers Series*, Working Paper No: 1666, 1-58.

- BÜYÜKUSLU, Ali Rıza (1997), "Global Esneklik Çerçevesinde İşsizlik, Avrupa'da İstihdam ve İşgücü Pazarı Sorunları", *İktisat Dergisi*, Sayı 370-371: 17-25.
- CAIN, Glen G. (1976), "The Challenge of Segmented Labor Market Theories to Orthodox Theory: A Survey", *Journal of Economic Literature* XIV (December):1215-1257.
- CALVO, Guillermo A. (1985), "The Inefficiency of Unemployment: The Supervision Perspective", *The Quarterly Journal of Economics* C (May):373-387.
- CAPELLI, Peter – CHAUVIN, Keith (1991), "An Interplant Test of The Efficiency Wage Hypothesis", *The Quarterly Journal of Economics* CVI (August): 769-787.
- CARD, David (1990), "Unexpected Inflation, Real Wages, and Employment Determination in Union Contracts", *American Economic Review* 80 (September): 669-688.
- CASSON, Mark (1981), *Unemployment: A Disequilibrium Approach*, Martin Robertson, Oxford
- CROUCH, Robert L. (1972), *Macroeconomics*, Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- CUDDINGTON, J.T. - JOHANSEN, P. - LÖFGREN, K.G (1984), *Disequilibrium Macroeconomics in Open Economies*, Basil Blackwell, Oxford.
- ÇAĞLAV, Zeki (1985), *Türkiye'nin İstihdam Sorunu ve Geleceği*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul.
- ÇETİK, Mete - AKKAYA, Yüksel (1999), *Türkiye'de Endüstri İlişkileri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- ÇSGB (2000), *Çalışma Hayatı İstatistikleri 1999*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Mayıs, Ankara.
- DANTHINE, Jean-Pierre – DONALDSON, John B. (1990), "Efficiency Wages and The Business Cycle Puzzle", *European Economic Review* 34 : 1275-1301.
- DAVIS, Steven J. – HALTIWANGER, John (1999), "On the Driving Forces Behind Cyclical Movements In Employment and Job Reallocation", *American Economic Review* 89 (December): 1234-1258.
- DAWSON, Graham (1992), *Inflation and Unemployment: Causes, Consequences and Cures*, Edwar Elgar, London.
- DAYIOĞLU, Meltem – KASNAKOĞLU, Zehra (1997), "Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 24 (3): 329-361.

- DICKENS, William T. - LANG, Kevin (1985), "A Test of Dual Labor Market Theory", *The American Economic Review* 75 (September):792-805.
- DICKENS, William T. - LANG, Kevin (1988), "The Reemergence of Segmented Labor Market Theory", *The American Economic Review* 78 (May):129-134.
- DICKENS, William T. - LANG, Kevin (1992), "Labor Market Segmentation Theory: Reconsidering The Evidence", *NBER Working Papers*, No: 4087.
- DICKENS, William T. - KATZ, Lawrence F. (1986), "Interindustry Wage Differences and Industry Characteristics", *NBER Working Papers*, No: 2014.
- DİE (1997), *İşgücü Piyasası Analizleri*, Ankara.
- DİE (1998), *İmalat Sanayiinde İstihdam*, Ankara.
- DİE (1999), *Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri 1995*, Ankara.
- DİE (1999), *Çalışma İstatistikleri 1997*, Ankara.
- DİE (1999), *Dönemler İtibariyle İmalat Sanayii, Geçici Sonuçlar 1997 (II) 1998 (III)*, Ankara.
- DİE (1999), *Hanehalkı İşgücü Anketi (Nisan-1999)*, Ankara.
- DİE (1999), *Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar*, Nisan-Mayıs, Ankara.
- DİE (2000), *Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar*, Şubat-Mart, Ankara.
- DİE (2000), *2000 Yılı II. Dönem Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*,
<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/111000.htm>, 10.06.2000.
- DORNBUSCH, Rudiger - FISCHER, Stanley (1998), *Makroekonomi*, Çev. S.Ak, M.Fisunoğlu, E.Yıldırım, R.Yıldırım, McGraw-Hill, Akademi, Ankara.
- DPT (1962), *Türkiye'de İnsangücü İhtiyaçları ve Eğitim Programlanması*, Ankara.
- DPT (1977), *Türkiye İmalat Sanayiinde Sermaye ve İşgücü*, Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı, Yayın no: 1624, Ankara.
- DPT (1977), *1965-1970 Döneminde İllerarası Göçler ve Göçedenlerin Nitelikleri*, Sosyal Planlama Dairesi-Araştırma Şubesi (Haz. Samira YENER), Ankara.
- DPT (1994), *Nüfus ve Nüfusun Yapısı*, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT (1994), *İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik*, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT (1995), *VII. Beş yıllık Kalkınma Planı Stratejisi*, Ankara, s.10.

- DPT (1995), *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1996-2000*, Ankara.
- DPT (1996), *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (Haz. Bülent DİNÇER), Ankara.
- DPT (1999), *Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler*, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1999 Yılı Destekleme Çalışmaları, Ankara.
- DPT (2001a), *Kayıtdışı Ekonomi*, SBYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT (2001b), *Nitelikli İnsangücü, Meslek Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi*, SBYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT (2001c), *Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi*, SBYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT (2001d), *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Haziran, Ankara.
- EATWELL, John (1995), "Disguised Unemployment: The G7 Experience", *United Nations Conference On Trade and Development*, No.106 (November): 1-34.
- ECCLES, Mary – FREEMAN, Richard B. (1982), "What Another Minimum Wage Study ?", *The American Economic Review*, Papers and Proceedings 72 (May): 226-232.
- EDIN, Per-Anders – ZETTERBERG, Johnny (1992), "Interindustry Wage Differentials: Evidence From Sweden and a Comparison With The United States", *The American Economic Review* 82 (December): 1341-1349.
- EFENDİOĞLU, Ümit (1998), "İstihdam ve Teknik Değişme Arasındaki İlişki: Politika Tartışmaları ve BİT (Bilişim ve İletişim Teknolojileri) Vakası", *İstihdam ve Eğitim Projesi* içinde, Ed. T. Bulutay, DİE, Ankara.
- EKİN, Nusret (1971), *Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik*, İstanbul Üniversitesi Yayını, Yayın no:1625, Sermet matbaası, İstanbul.
- EKİN, Nusret (2000), *Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İTO, Yayın No.2000-33, İstanbul.
- ELMESKOV, Jorgen (1993), *High and Persistent Unemployment; Assesment of the Problem and Its Causes*, OECD Working Papers, no:132.
- ENDERS, W. (1995), *Applied Economic Time Series*, John Wiley & Sons, Inc., New York.
- EREN, Sadun (1968), *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Bilgi Yayınları, Üçüncü Basım, Ankara.

- EREN, Ercan -BİLDİRİCİ, Melike, FIRAT, S.Ümit (2000), "Türkiye'de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışlarının İktisadi Analizi", *İktisat, İşletme ve Finans* (Ocak): 52-69.
- EREN, Aslan (1989), *Türkiye'de İstihdam Politikası İşsizlik ve Ücretler*, Gazi Kitabevi Yayınları, Muğla.
- FELDSTEIN, M. (1999), "Reducing Poverty, Not Inequality", *Public Interest*; Issue 137 (Fall), s.35.
- FISCHER, Stanley (1977), "Long-Term Contracts, Rational Expectations, and the Optimal Money Supply Rule", *Journal of Political Economy* 85 (February): 191-205.
- FLANAGAN, Robert J. (1992), "Wages and Wage Policies in Market Economies: Lessons For Central and Eastern Europe", *OECD Economic Studies* 18 (Spring): 105-132.
- FRIDMAN, Milton (1977), "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", *Journal of Political Economy* 85 (June): 451-471.
- FRISCH, Helmut (1983), *Theories of Inflation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- FREEMAN, Richard B. (1988), "Evaluating The European View That the United States Has No Unemployment Problem", *The American Economic Review* 78 (May): 294-299.
- GALBRAITH, James K. (1997), "Time to Ditch the NAIRU", *Journal of Economic Perspectives* 11 (Winter): 93-108.
- GANG, Ira N.- GANGOPADHYAY, Shubhashis (1987), "Employment ,Output and The Choice Of Techniques", *Journal of Development Economics* 25 (April): 321-329.
- GEARY, Patrick T. - KENNAN, John (1982), "The Employment-Real Wage Relationship:An International Study", *Journal of Political Economy* 90 (August): 854-871.
- GLYN, Andrew - ROWTHORN, Bob (1988), "West European Unemployment: Corporatism and Structural Change", *The American Economic Review* 78 (May): 194-199.
- GORDON, Donald M. (1972), *Theories of Poverty and Unemployment*, D.C.Heath and Company, Toronto.
- GORDON, Donald F. (1974), "A Neo-Classical Theory of Keynesian Unemployment", *Economic Inquiry* XII (December): 431-459.

- GORDON, David M. (1988), "The Un-Natural Rate of Unemployment: An Econometric Critique of the NAIRU Hypothesis", *The American Economic Review* 78 (May): 117-123.
- GORDON, Robert J. (1981), "Output Fluctuations and Gradual Price Adjustment", *Journal of Economic Literature* XIX (June): 493-530.
- GORDON, Robert J. (1988), "The Role of Wages In The Inflation Process", *The American Economic Review* 78 (May): 276-83.
- GORDON, Robert J. (1990), "What is New-Keynesian Economics", *Journal of Economic Literature* (September).
- GORDON, Robert J. (1997), "The Time-Varying NAIRU and Its Implications for Economic Policy", *Journal of Economic Perspectives* 11 (Winter): 11-32.
- GORDON, David M. (1988), "The Un-Natural Rate of Unemployment: An Econometric Critique of the NAIRU Hypothesis", *The American Economic Review* 78 (May): 117-123.
- GOTTFRIES, Nils (1992), "Insiders, Outsiders and Wage Contracts", *Journal of Political Economy* 100 (April): 252-270.
- GREENWALD, Bruce - STIGLITZ, Joseph E. (1988), "Examining Alternative Macroeconomic Theories", *Brookings Papers and on Economic Activity*, no.1: 207-260.
- GREENWALD, Bruce - STIGLITZ, Joseph E. (1989), "Toward A Theory of Rigidities", *The American Economic Review* 79 (May): 364-369.
- GREENWALD, Bruce - STIGLITZ, Joseph E. (1993), "New and Old Keynesians", *Journal of Economic Perspective* 7 (Winter): 23-44.
- GREGORY, Peter (1986), *The Myth Of Market Failure: Employment and The Labor Market in Mexico*, A World Bank Research Publication, The Johns Hopkins University Press, Maryland.
- GUJARATI, N. Damodar (1999), *Temel Ekonometri*, Çev.Ü.Şenesen-G.G.Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNDOĞAN, Naci (1999), "Genç İşsizliği ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdamı Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (Ocak-Mart): 65-79.
- GÜNGÖR, Yasemin (1997), "Enformel Sektör, Enformel İstihdam Biçimleri ve Ekonomide Enformelleşme Eğilimleri", *İktisat Dergisi*, Sayı 370-371: 58-61.
- GÜRSEL, Seyfettin - Ulusoy, Veysel (1999), *Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam*, Yapı Kredi Yayınları, Cogito/Ekonomi-87, İstanbul.
- HAMERMESH, Daniel S. (1982), "The Interaction Between Research and Policy: The Case of Unemployment Insurance", *The American Economic Review*, Papers and Proceedings 72 (May): 237-241.

- HANSEN, Gary D. - WRIGHT, Randall (1994), "The Labor Market in Real Business Cycle Theory", *The Rational Expectations Revolution* içinde, Ed. Preston J. Miller, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- HALL, Robert E. (1988), "Fluctuations In Equilibrium Unemployment", *The American Economic Review* 78 (May): 269-275.
- HARRIS, R.I.D. (1995), *Using Cointegration Analysis in Econometric Modelling*, Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf.
- HOLT, Charles C. (1970), "Job Search, Phillips' Wage Relation, and Union Influence: Theory and Evidence", *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory* içinde, Ed. E. Phelps, W.W. Norton & Company, Inc., New York.
- HOLZER, Harry J. (1989), *Unemployment, Vacancies and Local Labor Markets*, W.E. UP John Institute for Employment Research.
- HOLZER, H.-KATZ, S.-KRUEGER, A. (1991), "Job Queues and Wages", *Quarterly Journal of Economics* 106:739-68.
- HOON, Hian T. - PHELPS, Edmund S. (1992), "Macroeconomic Shocks In A Dynamized Model of The Natural Rate Of Unemployment" *The American Economic Review* 82 (September): 889-900.
- HOEVEN, S.-KANBUR, R.-MAZUMDAR, D. (1994), *Labor Markets in an Era of Adjustment*, vol 1-2, Economic Development Institute of the World Bank, Washington D.C.
- İŞİĞİÇOK, Erkan (1994), *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- İİBK (1999), *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye 'de İstihdam Sorunları*, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Yayın No.303, Ankara.
- İŞGÜCÜ İSTATİSTİKLERİ BÜLTENİ (1986), *T.C. Devlet Bakanlığı İşgücü İstatistikleri Daimi Çalışma Grubu*, Ankara.
- KAMU İŞ (1997), *Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası*, Ankara.
- KARADENİZ, Oğuz (1999), "Türkiye'de Kayıt Dışı İşçilik ve Nedenleri", *Ekonomide Durum* (Güz):245-270.
- KASNAKOĞLU, Haluk (1999), "Türkiye'de Yoksulluk Sınırı ve Asgari Ücret", *Ekonomide Durum* (Güz):179-192.
- KATZ, Lawrence F. - MURPHY, Kevin M. (1992), "Changes In Relative Wages, 1963-1987: Supply and Demand Factors", *Quarterly Journal of Economics* CVII (February): 35-78.
- KEANE, Michael - MOFFITT, Robert - RUNKLE, David (1988), "Real Wages Over The Business Cycle: estimating The Impact Of Heterogeneity With Micro Data", *Journal of Political Economy*, 96 (6): 1232-1266.

- KELVIN, Peter - JARRETT, Joanna E. (1985), *Unemployment: Its Social Psychological Effects*, Cambridge University Press, Wiltshire.
- KEPENEK, Yakup (1996), "Kullanıcı Gözüyle Türkiye'nin İşgücü Piyasası Verileri", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 23 (1): 35-57.
- KEYNES, John M. (1936), *The General Theory of Employment Interest and Money*, Brace & World, Inc., Harcourt.
- KHANDKER, Shahidur R. (1992), *Earnings, Occupational Choice, and Mobility in Segmented Labor Markets of India*, World Bank Discussion Papers, The World Bank, Washington, D.C.
- KING, J.E. (1990), *Labor Economics*, , The Macmillan Press Ltd., Macmillan Studies In Economics, Second Edition, London.
- KING, Robert G. - PLOSSER, Charles I. (1984), "Money, Credit, In a Real Business Cycle", *The American Economic Review* 74 (June): 363-380.
- KORAY, Meryem - TOPÇUOĞLU, Alper (1995), *Sosyal Politika*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- KÖSE, Ahmet H. - YELDAN, Erinç (1998a), "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997", *Toplum ve Bilim* 77 (Yaz): 45-67.
- KÖSE, Ahmet H. - YELDAN, Erinç (1998b), *Makroekonomik Politikalar Açısından Türkiye Emek Piyasasının Çözümlemesi*, Türkiye İşgücü Piyasası İle İlgili Yükler ve Politikalar Semineri; Tebliğ, DİE, Ankara.
- KRASHEVSKI, Richard S. (1988), "What is So Natural About High Unemployment" , *The American Economic Review* 78 (May): 289-293.
- KRISHNA, Raj (1984), *A Three Sector, Time Series Model of the Labor Market In India*, World Bank Staff Working Papers, no: 637, The World Bank, Washington.
- KRUEGER, Alan B. (1991), "Ownership, Agency and Wages: An Examination of Franchising In The Fast Food Industry", *The Quarterly Journal of Economics* CVI (February):75-101.
- KRUEGER, Alan B. - SUMMERS, Lawrence H. (1988), "Efficiency Wages and Inter-Industry Wage Structure", *Econometrica* 56, issue 2: 259-293.
- KYDLAND, Finn E. - PRESCOTT, Edward C. (1977), "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans", *Journal of Political Economy* 85 (June): 473-491.
- KYDLAND, Finn E. - PRESCOTT, Edward C. (1991), "Hours and Employment Variaton in Business Cycle Theory", *Economic Theory* (1): 63-81.
- KYDLAND, Finn E. - PRESCOTT, Edward C. (1994), "Business Cycles: Real Facts and a Monetary Myth", *The Rational Expectations Revolution* içinde Ed. Preston J.Miller, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

- KUHN, Thomas S. (1970), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, İngilizceden Çev. Nilifer Kuyaş, Alan Yayıncılık, Dördüncü Baskı, İstanbul 1995.
- LAL, Deepak (1992), "The Misconceptions of Development Economics", *The Political Economy of Development and Underdevelopment* içinde, Ed. C.K.Wilber-K.P.Jameson, McGraw-Hill, International Editions, Singapore.
- LAYARD, Richard - NICKELL, Stephen (1990), "Is Unemployment Lower If Unions Bargain Over Employment ?", *The Quarterly Journal of Economics* CV, (August): 773-787.
- LAYARD, Richard - NICKELL, Stephen - JACKMAN, Richard (1991), *Unemployment: Macroeconomic Performance and The Labor Market*, Oxford University Press, Oxford.
- LAYARD, Richard - NICKELL, Stephen - JACKMAN, Richard (1994), *The Unemployment Crisis*, Oxford University Press, Oxford.
- LEIBENSTEIN, Harvey (1979), "A Branch of Economics is Missing: Micro-Micro Theory", *Journal of Economic Literature* XVII (June): 477-502.
- LERNER, Abba (1951), *The Economics of Employment*, Asian Student's Edition, McGraw Book Comp., Inc., New York.
- LEWIS, Arthur W. (1954), "Economic Development With Unlimited Supplies of Labour", *The Manchester School of Economic Studies*, May: 139-191.
- LIANG, Nelson (1992), "Beyond Import Substitution and Export Promotion: A New Typology of trade Strategies", *Journal of Development Studies* 28 (April): 447-472.
- LILIEN, David M. (1982), "Sectoral Shifts And Cyclical Unemployment", *Journal of Political Economy* 90 (August): 777-793.
- LILLIEN, David M. - HALL, Robert (1986), "Cyclical Fluctuations In The Labor Market", *Handbook of Labor Economics* içinde Ed. O.Ashenfelter ve R.Layard, Elsevier Science Publisher BV, 1001-1035.
- LINDBECK, Assar - SNOWER, Dennis J. (1984), "Labour Turnover, Insider Morale and Involuntary Unemployment", *Institute For International Economic Studies*, University of Stockholm (December): 1-41.
- LINDBECK, Assar - SNOWER, Dennis J. (1985), "Cooperation, Harassment, and Involuntary Unemployment", *Institute For International Economic Studies*, University of Stockholm (April): 1-52.
- LINDBECK, Assar - SNOWER, Dennis J. (1986), "Wage Setting, Unemployment, and Insider-Outsider Relations", *The American Economic Review* 76 (May): 235-239.

- LINDBECK, Assar - SNOWER, Dennis J. (1988a), "Long-Term Unemployment Macroeconomic Policy", *The American Economic Review* 78 (May): 38-43.
- LINDBECK, Assar - SNOWER, Denis J. (1988b), "Cooperation, Harassment, and Involuntary Unemployment: An Insider-Outsider Approach", *The American Economic Review* 78 (March): 167-188.
- LINDBECK, Assar (1993), *Unemployment and Macroeconomics*, The MIT Press, Cambridge.
- LIPSEY, R.G. (1965), "Structural and Deficient-Demand Unemployment Reconsidered", *The Labor Market* içinde, Ed. B.J.McCormick-E.Owen Smith, Penguin Books, Middlesex, England.
- LONG, John B. - PLOSSER, Charles I. (1983), "Real Business Cycles", *Journal of Political Economy* 91 (February): 39-69.
- LORDOĞLU, Kuvvet (1986), *Çalışma Ekonomisine Giriş*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- LORDOĞLU, Kuvvet - TÖRÜNER, Mete (1995), *Çalışma Ekonomisi*, Beta Basım Yayın A.Ş., İstanbul.
- LUCAS, Robert E. (1970), "Real Wages, Employment, and Inflation", *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory* içinde Ed. E. Phelps, W.W. Norton & Company, Inc., New York.
- LUCAS, Robert E. (1975), "An Equilibrium Model of the Business Cycle", *Journal of Political Economy* 83 (December): 1113-1144.
- LUCAS, Robert E. (1976), "Econometric Policy Evaluation: A Critique", *Studies In Business-Cycle Theory* içinde, Ed.R.E.Lucas, MIT Press Paperback Edition, Eighth Printing, 1994.
- MACREE, C. Duncan (1977), "A Political Model of the Business Cycle", *Journal of Political Economy* 85 (April):239-269.
- MALINVAUD, E. (1977), *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Basil Blackwell, Oxford.
- MANKIWI, N. Gregory (1985), "Small Menu Cost and Large Business Cycles: A Macroeconomic Model Of Monopoly", *The Quarterly Journal of Economics* 100 (May): 529-537.
- MANKIWI, N. Gregory (1987), "Government Purchases and Real Interest Rates", *Journal of Political Economy* 95, 407-419.
- MANKIWI, N. Gregory (1988), "Recent Developments In Macroeconomics: A Very Quick Refresher Course", *Journal of Money, Credit and Banking* 20 (August): 416-449.

- MANKIWI, N. Gregory (1989), "Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective", *Journal of Economic Perspective* 3 (Summer): 79-89.
- MANKIWI, N. George.-ROTEMBERG, Julio.J.-SUMMERS, Lawrence H. (1985), "Intertemporal Substitution In Macroeconomics", *The Quarterly Journal of Economics* C (February): 225-251.
- MARX, Karl (1867), *Kapital*, I.Cilt, Çev.A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara.
- MAZUMDAR, Dipak (1981), *The Urban Labor Market and the Income Distribution; A Study of Malaysia*, A World Bank Research Publication, Oxford University Press.
- MELEN, Mithat (1997), *Eğitim Ekonomisi ve İstihdam*, Creative yayıncılık, İstanbul.
- McCALLUM, Bennett T. (1988), "Postwar Developments in Business Cycle Theory: A Moderately Classical Perspective", *Journal of Money, Credit and Banking* 20 (August): 459-471.
- McCORMICK, B.J. - SMITH, E.O. (1968), *The Labour Market*, Penguin Modern Economics, Middlesex, England.
- McDONALD, Ian M. - SOLOW, Robert M. (1981), "Wage Bargaining and Employment", *The American Economic Review* 71 (December): 896-908.
- McDONALD, Ian M. - SOLOW, Robert M. (1985), "Wages and Employment In A Segmented Labor Market ", *The Quarterly Journal of Economics* C (November): 1115-1141.
- McLAUGHLIN, Eithene (1992), "Towards Active Labour Market Policies: An Overview", *Understanding Unemployment; New Perspectives On Active Labour Market Policies* içinde, Ed. Eithene McLaughlin, Routledge, London.
- McLAUGHLIN, Kenneth J. (1994), "Rigid Wages", *Journal of Monetary Economics* 34: 383-414.
- METCALF, Hilary (1992), "Hidden Unemployment and The Labour Market", *Understanding Unemployment; New Perspectives On Active Labour Market Policies* içinde, Ed. Eithene McLaughlin, Routledge, London.
- MONTGOMERY, James D. (1999), "Adverse Selection and Employment Cycles", *Journal of Labor Economics* 17 (2): 281-297.
- MORGAN, Chester.A. (1962), *Labor Economics*, The Dorsay Press Inc., Illinois.
- MORTENSEN, Dale T. (1970), "A Theory of Wage and Employment Dynamics", *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory* içinde, Ed. E. Phelps, W.W. Norton & Company, Inc., New York.

- MORTENSEN, Dale T. - PISSARIADES, Christopher A. (1994), "Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment", *Review of Economic Studies* 61, 397-415.
- NELSON, Gerald C. (1986), "Labor Intensity, Employment Growth and Technical Change", *Journal of development Economics* 24 (November):111-117.
- NICKELL, Stephen (1997), "Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe Versus North America", *Journal of Economic Perspectives* 11 (3): 55-74.
- NORWOOD, Janet L. (1988), "The Measurement of Unemployment", *The American Economic Review* 78 (May): 284-288.
- OECD (1980), *Youth Unemployment; The Causes and Consequences*, Paris.
- OECD (1985), *New Policies For The Young*, Paris.
- OECD (1992), *Urban Policies For Ageing Populations*, Paris.
- OECD OBSERVER (1997), "For The Record: The OECD Employment Outlook", No.208, October/November.
- OECD (1998), *Employment Outlook*, June, Paris.
- OXLEY, Les – GREASELY, David (1998), "Vector Autoregression, Cointegration and Causality: Testing for the British Industrial revolution", *Applied Economics* 30:1387-1397.
- ÖZKAPLAN, Nurcan (1999), "İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması", *Ekonomik Yaklaşım* 10 (32): 61-85.
- PARK, Se-Hark (1989), "Linkages Between Industry and Services and Their Implications For Urban Employment Generation In Developing Countries", *Journal of Development Economics* 30 (April): 359-379.
- PARKIN, Michael (1986), "The Output-Inflation Trade Off When Prices Are Costly to Change", *Journal of Political Economy* 94 (February): 200-224.
- PHELPS, Edmund S. (1970), *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*, W.W. Norton & Company, Inc., New York.
- PHELPS, Edmund S. (1972), *Inflation Policy and Unemployment Theory: The Cost Benefit Approach To Monetary Planning*, W.W.Norton Company, New York.
- PHELPS, Edmund S. (1992), "A Review of Unemployment", *Journal of Economic Literature* 30 (September): 1476-1490.
- PHELPS, Edmund S. (1992), "Consumer Demand and Equilibrium Unemployment In a Working Model of the Customer-Market Incentive-Wage Economy", *The Quarterly Journal of Economics* CVII (August): 1003-1032.

- PHELPS, Edmund S. (1994), *Structural Slumps: The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest, and Assets*, Harvard University Press, Massachusetts.
- PHELPS, Edmund S. - ZOEGA, Gylfi (1997), "The Rise and Downward Trend of the Natural Rate", *The American Economic Review* (Papers and Proceedings) 87 (May): 283-289.
- PIGOU, A.C. (1968), *The Theory of Unemployment*, . (1933 Baskısından), A.M.Kelley, New York.
- PIORE, Michael J. (1983), "Labor Market Segmentation: To What Paradigm Does It Belong ?", *The American Economic Review* 73 (May): 249-253.
- PISSARIDES, Christopher A. (1985), "Dynamics of Unemployment, Vacancies and Real Wages With Trade Unions", *Institute for International Economic Studies*, University of Stockholm (January): 1-27.
- PISSARIDES, Christopher A. (1988), "The Search Equilibrium Approach to Fluctuations in Employment", *The American Economic Review* 78 (May): 363-368.
- PISSARIDES, Christopher A. (1991), *Equilibrium Unemployment Theory*, Basil Blackwell, Oxford.
- PLOSSER, Charles I. (1989), "Understanding Real Business Cycles", *Journal of Economic Perspectives* 3 (Summer): 51-77.
- POTERBA, James M. - ROTEMBERG, Julio L. - SUMMERS, Lawrence H. (1986), "A Tax-Based Test for Nominal Rigidities", *The American Economic Review* 76 (September): 659-675.
- PRESCOTT, Edward C. (1975), "Efficiency of the Natural rate", *Journal of Political Economy* 83 (December): 1229-1236.
- REBITZER, James B. (1988), "Unemployment, Labor Relations, and Unit Labor Costs", *The American Economic Review* 78 (May): 389-394.
- REBITZER, James B. (1994), "Radical Political Economy and the Economics of Labor Markets", *Journal of Economic Literature*, XXXI (September): 1394-1434.
- REBITZER, James B. - TAYLOR, Lowell J. (1992), "A Model Of Dual Labor Markets When Product Demand Is Uncertain", *The Quarterly Journal of Economics* CVI (November): 1373-1382.
- REYNOLDS, L.G. - MASTERS, S.H. - MOSER, Colletta H. (1991), *Labor Economics and Labor Relations*, Printice-Hall, New Jersey.
- RICARDO, David (1817), *Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, İngilizceden Çeviren Tayfun Ertan, Belge Yayınları, İstanbul 1997.

- ROMER, David (1996), *Advanced Macroeconomics*, The McGraw-Hill Companies, Inc., New York.
- ROSENZWIG, Mark R. (1978), "Rural Wages, Labor Supply, and Land Reform: A Theoretical and Empirical Analysis", *The American Economic Review* 68 (December): 847-861.
- ROSENZWEIG, Mark R. (1988), "Labor Markets In low-Income Countries", *Handbook of Development Economics*, Volume I, Edited by H.Chenery and T.N.Srinivasan, Elsevier Science Publisher B.V.
- RUBEN, Ester Biton (1998), "Intersectoral Linkages and Their Implications for Employment Creation In Turkey: A Comparative Input-Output Analysis For 1979, 1985 and 1990", *ODTU Gelişme Dergisi*, 25 (2): 505-526.
- SAINT-PAUL, Gilles (1996), "Efficiency Wages as a Persistence Mechanism", *The New Macroeconomics içinde*, Ed. H.D.Dixon-N.rankin, Cambridge University Press.
- SAINT-PAUL, Gilles (1996), *Dual Labor Markets: A Macroeconomic Perspective*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- SALOP, Steven C. (1979), "A Model of The Natural Rate of Unemployment", *The American Economic Review* 69 (March): 117-25.
- SAVAŞ, Vural (1963), *Keynes'in Genel Teorisi*, Eskişehir İTA, Eskişehir.
- SEN, Amartya (1975), *Employment, Technology and Development*, Clarendon Press, Oxford.
- SEN, Amartya (1992), "Development: Which Way Now ?", *The Political Economy of Development and Underdevelopment içinde*, Ed. Charles K. Wilber - Kenneth A. Jameson, McGraw-Hill, International Series, New York.
- SHAPIRO, Carl , STIGLITZ, Joseph E. (1984), "Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device", *The American Economic Review* 74 (June):433-444.
- SHEFFRIN, Steven M. (1989), *The Making of Economic Policy*, Basil Blackwell Inc., Cambridge, Massachusetts.
- SHEFFRIN, Steven M. (1996), *Rational Expectations*, Cambridge University Press, Cambridge Surveys of Economic Literature.
- SINCLAIR, Peter (1987), *Unemployment; Economic Theory and Evidence*, Basil Blackwell, Oxford.
- SMITH, Adam (1776), *The Wealth of Nations*, Penguin Classics'in Yeniden Basımı 1986, Penguin Books, London.

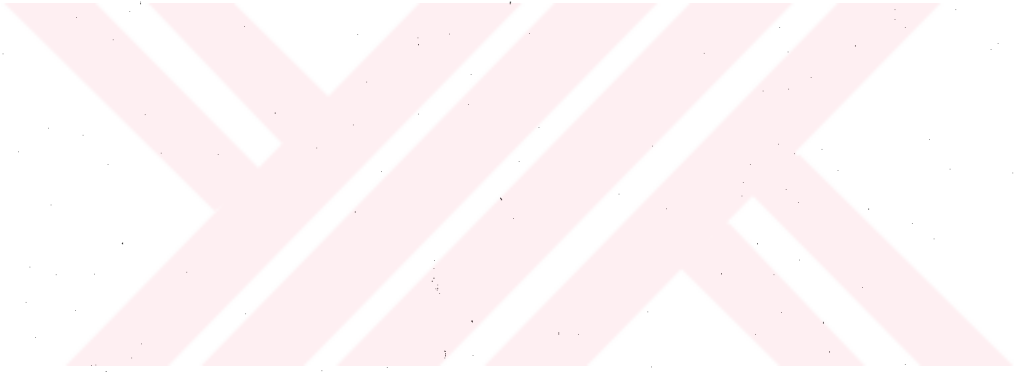
- SNOWDON, Brian, VANE, Howard ve WYNARCYK, Peter (1994), *A Modern Guide to Maroconomics: Introduction to Competing Schools of Thought*, Edward Elgar Publishing Company, Cambridge.
- SOLON, Gary - BARSKY, Robert - PARKER, Jonathan A. (1994), "Measuring The Cyclicity of Real Wages: How Important Is Composition Bias", *The Quarterly Journal of Economics* CIX (February): 1-25.
- SOLOW, Robert M. (1979), "Another Possible Source of Wage Stickness", *Journal of Macroeconomics* 1 (Winter): 79-82.
- SOLOW, Robert M. (1980), "On Theories of Unemployment", *The American Economic Review* 70 (March): 1-11.
- SQUIRE, Lyn (1981), *Employment Policy In Developing Countries: A Survey of Issues and Evidence*, Washington, D.C., The World Bank.
- STADLER, George W. (1994), "Real Business Cycles", *Journal of Economic Literature* XXXII, (December): 1750-1783.
- STIGLITZ, Joseph (1997), "Reflections On The Natural Rate Hypothesis ", *Journal of Economic Perspectives* 11 (Winter): 3-10.
- STARTZ, Richard (1984), "Prelude to Macroeconomics ", *The American Economic Review* 74 (December): 881-892.
- STONEMAN, Paul (1983), *The Economic Analysis of Technological Change*, Oxford University Press, Oxford.
- SUMMERS, Lawrence H. (1988), "Relative Wages, Efficiency Wages, and Keynesian Unemployment ", *The American Economic Review* 78 (May): 383-388.
- SUMMERS, Lawrence H. (1994), "Some Skeptical Observations on Real Business Cycle Theory", *The Rational Expectations Revolution* içinde, Ed. Preston J Miller, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- SUTCLIFFE, R.B. (1971), *Industry and Underdevelopment*, Addison-Wesley Publishing Company, London.
- SUAREZ, Ruben M. (1988), *Informal Sector, Labor Markets, and Returns to Education in Peru*, LSMS The Living Standards Measurement Study) Working Paper, no 32, The World Bank, Washington, D.C.
- ŞENSES, Fikret (1990), "Alternative Trade and Industrialization and Employment in the Turkish Manufacturing Sector", *Friedrich Ebert Center Working Paper*, Ankara.
- ŞENSES, F. (1996), "Structural Adjustment Policies and Employment in Turkey", *ERC Working Papers in Economics*, ODTÜ, Ankara.

- ŞENSES, Fikret – KIRIM, Arman (1991), “Türkiye’de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar-Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayiın Yeniden Yapılanma Gerekleri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi* 18 (1-2):111-141.
- ÜLGENER, Sabri (1976), *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, Der Yayınevi, İstanbul.
- TALAS, Cahit (1997), *Toplumsal Ekonomi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- TAUBMAN, Paul - WACHTER, Michael L. (1986), “Segmented Labor Markets”, *Handbook of Labor Economics* içinde, Ed. O.Ashenfelter ve R.Layard, Elsevier Science Publishers BV, 1194-1217.
- TAYMAZ, Erol (1996), “Türkiye İmalat Sanayiinde Teknolojik Değişme ve İstihdam”, *Teknoloji ve İstihdam* içinde, Ed..Tuncer Bulutay, DİE, Ankara.
- TEKEOĞLU, Muammer (1981), *Kırsal Kesimde Yapısal Değişme, İşgücü Kullanımı ve Ekonomik Gelişme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana İ.T.İ.A., İktisat Fakültesi, Adana.
- TİSK (1997), *Küresel Eğilimler ve Türkiye Çalışma Hayatı*, Türk İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No: 164, Ankara.
- TOBIN, James (1993), “Price Flexibility and Output Stability: An Old Keynesian View”, *Journal of Economic Perspectives* 7 (Winter): 45-65.
- TODARO, Michael P. (1969), “A Model of Labor and Urban Unemployment in Less developed Countries”, *The American Economic Review* 59: 138-148.
- TOFFLER, Alvin (1992), *Yeni Şoklar Yeni Güçler*, Çev. Belkıs Çorakçı, Altın Kitaplar, İstanbul.
- TUNALI, İnsan (1996), “Migration and Remigration of Male Household Heads in Turkey: 1963-73”, *Economic Development and Cultural Change*, vol.45 no.1 (October): 31-67.
- TURNHAM, David (1971), *The Employment Problem In Less Developed Countries*, OECD, Employment Series, Paris.
- TÜRKAY, Orhan (1969), *Gizli İşsizlik*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1982 ANAYASASI, İntermedya Yayın. Hukuk Dizisi: 7.
- UPPAL, J.S. (1973), *Disguised Unemployment in an Underdeveloped Economy*, Asia Publishing House, Bombay.
- VIJVERBERG, Wim P.M. (1989), *Labor Market Performance as a Determinant of Migration*, LSMS Working Paper No:59., The World Bank, Washington, D.C.

- VIJVERBERG, Wim -VAN DER GAAG, Jacques (1990), *Testing for Labor Market Duality*, LSMS Working Paper No.66, The world Bank, Washington, D.C.
- VOYVODA, Ebru-YELDAN, Erinç (1999), "Türk İmalat Sanayiinde İşgücü Üretkenliği ve Ücretlerin Gelişimi", *Türk-İş Yılı 99*, 2.cilt, s.195-219.
- WALSH, Frank (1999), "A Multisector Model of Efficiency Wages", *Journal of Labor Economics*, 17 (2): 351-376.
- WATTS, Martin (1997), *Labour Markets: Contemporary Theories of Unemployment*, Newcastle University, <http://newcastle.au.edu>.
- WEISS, Andrew (1980), "Job Queues and Layoffs in Labor Markets With Flexible Wages", *Journal of Political Economy* (June).
- WEISS, Andrew (1991), *Efficiency Wages: Models of Unemployment, Layoffs and Wage Dispersion*, Clarendon Press, Oxford.
- WEISS, Yoram - FISHELSON, Gideon (1990), *Advances In The Theory and Measurement of Unemployment*, St.Martin's Press, New York.
- WILLIAMSON, Jeffrey G. (1998), "Globalization, Labor Markets and Policy Backlash in the Past", *Journal of Economic Perspectives* 12 (Fall): 51-72.
- WOODFORD, Michael (1994), "Structural Slumps", *Journal of Economic Literature* 32 (December): 1784-1814.
- WORLD BANK (1997), *World Development Report*, Washington, D.C.
- WORLD BANK 2000), *World Development Indicators*, <http://www.worldbank.org/data/wdi/2000/people.html>, p.40.
- YAVAN, Zafer A. (1997), *Unemployment In Turkey: Structural and Non-Structural Unemployment*, DPT, Ankara.
- YELDAN, Erinç (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YELLEN, Janet L. (1984), "Efficient Wage Models Of Unemployment", *The American Economic Review* 74 (May): 200-205.
- YILDIRIM, Erhan (1998), "Reel İş Çevrimi Kuramı ve İktisat Politikası", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Özel Sayı (Prof.Dr. Halil Nadaroğlu'na Armağan), cilt:XIV, sayı 1: 443-466.
- YILDIRIM, Erhan (1999), *Çevrim Kuramları ve Türkiye Ekonomisinde İktisadi Dalgalanmalar*, Ç.Ü. Araştırma Projesi No.İ.İ.B.F.96, Adana.
- YÜCEL, Asım (1980), *Emek Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler*, Kalite Matbaası, Ankara.

ZAIM, Sabahattin (1997), *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

ZARNOWITZ, Victor (1985), "Recent Work on Business Cycles in Historical Perspective: A Review of Theories and Evidence", *Journal of Economic Literature* XXIII (June): 523-583.

EKLER

Ek-1 Nisan 1999'da İŞGÜCÜ (Bin)

Toplam Nüfus	=	12 yaş ve üstü nüfus	+	12 yaşından küçük nüfus		
64 409		48 839		15 570		
		İşgücüne dahil olmayanlar				
		25 060				
		+				
		İşgücü	=	İstihdam edilenler	+	İşsizler
		23 779		22 049		1 730

		Diğer istihdam		
		22 414		
		+		
		Eksik istihdam		
		1 635		

İşsizlik oranı	=	İşsizler	÷	İşgücü
% 7.3		1 730		23 779
İşgücüne katılım oranı	=	İşgücü	÷	12 yaş ve üstü nüfus
% 48.7		23 779		48 839
Eksik İstihdam oranı	=	Eksik İstihdam	÷	İşgücü
% 6.9		1 635		23 779

Kaynak: DIE (2000), *Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar*, Şubat-Mart.

Ek-2 DİE, İİBK ve DPT' nin İşsizliği Hesaplama Yöntemleri

Hanehalkı İşgücü Anketleri (DİE)

DİE'nin yapmış olduğu genel nüfus sayımları, doğrudan istihdam bilgilerini ölçmeye yönelik olmayıp demografik yapı hakkında genel bir çerçeve verdiğinden dolayı, doğrudan istihdama yönelik veri derlemek amacıyla "Hanehalkı İşgücü Anketleri" (HİA) yapılmaktadır. Aşağıda 1983-84 (Ekim ayı) nüfusu 10.000 ve daha fazla olan yerleşim yerlerine ait HİA'nın sayısal sonuçları "Bin kişi olarak" verilmiştir. Aşağıda aktif işsiz; aynı veya nakdi gelir temin etmek amacıyla hiçbir işte çalışmayan veya herhangi bir işle ilgisi devam etmeyen, yani hiçbir işi olmayıp iş arayan nüfusu, aktif olmayan işsiz; çalışabilecek durumda olduğu halde son hafta çalışmayan veya herhangi bir işle ilgisi devam etmeyen, iş bulacağını sanmayan, geçici rahatsızlığı ve benzeri nedenlerle fiilen iş aramayan nüfus gösterilmektedir.

	1983	1984
-Toplam nüfus	22,872	23,734
-0-11 yaş	6,543	6,787
-12+yaş	16,329	16,947
-İşgücü toplamı (potansiyel)	7,007	7.270
<u>-İstihdam Edilenler</u>	6.076	6.146
- Bir işte çalışanlar	5,885	6.146
- İş başında bulunmayıp da iş ile ilgili devam edenler	191	171
<u>-İşsizler</u>	931	953
- Aktif	833	855
- Aktif Olmayan	98	98
-İktisaden faal olmayanlar	9.322	9.677

İşgücü Piyasası Kayıtları (TİK)

Türkiye İş Kurumu, işgücü piyasasındaki işgücü arzı ile talebi arasında bir aracı kuruluş olarak, doğruluğu kendisine yapılan başvuruların sayısına ve yapılan beyanın sağlığına bağlı biçimde işsiz sayısını tespit etmektedir. Bu noktada, Türkiye'de TİK kayıtlarından elde edilen rakamların, işsizliğin gerçek hacmini göstermekten uzak olduğu söylenmelidir, çünkü, işsizlik sigortası bulunmadığı için tüm işsizler bu kayıtlar içerisinde yer almamaktadır.

1985 Aralık ayı sonu itibariyle TİK' in (o zamanki adıyla İİBK) tesbit ettiği işsiz sayılarına ait bilgiler şunlardır.

- Kuruma Başvuranlar Toplamı	1.414.000
-İşi Olup İş Arayanlar	} 966.195
-İşi Olmayıp İş Arayanlar	
- Açık İşler	170.002
- İşe Yerleştirmeler	157.690

İşgücü Fazlası Tahminleri (DPT)

DPT'nin tahmin ettiği büyüklük genellikle işsizlik olarak değil "işgücü fazlası" olarak bilinmektedir. Burada, çalışacak durumda olup, üretime ve kalkınmaya katkıda bulunabileceği bir işe ve istihdama sahip bulunmayan kişilerin tahmin edilmesi söz konusudur ve işgücü potansiyelinin kullanım seviyesine ait tahminler yapılmaktadır. Böylece tahminlerde, işsiz sayıları yerine milli gelire katkıda bulunmayan işgücü, (adam. yıl) cinsinden ifade edilmektedir. İşgücü fazlası tahminlerinde, milli gelir hesapları ve genel nüfus sayımları sonuçları temel çerçeveyi oluşturmakta, veri elde edilmesinde ise İİBK'nın aylık işsizlik istatistikleri, işgücü hane halkı anketleri ve genel nüfus sayımları kullanılmaktadır. İşgücü arzı ile işgücü talebi arasındaki fark olarak da ortaya çıkan işgücü fazlası tahminleri aşağıda belirtilen temel değişkenlere dayanarak hazırlanmaktadır.

- 1.Arz yönünden; (a) işgücüne katılma oranlarına ait trendler ve (b) cinsiyet ve yaş gruplarına göre genel nüfus,
- 2.Talep yönünden ise; (a) işçi başına sabit fiyatlarla katma değer büyüklüklerine ait trendler (b) yıllık milli gelir değerleri.

	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>
-İşgücü Arzı	17,773	18,016	18,269
-İşgücü Talebi	15,577	15,776	15,877
-Tarım Dışı İşgücü Fazlası	2,196	2,239	2,391
-Tarımdaki İşgücü Fazlası	665	665	665
-Toplam İşgücü Fazlası	2,861	2.902	3.056

Ek-3 Formel ve İnförmel Sektörler: Tanımsal Özellikler

	Formel Sektör	İnförmel Sektör
<u>Piyasa Yapısı</u>		
Üretim Piyasası: - Giriş engelleri	- Oligopolistik yapı - Tescilli marka, standartlaştırılmış ürünler - Korunmalı piyasalar (kotalar, İthalat lisansları, tarifeler)	- Giriş engelleri yok - Rekabetçi firmalar - Standart olmayan korsan ürünler - Korumasız piyasalar
Faktör Piyasaları:	- Kısıtlanmış giriş, sendikalaşma - İşgücü yasası - Yerel ve Dış Kredilere Giriş - Genelleştirilmiş kredi işlemleri	- Kolay giriş, rekabet - İşgücü yasasıyla uyumsuzluk - Kendi kendini finanse eden firmalar - Yüksek derecede parasallaşmış faaliyetler
<u>Teknolojiler</u>	- İthal edilmiş (modern) teknolojiler - Sermaye yoğun - İthal girdiler - Formel eğitime gereksinim	- Uyumlu (geleneksel) teknolojiler - Göreli olarak emek yoğun - Yerel girdiler - Formel olmayan yaparak öğrenme
<u>Sanayi</u>		
<u>Organizasyonu</u>	- Geniş, anonim, kayıtlı firmalar - Uzmanlaşmış firmalar - Geniş ölçekli işlem - Yaygın yerel ve yabancı mülkiyet - Sürekli tam zaman meslekler - Sınırlı vergi kaçınması - Ücretliler, formel işgücü sözleşmeleri - Temel amacı sermaye birikimi olan kar maksimize edici firmalar	- Küçük, anonim olmayan, kayıt dışı firmalar - Yüksek derecede farklılaşmış birimler - Küçük ölçekli birimler - Yerel (aile) işletmeleri - Sürekli ve mevsimsel part-time işler - Genelleşmiş vergi kaçınmaları - Kendi hesabına, emeğinin karşılığını alamayan aile işçileri - Temel amacı işgücü yeniden üretimi olan gelir yaratan firmalar

Kaynak: Ruben M.S. Berenguela (1988), *Informal Sector, Labor Markets And Returns to Education in Peru*, The World Bank, Washington, s.3.

Ek-4 Ülkeler İtibariyle Ortalama Brüt Ücretin Yüzdesi Olarak Net Ücret ve Kesinti Oranları

Ülkeler	Net Ücret (%)	Kesinti	Ülkeler	Net Ücret (%)	Kesinti
İzlanda	112.9	0.0	Avustralya	84.6	15.4
Lüksemburg	100.4	0.0	Kanada	83.8	16.2
Çek.Cum.	100.0	0.0	İngiltere	82.5	17.5
Macaristan	93.7	6.3	İtalya	82.4	17.6
Avusturya	93.1	6.9	ABD	81.0	19.0
Polonya	92.6	7.4	İrlanda	80.3	19.7
İsviçre	91.3	8.7	İsveç	79.0	21.0
Portekiz	90.2	9.8	Almanya	76.8	23.2
Japonya	90.0	10.0	Yeni Zelanda	75.7	24.3
Meksika	87.8	12.2	Finlandiya	75.5	24.5
Belçika	87.3	12.7	Danimarka	69.7	30.3
İspanya	87.3	12.7	Türkiye	68.8	31.2
Norveç	86.7	13.3	AB Ortalaması	82.9	17.1
Fransa	86.3	13.7	OECD Ortalaması	85.5	14.5

Kaynak: TİSK, 1996 Yılı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü maliyetinin TİSK Araştırma Servisince Değerlendirilmesi, s.12.

Ek-5 Ücretler, Verimlilik ve İstihdam Değişkenlerinin Hata Düzeltim Mekanizması (VEC) Model Sonuçları*

Tarım

VEC:	$\Delta(e)$	$\Delta(v)$	$\Delta(w)$
$\Delta(e(-1))$	-0.198033 (0.17365) (-1.14039)	-0.223150 (0.77442) (-0.28815)	1.243044 (1.54270) (0.80576)
$\Delta(e(-2))$	-0.891992 (0.22207) (-4.01667)	0.542661 (0.99034) (0.54795)	-0.582617 (1.97284) (-0.29532)
$\Delta(v(-1))$	-0.001557 (0.03127) (-0.04978)	-0.123553 (0.13946) (-0.88592)	0.044457 (0.27782) (0.16002)
$\Delta(v(-2))$	-0.016964 (0.03090) (-0.54910)	0.219329 (0.13778) (1.59190)	-0.018973 (0.27446) (-0.06913)
$\Delta(w(-1))$	0.033637 (0.02674) (1.25771)	0.060398 (0.11927) (0.50640)	0.083770 (0.23759) (0.35257)
$\Delta(w(-2))$	-0.014252 (0.02661) (-0.53564)	-0.011534 (0.11866) (-0.09721)	0.040344 (0.23637) (0.17068)
R-squared	0.421991	0.467339	0.042260
Adj. R-squared	0.288605	0.344417	0.178757
Sum sq. resids	0.016112	0.320421	1.271541
S.E. equation	0.024893	0.111013	0.221146
Log likelihood	78.98314	29.64651	6.903737
Akaike AIC	-7.200484	-4.210386	-2.832036
Schwartz SC	-6.883043	-3.892945	-2.514595
Mean dependent	0.001097	0.040752	0.019768
S.D. dependent	0.029514	0.137107	0.203688

Sanayi

VEC:	$\Delta(e)$	$\Delta(v)$	$\Delta(w)$
$\Delta(e(-1))$	-0.405994 (0.16472) (-2.46471)	1.239115 (0.53150) (2.33134)	2.592618 (1.07386) (2.41431)
$\Delta(v(-1))$	-0.059689 (0.06812) (-0.87620)	0.200765 (0.21981) (0.91337)	0.426213 (0.44410) (0.95972)
$\Delta(w(-1))$	0.036226 (0.02705) (1.33934)	-0.019521 (0.08727) (-0.22368)	0.042687 (0.17633) (0.24209)
R-squared	0.435383	0.126316	0.175169
Adj. R-squared	0.378922	0.038948	0.092686
Sum sq. resids	0.020707	0.215592	0.880059
S.E. equation	0.026273	0.084773	0.171276
Log likelihood	77.61778	37.78862	13.87636
Akaike AIC	-7.168327	-4.825436	-3.418832
Schwartz SC	-6.988756	-4.645864	-3.239261
Mean dependent	0.033424	0.041149	0.008285
S.D. dependent	0.033337	0.086473	0.179811

Hizmetler

VEC:	$\Delta(e)$	$\Delta(v)$	$\Delta(w)$
$\Delta(e(-1))$	-0.563291 (0.18003) (-3.12889)	0.484606 (0.32308) (1.49996)	2.369581 (2.13959) (1.10750)
$\Delta(v(-1))$	-0.208381 (0.13933) (-1.49562)	0.001950 (0.25004) (0.00780)	1.001283 (1.65586) (0.60469)
$\Delta(w(-1))$	0.003219 (0.01635) (0.19689)	-0.015967 (0.02934) (-0.54416)	-0.040476 (0.19432) (-0.20829)
R-squared	0.617951	0.170842	0.064179
Adj. R-squared	0.579746	0.087926	0.029403
Sum sq. resids	0.009625	0.030996	1.359429
S.E. equation	0.017911	0.032144	0.212872
Log likelihood	90.64274	70.76032	6.484244
Akaike AIC	-7.934502	-6.764948	-2.984002
Schwartz SC	-7.754930	-6.585376	-2.804430
Mean dependent	0.040243	0.004502	0.006480
S.D. dependent	0.027630	0.033657	0.209809

* Parantez içindeki değerler standart hatalar ve t-istatistikleridir.

Ek-6 Kent Ölçeğinde Kent Nüfusunun Dünya Dağılımı

Kent-Ölçek Sınıfı	Dağılım Yüzdesi			
	1950	1980	2000	2025
<i>Dünya</i>				
Toplam Kent	100.0	100.0	100.0	100.0
4 milyon ve yukarısı	11.9	15.8	19.9	24.5
1-4 milyon	15.3	18.2	20.9	18.7
1 milyonun altında	72.8	66.0	59.2	56.8
<i>Gelişmiş Bölgeler</i>				
Toplam Kent	100.0	100.0	100.0	100.0
4 milyon ve yukarısı	12.5	14.1	13.4	12.8
1-4 milyon	15.7	19.3	20.7	19.8
1 milyonun altında	71.8	66.6	65.9	67.4
<i>Az Gelişmiş Bölgeler</i>				
Toplam Kent	100.0	100.0	100.0	100.0
4 milyon ve yukarısı	11.1	17.3	23.2	28.2
1-4 milyon	14.7	17.3	21.0	18.2
1 milyonun altında	74.2	65.4	55.8	53.6

Kaynak: Michael M. Carnea (1993), *The Urban Environment and Population Relocation*, World Bank Discussion Paper, The World Bank, Washington, D.C., s.6.

Ek-7 Genç İşsizliğin Yüksek Olmasının Nedenleri

Genç İşsizliğin Yüksek Olmasının Nedeni	Talep Yönü	Arz Yönü
Mevcut İşler	Ekonomik koşullar nedeniyle Gençlere yönelik bir iş Kıtılığı var.	Düşük düzeyli bir çok iş vardır.
Ücretler	Asgari ücretler ve diğer katı Düzenlemeler düşük düzeyli İşlerin sayısını azaltır.	Gençlerin gerçekçi olmayan ücret talepleri vardır.
Mobilite	Kısa dönemli geçici işler yüksek işsizlik oranının temelini oluşturur.	Genç işçiler yüksek bir mobilitiye sahiptir.
Tavırlar	Gençler geleceği olan bir İş arzu ederler. İşveren Ayrımcılığı genç işgücü Talebini azaltır.	Cari ücret düzeyinde gençleri boş zamanı tercih ederler ve iş ahlakı yüzünden zayıftırlar.
Nitelikler	Nitelikler çalışılırken Kazanılır.	Gençlerde eğitim ve Tecrübe eksikliği vardır.
Genç Nüfusun Hızlı Artışı	İş piyasası gençler için bir çok yeni iş üretir. Her Yaz olduğu gibi.	Genç işsizliğin nedeni kısmen genç nüfusun hızlı artmasıdır.
Alternatif "İş" ler	Gençler yasadışı yer altı faaliyetlerinden yüksek gelir elde ederler.	

Kaynak: R.B. Freeman (1980), İçinde; N.Erdoğan (1998), "Genç İşsizliği ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdamı Politikaları", AÜ. SBF Dergisi, 54-1.

Ek-8 Türkiye' de İş Gücü Katılım ve İstihdam/Nüfus Oranları

Toplam

	1990			1994			1995			1996			1997		
	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64
İşgücü Katılma Oranı	54.7	65.1	44.1	49.4	63.6	41.6	47.9	64.0	43.4	47.1	63.0	42.5	44.5	60.9	40.3
İstihdam/Nüfus Oranı	45.9	61.6	42.7	41.7	59.8	40.6	40.9	60.9	42.4	41.0	60.2	41.8	38.1	58.2	39.7
Erkek															
	1990			1994			1995			1996			1997		
	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64
İşgücü Katılma Oranı	71.8	94.2	61.3	64.8	93.4	58.3	61.9	93.4	60.9	60.9	92.6	57.4	59.4	92.1	56.5
İstihdam/Nüfus Oranı	59.9	89.3	58.8	53.5	87.6	56.6	51.8	88.9	59.1	52.0	88.3	56.1	51.1	88.1	55.4
Kadın															
	1990			1994			1995			1996			1997		
	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64	15-24	25-54	35-64
İşgücü Katılma Oranı	39.4	36.0	26.6	35.7	33.5	24.3	35.3	34.4	26.1	34.7	32.8	27.9	31.2	29.5	24.3
İstihdam/Nüfus Oranı	33.5	33.9	26.4	31.0	31.6	24.2	31.0	32.8	26.0	31.1	31.6	27.8	26.5	28.1	24.2

Kaynak: The OECD Employment Outlook, June 1998.

Ek-9 Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdamın Sektörel Gelişimi

Ülkeler	Tarım+Madencilik			Sanayi			Hizmetler		
	1975-	1981-	1986-	1975-	1981-	1986-	1975-	1981-	1986-
	1980	1985	1992	1980	1985	1992	1980	1985	1992
Bolivya	51.6	51.5	50.0	16.2	13.0	10.3	32.2	35.6	39.8
Şili	20.7	17.8	21.3	21.5	18.2	23.0	57.4	64.0	55.5
Pakistan	51.2	52.3	50.4	18.9	19.8	19.7	26.5	27.5	29.8
G.Kore	42.0	30.5	20.2	26.8	28.4	33.8	31.3	41.1	46.0
Endonezya	63.4	55.3	56.0	10.4	13.5	12.4	25.8	31.1	30.7
Tayland	68.5	64.3	65.0	11.2	12.6	12.3	20.3	23.1	22.7
Suriye	38.6	28.6	27.6	25.7	30.5	25.9	35.6	40.8	46.5
Türkiye	57.7	53.3	48.7	18.5	19.2	20.4	23.7	27.4	30.9

Kaynak: S.Gürsel-V.Ulusoy, Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam, 1999:24. (Çalışmada Türkiye dışındaki ülkelerin verileri World Employment 1996/1997 isimli kaynaktan, Türkiye ile ilgili veriler ise DIE'den alınmıştır).

Ek-10 İmalat Sanayii ve Alt Sektörlerinde Esneklik

	gr(w)	Gr(e)		gr(w)	gr(pr)		gr(va)
2-3=3		İMALAT SANAYİİ					
1964-68	14,1	6,9		14,1	13,8		21,7
1968-72	10,7	6,8		10,7	9,7		17,1
1972-76	14,6	6,1		14,6	5,5		11,8
1976-80	3,7	3,1		3,7	1,4		4,6
1980-84	0,1	2,7		0,1	-3,9	esnek	-1,5
1984-88	-0,1	3,1	esnek	-0,1	8,9	esnek	12,2
1988-92	9,9	0,2		9,9	10,1		9,9
1992-96	-7,7	1,9	esnek	-7,7	6,6	esnek	8,7
20=311+312		GIDA					
1964-68	11,6	4,3		11,6	4,1		7,7
1968-72	9,7	7,3		9,7	4,2		11,6
1972-76	13,6	4,6		13,6	7,9		2,7
1976-80	3,4	4,1		3,4	-40,2	esnek	-35,6
1980-84	-3,5	2,9	esnek	-3,5	6,7	esnek	9,1
1984-88	-3,2	2,1	esnek	-3,2	4,8	esnek	6,8
1988-92	13,3	-0,01	esnek	13,3	6,9		6,4
1992-96	-6,8	0,4	esnek	-6,8	6,8	esnek	7,8
21=313		İÇKİ					
1964-68	20,9	7,7		20,9	36,4		46,9
1968-72	14,2	13,2		14,2	2,6		12,5
1972-76	2,1	-0,7	esnek	2,1	14,4		17,2
1976-80	3,1	1,8		3,1	-8,9	esnek	-4,4
1980-84	-1,4	0,4	esnek	-1,4	-4,1		-3,3
1984-88	-5,8	2,4	esnek	-5,8	7,1	esnek	9,4
1988-92	15,7	2,5		15,7	5,5		8,1
1992-96	-12,9	-5,7	esnek	-12,9	2,8	esnek	-3,9
22=314		TÜTÜN					
1964-68	2,3	10,9		2,3	-12,9	esnek	-5,6
1968-72	5,5	0,8		5,5	4,5		5,8
1972-76	2,7	4,2		2,7	27,6		31,1
1976-80	19,2	7,6		19,2	17,1		26,5
1980-84	0,3	-2,2	esnek	0,3	3,2		-0,1
1984-88	-17,5	-6,5		-17,5	22,1	esnek	12,7
1988-92	16,3	-2	esnek	16,3	4,2		1,1
1992-96	-14,1	-6,7		-14,1	28,3	esnek	19,8
23=321		DOKUMA					
1964-68	8,8	2,8		8,8	10,3		2,8
1968-72	8,9	3,5		8,9	11,9		3,5
1972-76	3,5	3,4		3,5	16,7		3,4
1976-80	-0,8	1,6	esnek	-0,8	18,6	esnek	1,6
1980-84	3,2	3,2		3,2	-10,2	esnek	3,2
1984-88	0,3	2,1		0,3	2,5		2,1
1988-92	5	-0,3	esnek	5	12,8		-0,3
1992-96	-5,7	5,1	esnek	-5,7	10,1	esnek	5,1
24=322+324		KUNDURA					
1964-68	5,7	6,6		5,7	15		23,4
1968-72	16,9	18,2		16,9	18,5		40,8
1972-76	13,2	12,5		13,2	16,2		30,5
1976-80	0,5	4,4		0,5	50,7		59,8
1980-84	14,6	15,9		14,6	-13,8	esnek	-0,07
1984-88	16,9	20,7		16,9	4,1		22,9
1988-92	13	11,9		13	-16,2	esnek	-10,5
1992-96	0,2	9,1		0,2	74,2		89,4

	gr(w)	gr(e)		gr(w)	gr(pr)		gr(va)
25=331	AĞAÇ						
1964-68	8,9	5,3		8,9	-1,9	esnek	3,1
1968-72	11,5	9,2		11,5	0,2		9,7
1972-76	16,7	5,9		16,7	6,2		11,7
1976-80	0,6	1,3		0,6	-7,7	esnek	-7,4
1980-84	-5,3	2,7	esnek	-5,3	-6,9		-5,5
1984-88	-3,3	1,5	esnek	-3,3	3,4	esnek	5,7
1988-92	11,9	0,5		11,9	15,9		15,6
1992-96	-12,8	-1,1		-12,8	13,4	esnek	10,7
	gr(w)	gr(emp)		gr(w)	gr(pr)		gr(va)
26=332	MOBİLYA						
1964-68	16,7	12,1		16,7	-1,1	esnek	14,3
1968-72	35,5	24,5		35,5	-9,2	esnek	14,3
1972-76	14,4	0,4		14,4	25,4		10,1
1976-80	3,3	7,9		3,3	-4,8	esnek	-6,9
1980-84	13,5	10,4		13,5	29,2		2,3
1984-88	7,7	6,3		7,7	82,2		9,8
1988-92	7,8	4,4		7,8	8,7		100,1
1992-96	13,2	20,4		13,2	59,6		200,5
27=341	KAĞIT						
1964-68	9,9	3,5		9,9	14,7		10,1
1968-72	9,1	11,9		9,1	7,3		7,9
1972-76	8,9	-1,7	esnek	8,9	26,3		34,5
1976-80	7,5	3,6		7,5	3,5		3,7
1980-84	-0,6	5,5	esnek	-0,6	3,9	esnek	41,2
1984-88	-5,6	2,2	esnek	-5,6	0,2	esnek	96,2
1988-92	11,3	-2,4	esnek	11,3	18,1		12,1
1992-96	-10,6	-1,9		-10,6	5,7	esnek	100,1
28=342	MATBAACILIK						
1964-68	10,4	6,9		10,4	6,8		20,3
1968-72	11,1	10,1		11,1	3,3		18,4
1972-76	7,5	1,3		7,5	8,5		22,7
1976-80	-3,3	0,2	esnek	-3,3	-7,1		3,7
1980-84	3,9	5,6		3,9	-2,6	esnek	8,7
1984-88	1,9	5,1		1,9	4,3		2,7
1988-92	6,2	1,3		6,2	97,8		16,2
1992-96	45,8	4,9		45,8	200,3		3,1
29=323	KÜRK VE DERİ						
1964-68	0,4	-1,3	esnek	0,4	5,2		4,2
1968-72	7,6	11,1		7,6	2,1		13,8
1972-76	13,4	3,5		13,4	8,6		19,1
1976-80	-4,5	0,4	esnek	-4,5	-8,9		-86,9
1980-84	4,7	9,5		4,7	-14,3	esnek	-12,1
1984-88	-5,9	-1,5		-5,9	89,4	esnek	90,1
1988-92	-1,7	-1,7		-1,7	24,1	esnek	24,8
1992-96	5,6	3,8		5,6	20,6		23,8

	gr(w)	gr(e)		gr(w)	gr(pr)		gr(va)
30=355+356	KAUÇUK						
1964-68	23,4	8,4		23,4	84,9		100,1
1968-72	8,9	4,8		8,9	6,1		11,1
1972-76	33,4	23,6		33,4	14,4		37
1976-80	2,8	-0,1	esnek	2,8	-10,9	Esnek	-10,3
1980-84	1,3	1,7		1,3	3,6		6,9
1984-88	1,8	4,4		1,8	11,3		15,6
1988-92	12,6	2,5		12,6	19,6		21,9
1992-96	-4,5	5,6	esnek	-4,5	5,3	Esnek	11,2
31=351+352	KİMYA						
1964-68	15,2	9,7		15,2	8,5		18,6
1968-72	14,3	7,9		14,3	12,1		20,9
1972-76	18,9	7,8		18,9	14,1		23,1
1976-80	5,4	2,8		5,4	3,6		7,3
1980-84	-0,1	3,6	esnek	-0,1	0,5	Esnek	4,2
1984-88	3,1	3,8		3,1	13,1		17,2
1988-92	10,1	-1,2	esnek	10,1	13,1		10,8
1992-96	-0,08	-1,1		-0,08	6,3	Esnek	5,2
32=353+354	PETROL VE KÖMÜR						
1964-68	2,9	2,2		2,9	8,3		51,4
1968-72	33,1	31,6		33,1	11,7		17,4
1972-76	22,8	8		22,8	0,5		-0,3
1976-80	17,8	14,4		17,8	3,5		89,8
1980-84	-10,1	-2,9		-10,1	-0,4	Esnek	6,3
1984-88	-5,6	-1,9		-5,6	6,4	Esnek	26,1
1988-92	19,6	0,03		19,6	9,7		0,2
1992-96	-14,5	-1,1	esnek	-14,5	14,1	Esnek	-14,1
33=361+362+369	METALDEN GAYRİ						
1964-68	16,4	9,2		16,4	8,3		18,5
1968-72	12,8	8,2		12,8	11,7		20,8
1972-76	14,4	4,2		14,4	0,4		4,5
1976-80	1,8	3,9		1,8	3,5		7,5
1980-84	2,4	1,9		2,4	-0,4	Esnek	1,1
1984-88	3,1	5,7		3,1	6,4		12,7
1988-92	9,9	-1,6	esnek	9,9	9,7		8,1
1992-96	-8,3	-0,2		-8,3	14,1	Esnek	13,5
34=371+372	METAL						
1964-68	24,4	17,6		24,4	14,6		18,5
1968-72	9,3	7,6		9,3	11,7		19,3
1972-76	32,4	19,5		32,4	0,8		21,2
1976-80	11,4	7,1		11,4	-0,02	Esnek	9,5
1980-84	-2,2	-0,5		-2,2	8,2	Esnek	7,9
1984-88	-3,4	2,2	esnek	-3,4	12,6	Esnek	15
1988-92	13,7	-2,9	esnek	13,7	13,7		9,7
1992-96	15,9	-4,9	esnek	15,9	6,9		1,4

	gr(w)	gr(e)		gr(w)	gr(pr)		gr(va)
35=381	MADENİ EŞYA						
1964-68	1,3	8,5		1,3	13,5		23,4
1968-72	7,7	3,1		7,7	11,6		13,5
1972-76	8,8	1,2		8,8	6,4		7,5
1976-80	3,1	3,9		3,1	-10,2	Esnek	-6,4
1980-84	3,5	3,9		3,5	8,2		12,9
1984-88	-1,5	1,2	esnek	-1,5	10,7	Esnek	11,9
1988-92	5,7	3,7		5,7	6,7		17,8
1992-96	-6,6	3,9	esnek	-6,6	16,4	Esnek	21,7
36=382	MAKİNE						
1964-68	26,2	23,1		26,2	-1,6	Esnek	19,9
1968-72	23,3	17,8		23,3	14,3		34,3
1972-76	15,2	14,7		15,2	3,9		15,6
1976-80	4,4	4,7		4,4	-3,2	Esnek	0,5
1980-84	1,7	4,2		1,7	3,4		39,5
1984-88	-0,8	2,2	esnek	-0,8	8,8	Esnek	11,1
1988-92	4,1	-3,3	esnek	4,1	19,9		16,4
1992-96	-8,7	0,2	esnek	-8,7	13,2	Esnek	13,6
37=383	ELEKTRİK MAKİNELERİ						
1964-68	19,5	12,8		19,5	2,9		15,5
1968-72	21,2	13,5		21,2	6,4		21,2
1972-76	21,4	12,4		21,4	2,3		39,1
1976-80	4,9	4,1		4,9	-4,9	Esnek	-1,1
1980-84	2,6	3,2		2,6	6,7		11,1
1984-88	2,9	4,9		2,9	11,8		17,6
1988-92	10,1	0,5		10,1	25,1		26,1
1992-96	-6,4	0,2	esnek	-6,4	26,3	Esnek	26,5
38=384	TAŞIT ARAÇLARI						
1964-68	17,8	10,2		17,8	10,4		21,7
1968-72	12,7	8,5		12,7	1,6		10,5
1972-76	18,3	8,2		18,3	4,4		52,6
1976-80	3,1	-0,9	esnek	3,1	9,9		6,7
1980-84	0,9	2,1		0,9	32,7		36,4
1984-88	-0,9	3,3	esnek	-0,9	0,5	Esnek	3,8
1988-92	13,2	3,1		13,2	16,2		20
1992-96	-5,9	1,5	esnek	-5,9	5,9	Esnek	8,1
39=385+390	MUHTELİF						
1964-68	20,9	7,7		20,9	28,3		36,4
1968-72	14,2	13,2		14,2	20,9		26,4
1972-76	2,1	-0,7	esnek	2,1	3,1		14,4
1976-80	3,1	1,8		3,1	-6,8	Esnek	-8,9
1980-84	-1,4	0,5	esnek	-1,4	8,6	Esnek	-4,1
1984-88	-5,8	2,4	esnek	-5,8	3,7	Esnek	7,1
1988-92	15,7	2,4		15,7	26,5		5,5
1992-96	-12,9	-5,7		-12,9	9,8	Esnek	2,8

Ek-11 İmalat Sanayisinde Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Reel Ücretler-Verimlilik (1951 – 1997 Dönemi Yıllık Veriler) (Toplam)

H ₀ Hipotezi	Sonuç	Gecikme	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
\dot{pr} , \dot{w} nin nedenseli değildir.	Kabul	2	45	0.74159	0.48279
	Kabul	4	43	0.24279	0.91202
	Kabul	6	41	1.28859	0.29450
	Kabul	8	39	0.99307	0.46808
\dot{w} , \dot{pr} nin nedenseli değildir.	Kabul	2	45	3.30500	0.04695
	Kabul	4	43	1.00945	0.41625
	Kabul	6	41	1.54185	0.20127
	Kabul	8	39	1.72958	0.14724

Reel Ücretler-Verimlilik (1951 – 1997 Dönemi Yıllık Veriler) (Kamu)

H ₀ Hipotezi	Sonuç	Gecikme	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
\dot{pr} , \dot{w} nin nedenseli değildir.	Kabul	2	45	4.14732	0.02308
	Kabul	4	43	2.30306	0.07850
	Kabul	6	41	1.45061	0.23116
	Kabul	8	39	1.66263	0.16421
\dot{w} , \dot{pr} nin nedenseli değildir.	Kabul	2	45	0.03644	0.96425
	Kabul	4	43	0.10790	0.97896
	Kabul	6	41	0.15520	0.98637
	Kabul	8	39	0.09358	0.99910

Reel Ücretler-Verimlilik (1951 – 1997 Dönemi Yıllık Veriler) (Özel)

H ₀ Hipotezi	Sonuç	Gecikme	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
\dot{pr} , \dot{w} nin nedenseli değildir.	Kabul	2	45	1.40922	0.25620
	Kabul	4	43	1.00453	0.41875
	Kabul	6	41	0.62643	0.70770
	Kabul	8	39	0.82031	0.59329
\dot{w} , \dot{pr} nin nedenseli değildir.	Kabul	2	45	0.11412	0.89244
	Kabul	4	43	0.52721	0.71644
	Kabul	6	41	0.77902	0.59332
	Kabul	8	39	0.67965	0.70447

Ek-12 Toplam, Kamu ve Özel İmalat Sanayiinde (1- α) Katsayısı Tahminleri

TOPLAM

Sektörler	Katsayı	R ²	DW	T-İstatistiği
Gıda	1.483573 (0.175787)	0.08	2.60	1.261771
İçki	0.967506 (0.547080)	0.19	2.30	1.768489
Tütün	-0.292393 (0.624220)	0.02	2.70	-0.408413
Dokuma	0.074324 (0.099375)	0.07	2.04	0.747908
Kundura	0.299496 (0.757052)	0.14	2.30	0.395609
Ağaç	-0.277025 (0.539392)	0.04	2.33	-0.513887
Mobilya	0.977335 (0.394108)	0.47	2.60	2.479916
Kağıt	0.298999 (0.631553)	0.06	2.50	0.473434
Matbaacılık	6.085976 (1.912937)	0.31	2.41	3.181483
Kürk ve Deri	1.669884 (0.876027)	0.10	2.58	1.906201
Kauçuk	1.000510 (0.405815)	0.36	1.80	2.465432
Kimya	0.566091 (0.499358)	0.37	2.03	1.133639
Petrol ve Kömür	0.051300 (0.598701)	0.02	1.50	0.092879
Metalden Gayri	0.932467 (0.496723)	0.06	2.10	1.877237
Metal	0.999671 (0.427143)	0.25	2.20	2.340365
Madeni Eşya	0.650191 (0.499920)	0.16	2.70	1.906201
Makine	0.421572 (0.462702)	0.09	2.30	0.911110
Elektrik Makinaları	1.166936 (0.341183)	0.18	1.60	3.420266
Taşıt Araçları	1.121971 (0.586026)	0.14	2.20	1.914539
Muhtelif	0.719467 (0.528925)	0.21	1.98	1.360243

KAMU

Sektörler	Katsayı	R ²	DW	T-İstatistiği
Gıda	-0.107349 (3.258359)	0.02	2.32	-0.032949
İçki	1.801277 (0.621822)	0.25	2.20	2.896771
Tütün	-0.324982 (0.660617)	0.12	2.20	-0.491937
Dokuma	1.325442 (0.660617)	0.12	1.80	1.995340
Kundura	1.386691 (0.307015)	0.41	2.28	4.516692
Ağaç	0.641252 (0.346822)	0.19	2.65	1.848937
Mobilya				
Kağıt	-0.399901 (0.700703)	0.01	2.75	-0.570714
Matbaacılık	0.999659 (0.442133)	0.15	2.66	2.260994
Kürk ve Deri				
Kauçuk				
Kimya	-0.923665 (0.922739)	0.08	2.90	-0.996146
Petrol ve Kömür	0.204392 (0.754871)	0.01	2.50	0.270764
Metalden Gayri	0.833170 (0.311661)	0.26	2.05	2.667542
Metal	0.325446 (0.690438)	0.03	2.87	0.471362
Madeni Eşya	0.950123 (0.144405)	0.60	2.17	6.579560
Makine	0.017978 (0.648630)	0.01	1.97	0.027717
Elektrik Makinaları	1.213910 (0.152644)	0.68	2.12	7.952569
Taşıt Araçları	0.026606 (0.624726)	0.19	1.66	0.042588
Muhtelif				

ÖZEL

Sektörler	Katsayı	R ²	DW	T-İstatistiği
Gıda	3.765160 (2.540324)	0.14	2.30	1.482157
İçki	0.595562 (0.342141)	0.10	2.39	1.740693
Tütün	-0.249889 (0.512118)	0.05	2.60	-0.487892
Dokuma	0.280550 (0.613781)	0.01	1.96	0.457892
Kundura	1.703542 (0.916859)	0.11	2.35	1.858020
Ağaç	-0.282321 (0.559515)	0.02	2.52	-0.504581
Mobilya	3.721899 (1.732457)	0.13	2.75	2.148299
Kağıt	0.504489 (0.481514)	0.10	2.50	1.047713
Matbaacılık	1.054733 (0.223524)	0.65	1.88	4.718652
Kürk ve Deri	2.183082 (0.853502)	0.19	2.36	2.557793
Kauçuk	0.998561 (0.409135)	0.35	1.76	2.440661
Kimya	0.930311 (0.492239)	0.16	2.13	5.547576
Petrol ve Kömür	1.801187 (0.324080)	0.60	2.08	1.889957
Metalden Gayri	0.757291 (0.358034)	0.14	2.22	2.115134
Metal	1.344994 (0.469582)	0.22	1.66	2.864238
Madeni Eşya	-0.053663 (0.586835)	0.12	2.50	-0.091445
Makine	1.792154 (4.602145)	1.00	1.98	3.880859
Elektrik Makinaları	0.977147 (0.401635)	0.17	1.56	2.432926
Taşıt Araçları	0.128090 (0.169995)	0.20	1.16	0.753490
Muhtelif	0.318204 (0.1508351)	0.21	1.93	2.109614

Ek-13 İmalat Sanayiinde Etkin Ücretler

TOPLAM

<i>Ücretlerin Verimliliğin Üzerinde Olduğu Sektörler</i>	<i>Verimliliğin Ücretlerin Üzerinde Olduğu Sektörler</i>
Dokuma	Gıda
Kundura	İçki
Mobilya	Matbaa
Kağıt	Kürk ve Deri
Kauçuk	Metalden Gayri
Kimya	Madeni Eşya
Petrol ve Kömür	Taşıt
Metal	Muhtelif
Makine	
Elektrik Makineleri	

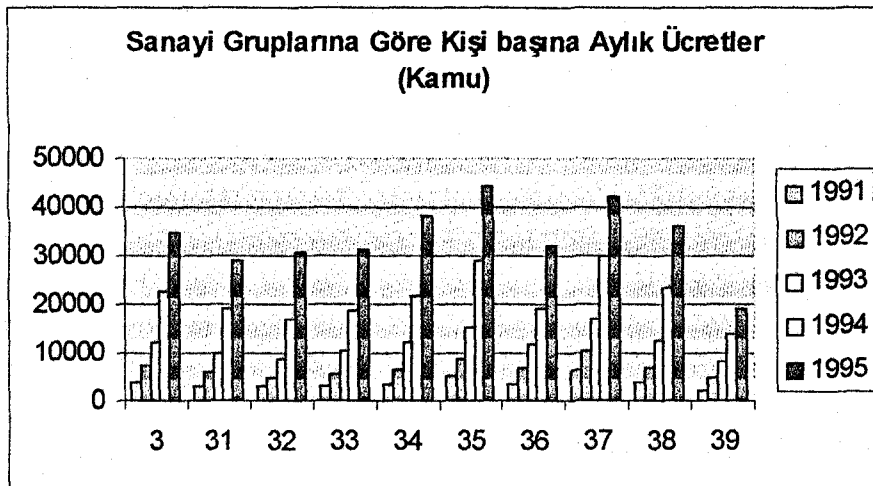
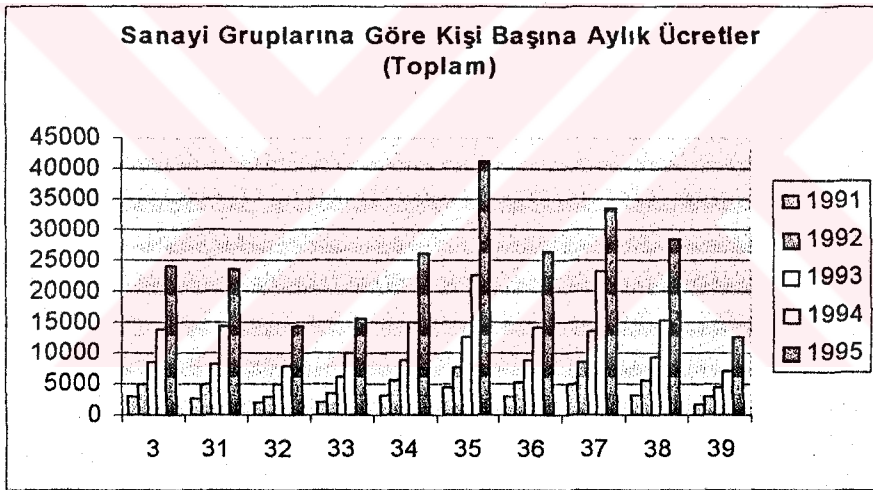
KAMU

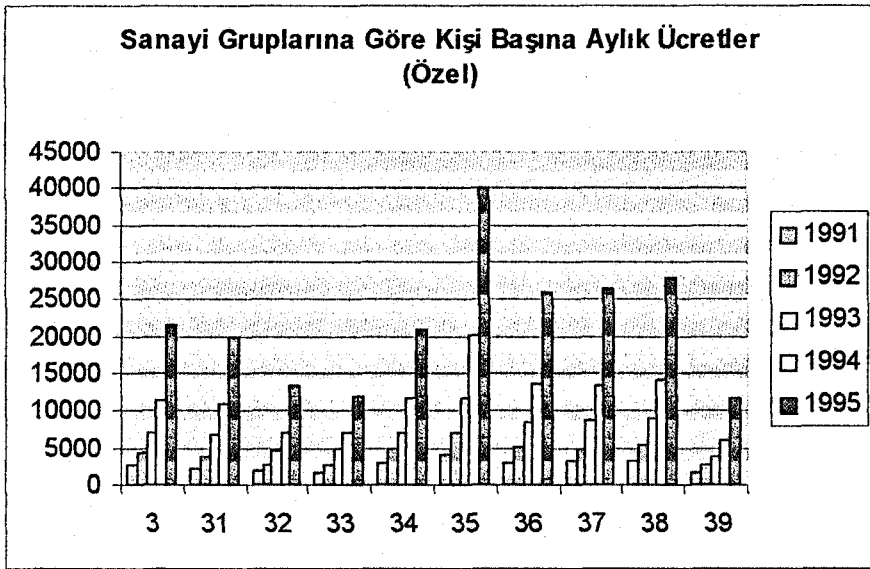
<i>Ücretlerin Verimliliğin Üzerinde Olduğu Sektörler</i>	<i>Verimliliğin Ücretlerin Üzerinde Olduğu Sektörler</i>
Gıda	İçki
Ağaç	Dokuma
Metal	Kundura
Makine	Matbaa
Taşıt	Petrol ve Kömür
	Metalden Gayri
	Madeni Eşya

ÖZEL

Ücretlerin Verimliliğin Üzerinde Olduğu Sektörler	Verimliliğin Ücretlerin Üzerinde Olduğu Sektörler
Petrol ve Kömür	Gıda
Makine	İçki
Taşıt	Dokuma
	Kundura
	Matbaa
	Kağıt
	Mobilya
	Kürk ve Deri
	Kauçuk
	Kimya
	Metal
	Metalden Gayri
	Elektrik Makineleri
	Muhtelif

Ek-14 Sanayi Gruplarına Göre Kamu-Özel Kesimde ve Toplamda Aylık Ücretler*

* İmalat Sanayiinde ISIC İki Digit Sınıflandırma:

3 İmalat Sanayii

31 Gıda, içki ve tütün sanayi

32 Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi

33 Orman ürünleri ve mobilya

34 Kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayi

35 Kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik sanayii

36 Taş ve toprağa dayalı sanayi

37 Metal ana sanayi

38 Metal eşya, makine-teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri

39 Diğer imalat sanayi

Kaynak: DİE (1999), Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, Ankara.

Ek-15 Hodrick-Prescott Yöntemi

Bu yöntemde değişkenlerin logaritmasını alıp, sonra ikinci farkları karesinin toplamının çok büyük olmaması kısıtı altında veri serinin (yt) trend değerlerinden sapmalarının karesini en küçük yapan trend patikasının (t) seçimidir (Yıldırım, 1999:16). Bu;

$$\sum_{t=1}^T (Y_t - t_t)^2 \text{ nin } \sum_{t=2}^{T-1} [(t_{t+1} - t_t) - (t_t - t_{t-1})]^2 \leq \mu \text{ kısıtı altında}$$

minimizasyonudur. Söz konusu minimizasyon lagranj çarpan yöntemi ile aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$\sum_{t=1}^T (y_t - t_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} \sum_{t=2}^{T-1} [(t_{t+1} - t_t) - (t_t - t_{t-1})]^2$$

Hodrick ve Prescott lagranj çarpanı (λ)' nın değerini 11 olarak belirlemektedir.

Ek-16 İmalat Sanayii Alt Sektörlerinde Sermaye ve Emek Katsayıları

Emek katsayısı e/va	sermaye katsayısı ss/va	sermaye emek oranı (ss/emp)	emek katsayısı e/va	Sermaye katsayısı ss/va	sermaye emek oranı (ss/emp)
İmalat			Kundura		
1964-68	0,18	1,67	0,48	0,27	0,58
1968-72	0,16	1,49	0,38	0,20	0,51
1972-76	0,14	1,37	0,23	0,16	0,82
1976-80	0,13	1,28	0,09	0,06	0,70
1980-84	0,11	1,21	0,18	0,07	0,35
1984-88	0,11	1,17	0,18	0,08	0,45
1988-92	0,10	1,15	0,39	0,23	0,56
1992-96	0,10	1,21	0,85	1,01	1,54
İçki			Kürk ve Deri		
1964-68	0,03	0,04	0,11	0,03	0,31
1968-72	0,05	0,07	0,09	0,03	0,27
1972-76	0,04	0,04	0,14	0,06	0,60
1976-80	0,04	0,07	-0,02	0,04	0,65
1980-84	0,05	0,09	0,14	0,08	0,44
1984-88	0,04	0,06	0,16	0,13	0,84
1988-92	0,03	0,04	0,09	0,08	0,78
1992-96	0,02	0,10	0,04	0,04	0,89
Gıda			Kauçuk		
1964-68	0,29	0,25	0,15	0,39	2,31
1968-72	0,30	0,27	0,14	0,16	1,08
1972-76	0,28	0,26	0,09	0,12	1,33
1976-80	0,25	0,25	0,09	0,12	1,51
1980-84	0,20	0,25	0,13	0,16	1,28
1984-88	0,19	0,20	0,07	0,16	2,11
1988-92	0,13	0,17	0,05	0,14	3,04
1992-96	0,14	0,24	0,22	1,27	5,23
Tütün			Kimya		
1964-68	-0,49	-0,06	0,14	0,19	1,36
1968-72	-0,02	-0,06	0,09	0,15	1,67
1972-76	0,18	-0,02	0,07	0,06	0,83
1976-80	0,12	-0,01	0,05	0,14	2,45
1980-84	0,11	0,00	0,06	0,23	3,67
1984-88	0,07	0,00	0,05	0,24	4,64
1988-92	-0,04	0,02	0,03	0,09	3,17
1992-96	0,03	0,02	0,02	0,07	3,80
Dokuma			Petrol ve Kömür		
1964-68	0,18	0,14	0,01	0,02	3,17
1968-72	0,17	0,13	0,02	0,22	6,15
1972-76	0,15	0,12	0,03	0,26	9,64
1976-80	0,14	0,23	0,00	0,03	5,44
1980-84	0,13	0,21	0,01	0,04	8,75
1984-88	0,11	0,22	0,01	0,05	6,53
1988-92	0,11	0,25	0,01	0,06	7,70
1992-96	0,11	0,30	-0,02	-0,48	14,84

emek katsayısı e/va	sermaye katsayısı ss/va	sermaye emek oranı (ss/emp)	emek katsayısı e/va	sermaye katsayısı ss/va	sermaye emek oranı (ss/emp)	
Ağaç			Metal			
1964-68	0,11	0,09	1,03	1,70	1,66	
1968-72	0,10	0,12	0,96	2,32	2,36	
1972-76	0,09	0,11	1,08	3,76	3,35	
1976-80	0,11	0,16	3,91	17,88	3,98	
1980-84	0,16	0,12	1,34	3,50	2,62	
1984-88	0,15	0,08	0,79	2,29	3,06	
1988-92	0,12	0,11	0,52	3,10	5,55	
1992-96	0,06	0,14	0,32	1,81	5,60	
Mobilya			Madeni eşya			
1964-68	0,03	0,02	0,18	0,18	1,21	
1968-72	0,03	0,01	0,09	0,09	1,15	
1972-76	0,02	0,00	0,03	0,03	1,00	
1976-80	0,02	0,02	0,03	0,03	0,90	
1981-84	0,03	0,01	0,02	0,02	0,76	
1984-88	0,04	0,03	0,02	0,02	0,73	
1988-92	-0,01	0,00	0,02	0,02	0,79	
1992-96	-0,22	-0,27	0,02	0,02	0,99	
Kağıt			Makine			
1964-68	1,61	2,41	0,57	3,18	5,86	
1968-72	1,68	10,16	0,36	0,59	1,55	
1972-76	3,46	11,68	0,20	0,27	2,93	
1976-80	3,03	7,06	0,03	0,08	2,98	
1980-84	1,79	2,83	0,04	0,05	1,44	
1984-88	0,60	1,63	0,10	0,16	1,55	
1988-92	0,48	0,99	0,06	0,68	13,06	
1992-96	0,26	0,49	0,04	0,32	8,82	
Matbaacılık			Elektrik Makinaları			
1964-68	0,14	0,16	0,19	0,55	2,96	
1968-72	0,12	0,30	0,18	0,50	2,84	
1972-76	0,09	0,11	0,09	0,12	1,33	
1976-80	0,06	0,16	0,07	0,08	1,21	
1980-84	0,07	0,27	0,08	0,13	1,73	
1984-88	0,06	0,06	0,05	0,13	2,69	
1988-92	0,04	0,12	0,04	0,08	2,38	
1992-96	0,03	0,14	0,01	0,04	3,17	
Metalden Gayri			Taşıt Araçları			
1964-68	0,13	0,27	0,52	0,42	0,82	
1968-72	0,10	0,11	0,47	0,63	1,33	
1972-76	0,09	0,20	0,27	0,37	1,68	
1976-80	0,08	0,21	0,19	0,37	2,32	
1980-84	0,08	0,13	0,13	0,20	1,75	
1984-88	0,08	0,23	0,09	0,25	2,88	
1988-92	90,05	0,19	0,34	1,01	2,66	
1992-96	0,03	0,14	0,17	0,60	3,96	
			Muhtelif			
			1964-68	0,07	0,09	1,51
			1968-72	0,06	0,11	2,12
			1972-76	0,05	0,04	0,79
			1976-80	0,10	0,11	1,09
			1980-84	0,11	0,15	1,33
			1984-88	0,13	0,15	1,28
			1988-92	0,10	0,12	1,31
			1992-96	0,07	0,23	3,13

Ek-17 Girdi-Çıktı Tablolarına Göre Sektör Sınıflandırması

Tarım

Tarım	01
Hayvancılık	02
Ormancılık	03
Balıkçılık	04

Madencilik

Kömür Madenciliği	05
Ham Petrol Çıkarımı ve Tabii Gaz Üretimi	06
Demir Cevheri Çıkarımı	07
Demir Cevheri Dışındaki Diğer Metalik Cevher Çıkarımı	08
Metalik Olmayan Madenler Çıkarımı	09
Taş Ocakçılığı	10

İmalat

Mezbaha Ürünleri	11
Sebze ve Meyve İşleme Sanayii	12
Bitkisel ve Hayvansal Yağlar Sanayii	13
Un ve Unlu Mamüller Sanayii	14
Şeker Üretimi	15
Diğer Besin Maddeleri	16
Alkollü İçkiler	17
Alkolsüz İçkiler	18
Tütün Sanayii	19
Çırcırlama	20
Dokuma Sanayii	21
Elbise, Giyim Eşyası ve Dokumadan Hazır Eşya	22
Deri ve Kürk Ürünleri	23
Ayakkabı Sanayii	24
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	25
Ağaç Mobilya ve Mefruşat Sanayii	26
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	27
Basım, Yayım ve Ciltçilik	28
Kimyasal Gübreler İmali	29
İlaç Sanayii	30
Diğer Kimyasal Maddeler İmali	31
Petrol Arıtımı	32
Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	33
Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	34
Plastik Ürünleri	35
Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	36
Çimento Sanayii	37
Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	38
Demir, Çelik Ana Sanayii	39
Diğer Metal Ana Sanayii	40

İmalat

Metal Eşya Sanayii	41
Elektriksiz Makinalar (Onarım Dahil)	42
Tarımsal Makine ve Teçhizat (Onarım Dahil)	43
Elektrikli Makinalar	44
Deniz Ulaşım Araçları (Onarım Dahil)	45
Demiryolları Ulaşım Araçları (Onarım Dahil)	46
Motorlu Kara Ulaşım Araçları (Onarım Dahil)	47
Diğer Taşıma Araçları (Onarım Dahil)	48
Diğer İmalat Sanayii	49

Elektrik, Gaz ve Su

Elektrik	50
Gaz ve Su	51

İnşaat

Bina İnşaatı	52
Bina Dışı İnşaat	53

Ticaret ve Ulaşım

Toptan ve Perakende Ticaret	54
Otelcilik, Lokantacılık, Kahvecilik v.s.	55
Demiryolu Taşınması	56
Diğer Kara Taşınması	57
Deniz Yolu Taşınması	58
Hava Yolu Taşınması	59

Hizmetler

Haberleşme	60
Bankacılık, Sigortacılık ve Kooperatifçilik	61
Kişisel ve Mesleki Hizmetler	62
Kamu Hizmetleri	63
Konut Sahipliği	64

Ek-18 Sektörel Çıktı Çarpanları

	1973	1979	1985	1990
01 Tarım	1,3777	3,0152	1,5409	1,4361
02 Hayvancılık	1,5259	2,02	1,8206	1,8332
03 Ormancılık	1,4112	1,2636	1,2742	1,2484
04 Balıkçılık	1,342	1,1617	1,2931	1,3611
05 Kömür Madenciliği	1,528	1,6217	1,4904	1,475
06 Ham Petrol Çıkarımı ve Tabii Gaz Üretimi	1,748	1,137	1,3647	1,2691
07 Demir Cevheri Çıkarımı	1,7957	1,6277	1,5412	1,72
08 Demir Cevheri Dış, Diğer Metalik Cevher Cık.	1,7119	1,7966	1,6483	1,5846
09 Metalik Olmayan Madenler Çıkarımı	1,5199	1,4118	1,3487	1,1843
10 Taş Ocakçılığı	2,4093	1,5694	1,5221	1,3427
11 Mezbaha Ürünleri	2,149	2,599	2,3047	2,4534
12 Sebze ve Meyve İşleme Sanayii	2,6459	2,7235	2,1172	2,1033
13 Bitkisel ve Hayvansal Yağlar İmalı	2,2188	3,0273	2,2995	2,3835
14 Öğütülmüş Tahıl Ürünleri İmalı	1,9436	1,1414	2,3828	2,2451
15 Seker Üretimi	2,3907	1,6204	2,0897	2,2999
16 Diğer Besin Maddeleri	1,5265	2,7508	2,0897	2,4695
17 Alkollü İçkiler	2,2201	1,8341	2,5095	1,4916
18 Alkolsüz İçkiler	1,565	2,4582	1,6096	2,06
19 Tütün Sanayii	2,2251	2,5107	2,3003	1,7654
20 Çırcırlama	2,122	3,1946	1,5389	2,2423
21 Dokuma Sanayii	2,1527	2,2274	2,008	2,2334
22 Elbise, Giyim Eşyası ve Dokumadan Hazır Eşya	2,2828	2,0412	2,2036	2,3889
23 Deri ve Kürk Ürünleri	1,7819	2,4466	2,5226	2,2826
24 Ayakkabı Sanayii	2,0779	2,0642	2,518	2,4801
25 Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	2,3316	2,0085	1,9117	2,0359
26 Ağaç Mobilya ve Mefruşat Sanayii	2,0202	1,9735	2,0801	2,3172
27 Kağıt ve Kağıt Ürünleri	1,8743	2,108	2,1062	2,297
28 Basım, Yayımlar ve Çiltçilik	2,2111	2,7086	2,2256	2,3545
29 Kimyasal Gübreler İmalı	2,0319	2,9207	2,1893	2,4058
30 İlaç Sanayii	1,7356	2,0384	2,3142	2,0736
31 Diğer Kimyasal Maddeler İmalı	1,4798	1,8558	2,1149	2,2372
32 Petrol Arıtımı	2,1897	1,5383	2,1707	1,6415
33 Diğer Petrol ve Kömür Ürünleri	2,0764	2,0775	1,8956	2,2459
34 Kauçuk ve Kauçuk Ürünleri	2,1731	2,212	2,553	2,3076
35 Plastik Ürünleri	1,764	2,0827	2,2246	2,4327
36 Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	1,9862	1,8333	2,432	1,8059
37 Cimento Sanayii	1,7598	2,0661	1,924	1,7677
38 Diğer Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	2,3265	2,0551	2,2028	1,8291
39 Demir, Çelik Ana Sanayii	2,3491	2,2192	2,106	2,6753
40 Diğer Metal Ana Sanayii	2,3159	2,2803	2,4589	2,4751
41 Metal Eşya Sanayii	1,7304	2,0484	2,516	2,3546
42 Elektriksiz Makinalar (Onarım Dahil)	2,5152	1,8461	2,4499	2,2543
43 Tarımsal Makina ve Techizat (Onarım Dahil)	2,1166	2,3072	2,0391	2,4398
44 Elektrikli Makinalar	1,7636	2,1132	2,7051	2,3977
45 Deniz Ulaşım Araçları (Onarım Dahil)	2,3827	1,8661	2,2335	2,1521
46 Demiryolları Ulaşım Araçları (Onarım Dahil)	1,9919	1,8563	2,0429	1,843
47 Motorlu Kara Ulaşım Araçları (Onarım Dahil)	1,6448	2,071	2,2379	2,418
48 Diğer Taşıma Araçları (Onarım Dahil)	2,2402	2,7041	2,2028	1,5227
49 Diğer İmalat Sanayii	1,5531	1,9742	1,5625	2,6304
50 Elektrik	1,4806	1,6354	1,8293	1,473
51 Gaz ve Su	2,1341	1,2866	1,5343	1,5609

Ek-18 Sektörel Çıktı Çarpanları (Devam)

	1973	1979	1985	1990
52 Bina İnşaatı	1,5892	2,2912	2,4584	2,1401
53 Bina Dışı İnşaat	1,1626	1,902	1,6551	2,0177
54 Toptan ve Perakende Ticaret	1,9977	1,1447	1,2564	1,3308
55 Otelcilik, Lokantacılık, Kahvecilik, vs.	2,197	1,7826	2,0008	1,9518
56 Demiryolu Taşınması	1,5431	1,7353	2,3656	1,9822
57 Karayolu Taşınması	1,657	1,613	1,7907	1,6413
58 Deniz Yolu Taşınması	1,904	1,9031	1,7529	1,7494
59 Hava Yolu Taşınması	1,657	3,0716	1,7723	1,6173
60 Haberleşme	1,3003	1,2582	1,2313	1,6154
61 Bankacılık, Sigortacılık ve Kooperatifçilik	1,6442	1,1762	1,2752	1,3363
62 Kişisel ve Mesleki Hizmetler	1,2957	1,4015	1,6805	1,7169
63 Kamu Hizmetleri	1	1	1	1
64 Konut Sahipliği	1	1,22	1,069	1,1807

Ek-19 İmalat Sanayisinde VAR Tahminleri

Toplam Kesim (1 Gecikme)

	Teknoloji	İstihdam
t (-1)	0.225604 (1.24363)	-0.109187 (-0.26279)
e (-1)	0.040000 (0.51617)	-0.300927 (-1.69550)
C	0.00683 (0.77593)	0.034211 (1.68388)
R ²	0.06	0.09

Kamu Kesimi (1 Gecikme)

	Teknoloji	İstihdam
t (-1)	0.406614 (2.18876)	-0.174342 (-0.33702)
e (-1)	0.156047 (2.13560)	-0.100940 (-0.49610)
C	0.005357 (0.39930)	-0.011968 (-0.32033)
R ²	0.18	0.01

Özel Kesimde (2 Gecikme)

	Teknoloji	İstihdam
t (-1)	-0.023618 (-0.13835)	-0.124237 (-0.35596)
t (-2)	0.086413 (0.50688)	-0.031490 (-0.09035)
e (-1)	-0.083536 (-0.86149)	-0.377935 (-1.90648)
e (-2)	-0.290530 (-3.00093)	-0.219329 (-1.10815)
C	0.021841 (2.11278)	0.063944 (3.02567)
R ²	0.26	0.14

Ek-20

Etkiye Tepki Fonksiyonu Tabloları

Teknoloji değişkeninin, teknoloji ve istihdam denklemlerine gelen bir standart sapma değerinde şoklara gösterdiği tepkiler

İstihdam değişkeninin, istihdam ve teknoloji denklemlerine gelen bir standart sapma değerinde şoklara gösterdiği tepkiler

Toplam

Dinamik Etkiler			Birikimli Etkiler	
Teknoloji	İstihdam	dönem	teknoloji	istihdam
0.045092	0.000000	1	0.008313	0.102941
0.010505	0.004118	2	-0.007425	-0.030978
0.002073	-0.000310	3	0.001087	0.008872
0.000511	0.000285	4	-0.000554	-0.002636
0/000009	-0/000004	5	0.000111	0.000762
0/000003	0/000002	6	-0/000004	-0.000225
0/000000	-0/000000	7	0/000001	0/000006
0/000000	0/000000	8	-0/000000	-0/000002
0/000000	-0/000000	9	0/000000	0/000000
0/000000	0/000000	10	-0/000000	-0/000000

Dinamik Etkiler			Birikimli Etkiler	
teknoloji	istihdam	dönem	teknoloji	istihdam
0.044946	0.003630	1	0.000000	0.103276
0.010140	0.004950	2	-0.004907	-0.031475
0.002091	-0.000142	3	0.000370	0.008931
0.000487	0.000325	4	-0.000340	-0.002672
0/000009	-0/000003	5	0/000005	0.000769
0/000002	0/000002	6	-0/000002	-0.000228
0/000000	-0/000000	7	0/000000	0/000006
0/000000	0/000000	8	-0/000000	-0/000004
0/000000	-0/000000	9	0/000000	0/000000
0/000000	0/000000	10	-0/000000	-0.000000

Kamu

Dinamik Etkiler			Birikimli Etkiler	
teknoloji	istihdam	dönem	Teknoloji	istihdam
0.071270	0.000000	1	-0.076300	0.183204
0.017073	0.028588	2	-0.004724	-0.018493
0.006205	0.008739	3	-0.002500	-0.003118
0.002133	0.003067	4	-0.000829	-0.001209
0.000738	0.001058	5	-0.000288	-0.000413
0.000255	0.000366	6	-0.000009	-0.000143
0.000009	0.000127	7	-0.000003	-4.94E-05
0.000003	0.000004	8	-0.000001	-1.71E-05
0.000001	0.000002	9	-0.000000	-5.90E-06
0.000000	0.000000	10	-0.000000	-2.04E-06

Dinamik Etkiler			Birikimli Etkiler	
teknoloji	istihdam	dönem	teknoloji	İstihdam
0.065793	-0.027401	1	0.000000	0.198457
0.026752	0.019827	2	-0.011470	-0.015255
0.009088	0.005681	3	-0.003506	-0.001917
0.003148	0.002011	4	-0.001230	-0.000797
0.001088	0.000693	5	-0.000425	-0.000270
0.000376	0.000240	6	-0.000147	-0.000009
0.000130	0.000008	7	-0/000007	-0.000003
0.000005	0.000003	8	-0.000001	-0.000001
0.000002	0.000000	9	0.000000	0.000000
0.000000	0.000000	10	0.000000	0.000000

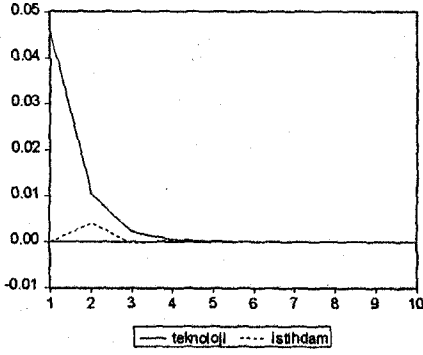
Özel

Dinamik Etkiler			Birikimli Etkiler	
teknoloji	istihdam	dönem	teknoloji	istihdam
0.042834	0.000000	1	0.009382	0.087065
-0.001795	-0.007273	2	-0.008867	-0.032905
0.001759	-0.022374	3	0.000168	-0.005756
0.002365	0.009941	4	0.001719	0.012401
-0/000009	-0.001532	5	-0.001036	-0.003955
-0.000206	-0.002377	6	-0.000005	-0.001348
0.000302	0.001185	7	0.000274	0.001720
-0.000003	0.000002	8	-0.000124	-0.000427
-0.000004	-0.000362	9	-0.000002	-0.000255
0.000003	0.000155	10	0.000004	0.000235

Dinamik Etkiler			Birikimli Etkiler	
Teknoloji	istihdam	dönem	teknoloji	İstihdam
0.042587	0.004589	1	0.000000	0.087569
-0.001006	-0.007424	2	-0.005291	-0.033665
0.004146	-0.022057	3	0.000784	-0.005705
0.001287	0.010137	4	0.000381	0.012514
0.000007	-0.001533	5	-0.000606	-0.004043
0.000005	-0.002386	6	0.000009	-0.001345
0.000173	0.001211	7	0.000008	0.001740
-0.000003	0.000001	8	-0.000007	-0.000438
-0.000003	-0.000365	9	0.000000	-0.000256
0.000002	0.000158	10	0.000005	0.000238

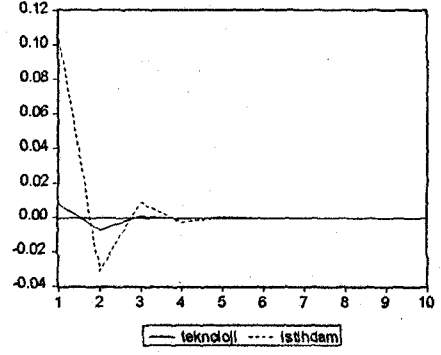
Etkiye-Tepki Fonksiyonu Grafikleri

Teknolojik değişim değişkeninin, istihdam ve teknolojik değişim denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerindeki şoklara gösterdiği tepkiler

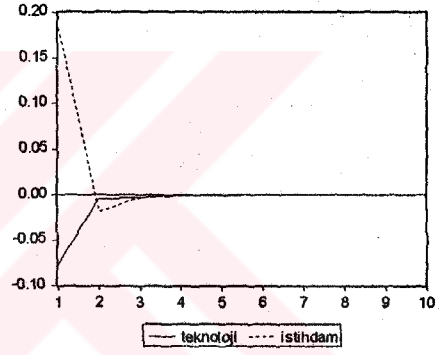
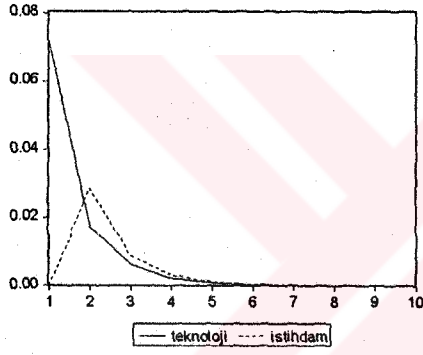

İstihdam değişkeninin, istihdam ve teknolojik değişim denklemlerinin hata terimlerine gelen bir standart sapma değerindeki şoklara gösterdiği tepkiler

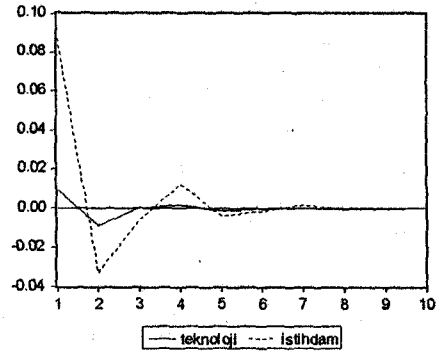
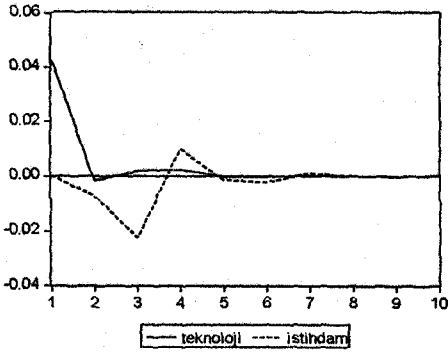
Toplam

Kamu

Özel

**Değişim Kaynağının Ayrıştırımı
Tabloları**

Teknoloji değişkenindeki değişim
kaynağının ayrıştırımı

Dönem	Standart Hata	Teknoloji	İstihdam
1	0.045092	100.0000	0.000000
2	0.046482	99.21528	0.784722
3	0.046530	99.21243	0.787573
4	0.046533	99.20880	0.791197
5	0.046533	99.20873	0.791272
6	0.046533	99.20871	0.791292
7	0.046533	99.20871	0.791293
8	0.046533	99.20871	0.791293
9	0.046533	99.20871	0.791293
10	0.046533	99.20871	0.791293

İstihdam değişkenindeki değişim
kaynağının ayrıştırımı

Toplam

Dönem	Standart Hata	Teknoloji	İstihdam
1	0.103276	0.647943	99.35206
2	0.108077	1.063649	98.93635
3	0.108447	1.066476	98.93352
4	0.108480	1.068423	98.93158
5	0.108483	1.068473	98.93153
6	0.108483	1.068484	98.93152
7	0.108483	1.068485	98.93152
8	0.108483	1.068485	98.93152
9	0.108483	1.068485	98.93152
10	0.108483	1.068485	98.93152

Kamu

Dönem	Standart Hata	Teknoloji	İstihdam
1	0.071270	100.0000	0.000000
2	0.078665	86.79274	13.20726
3	0.079392	85.82189	14.17811
4	0.079480	85.70432	14.29568
5	0.079491	85.69036	14.30964
6	0.079492	85.68869	14.31131
7	0.079492	85.68849	14.31151
8	0.079492	85.68847	14.31153
9	0.079492	85.68846	14.31154
10	0.079492	85.68846	14.31154

Dönem	Standart Hata	Teknoloji	İstihdam
1	0.198457	14.78132	85.21868
2	0.199373	14.70199	85.29801
3	0.199413	14.71180	85.28820
4	0.199418	14.71273	85.28727
5	0.199419	14.71285	85.28715
6	0.199419	14.71286	85.28714
7	0.199419	14.71286	85.28714
8	0.199419	14.71287	85.28713
9	0.199419	14.71287	85.28713
10	0.199419	14.71287	85.28713

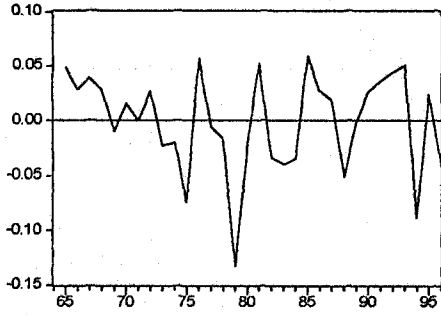
Özel

Dönem	Standart Hata	Teknoloji	İstihdam
1	0.042834	100.0000	0.000000
2	0.043484	97.20248	2.797517
3	0.048934	76.88465	23.11535
4	0.049990	73.89616	26.10384
5	0.050013	73.82694	26.17306
6	0.050070	73.66094	26.33906
7	0.050085	73.62064	26.37936
8	0.050085	73.62064	26.37936
9	0.050087	73.61681	26.38319
10	0.050087	73.61612	26.38388

Dönem	Standart Hata	Teknoloji	İstihdam
1	0.087569	1.147759	98.85224
2	0.093966	1.887277	98.11272
3	0.094143	1.880532	98.11947
4	0.094971	1.880629	98.11937
5	0.095059	1.889026	98.11097
6	0.095069	1.888672	98.11133
7	0.095085	1.888868	98.11113
8	0.095086	1.888997	98.11100
9	0.095086	1.888987	98.11101
10	0.095087	1.888994	98.11101

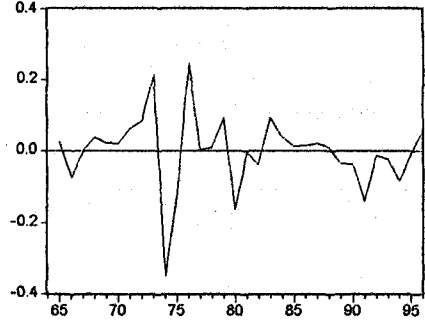
Hata Terimleri

Teknoloji Denkleminin Hata Terimleri

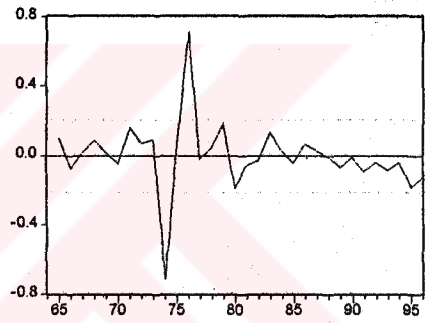
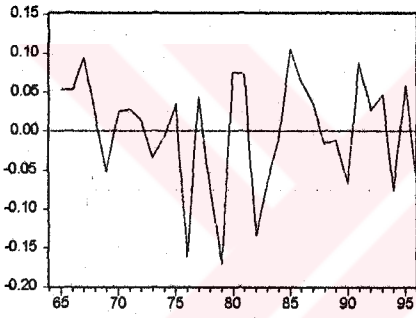

İstihdam Denkleminin Hata Terimleri

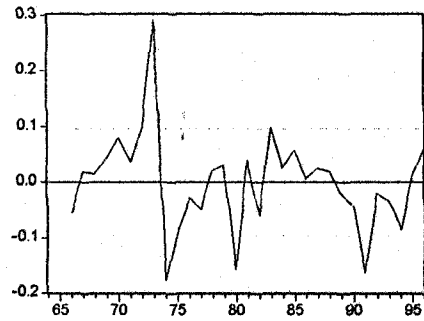
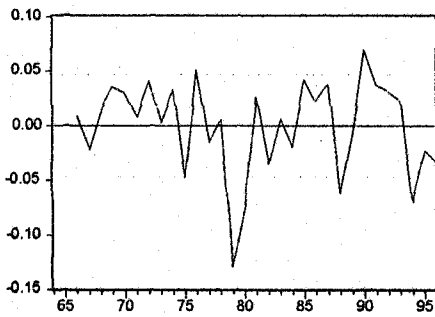
Toplam

Kamu

Özel

Ek-21 Granger Nedensellik Testi
Sonuçları
Toplam

H ₀ Hipotezi	Sonuç	Gecikme	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
• • <i>t, e</i> nin nedenseli değildir.	Kabul	2	31	0.55163	0.58260
	Kabul	4	29	0.64782	0.63493
	Kabul	6	27	0.89946	0.52198
	Kabul	8	25	0.76407	0.64369
• • <i>e, t</i> nin nedenseli değildir.	Kabul	2	31	0.04139	0.95952
	Kabul	4	29	0.41233	0.79767
	Kabul	6	27	0.44039	0.33989
	Kabul	8	25	0.25169	0.96603

Kamu

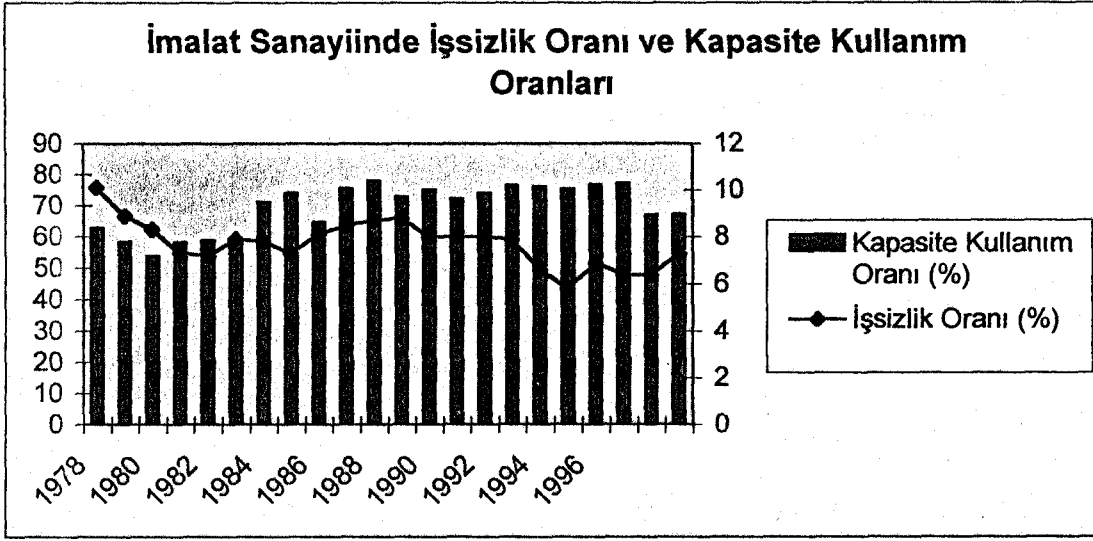
H ₀ Hipotezi	Sonuç	Gecikme	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
• • <i>t, e</i> nin nedenseli değildir.	Red*	2	31	3.40130	0.04874
	Red*	4	29	3.76907	0.01924
	Red*	6	27	5.32222	0.00474
	Red**	8	25	3.21519	0.05934
• • <i>e, t</i> nin nedenseli değildir.	Kabul	2	31	0.90278	0.41778
	Kabul	4	29	0.35436	0.83793
	Kabul	6	27	0.29632	0.92862
	Kabul	8	25	0.31444	0.93896

Özel

H ₀ Hipotezi	Sonuç	Gecikme	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
• • <i>t, e</i> nin nedenseli değildir.	Red*	2	31	4.51049	0.02082
	Red*	4	29	2.84244	0.05132
	Red**	6	27	2.37528	0.08554
	Red**	8	25	1.27401	0.37010
• • <i>e, t</i> nin nedenseli değildir.	Kabul	2	31	0.06599	0.93360
	Kabul	4	29	0.58014	0.68047
	Kabul	6	27	0.43650	0.84253
	Kabul	8	25	0.39156	0.89681

No: * ve ** işaretleri, % 5 ve % 10 önemlilik düzeyinim ifade eder.

Ek-22

ÖZGEÇMİŞ

Haziran 2002

KİŞİSEL BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Hüseyin Mualla YÜCEOL
 Doğum Yeri ve Tarihi : Adana, 20-02-1971
 Adres-iş : Mersin Üniversitesi Erdemli Meslek Yüksekokulu, 33 740,
 Erdemli - İÇEL
 Tel-iş : 0324-518 00 70
 e-mail : hyuceol@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

Doktora : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
 İktisat Bölümü – 2002
 Yüksek Lisans : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
 İktisat Bölümü - 1996
 Üniversite : Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
 İktisat Bölümü - 1994
 Lise : Adana Anafartalar Lisesi - 1988
 Ortaokul : Adana Hürriyet Ortaokulu - 1985
 İlkokul : Adana Bahçelievler İlkokulu - 1982

İŞ DURUMU

1996, - Mersin Üniversitesi Erdemli Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi

MAKALE

"Teknolojik Değişim, İnsan Faktörü ve Sanayileşme", Mersin Üniversitesi Toplum Bilimleri ve Güzel Sanatlar Dergisi 1997, 178-187.

"Bütçe Açığının Finansmanı ve Türkiye'de Kronik Enflasyon Sürecini Etkileyen Faktörler",
Mersin Üniversitesi İİBF Dergisi (Cumhuriyetin 75. Yılı Anısına Yayınlanmamış Özel Sayı),
1999.

EMİNER

2000 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, Mersin Üniversitesi Erdemli Meslek Yüksekokulu,
1999, Erdemli.

Türkiye 2002 Yılı Bütçe Taslağı Üzerine Bir Değerlendirme, Mersin Üniversitesi Erdemli
Meslek Yüksekokulu, Ekim 2001, Erdemli.

YABANCI DİL

İngilizce

